

Bu yayın T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın katkılarıyla hazırlanmıştır

TERTİP KOMİTESİ :

Musa KULAKLIKAYA – İsmet BAYHAN	Vali Yardımcısı	Başkan
Orhan AŞKIN – Özer ARSLAN	Bel.Bşk.Yrd.	Üye
Sami ZEYBEK	İl Milli Eğt.Md.	Üye
M.Kemal KARATATAR	İl Kültür ve Tur. Md.	Üye
Cengiz ERİCEKLİ	Tic.ve San.Od.Bşk.	Üye
Hüsnü ÜNAL	Tic. Bor. Bşk.	Üye
Haşim UYANIK	Esn.ve San.Od.Bir.Bşk.	Üye
Mehmet BAŞBUĞ	Yaren Kül.Yaş.Der.Bşk.	Üye

SEKRETERYA :

Dursun YAĞMUR	İl Halk Kütüphanesi Müdürü
Nusret ACAR	İl Kültür ve Turizm Md.lüğü Şb.Md.
Ahmet YOLCU	Anadolu Lisesi Müdürü
Fikret KEDERSİZ	Orman Fakültesi Türk Dili Okutmanı
İbrahim AKYOL	Anadolu Lisesi Edebiyat Öğretmeni
A.Kadir ALPER	Çankırı Lisesi Edebiyat Öğretmeni
Arif SUNAL	Fen Lisesi Edebiyat Öğretmeni
Aydın DEMİRÖZ	Gazeteci Yazar Çankırı Belediyesi
Murat YILDIRIM	Güneş İlköğretim Okulu Türkçe Öğr.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	I
Konuşmalar:	
Çankırı Valisi	
Sayın Ali Haydar ÖNER	1
Çankırı Milletvekili ve TBMM Milli Eğitim Komisyonu Başkan Vekili	
Sayın Prof.Dr.Hikmet ÖZDEMİR	4
Çankırı Belediye Başkanı	
Sayın İrfan DİNÇ	6
Bildiriler:	
Bir Esnaf Teşkilâtı Olarak Ahîlik'in Târihçesi ve Tasavvufî Yönü	
Prof. Dr. H. İbrahim ŞENER	
Türk Kültürünün Simgesi Olarak Çankırı Yâran Kültürü	
Prof. Dr. Mahmut TEZCAN	
Çankırı Tüccar ve Esnafı'nın Mal Varlıkları İle Borç-Alacak İlişkileri (1815-1875)	
Doç. Dr. Ömer DEMİREL	
Çankırı Yâran Odalarına Bir Örnek Bakırlı Köyü Yâran Odaları ve Fonksiyonları	
Doç. Dr. Mustafa ÜNVER	
Çankırı'da 'Yaren' Kültürünün Kırım Karay Türklerindeki Benzeri "Konuşma"	
Yrd. Doç. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK	
Akşehir'de Yârenlik Geleneği	
Yrd. Doç. Dr. G.Tarım CENİKOĞLU	
Çankırı Yöresi Halk Edebiyatı Ürünleri Ve Yâran Sohbetlerinin Önemi	
Yrd. Doç. Dr. Hamdi GÜLEÇ	
Çankırı Ve Simav'da Yâren Geleneği	
Yrd. Doç. Dr. F. Reyhan ALTINAY	
Çankırı Halk Müziği Ve Yâren Geleneğinde Müzik Hakkında Tarihsel Bir İnceleme	
Yrd. Doç. Dr. F. Reyhan ALTINAY	

Geleneksel Yaran Kültürü Ve Sivil Toplum Bağlamında Taşıdığı Değer Yrd. Doç. Dr. Ramazan YELKEN
Türkülerde Yâren Ve Yârenlik Kavramları Üzerine Bir İnceleme Dr. Hüseyin YALTIRIK
Yâran Geleneğinde Taklit Unsurları ve Taklidin Halk Bilimi Açısından Kökenleri Dr. Hüseyin YALTIRIK
Anadolu’da Ahilikle Birlikte Gelişen İlk Kadın Kuruluşu: Bâcıyân-ı Rum (Anadolu Kadınları) Teşkilatı Dr. Fahrettin COŞKUNER
Yâren Kültürü’de Türk Kültürü Ritüelleri Dr. Ahmet KIYMAZ
Yâran Kültürü ve Yâran Manzumelerinde Sosyal ve Tarihi Yansımalar Dr. Bilal ELBİR - Hatice SARGIN
Yâran Kurumunun Tarihsel Kökleri ve Günümüzdeki Durumu Hakkı DURAN
Çankırı Yâran Sohbetleri ve Oğuz Töresi Necati Asım USLU
Kemal Tahir’in Romanlarında Yâran Kültürü ve Âhilik Eyüp AKMAN
Çankırı Yâran Sohbetlerinde Kullanılan Çalgıların İşlevi, Yapısal Özellikleri ve Tarihsel Gelişimleri Gökhan EKİM
Çankırı’da Zaviyeler ve Ahi Zaviyeleri (12-15. Yüzyıllar) Cevdet YAKUPOĞLU
Urfa “Sıra Gecesi”nden, Çankırı “Yaran Meclisi”ne Abuzer AKBİYİK
Yâranda Yemek Kültürü Ve Sofra Âdâbı Aydın DEMİRÖZ
Yâran Adabı-Hiyerarşi Ve Disiplini Orhan ÖZKAN

Âhilik Teşkilatı Ve Yâran Meclisleri İle İlişkileri

Ahmet ABSARILIOĞLU

Yâran - Yâren Kültürü Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Tülay UĞUZMAN (ER)

Fotoğraflar:

Geçmişten Görüntüler

Günümüzden Görüntüler

Bilgi Şöleni'nden Görüntüler

ÖN SÖZ

Birincisi 2003 yılında yapılan ve bildiriileri “**Doğumunun 100.Yılında Zeki Ömer Defne ve Çankırlı Şairler**” adı altında yayınlanan “**Çankırı Kültürü Bilgi Şölenleri**”nin ikincisi, 17-18 Eylül 2004 tarihlerinde “**Yâran Kültürü ve Çankırı**” konusunda 23 bilim adamı ve araştırmacının katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Temelini Ahilikten alan ve kültürümüzün önemli unsurlarında biri olan Yâran; Orta Asya’ya uzanan boyutlarının yanı sıra İslam inanç ve ahlâk anlayışını da özünde barındıran bir kültürel olgudur. Yâran kültürü ülkemizin çeşitli yörelerinde farklı isimlerde ve bazı değişik motiflerle uygulanırken, Çankırı’da özünü muhafaza eden bir kurum olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu sebeple Çankırı ve civarında yâran kültürünün ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Yâran konusu şimdiye kadar çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiş ve bazı akademik tezlere de konu olmuştur. Ancak akademisyenlerin bir araya gelip konuyu enine boyuna tartışabilecekleri bir ortam bugüne kadar oluşmamıştır. Biz “Yâran Kültürü ve Çankırı” konulu bilgi şölenimizle bu ortamı oluşturmaya çalıştık. Bilim adamları ve araştırmacılar konuyu ayrıntılı olarak incelediler ve ülkemiz ile Türk Dünyasında yârana benzer uygulamaların varlığından bahsettiler, konuyla ilgili bildiriiler sundular. Her şeye rağmen yâran konusunun bilimsel anlamda tamamen halledildiğini söylememiz mümkün olmamakla birlikte; bilgi şölenimizle önemli bir başlangıcın yapıldığını düşünüyoruz.

Öte yandan, şöleninde sunulan bildiriilerin yayımlanmasıyla 21. yüzyılın başında, genelde Türk, özelde ise Çankırı kültürüne mütevazı bir kaynak bir eser kazandırılmıştır.

Bilgi şölenimizin gerçekleştirilmesi için maddi ve manevi katkılarını esirgemeyip her an yanımızda olan Sayın Valimiz Ali Haydar ÖNER’e, eski Valimiz Sayın Halil ULUSOY’a, Belediye Başkanımız Sayın İrfan DİNÇ ve mesai arkadaşlarına, Düzenleme Komitesi Başkanı eski Vali Yardımcımız Sayın Musa KULAKLIKAYA’ya, Milli Eğitim Müdürümüz Sayın Sami ZEYBEK’e, İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Sayın M. Kemal KARATATAR ve mesai arkadaşlarına, Düzenleme Kurulunda görev alan arkadaşlarımıza, ilimizde yâran kültürünü yaşatmak için can u gönülden gayret eden ve her türlü fedakarlığı yapan Çankırı Yâran Kültürünü Yaşatma Derneği ile Ahi Yâran Meclisi Kültür ve Dayanışma Derneği Başkan ve Üyelerine, Ticaret ve Sanayi Odası, Ticaret Borsası ve Esnaf ve Sanatkar Odaları Birliği Sayın

Başkanlarına, Büyük Çankırı ve Sim Prestige Oteli yöneticilerine teşekkürü bir borç biliyoruz.

Tabiidir ki bilgi şölenimizi şenlendiren ve hazırlamış oldukları bildiriler ile bu eserin ortaya çıkmasını sağlayan değerli bilim adamlarımız ile araştırmacı yazarlarımıza da çok teşekkür ediyor; eserin kültür hayatımıza katkıda bulunmasını temenni ediyoruz.

Saygılarımızla.

DÜZENLEME KURULU

SAYIN VALİMİZİN BİLGİ ŞÖLENİ AÇIŞ KONUŞMASI

Ali Haydar ÖNER*

Sayın Milletvekilim, Değerli Belediye Başkanımız, yurdun dört bir yanından bilgi şölenimize katılan değerli bilim adamı konuklarımız, hanımefendiler, beyefendiler, Çankırlı hemşehrilerim, sevgili öğrencilerimiz ve değerli basın mensupları.

Öncelikle bilgi şöleni dedik. Geçtiğimiz yıl Zeki Ömer Defne üstadımız adına düzenlenen sempozyum var idi. Bu sene bilgi şöleni adını vermeyi uygun bulduk. Daha önceki görev yerlerimde Dede Korkut adına düzenlediğimiz kültür sanat şölenlerinin sempozyum adı verilen bölümüne bilgi şölenleri dedik ve yurt çapında bu isim benimsendi. Bu kavram benimsendi. Çünkü şölen denince sadece midevî bir ziyafet akla gelmemeli. Zihnî ziyafet hepsinden önde gelen bir değer olmalı. O bakımdan Çankırı Kültürü, Yâran Kültürü Bilgi Şölenine hepiniz hoş geldiniz.

Çankırı uzak çağların yakın kenti. Hükümranlıktan önce de Türklerin yerleşim alanı olmuş, ama Karatekin'den bu yana Türk egemenliğinde olan güzel yurt köşelerinden birisi. Sınır boylarında çok sayıda şehit vermişiz, kültürel değerlerimize sahip çıkmışız. Orta Asya'dan buralara göç eden atalarımız İslam kültürüyle de İslam inancıyla da teşerrüf ettikten sonra bir yandan Türk kültürünün değerlerini bir yandan da İslamî inancın yüceliklerini buralara taşımışlar. Şimdilerde de bu bilinçle dolu olan hemşehrilerimiz, yurttaşlarımız, yâran kültürü adı altında geleneklerimizi, göreneklerimizi yaşatıyorlar.

Bazı birikimler vardır atılması gerekir çöp değerindedir, yığın hükmündedir. Bazı birikimler vardır korunması tanıtılması, yaşatılması gerekir. Kültürümüz böylesine bir değerdir. Tanımlanması güç, öğrenilmesi çok zaman isteyen, ama mutlaka yaşatılması, tanıtılması, yararlanılması gereken bir olgu.

Biz, zaman zaman Avrupa Birliğine gireceğiz diyoruz. Girerken teknolojimizle girmeyeceğiz, değişik ülkelerden derlediğimiz hukuk sistemimizle de girmeyeceğiz. Bizi Avrupa Birliğine saygın bir şekilde taşıyacak olan kültürümüzdür. Çünkü yozlaşma sürecinde onlar da kaybettikleri değerlere yakınırken, Türk kültürünün hasletleriyle, özellikleriyle, yücelikleriyle tanışacaklar. İnanıyorum ki insani sıfatı taşıyan yüksek eğitim düzeyine sahip olanlar başta olmak üzere Türk kültürünü tanıdıkça Türkleri daha çok sevecekler. Ön yargılarından daha çok çabuk arınacaklardır.

Anadolu'nun bazı yörelerinde ve soydaş cumhuriyetlerin bazı bölümlerinde de yâran kültürü yaşıyor. Yâran adı taşımamakla birlikte bu kültürün özelliklerini de

* Çankırı Valisi

yurt düzeyinde taşıyoruz, yaşıyoruz. Mesleki toplum örgütlerinin en önemlilerinden biri olan Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği de bu kültürü yaşatma konusunda duyarlılık gösteriyor.

Yurt çapında en çok duyulan organizasyon Kırşehir Ahilik Haftası. Ama içtenlikle en çok Yâran kültürünün yaşadığı yer de Çankırı. Urfa'da, Simav'da, Kırım'da, Alaşehir'de ve yaşanmakla birlikte ismi duyulmayan bazı yörelerimizde de ciddi bir meslek etiği olarak-şimdi etik diyorlar tam oturmuyor-meslek ahlâkı olarak yâran kültürü yaşıyor. Ve görülüyor ki herhangi bir meslek içinde olup da müşterisini aldatan, satılan mal geri alınmaz diyen kimseler artık kabul görmüyor.

Geçenlerde bir vesileyle zihniyet devriminden söz etmiştik. Gerçekten buna çok ihtiyacımız var. Satılan mal geri alınmaz ne demek! Malına, hizmetine güveniyorsan, müşteriye değer veriyorsan satın alma garantisini vermek zorundasın. Bazı restoranların, lokantaların, mutfak kapılarında *"Personel harici girmek yasaktır"* diyor. Bir defa bu ifade Türkçe değil *"Personel harici girmek yasaktır"*; hangi edebiyat hocamız buna müdahale etmiyorsa şaşıyorum. İkincisi niye yasak? Mutfağının temizliğine, hijyenine güveniyorsan, o yazıyı koymayacaksın. Tersine *"Mutfağa girmek serbesttir"* diyeceksin. Hatta daha öte *"Lütfen mutfağımızı ziyaret ediniz"* diyeceksin.

Benzeri çok yanlış kavramlar var. *"Bir gözün körse bir gözünü kırp da gez"*. Hani yörenin örfüne, âdetine adapte olmak başka, yöredeki yanlışlıklara katılmak başka. İki gözünü dört açın eğer bir yörede yanlışlık çoksa. Benzer başka şeyler de var. Efendim, telgrafın teline konan kuşu zalimce avlayıp düşürmek marifet sayılıyor ama artık marifet değişti kanadı kırılan kuşu tedavi etmek marifet.

Her neyse konuyu fazla uzatmamak lazım ama meslek etiği, meslek ahlâkı bakımından yâran kültürü çok saygıdeğer bir oluşum, bir kavram. Eğer aldatmacayı, kandırmacayı, köşe kapmacayı, köşe dönmeceyi terk etmezsek ünlü söze uygun davranmazsak, yani *"Bir kişiyi her zaman aldatabilirsiniz, herkesi bir zaman aldataabilirsiniz ama herkesi her zaman aldatamazsın"*. Bunu örgütsel bir şekilde bir disiplin anlayışı içinde yürüteceksek işte önümüzdeki değer yâran kültürü.

Bu konuyu çok yönlü araştıran uzmanlarımız var, hocalarımız var, konuklarımız, bilim adamlarımız, hanumefendiler var. Onları dinledikçe, ama sadece dinleyerek değil, onlardan dinlediklerimizi uyguladıkça asli kimliğimize daha çok layık olmanın kıvancını yaşayacağız.

Çankırı'da tarihi eser olarak Osmanlı'dan Selçuklu'dan kalan birçok yeri yıkmışız. *"Ne olacak eski bir bina, yıkalım yerine apartman dikelim, 40 daire yapalım köşeyi dönelim"* diyenler Çankırı'ya zarar vermişler. Bir ünlü mimar; *"Tarihi ve kültürel varlıklarını koruyan uluslar zenginleştiler, tarihi ve kültürel varlıklarını yok eden uluslar yoksullaştılar"* demiştir. Gerçekten öyle, o gün için 20 dairenin şu kadar bedeli

olabilir ama sürdürülebilir turizm hizmetleri, kalkınma hizmetleri bakımından kaybedilen değerlerin kazanılması zor. Bir yandan eski eserlerimizi ihya edelim diyoruz bir yandan da uzmanlar; *“Yıkılan geri gelmez mevcut haliyle korumak doğrudur, yıkılanı yeniden yapmak işin asli amacına uygun değildir”* diyorlar. O bakımdan gerek tarihi eserlerimizi gerek doğal güzelliklerimizi gerekse kültürel varlıklarımızı korumak konusunda hassasiyet giderek yaygınlaşıyor. Bu hassasiyeti, duyarlılığı şükranla karşılıyoruz.

Bugünkü etkinlikte Yâran Kültürü Bilgi Şöleni de bu anlayışın bir ürünü. Ben aranızda katılmadan önce başlayan bir etkinlik bu aşamaya geldi. Emegi geçen tüm arkadaşlarımı, vali yardımcılarımın daire amirlerine, ilgili birim yetkilisi arkadaşlarımdan konuk arkadaşlarıma, emegi geçenlere içten duygularla teşekkür ediyorum. Buradan edindiğimiz bilgilerin daha yaygın bir şekilde kullanılmaya vesile olması ümidi, hayırlı ve yararlı olması dilekleriyle hepimizi saygılarla selamlıyorum.

Çankırı Milletvekili ve TBMM Milli Eğitim Komisyonu Başkan Vekili
Sayın Prof.Dr.Hikmet ÖZDEMİR'in Açış Konuşması

Sayın Valim, Muhterem hâzirûn, hepimizi hürmetle selamlıyorum.

Böylesine güzel toplantıları tertip eden tertip komitesine, emeği geçenlere, gönül verenlere teşekkürlerimi arz ediyorum.

Milletleri millet yapan, devletleri devlet yapan, insanları insan yapan birtakım duygu, düşünce, ilim, irfan ve bu duygu düşünce ilim ve irfana tesir eden hars dediğimiz, medeniyet dediğimiz, kültür dediğimiz değerlerimiz vardır. Bu değerlerin varlığıyla milletler var oluyor. Bu değerler kalktığı zaman da o milletler yeryüzünden siliniyor. Bizim atalarımız Selçuklu İmparatorluğundan bilhassa Anadolu'nun fethiyle başlayan, Alparslan'ın Anadolu'ya gelmesiyle başlayan, insanı keşfetme, insanı tanıma, insanı bilme, insana yönelme felsefesi, düşüncesi bizim büyüklerimizde olmuş. Onlar insanı öylesine değerlendirmişler ki o değer neticesinde silaha lüzum kalmadan, dövüşe, kavgaya harbe neden kalmadan, insanların gönüllerini fethederek ülkeleri fethetmişlerdir. Malazgirt'le başlayan, bu fetih hareketi hepimizin malumu olduğu gibi bâcıyânı-rum dediğimiz yani ruma akın eden, ruma gelen ilim irfan için gelen bacılar, hanımlar teşkilatı var. Abdalânı-rum dediğimiz yine ruma gelen, bugün abdal kelimesinde biraz geri zekalı gibi düşünüyoruz ama kendisi bedel kelimesinden türüyor. Abdal kelimesi, kendini feda eden, yani insanlık için, insanlık onuru için, sevgi için, barış için, güzellik için, insanların geleceği için kendisini bedel koymuş ve bu uğurda her şeyini feda etmiş anlamına geliyor, Yani sırtına heybesini, torbasını almış, azığını almış başka bir düşüncesi yok, en güzel ülkeleri fethetmek, en güzel ülkelere yerleşmek için yola çıkmışlar. Gelmişler böyle en ücra yerlerde, köşelerde, hatta bu köşelerin de tepe gibi yüksek mevkilerinde mekân tutmuşlar. Orada kendi güzel yaşantılarını devam ettirmişler, onların bu güzel yaşantıları diğerlerine örnek olmuş ve güzel yaşantıdan sonra da medeniyetler kurulmuştur.

İşte bizim üzerinde yaşadığımız ülkemiz, Anadolu toprakları daha önce Rumlar tarafından yaşanan topraklar iken, buraya gelen büyüklerimiz, ceddimiz, o fedakâr vefakâr insanların gayretleri çalışmaları, kendi varlık ve benliklerini bu uğurda vakfetmelerinin neticesinde bu toprakları bize kazandırmışlardır. O ruhu devam ettirmek mecburiyetindeyiz. İşte o ruh yâran ruhudur. Yâran ruhu konusunda değerli konuşmacılarımızın çok güzel bilgiler vereceklerini umuyorum. Yâran ruhu aslında bizim milletimizin ruhudur. Aslında edebiyat lügatlerine baktığımız zaman bu yâr Allah manasına geliyor, dost edinen insanlar yine Allah'ın kullarını dost edinmek suretiyle hiçbir ayrıma tabii tutmaksızın herkesi eşit biçimde düşünerek, görerek onlara o şekilde davranarak kardeşlik ruhunu aşıyor.

İnsan zaten iki şeyden mürekkeptir. Birisi hepimizin malum olduğu gibi ruhtur, diğeri bedendir. İnsanın beden ihtiyaçlarını karşılırsanız, ruh ihtiyaçlarını karşılamazsanız insan yarım kalır. İnsanın ruhaniyetine bakıp da bedenini ihmal ederseniz yine yarım kalır. O halde insanın bedensel ihtiyaçlarıyla birlikte ruhsal

ihtiyaçlarını gidermek durumu var, mecburiyeti var. Yani eğer bu, insanın ruhuyla beraber bedeninin ihtiyaçlarını karşılayamadığımız takdirde o insanların mutlu olması mümkün değildir. Bu bir eğitimi gerektiriyor. Bu bir s¼reci gerektiriyor. Dolayısıyla bizim ceddimiz, b¼y¼klerimiz bunu çok g¼zel imtizaç etmişlerdir, birleştirmişlerdir. şimdi y¼ran meclislerinde g¼r¼yoruz. Orada bir nasihat edici var. Zaman içerisinde o sohbetlerini yapıyor. İçeriye girişten çıkışa kadar oturma kalkma her şeyin bir ¼d¼bu var. Buraya gelmeden ¼nce çalışma hayatında çalışırken kişilerin bu hayatında d¼r¼st olması, aldatmaması ve yanlışlık yapmaması lazım, yanlış tartmaması, ¼lmemesi lazım. Yani diğer insanları kandırmaması gerekiyor. D¼r¼st olması lazım. Onun için iş hayatında d¼r¼st olması gerekiyor. İçinde de d¼r¼st olacak, cemiyet hayatında da d¼r¼st olacak, elinden, dilinden, belinden emin olunan bir kişi olacak. Yani temiz bir kişiliğe sahip olacak, kişiyi bu hale getirmek için işte bir takım tertipler yapılıyor. İşte bu tertiplerin en zirvesi, olgunlaşmış şekli meydana çıkıyor ve neticede insan kem¼le eriyor. Zaten insanın k¼mil olması, kem¼le ermesi lazım. İnsanın kendi s¼fli emellerinde ve arzularında değil daha ulvi duygulara doğru y¼celtilmesi lazım. Bunun için bir eğitimden geçirilmesi gerekiyor. Bu eğitim yeri de y¼ran ocaklarıdır. Y¼ran ocaklarının bu şekilde tarihte çok b¼y¼k hizmetleri olmuştur, tesirleri olmuştur. Hatta birçok tarikatlara baktığımız zaman birçok tarikatlar bu yolu benimsemiştir. Veya tarikatların benimsemiş olduğu yoldan bu yolda çıkarak ortaya gelmiştir. Dolayısıyla bu memleketin k¼lt¼r¼ne, medeniyetine, birliğine, beraberliğine, kardeşliğine, her şeyine damgasını basmış olan bu y¼ran k¼lt¼r¼n¼n tabii ki tanıtılması lazım.

Bu şerefi biz Çankırılı olarak bir başkasına vermeyelim. Bunu işte bu t¼r toplantıları çoğaltmak suretiyle, tanıtmak, televizyonlarda, internet aracılığıyla ve diğer etkinliklerde, yurtiçi ve yurtdışı etkinliklerinde g¼stermek suretiyle inşallah bu vesileyle ankırı'mızı da tanıtmiş olacağız. Bu şekilde ankırı'mızın tanıtılması ve Y¼ran k¼lt¼r¼yle tanıtılması ayrıca ankırı'ya başka bir değer kazandıracaktır. Yani milli ve manevi duygulara, biz yani ankırı'nın milli ve manevi duygulara sahip olduğunu ortaya koyacaktır.

Ayrıca bu Y¼ran k¼lt¼r¼n¼n altında askerlikte vardır. Burada mesela g¼steriler içerisinde yani baş ağaya olan, Y¼ran Baş ağasına olan itaat içerdeki yapılan işlemlerin birçokları da askeridir. ¼nk¼ biz millet olarak asker milletiz. Dolayısıyla askerliğe de faydası var, yapılan bu eğitimin, hizmetlerin. Dolayısıyla milletin dimdik ceset, ruh ile beraber bir asker gibi ayakta dimdik durması ve kendisine g¼venmesi, kendi benliğine sahip olması k¼lt¼r¼d¼r.

Tabii ki bu k¼lt¼re kimin hizmeti geçerse geçsin o hizmeti geçenler mutlaka d¼nyada ve ahirette bunun sevabına, g¼zellięine ulaşacaklardır. Ben bu bakımdan hizmeti geçen arkadaşlara tekrar tekrar teřekk¼r ediyorum. Bu toplantımızın, bu g¼zel toplantıların hayırlar getirmesini, memleketimize milletimize uğurlar getirmesini, katkılar sağlamasını diliyorum, hepimize saygılar sunuyorum.

Çankırı Belediye Başkanı Sayın İrfan Dinç'in Konuşmaları

Sayın Valim,
Sayın Garnizon Komutanım,
Sayın Bilim İnsanları,
Basınımızın Değerli Temsilcileri,
Kıymetli Konuklar,

“Yaran kültürü ve Çankırı” konulu bilgi şölenimize katılımınızdan dolayı hepinize teşekkür ederim. Kökü ahiliğe dayanan ve Anadolu'nun Türkleşmesine büyük katkısı olan bu kültürün Çankırı'da yaşıyor olması hepimiz için mutluluk vericidir. Yaran ; Çankırı'da ailelerde bireylerin yetişmesinde, topluma kazandırılmasında ve memleketine faydalı birey olmasında önemli etkindir. Bugün Çankırı insanının büyük bir kesimi bu kültürün verdiği pozitif enerjiyle ülkesine hizmet vermekte, gerektiğinde canına bile feda etmekten çekinmemektedir. Çankırı'nın terörle mücadele de en çok şehit veren il olması, bu kültürün bir sonucudur. Disiplin, ahlak ve edep, vatanına, milletine ve bayrağına bağlılık, alınının, kapısının ve kalbinin açık olması, elinin, belinin ve dilinin kapalı olması, Çankırı insanının yaran kültürüyle yoğrulmasının bir neticesidir.

Yaranı, günümüzdeki versiyonlarıyla karşılaştığımızda esnaf kuruluşlarının yaptığı vazifeleri yapmasının yanı sıra toplumsal düzen içinde önemli görevler üstlendiğini görmekteyiz. Resmi yaptırım gücü olmayan ancak manevi yaptırım gücü çok üst düzeyde olması adalet ve hakkaniyetin her zaman gözetilmesi yaranı güçlü kılmaktadır. Bugün için Çankırı insanı, yaran adabına aykırı hareket etmekten çekinir. Genel edep ve ahlaka aykırı hareket eden kişiler, resmi cezalarını çekseler bile her zaman toplumun rahatsız edici baskısını üzerlerinde hissederler. Toplum vicdanında aklanmadıkça rahat edemezler.

Bugün için yaran, ekonomik şartların acımasızlığına rağmen toplumsal yapımız içinde hayatiyetini devam ettirmektedir. Bunda fedakar insanlarımızın payı büyüktür. Yarana emek veren, yaranın yaşaması ve yaşatılması için maddi ve manevi fedakarlıktan kaçınmayan tüm insanlarımıza sizlerin huzurunda teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum.

Bu duygu ve düşüncelerle hepinize tekrar hoş geldiniz der, saygılar sunarım.

BİR ESNAF TEŞKİLÂTI OLARAK AHİLİK'İN TÂRİHÇESİ VE TASAVVUFÎ YÖNÜ

Prof. Dr. H. İbrahim ŞENER*

GİRİŞ

Bazı Terimler ve Tarifleri

a) Fütüvvet : Kök itibariyle genç, delikanlı, yiğit anlamına gelen "fetâ" kelimesinden olup: "Gençlik, delikanlılık, yiğitlik, mertlik, cömertlik" anlamlarını taşımaktadır. Fütüvvetli ise: Cömert ve kerem sahibi, anlamına gelmektedir.

Ehl-i tasavvuftan **Hasan-ı Basrî** (v.110/728) fütüvvet'i: "Allah için nefesine düşman olmandır."; **Hâris el-Muhâsibî** (v. 243/857): "Fütüvvet, herkese karşı insaf göstermek, kimseden insaf beklememektir."; **Fudayl b. İyaz** (v. 187/803): "Evinde yemek yiyenlerin mü'min, kâfir, dost ya da düşman olduğunu ayırt etmemektir."; **Bâyezîd-i Bistâmî** (v. 261/874) ise: "Senden başkalarına yapılan iyiliği küçük görmek, başkalarından sana yapılan iyiliği büyük bilmektir." şeklinde çeşitli tarifler yapmaktadırlar.

Bir Fütüvvet-nâme'de de Fütüvvet: "**Allah Teâlâ**'dan emroldu ki **Âdem** (a.) fütüvveti (oğlu) **Şît**'e yetiştire, çün **Âdem** (a.) dahi **Şît**'e ahîlik kıldı, konuk konukladı, sofraya yaydı, et kesti ve kardeşlerine edep erkân öğretti. Ve **Şît** (a.) fütüvveti oğlu **Enuş**'a yetiştirdi ve andan oğula tâ **Nûh**'a gelince."¹

b) Uhuvvet : Arapça kökenli olup: "Kardeşlik, muhabbet, sevgi, doğruluk ve samimiyet" anlamlarına gelmektedir. Aynı kökten İhvân kelimesi ise: Sâdik dostlar, anlamına gelmekte; İhvân-ı dîn ise: Bir mezhep veya tarîkata mensup olanlar, demektir ki: "O, bizim ihvândandır." cümlesinde bu anlama gelmektedir.

Bu iki kavram için Kur'an'a baktığımızda, farklı anlam ve yapıda kullanıldıklarını görüyoruz. Fütüvvet kelimesinin kökü olan "fetâ" kelimesinin Kur'an'da geçen şekilleri ve anlamları, şu şekildedir: Feteyât: "İçinizden inanmış hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, elleriniz altında bulunan inanmış genç kızlarınız (olan câriyeleriniz)den alsın."² Burada geçen "feteyât" fetât kelimesinin çoğulu olup "Genç kızlar" anlamına gelmektedir. Fetâ: "Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: "Azîzin karısı, delikanlısı(uşağı)nın nefsinden murâd almak istiyormuş! Sevdâ onun bağırmı yakıp kalbine işlemiş! Biz onu, açık bir sapıklık içinde görüyoruz!" dediler." Feteyân: "Onunla beraber iki genç daha zindana girdi." Fityân: "(Yusuf), uşaklarına (genç adamlarına): "Onların sermâyelerini yüklerinin içine koyun, belki âilelerine

* D. E. Ü. İlahiyât Fakültesi Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971, I, 638;

Ferîdüddîn-i Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* (haz. S. Uludağ), İstanbul 1991, I, 69, 127, 194, 297.

² Nisâ, 4/ 25.

döndükleri zaman bunun farkına varırlar da yine gelirler." dedi."³ Bu âyetlerde de, fetâ kelimesi: "Delikanlı, iki genç, genç adamlar" anlamlarına gelen: "Fetâ, feteyân, fityân" şekillerinde gelmiştir ki, kök olarak "fetâ" kelimesinden türemişlerdir.

Bundan başka, Kur'an'da "fetâ" diye vasıflandırılan kişiler için bu vasıf, dînî bir anlam taşımasının yanında, takdîr edilen bir anlam da taşımaktadır. (Put kıran genç) fetâ: "Onları diline dolayan bir genç işittik. Ona İbrâhim deniliyormuş." Şu iki âyette de, Ashâb-ı Kehf (Yedi uyurlar) kasedilerek, gördükleri baskıya rağmen, inançlarını koruyan ve bu uğurda ülkelerini terk eden kişilerden "fetâ" diye söz edilmesi, bu kelimeye ayrı bir anlam ve câzibe kazandırmaktadır. Fitye: "O gençler mağaraya sığındılar: "Rabbimiz, bize katından bir rahmet ver ve bize şu işimizden bir çıkış yolu hazırla (göster)!" dediler... Onlar, Rablerine inanmış gençlerdi."⁴

Bu yüzden, halk arasında takdir gören yiğitliği, Kur'an'da, kök olarak geçen, fetâ kelimesi ile ilgi kuran Sûfiler, bu kavramı bir tasavvuf terimi hâline getirmede gecikmemişlerdir. Sûfilere göre, "mert, cömert ve cesur bir kişide bulunan vasıflar, gerçek bir sûfide de bulunduğundan, sûfi aynı zamanda bir "fetâ, genç, yiğit"tir. İşte "fetâ" kelimesine bu anlamı yükleyen Sûfiler, fetâ kelimesini "sûfi", fütüvvet kelimesini de "tasavvuf" olarak tanımlamakta bir sakınca görmemişlerdir.

Bu açıdan bakıldığında, genel olarak, "fetâ ve fütüvvet" kelimeleri "sûfi ve tasavvuf" anlamında kullanılmakla beraber, tasavvufta bu terimlerden çoğu zaman sûfide bulunan "fedâkârlık, diğer-gâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü ve nefesine hâkim olma," gibi ahlâkî vasıflar kasedilir.

Kardeşlik anlamına gelen "uhuvvet" kelimesi ise, kök itibariyle "el-ahu" kelimesinden olup, sonuna bir nisbet yâsı ilâve edilerek "ahî" şekline getirilmiş ve "kardeşim" anlamı verilerek, zamanla, bir teşkilâtın, esnaf teşkilâtının adı olmuş ve "Ahîlik" denilmiştir. Ahîlik'in Türkçe'deki cömert anlamına gelen akı kelimesinden türetildiği de ileri sürülmüştür. Esasen Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in Sünnet'ine dayandırılan esas ve prensipleriyle İslâmî anlayışa doğrudan bağlı olan Ahîlik'in, tasavvufta önemli bir anlam taşıyan "uhuvvet"i hatırlatması nedeniyle de kolayca yayılması ve kabul görmesi mümkün hâle gelmiştir.⁵

Bu kısa girişten sonra, asıl konumuza geçiyoruz.

A. FÜTÜVVET VE AHİLİK'İN TÂRİHÇESİ

a) Fütüvvet ve Târihçesi

Anadolu Ahî teşkilâtı'nın nasıl kurulduğunu ve nasıl bir siyâsî, sosyal ve kültürel ortamda oluştuğunu anlayabilmek için fütüvvet harekâtı ve târihî gelişimi üzerinde durmayı gerekli buluyoruz.

Anadolu Ahîliği'nin Türklere âit bir kuruluş olduğu, hemen herkesce kabul edilen bir husustur. Doğu itibariyle Türk kültür ve zevkinin eseri olmakla birlikte, İslâm

³ Yûsuf, 12/ 30, 36, 62. Ayrıca bkz. Kehf, 18/ 60, 62.

⁴ Kehf, 18/ 10, 13.

⁵ Bu tarifler için bkz. Mikâil Bayram, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s. 3-12.

dünyasındaki fütüvvet harekâtı ile beslenip geliştiği, Abbâsî halifesi **en-Nâsır li-Dînillâh** (1180-1225)'in kurduğu fütüvvet teşkilâtı'na bağlı olarak kurulduğu ve bir teşkilât haline geldiği de bir gerçektir. Tarih boyunca Ahî teşkilâtı'nın işleyişiyle ilgili tüzük ve yönetmeliklerinin Fütüvvet-nâme diye adlandırılması ve bu fütüvvet-nâmeler'in Anadolu Ahîliği'nin ortaya çıkmasından önce yazılan Fütüvvet-nâmeler'den, özellikle de Abbâsî halifelerinin 34. olan **en-Nâsır li-Dînillâh**'ın, **Şeyh Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî** (632/1235)'ye yazdırılıp tanzim ettirildiği fütüvvet-nâme'den kaynaklanmış olması bunu göstermektedir.

Fütüvvet Arapça olup "Cömert, yiğit, delikanlı, gözüpük" gibi anlamlara gelen fetâ (ç. Fityân) kelimesinden türemiş olup "ahlâkî ve insânî üstün meziyetlerden olan kahramanlık, hak ve hukûka riâyet etmek, fazîletin gereğini yerine getirmek, güzel huylu, özverili olmak, hem mal ve hem de canıyla başkalarına yardıma koşmak, bağışlayıcı olmak ve Allah yolunda varını-yoğunu harcamak, feda etmek" anlamlarını taşır. Bu ahlâkî meziyetlere sahip olan genç, ideal insan tipidir.

Fütüvvet kavramının temelini inilecek olursa, şu iki âyetten kaynaklandığı görülür: "Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, cennet kendilerinin olmak üzere, satın almıştır. Allah yolunda savaşır, öldürürler ve öldürülürler."⁶ "İnsanlardan öyleleri de vardır ki, Allah rızasını kazanmak için, kendini (canını) feda eder. Allah da kullarına (pek) şefkatlidir."⁷ Şu halde, vatani, milleti ve dîni için malını, canını, varını-yoğunu feda etmenin tek sebebi ve hedefi vardır ki o da, Allah rızasını kazanmak, **O'nun** uğruna can vermektir.

Her devir ve toplumda mâhiyetleri farklı olmakla beraber, İslâm'ı dîn olarak kabul etmiş olan milletlerin kahramanlık ülküsüne de: "Fütüvvet"; bu ülküyü taşıyana da: "Fetâ" denmiştir.

Fütüvvet'in târihçesine kısaca baktığımızda, şunları söyleyebiliriz: Câhiliye çağı Arap toplumunda fetâ kelimesi, hem cömert, misâfir-perver, yardımsever, hem de asâlet ve şecâat sahibi yiğit kişiyi ifade ederdi. Bu özellik ve meziyetleri kendisinde bulunduran kişi, Arap toplumunda takdir edilir, sayılır, sevilirdi. Şu halde fütüvvet mesleğinde cömertlik (sahâvet) ve kahramanlık (şecâat) iki önemli meziyettir. Bu iki önemli meziyyet için, tarih boyunca, iki şahıs örnek olarak gösterilegelmiştir. Bunlardan cömertlik ve sahâvete örnek olarak, Câhiliye döneminde yaşamış ve cömertliğiyle ün salmış ve **Hz. Peygamber** tarafından övülmüş olan **Hâtem-i Tâî**'dir. İkincisi ise, Dört Halîfeden (Hulefâ-i Râşidîn) dördüncüsü ve **Hz. Peygamber**'in damadı ve gençlik ya da fütüvvet denilince ilk akla gelen **Hz. Ali**'dir. Hatta onun hakkında: "**Lâ fetâ illâ Aliyyün lâ seyfe illâ zü'l-fikâr** = Ali'den başka genç ve kahraman; zü'l-fikâr (Hz. Ali'nin çatal kılıcı)dan başka kılıç yoktur." sözü dillere destan olmuş ve tarih boyunca atasözü gibi söylenegelmiştir.

İslâm'da şecâat (kahramanlık) ve sahâvet (cömertlik) gibi iki önemli meziyet daha vardır. Ancak, bunun yanında bir başka ideal kahraman anlayışı vardır ki Arapçası îsâr, Türkçesi digergâmlık'tır. Bunun en güzel örneği, hicretten sonra Mekkelilerin

⁶ Tevbe, 9/ 111.

⁷ Bakara, 2/ 207.

(Muhâcir) Medine'ye göç ettikleri sırada Medîneliler (Ensâr)'in onlara karşı gösterdikleri diğergâmlık örneğidir ki bu davranışa İslâm tarihinde "Muâhât = Birbirini kardeş kabul etme" diye tabir edilir. Kur'an'da bu konu şöyle ifâde edilmektedir: "Ve onlardan önce o yurda (Medîne) yerleşen, îmâna sarılanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilen (ganîmet)lerden ötürü göğüslerinde bir ihtiyaç duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi, (yoksul kardeşlerini) öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar başarı ve kurtuluşa erenlerdir."⁸

İslâm nazarındaki insan tipi, başkasını kendi nefesine tercih eden, korkusuz, güçlülere göğüs geren, başına gelenlere sabretmesini bilen, inancı ve îmânı tam olan, kendini **Allah** yoluna adayan, **O'nun** uğruna seve seve canını fedâ eden, dünya hayatını hiçe sayan, sâdece ve yalnız Allah rızasını gözetten insandır. Bunun en güzel örneğini, tarihte "Asr-ı saâdet" diye adlandırılan dönemde bulmak mümkündür. Bunu biraz açmak gerekirse, İslâm'ın ortaya koyduğu bu ideal kahramanlık anlayışı, Câhiliye çağı insanının fütüvvet (yiğitlik) rûhu ile birleşip kaynaşması, ilk müslümanlarda cihad ve mücâdele rûhunun doğmasına sebep olmuş ve bu mücâdele rûhu ve cihad aşkı 30-40 yıl gibi kısa bir sürede İspanya'dan Hindistan'a kadar olan ülkelerin fethini ve İslâm'ın bu ilkelerde hızla yayılması sonucunu doğurmuştur. İlk müslümanlar olarak kabul edilen Ashâb-ı Kirâm'ın bu başarılarında, İslâm'ın payı olduğu kadar, Câhiliye döneminde yaşamış olan bu insanların her türlü cogrâfi ve çöl şartlarına dayanıklı, mâcerâ düşkün olmalarının da payı vardır. Aynı şeyi Müslüman-Türkler için de söylemek mümkündür. Türklerin İslâm öncesi Orta-Asya'daki hayat şartları ile savaş ve mücâdele rûhu ile, İslâm'ı kabulden sonraki cihad rûhu birleşince fütüvvet ve Ahîlik teşkilâtı ortaya çıkmıştır.

Bir başka fütüvvet örneği de şudur: **Hz. Peygamber**, henüz peygamber olmadan önce, bizzat kendisinin de üyesi olduğu, sulh ve sükûneti sağlamayı, haksızlıkları önlemeyi amaç edinmiş olan ve Hilfü'l-fudûl adıyla kurulmuş olan bir teşkilâttir ki, İslâm'dan sonra İslâmî değerlerle beslenerek, güçlenerek varlığını sürdürmüştür.

B. AHÎLİK'İN ESNAF TEŞKÎLÂTI OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI

Türk fütüvvet hareketi diyebileceğimiz Ahîlik, dîni ve siyâsî bakımdan Abbâsî halifesi **en-Nâsır li-Dînillâh**'ın kurduğu Fütüvvet teşkilâtı'na bağlı olarak kurulmuştur. Her ne kadar görünüşte, **en-Nâsır li-Dînillah**'ın kurmuş olduğu Fütüvvet teşkilâtına bağlı bir kuruluş olsa da, Türk kültür ve zevkinin, Orta çağ İslâm fütüvveti, âdet ve gelenekleriyle beslenmesi ve Anadolu Selçukluları zamanında Anadolu'daki sosyal, kültürel, sanâyî, ticârî ve siyâsî şartların etkisi altında kurulmuş ve gelişmiştir.

Abbâsî halifelerinden **en-Nâsır li-Dînillah** (1180-1225), İslâm dünyasındaki dağınık dîni ve siyâsî birlikler halinde bulunan Fütüvvet hareketini, yeniden ele alıp teşkilâtlandırarak, İslâm dünyasını içine alan bir teşkilât kurmuş, dönemdeki müslüman devlet adamlarına da, yazı ve elçiler göndererek bu teşkilâta katılmaları

⁸ Haşr, 59/ 9.

için çağrıda bulunmuştur. Bu çağrıya uyarak, 1204'de ikinci kez işbaşına gelen Anadolu Selçuklu pâdişahı **I. Gıyâseddin Keyhüsrev**, hocası Malatyalı **Şeyh Mecdüddîn İshak**'ı göndererek Abbâsî halifesi ile siyâsî ve kültürel ilişkilere girmiştir. Bu ilişki sonunda da ertesi yıl Bağdad'dan dönen **Mecdüddîn İshak** Fütüvvet teşkilâtına bağlı bazı şeyhleri, ilim ve fikir adamlarını beraberinde Anadolu'ya getirmiştir. **Şeyh Mecdüddin** ile birlikte Anadolu'ya gelenlerden bazıları şunlardır: **Muhyiddin İbnü'l-Arabî**, **Evhadüddin el-Kirmânî**, **Şeyh Nâsirüddin Mahmud el-Hoyi (Ahî Evran)**, **Ebû Ca'fer Muhammed el-Berzâî**, **Arapgiri Şeyh Hasan**, **Ebü'l-Hasan Ali el-İskenderânî**.

Anadolu Ahî Teşkilâtı'nın kurucuları olan **Ahî Evren Şeyh Nâsirüddin Mahmud**, hocası **Evhadüddin Kirmânî**, onun halifesi **Şeyh Zeynüddin Sadaka** ve diğer Fütüvvet erbabı şeyhler ve Fütüvvet teşkilâtı mensupları, Anadolu'ya görevli olarak gelmişlerdir. Bunlardan **Kirmânî**, Anadolu'daki Fütüvvet erbabı şeyhlerin lideri olarak, halife tarafından bizzat tayin edilerek gönderilmiştir. Ardından bu göreve **Zeynüddin Sadaka** atanmıştır. Fütüvvet ülküsü, 1204 (601) yılından itibaren Anadolu'da her tarafa yayılmaya başlamış ve çok ilgi ve siyâsî destek görmüştür.

Şeyh Evhadüddin'in kurduğu Evhadiyye tarikatı şeyhleri ve bu şeyhler etrafında halkalanan Türkmen dervişler, fütüvvet ülküsüne îman derecesinde gönül vermişlerdi. Başta sultanlar olmak üzere pek çok devlet erkanı bu teşkilâta girmişlerdi. Hatta öyle ki, **I. İzzeddin Keykâvüs** ve **I. Alâeddin Keykubâd** parlak törenlerle bu teşkilâta mahsus kıyafet olan şalvar giyip şed (kuşak) bağlamışlardı.⁹

Selçuklular döneminde Fütüvvet hareketi, İslâm dünyasının hiçbir yerinde görülmeyen bir biçimde Anadolu'da gelişme göstermiş olan Ahî Teşkilâtı dediğimiz Türklere mahsus bir kuruluş haline gelmiştir.

Ahî teşkilâtı'nın kuruluşu ve Fütüvvet hareketi'nin Ahîlik adı altında esnaf ve sanatkârlar arası bir kuruluşla dönüşmesinin bazı sebepleri vardır.

Şovalyelik nasıl Orta çağ Batı dünyası'na veya Hıristiyan âlemine mahsus bir kahramanlık ve yiğitlik ülküsü ise; Fütüvvet de Orta çağ İslâm Dünyasına ve İslâm'ı kabul eden milletlere mahsus kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik ülküsüdür.

Araplar, İranlılar ve Türkler, İslâm'ı kabülden önceki fütüvvet kültürleriyle, İslâm'ı kabülden sonraki İslâmî değerleri bütünleştirerek devam ettirmişler ve İslâm ile birlikte İslâm dünyasına yaymışlardır.

Burada şunu söylememiz ve tesbit etmemiz gerekir ki Fütüvvet teşkilâtı Arap kültüründe: İdeal kahraman, sahâvet ve şecâat örneği olan fütüvvet erinin adı Fetâ (ç. Fityân); İran kültüründe: kahramanlık ve yiğitlik ülküsünü civân-merd; Türk kültüründe de: kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik ülküsünü Akıllık diye anılmıştır.

Orta çağ boyunca İran Civân-merdliği ve Türk Akıllığı, İslâm Dîni ile birlikte Arap Fütüvvet ülküsünden etkilendiği inkar edilemez bir gerçektir. Ancak, Türklere

⁹ Mikâil Bayram, *a.g.e.*, s. 129. Ayrıca bkz. Ziya Kazıcı, *Ahîlik*, TDV. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1988, I, 540.

mahsus Fütüvvet olan Ahîlik işte bu Türk Akılığı'nın İslâmlaştırılmış şeklidir. Çünkü Türkler de, İranlılar gibi, İslâmî fütüvvet'i benimsemekle birlikte, kendi kültürlerindeki kahramanlık meziyetlerini devam ettirmişlerdir.¹⁰

Akı ve Akılık kelimelerinin ne zaman Ahî ve uhuvvet'e dönüştüğünü tesbit edebilmek için şunlar söylenebilir. Türk edebiyatında ilk İslâmî Türk Edebiyatı mahsülleri adını verdiğimiz ve Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra Karahanlılar döneminde (940-1212) yazılmış olan Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacib, 1069), Dîvân-ı Lügâtü't-Türk (Kaşgarlı Mahmud, yazılışı: 1072-1077), Atebetü'l-Hakâyık (Edib Ahmed Yükneki, XII. yy.) gibi eserlerde Akı ve Akılık hakkında açıklamalar bulunmakta ve Akı'nın tanımını görüyoruz.¹¹ Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra, Akıların birbirlerine kardeşçe muâmele etmelerinden ya da birbirlerine kardeşçe hitâb etmelerinden dolayı Akı kelimesi, zamanla, yerini Arapça "kardeşim" anlamına gelen Ahî kelimesine bıraktığı gibi; Akılık kelimesi de, yerini Arapça "kardeşlik" anlamına gelen Uhuvvet kelimesine bırakmıştır. Ancak, bu dönüşümün zamanını tarih olarak tesbit etmek oldukça güçtür. Fakat, bilinen bir şey varsa o da, Anadolu Selçuklular döneminde Akı ve Akılık yerine Ahî ve Uhuvvet kelimelerinin kullanılmakta oluşudur. İşte Anadolu Fütüvvet Hareketi'nin Ahîlik adı altında farklı bir teşkilât haline gelmesinin en önemli sebebi, Türk millî kültüründeki Akılık'ın Fütüvvet Hareketi içinde varlığını ve ağırlığını hissettirmiş olmasıdır. Bu yüzden Abbâsî Devleti 1258 (656)'de yıkıldıktan sonra, Fütüvvet teşkilâtı dağıldığı halde, Ahî teşkilâtı yaşamaya devam etmiş ve Osmanlı Devlet Teşkilâtı içinde varlığını XVIII. Yüzyıla kadar sürdürmüştür.¹²

C. AHÎLİK'İN TASAVVUFÎ YÖNÜ

ca) Tasavvufun Doğuşu

Tasavvuf tarihine bakıldığında, tasavvufî hareketin hicrî II. Yüzyılın ortalarında doğduğu görülür. Tâbiîn döneminde başlayan bu hareket, ilk olarak zühd hayatı ile başlamış ve Sûfî lâkabıyla anılan ilk kişi hicrî 150'de vefat eden **Ebû Hâşim es-Sûfî** olmuştur. Zamanla gelişen Tasavvuf, hicrî V. (XI.) yüzyıldan itibaren de çeşitli tarikatlar (tasavvufî ekoller) halinde daha yaygın hale gelmiştir. Bilindiği gibi tarikatlar, bir şeyhin liderliğinde, müridlerin oluşturduğu bir tasavvufî teşkilât niteliğindedir.

Ahî Evren Şeyh Nâsiruddîn Mahmud (v. 1262) da, felsefî yönü ağır basmakla beraber, Tasavvufa bağlılığı da vardır. Mensup olduğu Şeyhi ise, Türkmen bir şeyh olan **Evhadüddîn Kirmânî**'dir. Dolayısı ile **Ahî Evren**'in, çeşitli iş kollarını içine alan Esnâf Teşkilâtını kurarken, tarikatlardan da faydalandığı görülmektedir. Bunu biraz açmak gerekir ise, şunu söyleyebiliriz. **Ahî Evren**, tarikatlardaki şeyh, halîfe, mürid ve muhibler arasındaki ilgi, sevgi ve muhabbeti iş kollarına uygulayarak bu iş

¹⁰ M. Bayram, *a.g.e.*, s. 130.

¹¹ Bkz. Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* (haz. R. Rahmetî Arat), I, 22-23; Kaşgarlı Mahmud, *Dîvân-ı Lügâtü't-Türk* (terc. Besim Atalay), I, 90; Edip Ahmed Yükneki, *Atebetü'l-Hakâyık* (haz. R. Rahmetî Arat), s. 52-57.

¹² M. Bayram, *a.g.e.*, s. 131.

yer ve ocaklarında çalışan usta, kalfa, çırak, yamak arasındaki ilgi ve yakınlığı tarikatlardaki disiplin, kural ve esaslara göre tanzim etmiştir. Aynı şekilde iş yerlerinde çalışmakta olan çeşitli kademedeki işçilerin terbiyeleri, eğitim ve öğretimlerini de, bir tarikat usul ve disiplini şeklinde hiyerarşik bir sıraya koymuştur.

İş yerlerindeki çalışanları dînî ve ahlâkî yönden eğitmek için, basitten başlayarak bir tertip ve düzen içerisinde, onların anlayabileceği eserler kaleme almıştır. Halk için kaleme aldığı ilk eserler "Âğâz u Encâm", "Menâhic-i Seyfi", "Metâli'û'l-îmân" isiminde eserlerdir ki pedagojik amaçlı, didaktik (öğretici) eserlerdir. Ahî Evren, kaleme aldığı bu ve benzeri eserlerinde, içinde bulunduğu genel anlayışı göz önünde bulundurarak, tasavvufî yola girmenin, bir tarıkata intisap etmenin zorunlu olduğunu, ısrarla savunmuştur. Bundan da şu sonucu çıkarıyoruz ki, hiç şüphesiz **Ahî Evren**, iş yerlerinde çalışan işçileri tarikat disiplin ve anlayışı ve terbiyesi içinde yetiştirmiş olduğudur.¹³

cb) Ahî Evren ve Melâmet

Çok yönlü bir fikir adamı olan **Ahî Evren**'in düşünce hayatında en önemli yeri işgal eden Melâmîlik'tir. Eserlerinde adının geçmemesinin sebebi de, bu melâmet anlayışındaki iyilik, fazilet ve kâbiliyetlerini insanlardan gizleme, "teveccüh-i nâs"dan sakınma düşüncesinden kaynaklanmış olmalıdır. Bunu teyiden **M. Bayram, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin, Ahî Evren**'den söz ederken "İnsanlardan gizli yaşamış olduğunu tesbit ettiğini.." söylemekte ve bu gerçeğin farkına varmış olduğunu, ifade etmektedir.¹⁴

Ahî Evren'in şeyhi olan **Evhadüddin Kirmânî**'nin en başta gelen özelliği, melâmet yolunda isim yapmış olmasıdır. Melâmet ise: "Bir inanış tarzı ve buna dayalı olan ahlâk kuralları ve yaşama stilidir." Böyle olunca **Ahî Evren**'in tasavvuf anlayışında melâmet yolunu tutmuş olması, haliyle Ahî teşkilâtı'nın iş ve sanat ahlâkının büyük ölçüde Melâmîliğe dayanmış olmasıdır.

Melâmet ve melâmîliği biraz açmak gerekirse şunlar söylenebilir.

Melâmet anlayış ve felsefesinde "kişinin iyi ve güzel davranışları **Allah**'ın eseri; kötü ve nâ-hoş davranışları ise nefislerin eseri olduğuna" inanılır. Çünkü **Allah** daima iyilik diler, kötülüğe rıza göstermez. Bu yüzden Melâmîler, yaptıkları güzel işleri, hayır ve hasenâti gizlerler, açığa vurmazlar. Melâmîlikte iyilik ve güzelliğe, yapılan hayır ve hasenâta sahip çıkmak **Allah**'ın hakkına tecâvüz sayılır, hatta gasb etmiş gibi kabul edilir. Ayrıca iyi ve güzel şeylere sahip çıkmanın sahtekârlık, kötü davranışların gizlenmesinin de riyâkârlık olacağına inanılır.

Bu söylenenleri de dikkate alarak Melâmet anlayış ve felsefesi: "İnsanın iyiliklerini gizlemesi, kötülüklerini açığa vurma" şeklinde tanımlanabilir. Esasen melâmet: "Nefsin yerilmesi, kınanması hakir görülmesi" anlamlarına gelmektedir.

¹³ M. Bayram, a.g.e. s. 144 (*Ahî Evren*'den naklen: *Menâhic-i Seyfi*, yk.30b-32a; *Metâli'û'l-îmân*, yk. 47b-49b; *Tabsıra*, yk. 57a-67a.).

¹⁴ M. Bayram, a.g.e., s. 145.

Ahîlik ülküsündeki kendini topluma adama ve topluma hizmet etme aşkı, karşılık beklemezsizin yolcuya, düşküne, muhtac olana yardım elini uzatma, yedirme içirme, barındırma ve bunun gibi Melâmet felsefesinin prensiplerinden alınmıştır. Bu durum, Ahîliğin bağlı olduğu prensiplerin de Melâmîlikten alındığını ortaya koymaktadır.

Burada bir noktaya işaret edilmesi gerektiğine inanıyorum. Her ne kadar kaynaklarda "kendini topluma adama ve topluma hizmet etme aşkı, karşılık beklemezsizin yolcuya, düşküne, muhtac olana elini uzatma, yardım etme, yedirme içirme, barındırma" gibi ahlâkî davranışların Melâmet felsefesinin prensipleri, dolayısıyla Ahîlik'in prensip ve esasları gibi gösteriliyorsa da, aslında İslâm'ın ortaya koyduğu prensiplerdir. Bu prensipleri ortaya koyan âyetlerden birisi şudur: "Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, cennet kendilerinin olmak üzere, satın almıştır. Allah yolunda savaşır, öldürürler, öldürülürler. Bu, Allah'ın Tevrât'ta, İncil'de ve Kur'an'da üstlendiği gerçek bir sözdür. Kim Allah'dan daha çok sözünde durabilir? O halde O'nunla yaptığımız bu alış-verişinizden ötürü sevinin. Gerçekten bu, büyük başarıdır."¹⁵

İslâm'ın ortaya koyduğu bir başka prensip de **Allah Resûlü Hz. Peygamber**'in şu evrensel sözüdür: "**Hayru'n-nâs enfa'ühüm li'n-nâs** = İnsanların en hayırlısı insanlara, topluma en çok hizmet eden, en çok faydalı olandır."¹⁶ İslâm'ın ortaya koyduğu evrensel prensiplerden bir başkası da: "Kendisi için arzu ettiği şeyi kardeşi (başkaları için de arzu edip istemedikçe sizden hiç biriniz tam iman etmiş olmaz."¹⁷ prensibidir.

Şu halde, ana prensipleri ortaya koyan İslâm Dîni'dir. Her hangi bir kimse ya da kuruluş ve tarikat bunları kendilerine prensip edinebilirler. Ancak, kendilerine mal edemezler.

cc) Ahî Evren ve Ahîlik Teşkilâtı

Ahî Evren Şeyh Nâsruddîn Mahmud, Anadolu'ya gelince, önce Kayseri'ye yerleşmiş ve Ahî Teşkilâtı'nı da ilk olarak Kayseri'de kurmuş, zamanla diğer Anadolu şehirlerinde de yaygın hale gelmiştir. **Ahî Evren**'in böyle bir teşkilâtı kurmaktaki amaç ve düşüncesi, toplumun mutluluk ve refahı için sanatı ve sanat kollarının yaşatılmasıdır. Bununla da yetinmeyen **Ahî Evren**, bütün sanat erbabı ve iş kollarının belli bir yerde toplanmalarını ve orada sanatlarını icra etmelerini, daha doğrusu kolektif çalışma yapmalarını, kooperatifleşmelerini de öğütlemektedir. Bu öğütü ise aynen şöyledir: "Toplum, çeşitli sanat ve iş kollarını yürüten insanlara muhtac olduğuna göre, bu sanatların her birini yürüten çok sayıda insanların belli bir yerde toplanmaları ve her biri kendi sanat ve işiyle meşgul olmaları gerekir ki, toplumun bütün ihtiyaçları görülmüş olsun."¹⁸

¹⁵ Tevbe, 9/ 111.

¹⁶ Celâleddin es-Suyûtî, *el-Câmi'ü's-Sağîr*, I, 248 (Hadis no: 4044).

¹⁷ Bkz. C. es-Suyûtî, *a.g.e.*, II, 586 (Hadis no: 9940).

¹⁸ M. Bayram, *a.g.e.*, s.152 (*Letâif-i Hikmet*, yk. 90a-b'den naklen).

Ahî Evren'in bu söz ve öğütleri, şehirlerde Sanâyî çarşılarının kurulması fikrini ortaya çıkarmış; Ahîlik ve Ahî Teşkilâtı da, bu düşüncelerin uygulamaya konulmasının tabîî bir sonucu olarak doğmuş ve gelişmiş olmaktadır.

Ahîlik ve Ahî Teşkilâtı başlangıçta Kayseri, Konya, Kırşehir, Ankara, Tokat gibi büyük yerleşim merkezlerinde kurulmuştu. Moğollar Anadolu'yu işgal ettikten, özellikle 1260'dan sonra, Ahî ve Türkmenler Moğol iktidarına karşı isyanlar başlatmış, onlara karşı direnen Ahî ve Türkmenlerle mücadele etmek durumunda kalmış ve pekçok yerde katliamlar gerçekleştirmişlerdir. Hatta Anadolu Ahî ve Bacıları takibâta maruz kalmış, iş yerleri ve malları ellerinden alındığından Ahî ve Bacıların uç bölgelere, Moğolların ulaşamayacakları ücra yerlere ve köylere göçmelerine yol açmıştır. Ahîler, Anadolu'nun en ücra köylerinde bile tekkeler, zâviyeler kurmuşlardır ki, elde mevcut belgeler ve yörelerdeki mezar taşları, Ahîler'in buralara yerleştiklerini göstermektedir.

Bundan da anlaşılıyor ki Ahîler'in şehirlerde barınamayıp, özellikle 1260'dan sonra köylere ve uç bölgelere dağılmış olmaları, Ahîliğin köylerde de teşkilât kurmasına vesîle olmuştur. Ahî ve Bacı teşkilâtı mensupları sanatlarını köylerde icra etmişler ve köylerde teşkilâtlanmaya başlamışlardır.

Günümüze kadar devam edegelen muhtelif yörelerdeki köylerde Yârân Odaları'nın kurulması ve işleyiş tarzı, imece usulü ile köy iş ve hizmetlerinin yürütülmesi, çeşitli sanat kollarının köylerde yaşatılmış olması, Ahîler'in çaba ve gayretlerinin sonucu olduğu gibi, mazisi de Anadolu Selçuklular dönemine kadar uzanmaktadır.

Böylece Anadolu'da köylerin yapılanmalarında, köylerde yönetim usul ve erkânının oluşmasında ve bunun gelenek halinde, belli bir hiyerarşi içerisinde devam ettirilmesinde, şüphesiz en büyük ve en önemli pay Ahîlik ve Ahîlik teşkilâtı'nın olmuştur.

Buraya kadar söylediklerimizi özetlemek gerekirse şunları söyleyebiliriz.

Tarihimizde, bir esnaf teşkilâtı olarak bilinen Ahîlik Teşkilâtı'nın temeli, ilk olarak, İslâm tarihinde Câhiliye çağı diye bilinen dönemde fütüvvet hareketi olarak başladığını, İslâm'ın doğuşundan sonra ise, İslâm'ın getirdiği gazâ ve cihad rûhu ile desteklenerek, savaşta fütüvvet, barışta ise uhuvvet (kardeşlik) rûhu daha çok gelişmiştir. Bunun en güzel iki örneği, Câhiliye döneminde **H. Peygamber**'in de katıldığı Hılfu'l-fudûl Cemiyeti, diğeri ise, Mekkeliler (Muhâcir)'in Medîne'ye hicret ettikleri sırada Medîneli Ensâr ile Mekkeliler Muhâcirler arasında kardeşlik (muâhât) ilân edilmiş olmasıdır.

Abbâsiler dönemi **en-Nâsır Li-Dînillah** zamanında, İslâm Devletlerine yaptığı çağrı sonunda Fütüvvet hareketi daha da geliştirilmiş Fütüvvet Teşkilâtı haline getirilmiş, **Şihâbüddin Sühreverdî**'nin yazdığı Âdâbü'l-fütüvve isimli eserde belirtilen prensip ve kurallara göre hiyerarşik bir düzende faaliyetlerini sürdürmüştür.

Anadolu'da ise bu durum, Selçuklu sultanı **I. Gıyâseddin Keyhüsrev**'in Abbâsî Devleti ile kurmuş olduğu siyâsî ve kültürel ilişki, Malatyalı **Şeyh Meccüddin İshâk**'ın Bağdad'dan Anadolu'ya dönüşüyle hız kazanmış, bu kültürel ilişkinin

sonucu olarak beraberinde Fütüvvet Teşkilâtı'na mensup bazı şeyhleri, ilim ve fikir adamlarını Anadolu'ya getirmiştir.

Anadolu Ahî Teşkilâtı'nın kurucuları olan **Ahî Evren Şeyh Nâsıruddin Mahmud**, hocası **Evhadüddîn Kirmânî**, onun halîfesi **Şeyh Zeynüddin Sadaka** ve diğer Fütüvvet erbabı şeyhler ve Fütüvvet Teşkilâtı mensupları, görevli olarak Anadolu'ya gelmişlerdir. Bunlardan **Evhadüddîn Kirmânî**, halife tarafından resmen tayin edilerek Anadolu'ya gönderilmiştir. Özellikle 1204 yılından itibaren Fütüvvet ülküsü, Anadolu'da çok ilgi ve siyâsî destek görmüş ve her tarafa yayılmıştır.

Fütüvvet Teşkilâtı, **Ahî Evren**'den sonra XIII. yüzyıldan itibaren, Ahîlik Teşkilâtı adı altında gelişme göstermiştir. Bu teşkilât, temelde bir Esnaf Teşkilâtı olmakla beraber, kurumun işleyişi, Tasavvufî bir ekol olan tarikat âdâb ve usulüne uygun olarak yürütülmüştür. Bu kuruluştaki yer alan şeyhler, **Evhadüddîn Kirmânî**'nin kurmuş olduğu Evhadiyye tarikatını benimseyen şeyhler ve bunların çevresindeki Türkmen dervişler Fütüvvet ülküsüne îman derecesinde gönül vermişlerdir.

Ahî Evren Şeyh Nâsıruddîn Mahmud, çok yönlü bir kişiliğe sahip olmakla birlikte, onun ilme ve ilmin uygulaması olan amele ve bir de eğitime özel bir önem verdiğini görüyoruz. Onun eserlerine baktığımızda sık sık ilmin iş ve sanat alanında kullanılması gerektiğini, ilmin amelden önce geldiğini, ilimsiz amelin fayda sağlamayacağını, kişinin ilmini amel olarak uyguladığı ölçüde, Allah katında makbul olacağını ifâde ettiğini ve savunduğunu görüyoruz.

Ahî Evren'e göre, insan-oğlu sosyal bir varlık olduğundan, hiçbir zaman bütün ihtiyaçlarını kendi karşılayamayacağından, pek çok şeye ihtiyacı vardır, muhtacdır. İnsanların ya da toplumların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çeşitli mesleklere, iş kollarına ve sanatkârlara ihtiyaç vardır. O yüzden de bütün sanat ve iş kollarının yaşatılması gerekir ki, toplumun, insanların ihtiyaçları görülüp giderilebilsin.

Son olarak diyoruz ki, Fütüvvet Hareketi'nin, ya da onun uzantısı olan Anadolu'daki Ahîlik Teşkilâtı'nın temeli, şu iki piresibe dayanmaktadır: 1. "Kendisi için arzû ettiği, istediği şeyi başkaları için de arzû edip istemedikçe kâmil mü'min olamaz."¹⁹ 2. "İnsanların en hayırlısı ve faydalı olanı, insana ve topluma en çok faydalı olan ve hizmet edenidir."²⁰

İster Fütüvvet Teşkilâtı'nın, ister onun Anadolu'daki uzantısı olan Ahîlik Teşkilâtı'nın amacı ve hedefi, içinde yaşadıkları toplumun ihtiyaçlarını gidermek, çeşitli iş kolları kurarak onlara hizmet etmek ve bunları yaparken de "Allah rızasını gözetmek" olmuştur. Dolayısıyla bu Teşkilât mensupları, başkalarının menfaatını kendi menfaatlarına tercih ettikleri, amaçlarının topluma hizmet etmekle en hayırlı insan oldukları için, hem toplum nazarında hem de **Allah** katında makbul birer insan olarak tarihteki yerlerini almış olmalarıdır.

¹⁹ Suyûtî, a.g.e., II, 586.

²⁰ Suyûtî, a.g.e., I, 246.

Onların bildikleri bir şey daha var idi ki o da: "Bir kimse yaptığı bir işi (veya ibâdeti), Allah rızasını kazanmak için yaparsa ona büyük bir mükâfât vereceğiz."²¹ diye **Allah**'ın vermiş olduğu vaaddir. Onlar, her yerde, her şeyde, savaşta, barışta, çalıştıkları bütün iş kollarında, halka, topluma hizmet aşkıyla, karşılık beklemeden, sırf Allah rızasını gözeten insanlardı. Kurdukları teşkilâtın adı da, aynı zamanda Tasavvufî bir tarikat görünümünde olan Ahilik Teşkilâtı idi.

²¹ Nisâ, 4/ 114.

TÜRK KÜLTÜRÜNÜN SİMGESİ OLARAK ÇANKIRI YÂRAN KÜLTÜRÜ

Prof. Dr. Mahmut TEZCAN*

GİRİŞ

Geleneksel kültürümüz sanayileşme süreci ile giderek kaybolmaktadır. Çankırı, ülkemizin geleneksel kültürünün sürdürüldüğü ve korunduğu yörelerimizden birisidir. Yâran, Çankırı'nın geleneksel kültürünün en önemli göstergesidir. Özellikle Ahilik kültürümüze bağlı bir yan kuruluşur.

Yâranın kaynaklarına baktığımız zaman iki kaynak gözümüze çarpar.

- a. Türk töresi (Eski Türk gelenek ve görenekleri)
- b. İslâmî inançlar (Fütüvvetçilik, Ahilik)

İşte bugün yâranın özellikleri, bu iki kaynağın birleşmesini ifade eder. Türk ve İslâm sentezi, yâran kurumunun en güzel örneklerindedir.

Yukarıdaki iki kaynaktan çıkan Ahilik değerleri yâran kuruluşuna da yansımıştır. Bu değerler şunlardır: Kahramanlık, yiğitlik, konukseverlik, cömertlik, cesaret, yardımlaşma, dayanışma, istikrar, düzeni bozacak davranışlardan sakınma, tevazu, merhamet, bencil olmama, saygı-sevgi. Bu değerler yâranda titizlikle uygulanan ve benimsenen değerlerdir. Bu değerler aynı zamanda Türk kültürünün sembolleridir. Bu bakımdan Çankırı yâran kültürü, Türk kültürünün bir simgesi olmuştur. Bu bakımdan bir sivil toplum örgütü ve millî kültür simgesi olarak korunmasında yarar vardır.

Geleneksel olarak Orta Asya kökenli olup, İslâmiyet'in kabulü ile ve bunların Anadolu'daki devamı olan Ahiliğin bir parçası olarak günümüze değin uygulanmış gelmiştir. Yâran, eğlence, dinlenme, yardımlaşma, eğitim, toplumsal dayanışma, güzel sanatlar, musikî, edebiyat gibi yönleriyle gerçek bir kültür karmaşığıdır. Bu yönleriyle çok boyutlu bir niteliğe sahiptir.

A. Kuramsal Çerçeve

Çankırı'da kentleşme hızı, il merkezinde ve ilçelerde oldukça yavaştır. Geçim, genellikle tarıma dayalıdır. Eldivan ilçesi tamamen tarımsal üretime dayalı bir yöredir. İlçe ve köyler tamamen Türk gelenek ve göreneklerini sürdürmektedir. Eldivan, dışarıya fazla açılmamış, kapalı bir görünümündedir. Toplumsal değişmeye fazla uğramayan Çankırı, bu nedenle tüm geleneklerini korumaktadır. Özellikle Eldivan'da yâranlık gönüllü bir kuruluş olarak çeşitli işlevlere sahiptir. Kendine özgü olarak örgütlenmiş, üyelerinin kendi dilekleriyle katıldığı nispeten sürekli bir topluluktur.¹ Yâranda birincil grup (Yüzyüze) ilişkileri egemendir. Giderici (yalnızca kendi zevkleri için giriştikleri) faaliyetlerle, yardımcı (Daha yüksek bir amaca ulaşmak üzere, örneğin geleneklerin sürdürülmesi için giriştikleri) faaliyetleri

* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Lundberg, G. Schrag, C.: Larsen, O.: Sociology, s. 303.

yerine getirirler. Ortak çıkarlar, ilgi birliği ve ortak tutumlar gönüllü kuruluşların temel özelliğidir.² Katılanlarda zevk uyandırması, onları toplumsallaştırması, inançları pekiştirme gibi temel işlevleri söz konusudur.³ Yâran da aynı nitelikte işlevlere sahiptir.

B. Yâranın Tarihsel Gelişimi

Yâran sohbetlerinin temeli, 13. yüzyılda Anadolu'da görülen Ahilik kurumuna dayanır. Ahilik örgütü, 13. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına değin Anadolu'da esnaf ve sanatkârlar birliğinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Ahilik kent, kaza ve köylerde esnaf, sanatkâr kuruluşlarının eleman yetiştirme, işleyiş ve denetimlerini düzenleyen kurumdur .

Bu örgütün kökeni hakkında değişik görüşler vardır. Batılı oryantalistler, Ahiliği doğuda, Araplar arasında gelişmiş Fütüvvet Örgütüne dayamakla birlikte, yine de, Ahiliğin Anadolu Türklerine özgü toplumsal ve manevî bir kuruluş olduğunu kabul etmektedirler⁵. Yâni fütüvvetçilik Ahilikten önce ortaya çıkmıştır. Fakat fütüvvetçilik, daha çok kişisel erdemlere ve askerî niteliklere önem verdiği halde, Ahilik ilk sıralarda yani 13. yüzyılda genç Ahileri yetiştirmek için gündüzleri çalışan esnaf kuruluşlarının işlevlerim geceleri "Sohbet Toplantıları" biçiminde sürdürmekte idi. Yani, gündüzleri esnaf örgütü ile meslekî beceriler kazandırılan gençlere, geceleri de sohbet toplantıları ile manevî değerler, Ahilik, eğitim, vatandaşlık bilgileri verilerek onların yaşam ve hareketleri denetim altında tutulmuş olmakta idi. Çünkü Ahilik, gençlerin tüm yaşamları bakımından sorumlu idi.

Ahilik de 13. yüzyılda görülmüştür. Ahiliğin başlangıcında fütüvvet örgütü kökenli özellikleri egemen iken, sonraları millî özellik almaya başlamıştır. Ahiliğin ahlâk kuralları, daha önceden bütün İslâm ülkelerinde bilinen ve beğenilen "Fütüvvetname"lerden alındı. Bu fütüvvetnameler, iyi ve mükemmel insan olma kurallarını kapsayan eserlerdi⁶. Ahi sözcüğü, iki anlama gelir. Birincisi, Arapça'da "Kardeşim" anlamına gelir. Diğeri Türkçe'de cömert, eli açık, yiğit anlamına gelen "Aki" sözcüğünden gelmektedir⁷. Yaran, Ahiliğin bir uzantısı olarak kardeşlik fikrini eyleme dönüştürmüştür.

Ahiliğin Türklere özgü olduğu hakkında başka bir araştırmada da şu sonuca varılıyor: "Selçuklu ve Osmanlı dönemi Anadolu'sunda tarım dışı üretim alanını organizasyon içine alan bu birliklerin, ne Batı Ortaçağında görülen "Corporation"ların, ne de Arap dünyasındaki Fütüvvet Birliklerinin devamı olmadığı sonucuna varıyoruz".

C. Yâran Örgütü

Yâren ve Yârân kelimeleri birbirinden farklıdır. Yâren, tekildir ve arkadaş, yakın anlamına gelir. Yârân ise, çoğuldur ve dostlar, arkadaşlar anlamına gelir. Yâren

² Atauz, Sevil. "Gönüllü Örgütlere İlişkin Yaklaşım ve Kuramlara Eleştirel Bir Bakış." Amme İdaresi Dergisi, Cilt 21, Sayı 2.

³ Atauz, Sevil: a.g.yazı.

deyince Yâranın bir üyesini ifade ediyoruz. Yârân ise örgütün tüm üyelerini ifade eder.

Yâranlık örgütü, ahiliğe bağlıdır. Âhiliğin bir yan örgütüdür. Orta Asya Türk kültürünün göçler yoluyla Anadolu'ya gelmiş bir uzantısı olarak kabul edilmektedir⁹. Bununla birlikte yârânı ihtiyaçlardan doğan bir serbest zaman faaliyeti ve geçmiş zamanlarda köylere baskın yapan eşkıya çetelerinden korunmak için oluşturulan birlikler olarak niteleyen görüşler de vardır¹⁰.

D. Yâranın Kuruluşu, Organları ve İşleyişi

Yâranın kuruluşu, önceden bir girişimle olur. Her sonbahar mevsimi başlarında Çankırı mahalle ve köylerinde yedi sekiz kişiden oluşan yaşlılar grubu, aynı yaştaki kişiler toplanırlar. Toplanma yerleri, köylerde köy odalan merkez mahallelerde ise yâran evleridir. Toplantıda sözü geçen kişilerden birisi, "Bu yıl ocak yakalım" ya da "Bu yıl yâran yiyelim", "Bu yıl sohbet yapalım" der ve kabul edildiğinde o günkü toplantıda yâran üyeleri seçilir¹¹. Büyük Başağa, Küçük Başağa bu toplantıda seçilir. Tabi daha önceden bunların seçimi kararlaştırılır ve rızaları alınır.

Yârân sayısının ne olması gerektiği köy ve mahallelere göre değişmektedir. Fakat genellikle kabul edilen ve ideal sayı 24'tür. Esasen 24 sayısı Oğuz Türklerinin 24 boyunu ifade etmektedir. Bu sayı genellikle 30'a çıkmakla birlikte, köylerde 30-50 arasında değişmektedir. Eldivan (eski adıyla Dümelli) kazasında o mahallede ne kadar kişi varsa hepsi katılmaktadır. Kuşkusuz, katılmak isteyenler katılmaktadırlar. Bu husus bir değişme olarak görülmektedir. Eldivan'da yedi mahalle mevcut olup, hepsinde de hemen her yıl ocak yakılmaktadır. Aslında yârana herkes alınmaz. Eş dost tercih edilir. Özellikle Çankırı içinde böyledir. Bir seçime tabi tutulurlar. Seçimde ahlâkî ve karakter özelliklerine dikkat edilir. Çankırı il merkezinde akraba olan kişiler tercih edilmektedir.

Yâranın "Erfane" isimli ilk toplantısında bütün yıl boyunca yapılacak işler ve yenecek yemeklerin bir ön konuşması yapılır. "Çavuş" ve "Çalgıcı" tutma da kararlaştırılır.

Eldivan'da ilk toplantıda seçimler yapıldıktan sonra seçilen iki Başağa, ortaklaşa bir koç kesip yârâna ziyafet vermektedirler.

Yâran organları, Büyük Başağa, Küçük Başağa, Yâran üyeleri, çavuş ve çalgıcılardan oluşur. Bu organların her birinin ayrı ayrı görevleri vardır¹². Mecliste sınıf yoktur. Hiyerarşide sadece yaş sırası esas alınmaktadır.

1. Çavuş

Çavuşun pek çok görevleri vardır. Bu bakımdan becerikli genç, açık göz, işini bilen, deneyimli kişilerin çavuş olarak seçilmesine dikkat edilir. Çavuşun görevleri, Yâranın düzenlenmesi, davet, yemek, kahve, çay, sigara ihtiyaçlarını tespit etmek ve

⁹ Er, Tülay: Simav ve Yöresi Yâren Teşkilatı.

¹⁰ Er, Tülay: A.g.e. s. 7.

oyunlarda tura vurmak (kalın halatla yârene gerektiğinde vurmak) gibi işleri yapar. Küçük Başağanın yardımcısıdır. Yâranların günlük işleriyle de uğraşır.

2. Büyük Başağa

Yâran için iki Başağa (Yâren Başı) seçilir. Birincisi Büyük Başağa, diğeri Küçük Başağa'dır. Büyük Başağa Yâranın en yaşlı kişisidir. Önceden birkaç Yâran yemiş, deneyimli kişidir. Görmüş, geçirmiş, çevrede saygınlığı olan dürüst bir kişi olmalıdır. Özellikle yöneticilik yeteneği olan, disiplini sağlayabilen, ciddî kişilerdir. Eldivan'da Başağamn bu nitelikte olmasına çok dikkat edilir.

3. Küçük Başağa

İkinci Başağa olan Küçük Başağa da yine aynı niteliklere sahip olmalıdır. Fakat Büyük Başağaya oranla daha gençtir. Yâranda ikinci âmir durumundadır. Yâran mahkemesinde hâkim statüsündedir.

Küçük Başağa yaş ve konum yönünden Büyük Başağa'dan küçüktür. Yâranın bütün organizasyon işleri ona aittir. Yâran onun tarafından yönetilir. Daha aktiftir. Oynanan oyunlar ve bütün ocak işlerini bilir. Bu konularda deneyim sahibidir.

Kurulan Yâran mahkemesinde savcı rolündedir.

Eldivan'da Küçük Başağa gecesi toplantının başında yapılıyor. Büyük Başağanın ki son gecedir.

4. Yârenler

Yâradaki üyelere yâren denir. Eskiden iki kişi bir ocak yakarlardı (Sohbet düzenleme). Bugün ekonomik koşulların ağırlaşması nedeniyle ocak yakanların sayısı artırılmıştır. Örneğin Eldivan'da dört kişi, beş kişi, hatta yedi kişi bir ocak yakmaktadır.

Kuruluşa giren her kişiye "Yâren" denildiğini belirtmiştik. Yâran üç ayrı kısımdan oluşur¹³.

- 1 . Gençler (1 8-20 yaşındaki gençler)
2. Orta yaşlılar (30-35-40 yaşındakiler)
3. Yaşlılar (Bunların sayısı daha azdır. 5-6 kişiyi geçmez).

Yaşlılar, gençlerin serkeşliğine meydan vermezler. Aynı zamanda örgütün danışmanı durumundadırlar. Bugün Çankırı merkezinde yaşlı sayısı azalmıştır. Eldivan'da yaşlılar çok sayıdadır. Bunlar, Başağaların aşırı otoriter davranışlarını frenleyerek gençlerin tahammülünü aşan otoriter davranışlarını sınırlarlar.

Yaşlılar Başağaların yanında, gençler ise en aşağıda otururlar.

¹¹ Üçok, Hacıseyhoğlu: Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı.

¹² Üçok, Hacıseyhoğlu: A.g.e.

E. Sohbet Odaları, Düzenlenmesi ve Yâran Giyimi

Çankırı köylerinde "Köy Odaları", sohbet yeri olarak kullanılmaktadır .Kent merkezinde özel olarak inşa edilmiş "Yâran Evleri" ya da "Sohbet Odaları" vardır. Yâran sohbetleri, eski ev mimarîsini etkileyerek sohbet geleneklerine uygun odaların yapılmasını gerektirmiştir¹⁴. Sohbet ihtiyacına göre belirli bölümler oluşturulmuştur. Medhal, Şerbetlik, Ocak, Sedir, Şahniçi (Çalgıcıların yeri) ve Meydan gibi bölümler vardır.

Eldivan'da köy odaları, sohbet odası olarak kullanılmaktadır. İki katlıdır. Alt katta yaşlılar oturur, üst katta sohbet toplantısı gerçekleşir. Kademeli sedirlerle yapılan sohbe çok kişi alınabilir. Yan tarafa çay ocağı ve alt katta mutfak vardır. Bugün Eldivan'ın her mahallesinde 7 adet bir "Yâran Odası" (Köy Odası) var.

Merkezdeki evlerin tavanları, kapılan özenle işlenmiştir. Bunlar Türk süsleme sanatlarının en güzel örnekleridir¹⁵.

Odanın duvarları halılarla süslenir. Ayrıca, bindallı, bohça, yağlıklar asılır. Evin içi ve dışı ışıklandırılır Büyük Başağa gecesinde döşeme daha görkemli yapılır. Yine Başağanın gecesinde yemekler daha güzel ve çeşitlidir.

Yârenler eskiden tespit edilen biçimde giyinirlerdi. Elbiselerin tek tip olmasına dikkat edilirdi. Bugün de tek tip elbise giyiliyor. Lacivert elbise, beyaz gömlek ya da siyah elbise gibi. Eskiden millî kıyafetlerle sohbe gelinirdi. Bugün de Başağa gecesinde millî kıyafetler giyiliyor (Kırmızı gömlek, başa bağlanan ipekli poşu, zıvga, cepken vs.).

Eldivan'da özel bir giyim biçimi yok. Herkes temiz ve günlük giysileriyle gelmektedirler¹⁶.

H. Sohbetlerde Uygulanan Yaran Gelenekleri

Disiplin, eğlence ve hoşgörünün birlikte yer aldığı sohbetler, yâran üyelerince de benimsenmiş, sevilmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

Yâran üyelerinin odaya girişleri belirli bir selamlaşma ile gerçekleşir. Bundan sonra, Başağanın oturuş biçimine göre, diğer yâran üyeleri oturularım düzenlerler ve müzik çalmaya başlar. Daha sonra çavuş, üyelere kahve ikram eder. Kahve ikramı ve içilişi de belirli kurallara göre yapılır. Kahveler içildikten sonra yine müziğe geçilir. Yârenler türküler söylerler. Bir saat kadar mahallî türküler söylenir. Bugün Eldivan ve köylerde kahvenin yerini çay almıştır.

¹³Üçok, Hacışeyhoğlu, Hasan: A.g.e.

¹⁴Numan, İbrahim: Çankırı'da Yaran Sohbetleri ve Sohbet Odaları, Vakıflar Dergisi, Cilt 13.

¹⁵Numan, İbrahim: A.g.yazı.

¹⁶Tezcan, Mahmut: Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yaran Sohbetleri, s. 13.

Yârana konukların katılması da bir gelenektir. Yârânı izlemek isteyen konuklar sohbetlere katılabilirler. Bugün sayıları sınırlı değildir. Ocak sahibi istediği kadar davet edebilir.

Konuklar, kahve konukları ve yemek konukları olarak ikiye ayrılır. Kahve konukları, bir süre oturup müzik dinleyip kahvelerini içtikten sonra giderler. Yemek konukları ise yâran yemeğine katılırlar. Gece yansından sonra konuk kabul edilmez.

Yemekler akşamdan pişirilir, sabaha yakın yenir. Yemeği alt katta o gün ocak yakanların eşleri hazırlarlar. Yemeklerin hazırlanmasına büyük bir özen gösterilir. Yemekler geleneksel usulde yenir. Sohbet yemekleri, yörenin en güzel yiyeceklerinden oluşur. Başağaların gecelerinde yemek türleri farklılaşır.

Yemekten sonra kahve ya da çay içilip, hazmı kolaylaştırıcı oyunlar oynandıktan sonra "Arap Verme Töreni"ne geçilir. Yârenler dağılmadan önce, gelecek hafta ocağı yakacak yârenlere "Arap" adı verilir. Arap, yâran sohbetinde zilli maşa ve tefe verilen isimdir. Zilli maşa ve tefe ocağı kim yakıyorsa ona gider ve onda bir hafta kalır. Bu veriş de belli bir tören biçiminde olur. Özel bir türkü ile verilir¹⁷.

Sohbetin belli bir disiplini vardır. Herkes bu disipline uyar. Saygı ve sevgi gibi ilkeler disiplinin esasıdır. Kimsenin neşesinin bozulmamasına dikkat edilir.

Sohbetlerin en önemli sayılan bölümü oyunlardır. Kış gecelerinde hoşça vakit geçirme, oyunlar yoluyla gerçekleşir. Bu bakımdan yâran meclisini çekici duruma getiren yönlerin en önemlisi, oyunlardır. Hatta bu nedenle yâran sohbetleri, eğlence ve oyun kurumu olarak da nitelendirilmiştir. Yâran oyunları, geleneksel özelliklerim korumuş, yıllardan beri yinelenen, oynanan geleneksel oyunlar hâlâ meclislerde yer almaktadır.

Yâranda çok çeşitli oyunlar vardır. Bunları "Halk Oyunları" ve "Eğlence Oyunları" olarak iki gruba ayırabiliriz. İkinci gruptakiler, beceri, çabukluk ve zekâyâ yer veren oyunlardır. Tura oyunu, şildir şip, yüksük oyunu, samut oyunu gibi. Yelpük ismi verilen oyunlar saz eşliğinde ahenge önem verilerek oynanır.

Sohbet meclislerinde sohbet sırasında bir yârandan diğerine gidişler gelişler de gelenekler arasındadır. Böylece birbirlerine konuk olarak da yâranlar yarışabilmektedir. Müzik ve oyun yönünden yarışlar yapılır. Çalınıp söylenir. Yârenler de gazel, divan, kalenderi, koşma, kerem, kesik kerem vs. okurlar.

Yâranca bir kahveye gitmek de gelenekler arasındadır. Sohbet dışı günlerde ve gecelerde yârenlerin hepsi aynı kahveye giderler. Kahveler içilir, sohbet edilir. Saz çalan varsa orada bir fasıl yapılır.

Yârân yasaları, yâran mahkeme ve cezaları geleneksel hukukumuzun güzel bir örneğini oluşturur¹⁹. Halkın geleneksel olarak yaşattıkları ve uyguladıkları bu hukuk kuralları ile yâranda düzen sağlanmaktadır. Böylece yâran üyeleri kendi kendilerini sınırlamış olmaktadır. Yâni, yârana ilişkin kurallar, bir toplumsal denetim aracı

¹⁷ Tezcan, Mahmut: A.g.e. s. 21.

¹⁸ Kıymaz, Ahmet: Folklor ve Halk Edebiyatı Yönüyle Sosyal Teşkilat Yâren.

olmaktadırlar. Yâran meclisinde uyumu bozan, istenmeyen, kuralları çiğneyen davranışlar cezalandırılarak düzen sürdürülmüş olur. Yârana ilişkin hukuk kuralları, kuşkusuz tarihî koşullardan kaynaklanmaktadır. Eski Türk töresi ve geleneklerimiz, yâran hukukunun kaynağını oluşturur²⁰.

Yâranın sadece bir eğlence kurumu olmadığını bir göstergesi de kuşkusuz yâran mahkemesidir. Sohbette uyum, düzen, disiplin en önemli amaçlardır. İşte bu değerlerin korunması için bunları ihlâl edenleri cezalandırmak gerekir. Her insan grubunda normlardan sapmalar doğal bir durumdur. Esasen bu husus grup dinamizminin de bir gereğidir. Böylece normlardan sapan yârenler de olmaktadır. Bunların cezalandırılması gerekir. Fakat bu cezalandırma işlemi de gelişigüzel olmaz. Bunu bir sisteme, bir usule göre yapmak gerekir. İşte yâran sohbetleri kendi içlerinde bu tür durumlarda mahkeme kurulmasını, suçluların yargılanmasını öngörür. Adap ve erkâna uymayan yârenler sorguya çekilir, cezası verilir. Mahkemede Başağa "Hakim", Küçük Başağa "Savcı", yârenler ise "Jüri" olarak görev yaparlar.

Büyük Başağa, "Yollumuz, yolsuzumuz var mı?" diye sorar. Eğer o hafta suç işlemiş kimse yoksa, sesi güzel olan bir yâren Kur'an okur. Geçen bir hafta içinde suçlu durumları görülmüş, sarhoşluk, sohbetin başlama saatinden sonra gelme, dışarıda yârenlere selam vermeme, kavga etme, sarkıntılık, kumar, sır saklama, başka bir yâran sohbetine gitme, yâren hakkında dışarıda ileri geri konuşma, küfür etme, yemeklerin fena yapılmasındaki dikkatsizlikler, hakaret etme gibi suçlan olan yâren varsa cezalandırılır²¹. Cezalar, yârenin suçunun şiddetine göre değişir²². Genellikle, yârenleri traş ettirmek, tüm yârânı hamama götürmek, hamamda yağlı (Pide) ısmarlamak, ziyafet vermek, çay ısmarlamak, ayakkabı boyatmak, helva yaptırmak, çalgı getirtmek, hindi dolması ziyafeti vermek, Ankara'ya yârânı götürüp gezdirmek gibi cezalar verilir. Bunlar, maddî külfeti fazla ağır olan cezalardır. Yâran meclislerinin en ağır cezası yârandan kovulmadır. Kovulma cezası o yâren için büyük bir cezadır.

I. Yâranın Çevredeki İşlevleri

Yârenlik, toplumda önemli toplumsal işlevleri olan bur kuruluştur. Gerçi bu roller bugün azalmıştır. Fakat yine de bu geleneğin sürdürüldüğü Eldivan gibi kapalı, geleneksel yörelerde kurumun toplumsal işlevleri önem kazanmaktadır. Yâranın eski işlevi, toplumsal adalet, yardımseverlik gibi değerleri korumak biçiminde idi. Eğlence işlevi ise sadece bir araçtı. Bu durum toplumsal değişme sürecinde değişikliğe uğrayarak, eğlence işlevi birinci plana geçmiştir. Diğer toplumsal

¹⁹ Tezcan, Mahmut: "Ülkemizde Geleneksel Halk Hukuku Uygulamaları", Türk Folkloru Araştırmaları, 1985/2.

²⁰ Üçok, Hacışeyhoğlu: A.g.e.

²¹ Tezcan, Mahmut: Çankırı Yaran Sohbetleri. S. 31.

²² Tezcan, Mahmut: A.g.e. s. 31.

²³ Tezcan, Mahmut: A.g.e. s.48 vd.

işlevleri ise, ikinci derecede yerine getirilmektedir. Günümüzde radyo, TV., basın yayın organları kuşkusuz yârânı etkilemiş, hatta kuralların değişmesine yol açmıştır. Eski yârân sohbetlerindeki âdap ve erkân artık yoktur. Daha doğrusu kurallar yumuşatılmıştır²³.

1. Sohbetin Eğitici İşlevleri

Yârân örgütü, aslında bir eğitim kurumu, gibidir. Eskiden burası adeta bir okul niteliğinde imiş. Babalar çocuklarının sohbetlere katılmalarını hararetle istemekte idiler. Bu durum özellikle Eldivan'da kısmen bugün de böyledir. Eldivan'da katıldığımız sohbette yanlarında çocukları ile gelen pek çok babalar gördük. Askerlik yapmamış kimse nasıl toplumumuzda olgun insan sayılmazsa, Çarıklı'da yârâna katılmamış kimseler de olgun sayılmamakta idiler. Bu bakımdan Çankırı'da söylenen şu söz yârânın önemini belirtmektedir.

Kız anadan öğrenir sofrâ düzmeyi

Oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi

Sohbetler gençlik için bir doğal eğitim kurumu olmaktadır. Kültürümüzü, büyüğe saygıyı, dürüstlüğü, dikkatli, enerjik olmayı, sorumluluk duygusuna sahip olmayı, başkalarının haklarına saygılı olmayı, geleneklerimizi, konukseverliği, Türk eğlence kültürünü genç, geniş ölçüde burada öğrenmektedir. Kurallara uyarak sorumluluklar yerine getirmeyi, sorumluluk yüklenmeyi, rol almayı, sabırlı olmayı, samimiyeti, ahlâklı bir kişiliği sohbetlerde geliştirmektedir. Millî Eğitim, görgü kuralları ve zerafet, sohbetlerde öğrenilir. Böylece genç, çok yönlü yetişerek yaşamı orada öğrenir. Yârenlerden birisine kız verecek aileler o gencin ahlâkî durumundan emindirler. Bu bakımdan kızlarını tereddütsüz olarak memnuniyetle verirler. Böylece yârâna katılan genç saygınlık kazanmaktadır.

2. Kültürün Korunması

Genç, çevresindeki mevcut kültürü öğrenerek onu korumaya çalışır. Halk oyunlarını, halk edebiyatını, halk musikisini, görgü kurallarını öğrenen genç, kuşkusuz bunları korumak, sürdürmek eğiliminde olmaktadır.

3. Normların Korunması

Yârenler birbirlerini sürekli olarak denetlemektedirler. Böylece normların ihlâli önlenmiş olmaktadır. Kötü alışkanlıkların cezalandırılması yoluyla grup denetimi sağlamakta ve üyeler toplulukta mevcut normlara göre hareket etmekte, onlara bağlanmakta ve sürdürmektedir. Örneğin, evli olanların eşlerini, çocuklarını ihmal etmeme, onlara, iyi bakmaları sürekli telkin edilir. Öğütleri dinlemeyenler cezalandırılır.

4. Çevre Kalkınmasına Katkı

Yârenlerin buldukları köy ve ilçelerin imar edilmesinde geçmişte olduğu gibi bugün de etkileri olmaktadır.

Köy kuyularının temizlenmesinde, camiye su getirme, cami yapım ve onarımı, ilkokul inşası, köy çeşmelerinin yapılması, toprak kaymasını önlemek için çalışmaların yapılması, yoksul ve kimsesizlere yardım edilmesi (Eldivan'da evlerden yiyecek toplanıp muhtaç olanlara kışlık yiyecek yardımı yapılıyor) gibi konularda yârân, toplu olarak çevreye hizmet vermektedir.

5. Dayanışma sağlamak

Çevre halkı bu işlevi, iyi ve kötü günde beraberlik olarak algılamaktadır. Böylece çevre halkı bu kuruma üye olarak, buldukları toplulukta güven içinde olmaktadır. İyi durumlarında, kötü durumlarında kendilerine yardımcı olan böyle bir kurumla insanlar birbirlerine bağlanmakta ve dayanışmaları sağlanmaktadır. Ayrıca yalnızlıktan kurtulmaktadırlar ve bir grubun üyesi olmakla psikolojik bir rahatlama duymaktadırlar.

6. Yâranın Yardımlaşma İşlevi

Yaran üyeleri arasında yardımlaşma, kurumun en önemli işlevlerindedir.

a) Maddî Yardım

Yârenler, köy ve kasabalarında, mahallelerinde oturan dul ve yetimlere, kocası askerde olan ya da kimsesi olmayan kadınlara maddî yardımda bulunurlar.

Onların kışlık odunlarını alır, yiyecek ve giyecek gereksinimlerini karşılarlar.

b) Hizmet Yardımı

Kimsesizlerin evleri yıkılmış ya da yok ise, yârenler toplu halde ev inşa ederler. Evleri harap ise onarırlar. Tarlaları sürülür, ekinleri biçilir.

Yârana girmiş esnaf, hiçbir zaman iflas etmez. Bu durumda olan esnafa yardım edilerek iflastan kurtarılır.

Hasta olan komşulara topluca ziyarete gidilir. Hastanın gereksinimleri sağlanır.

c. Yâran Gelirleri

Eldivan'da yâranın gelirleri şöyledir²⁴.

1) Yârenlerin işledikleri suçlardan dolayı ceza olarak ödedikleri paralar, özellikle Eldivan'da para cezası da verilmektedir.

2) Düğün sahibinden alınan para (Yoksul olanlardan alınmaz).

3) "Takı"ların satışından elde edilen para yârana kalır. Düğünlerde kız tarafı ve erkek

tarafı yâran uşağında hediye olarak 4-5 metre kumaş takarlar. Buna "Takı" denir. Divit, pazen vs. gibi şeyler. Bunlar yâran odasında ihale usulü ile satışa çıkarılır.

d. Zır-zop Parası

Bunlar düğünlerde gençlerin düğün sahiplerinden aldıkları paralardır. Bu para damattan alınır. Kız eğer Çankırı'ya veya başka bir köy ya da ilçeye giderse alınıyor.

Bu paraların sarf yerleri:

- Çalgıcı parası olarak verilir
- Kimsesiz kadınların evlerinin onarımında kullanılır
- Askere giden gence harçlık olarak verilir
- Düğünlerde hediye alma ve çeşitli giderlere katılma amacıyla harcanır
- Yâran üyelerinin çocuklarının doğum ve sünnetlerinde armağan alınır.

e.Evlilik Durumunda

Yârenlerden birinin ya da onun yakın akrabasının evlendiği sırada düğünün bütün hizmetlerini yârenler karşılar. Özellikle Eldivan'da böyledir.

Çankırı'da yârandan birisi evleniyorsa "Baş Donanma" gecesinin canlılığı, güveyi gezdirmesi yârana aittir. Baş donanma gecesinde hizmet etmek ve damadı eğlendirmek yine yârana aittir. Baş donanma gecesini, sabaha kadar yâran ayrılmaz, ertesi gün hamamda yine birlikte eğlenirler. Hamamdan sonra da güveyi ile beraber gezerler. Gerdeğe kadar ayrılmazlar.

f.Düğün Armağanı

Düğün zamanı, yâran ağalarından para toplanarak evlenenlere çeşitli armağanlar alınır. Güveyi, yârana akşam yemeği verir, zıfaf gecesinin ertesi günü başağalara bir kat çamaşır (gömlek, don, telli mendil), yârana ve çavuşa da birer telli mendil armağan eder. Ayrıca iki tepsi de baklava gönderir.

Eldivan'da yâranın çevredeki en önemli rolü, kuşkusuz, düğünlerdeki katkısıdır. Düğünler adeta bir yâran niteliğindedir. Bu bakımdan yâran sohbetleri, sadece kış ayına özgü olmayıp bütün bir yıl düğünler aracılığı ile tekrar canlılık kazanmaktadır. Yâran gecesinin hemen hemen aynısı düğünlerde canlandırılır.

Eldivan'da bir de "Seymenlik" geleneği vardır. Seymenler yâran üyesidirler. Başlıca rolleri, düğünlerde davul zurna eşliğinde gelini tören şeklinde oğlan evine getirmektir. Kendilerine özgü giyimleri vardır. Omuzlarında renkli örtü şeklinde giysiler bulunur. Gelin alayında önde seymenler, ortada gelin ve arka sırada yaşlılar bulunur. Gelinin getirilmesinde bütün sorumluluk seymene aittir.. Gelin, seymenlerle oğlan evine güvenlik içinde gelir. Eskiden gelini kaçırma girişimleri yaygınmış. Gerek düşmanlıklar nedeniyle, gerekse kızın eski isteklisi ya da yavuklusu gelin giderken onu kaçırmışlar. Şimdi seymenlerin varlığı ile kimse böyle bir girişime yanaşamamaktadır. Eskiden seymenler kılıçlı imiş. Bugün kılıçlar kalkmıştır.

Yâren, düğüne gitmezse ceza alır. Başağanın belirttiği saatlerde her yâren, orada bulunmak zorundadır. İzinsiz olarak düğün yerinden ayrılmaz.

²⁴ Tezcan, Mahmut: A.g.e. s.52.

g. Sır Saklama

Her yâren, yâran meclisinde olan biten şeylerden dışarıya sır vermemek zorunluluğundadır. Yâranda konuşulanlar, ceza alanlar, yemekler, yâran evi hakkında hiçbir şey meclis dışında söylenmez, eleştirilmez. Yârenler bu konularda hanımlarına bile bir şey söylemezler. Böylece sır saklamak, her şeyin başkalarına söylenmemesi gerektiği gibi bir alışkanlık geliştirilmiş olmaktadır.

h. Askerî Disipline Uyum

Çankırı ve Eldivan'da askere giden gençler askerliklerinde hiç güçlük çekmemektedirler. Çünkü meclislerde disipline alışmış, disipline uyum sağlamış gençler oldukça deneyim kazandıkları için güç şartlara kolayca uymaktadırlar. Eldivan'daki seymenlik, tamamen askerî özellikleri korumaktadır. Yürüyüşler, komutlar, çalışma disiplini, ciddilik gibi hususlar askerî niteliktedir. Ceza alanların güç doğa koşullarında cezalarını çekmeleri yine askerî disipline uyum sağlayan fırsatlardır. Her zaman, her yerde askerî bir düzenle hareket edilmesi, büyüklere saygı, herkesin birbirini sevmesi, yeniçeri gelenekleri arasında idi.

i. Estetik Zevkleri Geliştirme

Sohbetlere güzel ve temiz, süslü millî giysilerle gitmek ve yâran odasının, süslenmiş biçimi, yârenlerde güzellik zevklerinin aşılmasına ve pekiştirilmesine yaramaktadır.

i. Serbest Zamanı Değerlendirme

Kış aylarında tarımsal uğraşların olmaması nedeniyle boş kalan yöre halkı, bir araya gelerek sazlı sözlü bir biçimde serbest zamanlarını en iyi biçimde değerlendirmektedirler. Serbest zamanların etken ve yararlı bir biçimde değerlendirilmesi gerçekleşmektedir.

j. Kadınlar ve Yârenlik

Yâren sohbetleri tamamen erkeklere özgü bir gelenektir. Kadınlar sohbetlerin gerçekleşmesinde yardımcıdırlar. Örneğin sohbet yemeklerini genellikle sohbet yiyen yârenlerin eşleri hazırlamaktadır. Kadınların yârana karşı tutumları son derece olumludur. Çünkü sohbeta katılan oğlunun orda eğitilmesi, bilgi ve görgüsünün artmasına yol açtığı için, kadınlar çocuklarının toplantılara katılmasını teşvik etmektedirler. Onların kötü yola sapmayacaklarını, ahlâklı kişilik getireceklerini bilmektedirler. Ayrıca sohbetin sağladığı toplumsal işlevlerden kadınlar da yararlanmakta, onlar da etkilenmektedirler. Örneğin, oğlunun düğününün daha şenlikli olacağını bilir. Bu yüzden yârana ilişkin her türlü hizmeti kadınlar zevkle yerine getirmektedir. Köy odasının, yâran odasının temizlenmesini de kadınlar üzerine alırlar. Kuşkusuz kadınların da birlikte olup kendi aralarında eğlendikleri çok çeşitli fırsatlar vardır. Günler, düğünler, kışlık yiyecek hazırlıkları vs. gibi.

k. Toplumsal Değişmede Çankırı Yârani

Toplumsal değişme sürecinde kuşkusuz yâran kurumunda bazı değişmeler olmuştur. Fakat bu değişmeler, kanımızca yâranın amaçlarından çok, biçimsel hususlara aittir. Yâni yâran, özü itibariyle yaşamaktadır. Bugün kuruluş ve işleyişinde bu değişmeleri şu noktalarda toplayabiliriz ⁵:

1 . Yâran geleneklerine göre, kuralları ihlal edenlere, yâni suç işleyenlere, eskisi gibi

ağır cezalar verilmiyor, cezalan hafifletilmiştir. Önemli olan, herkesi yârandan soğutmak değil, yârani yaşatmaktır.

2. Yâran odasının süslenmesine Çankırı merkezi hariç, eskisi kadar önem verilmemektedir.

3. Yine biçimsel hususlardan birisi de, her sohbeta millî elbiselerle gidilmemesidir. Sadece Başağalann gecelerinde millî elbiseler giyilmektedir. Eskiden giysilere çok önem verilmekte idi.

4. Mecliste oturuş düzeni çok katı olmaktan çıkarılmıştır. Bugün oturuşa ilişkin disiplin kuralları yumuşatılmış, daha hoşgörölü ve rahat bir duruma getirilmiştir. Fakat bugün de, Genellikle Başağanın oturuş düzenine uyulmaktadır.

5. Sohbetteki diğer kurallar da katılık ve sertlik bakımından yumuşatılmıştır. Örneğin bir yâren, bugün yanındaki, yârenle sessiz olarak konuşabiliyor. Eskiden konuşulamazdı.

6. Sohbet düzenlemek, bugün şartların ağırlaşması ile zorlaştığı için dört-beş yâren birlikte olup bir sohbet düzenlemektedir. Bu konuda ortaklaşa sohbet düzenleme geleneği doğmuştur. Eskiden ikişer ikişer yakılırdı.

7. Ekonomik koşulların ağırlığı, yiyeceklere de yansımış, bu konuda fazla masraftan

kaçınılmaktadır. Örneğin, etli yemeklerin sayısı azalmıştır. Ayrıca kahve içilme geleneği de sohbetlerden kalkmış gibidir. Çankırı merkezinde içiliyor fakat köy ve ilçelerde artık kahve yerine bol bol çay içiliyor.

8. Çankırı merkezinde artık yâranın eğlence işlevi ön plana geçmiştir. Oysa köy ve kasabalarda eğlence işlevi yanında dayanışma, eğitim, yardımlaşma gibi toplumsal işlevler birinci planda yer almaktadır.

9. Yâranda bugün belirli derecede cinsel şakalara da yer verilmektedir. Hatta bazen çok müstehcen denilebilecek konular ve oyunlar da yer alabilmektedir. Fakat cinsel konular yaşamın bir gerçeği olarak sınırlı derecede yer alır. Bir eğlence olarak gülüp geçilir. Üzerinde önemle durulmaz. Eldivan'da bu konular, kısmen gençlerin cinsel eğitimi biçimine de dönüşmüş denebilir.

1 0 . Eskiden yârana giriş koşulları, çok katı idi. Akraba olanlar tercih edildikten sonra

birbirleriyle anlaşabilenler, fikir birliği olanlar seçiliyordu. Bugün örneğin

²⁵ Tezcan, Mahmut: A.g.e. s. 57

Eldivan'da isteyen her mahalleli yârana girebilir. Bu konuda giriş koşulları pek katı değildir. Mahallede 70 kişi girmek isterse 70'i de girebilir.

11. Ağır cezalar artık verilmiyor. Bu husus da eskiye oranla bir değişimdir. Örneğin yârandan kovulma cezasına artık çok önemli bir neden olmadıkça başvurulmuyor. Maddî olan cezalar da hafifletilmiştir. Sembolik bir miktara indirilmiştir. Bunu da ekonomik koşulların ağırlaşmasına bağlayabiliriz.

12. Yârana katılan konuk sayısı da eskisi gibi sınırlandırılmış değildir. Bugün yârana çok sayıda konuk kabul edilmektedir. Özellikle Eldivan'da böyledir.

13. TV., video, yârana ilgiyi azaltmaktadır. TV'de yâran gecesi iyi bir program varsa, gençler isteksiz olarak geliyorlar (özellikle Eldivan).

SONUÇ

Bir Türk Kurumu olan Çankırı Yâran Sohbetleri, günümüzde yaşayan özgün geleneklerimiz arasındadır. Sohbetteki en ufak bir hareketin derin anlamı ve değeri vardır. Türk töreleri, bu topluluğun davranış ve düşüncelerinde bütün canlılığı ile yaşamaktadır. Bu bakımdan, geleneklerin fazla değişmediği Çankırı gibi yörelerimizde bu gibi millî kültürümüzün öğelerini kaybolmadan saptayıp onu yaşatmak, amaçlarımız arasında yer almalıdır. Millî Kültür politikası içerisinde bu gibi kültür öğelerimizi koruyucu önlemler almalıyız. Çünkü toplumsal değişimle bu gibi geleneklerimiz artık kaybolmaktadır. Bugün küreselleşme ile yerel kültürler kaybolmaktadır. Oysa, küreselleşmenin kaynağının yerel kültürler olduğunu unutmamalıyız.

KAYNAKLAR

Ataman, Sadi Yaver: "Anadolu Efe ve Yâren Demekleri Seymen Kuruluşları, Oyun ve Musikîleri". I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara 1974, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. No: 9.

Ataman, Sadi Yaver : "Bölgelerimiz: Balıkesir", Türk Folkloru, 80-81, Mart-Nisan 1986.

Atauz, Sevil: "Gönüllü Örgütlere İlişkin Yaklaşım ve Kuramlara Eleştirel Bir Bakış", Amma İdaresi Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, Haziran 1988.

Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkarlar Ankara, 1973.

Çağatay, Neşet: Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara 1974, Ank. Univ. İlahiyat Fak. Yayın. Çankırı İl Yıllığı, 1967.

Demirsipahi, Cemil : Türk Halk Oyunları, Ankara, 1975, Türkiye İş Bankası Yayın, No: 148.

Er, Tülay: Simav İlçesi ve Çevresi Yâren Teşkilatı. Ankara 1988, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. No: 101.

Güllülü, Sabahattin : Ahî Birlikleri, İstanbul 1977, Ötüken Yay. No: 119.

Güzelbey, Cemil Cahit: "Gaziantep'in Geçmiş Yıllardaki Eğlence Yaşantısı", II. Milletlerarası Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1987.

Karabulut, Murat : "Dursunbey'de Barana Sohbetleri", Türk Folkloru, Sayı: 85, Ağustos 1986.

Kıymaz, Ahmet: Folklor ve Halk Edebiyatı Yönüyle Sosyal Teşkilât Yaran. Ankara, 1985 (Çoğaltma).

Koran, Akif : Yâren. Ülkü, 16 Kanun 1945, Ankara, 54. Sayı.

Köprülü, Fuad: Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu. İstanbul, 1981, Ötüken Yayınları.

Küçükakça, Musa: Akşehir Folklor İncisi: Sıra Yârenleri, Akşehir, 1977. Nasreddin Hoca ve Turizm Derneği Yayınları No: 7.

Lundberg, G., Schrag, C., Larsen, O.: Sociology, Third Ed.U.S.A. 1963.

Nahit, Tahsin : "Çankırı'da Sohbet Alemi", Çankırı Halk Edebiyatı, I. Kitap, 1932.

Numan, İbrahim : Çankırı'da Yâren Sohbetleri ve Sohbet Odaları. Vakıflar Dergisi, Cilt: 13, Ankara, 1981.

Tabakoğlu, Ahmet : "Ahilik ve Gençlik", Ahilik ve Esnaf, İstanbul, 1986, İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği Yayınları.

Tezcan, Mahmut: "Ülkemizde Geleneksel Halk Hukuku Uygulamaları", Türk Folkloru Araştırmaları, 1985/2, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. No: 64.

Tezcan, Mahmut: "Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yaran Sohbetleri", Ankara, 1989, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. No: 103.

Tezcan, Mahmut: Ahilik Çerçevesinde Oluşan Türk Kültürünün Temel Taşları", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kırşehir 1999, Kültür Bakanlığı Yay. No: 2350, Hagem, 288.

Turdi, Abdülşekür : "Halkın Sanat Okulu-Uygur Halk Meşrepleri", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, 4. Cilt, Ankara, 1982, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. No: 40

Üçok, Hacışeyhoğlu Hasan: Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilâtı. Çankırı, 1932.

**ÇANKIRI TÜCCAR VE ESNAFI'NIN MAL VARLIKLARI İLE
BORÇ-ALACAK İLİŞKİLERİ
(1815-1875)**

Doç. Dr. Ömer DEMİREL•

Türkiye'nin sosyo-ekonomik tarihi çalışmaları için önemli bir kaynak gurubu olan Şer'iyeye Sicilleri, aynı zamanda şehirlerin canlı hayatını göstermesi bakımından yeri doldurulamayan bir kaynaktır. Çok zengin ve çeşitli belgeler ihtiva eden sicillerde; ferman, berat, mektup suretleri, i'lâm ve hüccetler, nikâh, boşanma ve adlî belgeler, vakfiye kayıtları, narh defterleri, şehir esnaf gurupları ile esnaflık yapanların kefil ve taahhütlerini gösteren belgeler, şehrin mahalle listeleri ve alınan vergiler, tevzi ve tereke defterleri gibi kayıtlar bulunmaktadır.

Kadı sicilleri içerisinde dağınık halde bulunan ve bazı büyük şehirlerde müstakil defterler halinde tertip ve muhafaza edilmiş olan tereke kayıtları, öncelikle ölen kişinin kimlik ve tüm mal varlığının cins, adet ve fiyat açısından tespiti ile varislere dağılımını göstermektedir. Aynı zamanda bu defterlerden kişilerin meslekî özellikleri, borç-alacak ilişkileri ile yerel ve bölgeler arası ticarî ilişkiler hakkında da önemli bilgilere ulaşılabildiği gibi, şehir tarihi çalışmaları ve bilhassa esnaf guruplarının birbirleriyle olan ilişkileri açısından da yeri doldurulamayan kaynak gurupları arasında yer alır.

Bu çalışmada Tereke defterlerinden hareketle Çankırı Tüccar ve Esnafı'nın mal varlıkları, borç-alacak ilişkileri, Çankırı ve çevresiyle olan ticarî ilişkileri ve bilhassa *Yârân Kültürü* ve geleneklerinin ekonomik anlamda arka planı tahlil edilmeye çalışılacaktır. Araştırma için zaman dilimi olarak Osmanlı Devleti'nin iktisadî açıdan en zor günlerini yaşadığı XIX. Asır¹ ve coğrafi alan olarak ise, Çankırı şehir merkezi seçildi. Çankırı Şer'iyeye Sicilleri'nin yaklaşık 60(1815-1875) yıllık bir dönemi taranmak suretiyle, 500'ü aşkın tereke kaydından Tüccar ve Esnaf olarak faaliyet gösteren 45'i örnek olarak alındı.² Sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan *Yârân Kültürünü* bizzat yaşadığını tahmin ettiğimiz ve farklı meslek guruplarından olan bu kişiler içerisinde; Tüccar, Abacı, Bezzaz, Bezci, Kahveci, Kuyumcu, Kalaycı, Kiremitçi, Kürkçü, Berber, Sarraç, Duhancı/Tütüncü, Dikici, Destici/Testici, Lüleci, Çizmeci, Dülger, Pabuççu, Eskici, Kaltakçı, Etmekçi/Ekmekçi gibi meslek mensupları bulunmaktadır.

• Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / SİVAS

¹ Aynı zamanda Osmanlı Esnaf ve Tüccarı'nın da çöküş dönemi olarak kaynaklara yansımıştır. Bkz. Ömer Demirel, "Ottoman Traders(1750-1850)", *THE TURKS, C.4(Ottomans)*, Ankara 2002, s.635-642; Halil İnalçık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *ODTÜ Gelişme Dergisi, 1979-1980 Özel Sayı*, s.1-66; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.333-365; Ö.C.Sarç, "Tanzimat ve Sanayimiz", *Tanzimat, 1940*, s.423-440; Ömer Demirel, *II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*, Ankara 1989, s.100-103.

² Bkz. Tablo I.

MAL VARLIKLARI AÇISINDAN TÜCCAR VE ESNAF

Osmanlı Devleti'nde genel olarak servet kaynaklarının dağılımı, askerî zümrenin, yani sultanla ilişkili olan gurubun kontrolü altında olduğu bilinmektedir.³ İkinci bir zengin zümre ise, askerî gurubun hemen ardından gelen ve ticarî faaliyetleri yürüten esnaf ve tüccardır. Çankırı esnaf ve tüccarının da oldukça dikkat çekici bir mal varlığına sahip olduğu anlaşılıyor. Sicillerden tespit ettiğimiz kadarıyla, taranan 500'ü aşkın tereke içerisinde en zengin olanların tüccar ve esnaf içerisinde çıktığı görülmüştür.

Mal varlıkları açısından 6 ayrı kategoriye ayrılan 45 esnaf ve tüccar içerisinde, 85.160,5 kuruşluk serveti ile en zengin olanı, Pabuççu esnafından Şeyh(Esnaf yöneticilerinden) Abdullah'tır.⁴ Hemen ardından Çankırı'da ticaret için yerleşmiş bulunan ve 54.430 kuruşluk mal varlığına sahip, Ankaralı Gayr-ı Müslim Tüccar Hacı Anastas gelmektedir.⁵ Üçüncü sırada ise, belgelerdeki ifadesiyle Attariye ticareti için Çankırı'yı vatan tutmuş olan Kayserili Tüccar Bedros'un toplam 32.023,5 kuruşluk serveti kayıtlıdır.⁶ Çankırı esnafından olan Ekmekçi Ahmed'in 25.238 kuruş ve Demircilikle uğraşan Hacı Ahmed'in ise, 23.210,5 kuruşu vardır.⁷ Esnafın zenginlik açısından en az mala sahip olanı ise, Dikici Ustabaşısı Mehmed'in 422 kuruşluk serveti bulunmaktadır.⁸

Çankırı Tüccar ve Esnafı'nın servetlerine belirlenen kategorilere göre bakıldığında, çoğunluğun 1.000-10.000 kuruş arasında yoğunlaştığı görülüyor. Yüzde itibariyle de, Müslimlerde % 67.5 ve Gayr-ı Müslim esnafta ise, %37,5'luk bir orana tekabül etmekte. Aynı dönem için Osmanlı şehirlerinden Sivas, Kayseri ve Çorum esnaf ve tüccarının zenginlik oranlarıyla karşılaştırıldığında ise, Kayseri esnaf ve tüccarının belirgin bir zenginlik farkına sahip olduğu anlaşılıyor.⁹ Hatta bu durumu Çankırı ve

³ Halil İnalçık, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed.Tülay Artan, İstanbul 1998, s.9-14; Anadolu şehirleri için de bu geçerli bir kanaat bkz. Ömer Demirel, "Kuruluşundan Günümüze Çeşitli Yönleriyle Bir Osmanlı Mahallesi: Sivas Küçük Minare Mahallesi.", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, III. Cilt, III. Kısım*, Ankara 2002, s.1947-1965.

⁴ Bkz. Ankara Milli Kütüphane, *Eski Yazmalar, Çankırı Şer'îye Sicili, No: 35*, s.64-65; Şeyh Abdullah'ın(1863) tahmini olarak günümüzdeki zenginliği ne kadardır? Sorusuna farklı kriterlerle cevap vermek mümkündür. Koyun etinin 1 kıyye(1.282kg) fiyatı 2,5 kuruştur(1858-1860). Koyun etine göre hesaplandığında, günümüzde Şeyh Abdullah'ın yaklaşık 500 milyar liralık bir serveti vardır.

⁵ ÇŞS.31, s.240.

⁶ ÇŞS. 31, s.19-20.

⁷ ÇŞS.31, s.117,118,142-143.

⁸ ÇŞS.23, s.96.

⁹ Kayseri'de bu zenginlik oranı %66 ile 20 bin-50 bin kuruş arasında yoğunlaşmakta, Sivas'ta 0-5 bin kuruş, Çorum esnafı arasında ise, 10 bin-20 bin kuruş arasında toplanmıştır. Bkz. Ömer Demirel, "Tereke Defterlerine Göre Kayseri Tüccar ve Esnafı'nın Borç Alacak İlişkileri", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirisi*, Kayseri 2003; Ömer Demirel, *Sivas Esnaf Teşkilatı*, s.54-64; Ömer Demirel, "Tereke Defterlerine Göre Çorum Esnaf ve Tüccarı'nın Borç Alacak İlişkileri", *Osmanlı Dönemi Çorum Tarihi İsimli Sempozyuma Hazırlanan Tebliğ*.

Çorum'da faaliyet gösteren çok sayıda Kayserili tüccarın varlığı da açık olarak göstermektedir.¹⁰ Çankırı esnafı içerisinde hangi mesleklerin daha zengin olduğu sorusuna ise, sicillerdeki tespit ettiğimiz örneklerden, sırasıyla Pabuççu/Ayakkabıcı, Tüccar, Ekmekçi, Demirci, Berber, Sarraç esnafı diyebiliriz.

Çankırı esnafının servetini bir başka açıdan değerlendirdiğimizde ise, mal varlıklarının menşei veya gelir kaynaklarının nelerden meydana geldiği sorusunu cevaplamamız gerekiyor. Çankırı tüccar ve esnafının mal varlıklarının tahlilinde dikkatimizi çeken ve öncelikle belirtilmesi gereken önemli bir husus, hemen her esnafın bir menzilin/evinin bulunmasıdır. Hisseli veya çoğunlukla müstakil mülk olarak kaydedilen evlerin 1000 ile 10.000 kuruş arasında değişen fiyatları vardır. Esnaf arasında ev sahipliğinin yaygınlığına rağmen, dükkan sahibi olanlarının azlığı da dikkat çekmektedir. Aynı zamanda esnafın çoğunun kiracı olduğu, ödedikleri yıllık ya da altı aylık dükkan icarlarından anlaşılmaktadır.¹¹ Ayrıca şehirdeki dükkanların büyük bir bölümünün vakıf dükkanı olduğu da kaynaklara yansımıştır.¹²

Çankırı tüccar ve esnafının tespit edilen ikinci önemli gelir kaynağı, sahip oldukları canlı hayvanlardır. Kısarak, Merkep, Kara sığır ineği, Koyun, Arı kovanı ve özellikle dikkat çeken Tiftik Keçisi ya da belgelerdeki ifadesiyle "Tiftik Davarı"¹³ dir. Bu durum, Çankırı Esnafı'nın kendi mesleği dışında ikinci bir uğraş alanı ile önemli bir gelir kaynağına sahip olduğunu göstermektedir. Yine esnafın gelir kaynakları arasında yer alan ve bilhassa yörenin zenginliği açısından üzerinde durulması gereken önemli bir kaynak, şehir çevresinde veya köylerde bulunan üzüm bağlarıdır. Zira üzüm bağlarının 500 ile 5500 kuruş arasında değişen fiyatlarda alıcı bulunduğu ve esnafın sahip olduğu dükkan müstemilâtı ile gediklerinden daha pahalı/değerli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Çankırı bölgesinin tuz yatakları açısından çok zengin olması¹⁴, tuz üretimi ve ticaretinin de önemli bir gelir kaynağı olduğunu göstermektedir.¹⁵

Çankırı esnaf ve tüccarının belirtilmesi gereken önemli bir özelliği de nakit para miktarları bakımından oldukça küçük meblağlara sahip olmalarıdır. Tüccar ve

¹⁰ Çankırı'da tüccarlık yapan, 1'i Ankara'dan gelen (aslen Kayserili) ve toplam 3, Çorum'da ise 5 Kayserili tüccar faaliyet göstermektedir. Bkz. Tablo I; Ö.Demirel, "Çorum Esnaf ve Tüccarı".

¹¹ Dükkan icarları 10 ile 40 kuruş arasında olup, 80 kuruş ile 4000 kuruş arasında değişen dükkan gedikleri de kaynaklara yansımıştır. Bkz. ÇŞS.23, s.119-120,121-122; ÇŞS. 31, s.14,86; ÇŞS. 35, s.59,98,99,134.

¹² İlhan Şeşen, "Çankırı", *DİA, C. VIII*, s.216-219, İstanbul 1993.

¹³ Bölgenin başlıca geçim kaynakları, hububat, meyve ve sebze ziraatı ile hayvancılığa dayanır. Bizanslı Stephan'dan nakille şehrin eski isminin Paflagonya dilinde keçi manasına geldiği temelsiz görünse bile, bölgenin tiftik keçisi yetiştirmeye elverişli bulunduğu aşikardır. Hatta bir dönemde 300 bine yakın tiftik keçisinin var olduğu kaynaklara geçmiştir. Bkz. J.H.Mordmann, "Çankırı", *İA. C. 3*, s.357-359, İstanbul 1988. Esnafın sahip olduğu tiftik keçisinin tanesi 53-58 kuruş iken, Kara Sığır İneği 80 ile 250 kuruş arasında değişmektedir. Merkebin 100-150 kuruş alıcı bulunduğu bu dönemde kısarakların 500 kuruşa satıldığı kayıtlıdır.Bkz. ÇŞS. 23, s.129,150, 112; ÇŞS.31, s.72,142-143, 192; ÇŞS.35, s.64-65,98,134.

¹⁴ Bkz. J.H.Mordmann, "Çankırı", *İA*.

¹⁵ Lüleci Ebu Bekir'in mal varlıkları arasında önemli miktarda tuz bulunması ve borç-alacak listesinde de Tuzlu karyesi ahalisiyle olan ilişkileri de bu durumu teyit etmektedir.ÇŞS. 31, s.115.

esnafın çok azında rastlanılan nakit para 17,5 kuruş ile 2000 kuruş arasındadır.¹⁶ Nakit paraların az olmasının kanaatimizce iki önemli sebebi olabilir. İlki, paranın aktif halde yani ticarî faaliyetlerde veya üretimde tutulması, ikincisi mirasçılardan ölenin nakit mevcudunu *kadıdan* veya diğer mirasçılardan gizlemesi ihtimali. Yine nakit mevcutları çok düşük olmasına rağmen, esnaf ve tüccarın borç-alacak ilişkileri açısından oldukça yoğun oldukları görülüyor. Hatta mal varlıkları içerisinde büyük miktarlarda borç-alacakların bulunması da tahlil edilmesi gereken önemli bir husustur. Borç-alacak miktarlarının öneminin anlaşılabilmesi için, esnaf ve tüccarın mal varlıklarının toplamı olan 440.849 kuruşun yarısına yakınının borç-alacak olduğunun söylenmesi yeterlidir.¹⁷

BORÇ VE ALACAK İLİŞKİLERİ

Borç-alacak ilişkileri Osmanlı Toplumunda sosyal, dinî ve iktisadî hayatın bir neticesi olarak çeşitli boyutlarda kendisini göstermektedir. Bilhassa tereke kayıtları bu ilişkilerin sık ve zengin olarak izlendiği önemli bir kaynak gurubudur.¹⁸ Çankırı esnaf ve tüccarının da borç-alacak ilişkileri açısından çok zengin ve renkli bir tablo çizdiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Öncelikle borç-alacak ilişkilerinin belgelere isim isim ve çok dikkatli bir şekilde kaydedildiği belirtilmelidir. Ayrıca borç-alacakla ilgili belgelerde şu genel ifadeler de yer almıştır; “*Bâ defter-i zimemât*”, “*Bâ defter bâ temessük zimemât*”, “*Tahsil olunan zimemât*”, “*Kurralarda olan veresiye*”, “*Koçhisar kazasında bâ defter-i zimemât*”, “*Deyn-i müsebbet ma'a yemin*”, “*Hacı Bey Karyesi'nde Şahbaz oğlundan ahz*”, “*Derzimme*”, “*Hamzalı Karyesi'nden Ali Efendi'den bi'l-muvacehe havale*”, “*Düyûn-ı perakende*”, “*Düyûn-ı müteferrika*”, “*Dülger Esnafı hayratına deyn-i müsebbet*”.

Çankırı esnaf ve tüccarının borç-alacak miktarlarına gelince, toplam 45 esnafın 525 kişiden 109.839,5 kuruş alacağı, buna karşılık 308 kişiye 93.142,7 kuruş borcu bulunmaktadır.¹⁹ Tüccar ve esnafın toplam mal varlıklarının % 25'i kadar alacakları ve yine mal varlıklarının % 21'i kadar ise borçları bulunmaktadır.²⁰ Bu rakam ve yüzdelerden hareketle ticarî faaliyetler açısından çok yoğun bir alış-verişin varlığı anlaşılabilir. Beraber, alacakların kişi sayısı ve miktar açısından fazla olması, ilk görünüşte kârlı bir ticaretin yapıldığı izlenimini vermesi bakımından mühimdir. Farklı bir açıdan değerlendirildiğinde ise, müteşebbis anlayışın kısırlığı veya riske girilmeden yapılan bir ticarî anlayışın hakim olduğu sonucu çıkarılabilir. Zira, aynı

¹⁶ Altın paralara da rastlanılmakta olup, İstanbul Nisfiyesi, Beyaz Altın, Fransız Altını gibi ifadeler de belgelerde geçmektedir. Bkz. ÇŞS.35, s.64-65,99; ÇŞS.23, s.112; *Çorum Şer'îye Sicili*, 5, s.106.

¹⁷ Bkz. Tablo I.

¹⁸ Bu kaynaklara dayanılarak Ö.L.Barkan, H.İncelik ve Y.Cezzar tarafından yapılan çalışmalar ilk örneklerin ortaya konulması açısından dikkat çekmektedir. Bkz. H.İncelik, “Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü”, *Eyüp'te Sosyal Yaşam*, s.9-14; Yavuz Cezzar, “18.Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler”, *Eyüp'te Sosyal Yaşam*, s.15-32; Ö.L.Barkan, “Edirne Askeri Kasamsına Ait Tereke Defterleri(1545-1659).”, I, *Belgeler*, III(1966), Ankara 1968; Ayrıca Bkz. Ömer Demirel, “1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı”, *Belleten C.LIV, S.211*, Ankara 1991, s.945-961.

¹⁹ Bkz. Tablo I; Bazı alacak ve borçlar zimem-i müteferrika veya düyûn-ı müteferrika ifadeleriyle kaydedilmiş olup, birden fazla alacaklı kastedilmiştir. Tabloda bu durumu + işareti ile ifade ettik.

²⁰ Bkz. Tablo I.

yüzyıl içerisinde benzer bir araştırmada, risk yüzdesi ve borç oranı yüksek olmasına rağmen bütün Anadolu ticaretini adeta elinde tutan Kayseri tüccarını görüyoruz. Hatta Kayseri tüccarının Çankırı, Çorum, İzmir, Konya, Bursa, Ankara, Erzurum ve Karaman gibi hemen tüm Anadolu şehirlerinde riski yüksek bir borç-alacak ilişkisine dayanan ticaret sergilediği gözlenmektedir. Aynı zamanda Kayseri tüccarının sermaye birikiminin de oldukça yüksek olduğu kaynaklara yansımıştır.²¹

Çankırı esnafının belgelere yansıyan borç-alacak ilişkilerini özelliklerine göre gruplandırmak mümkün olmaktadır. Öncelikle borç-alacak ilişkilerinin en sık rastlanan çeşidi karı-koca arasında olan mehir borçları ile yakın akrabalar arasında görülenidir. Müslüman esnafın hemen çoğunda eşlerine mehr-i müeccel veya nadiren de olsa mehr-i muaccel ifadesiyle kaydedilen borçları vardır.²² Ayrıca kardeşler arasında ve anne, baba gibi aile içi borç-alacak ilişkilerine sıkça rastlanılmaktadır. Demirci/Temürcü Seyyid Mustafa'nın karındaşı/kardeşi İbrahim'e, Validesine, Hemşiresine ve Zevcesine olan borçları, Berber Ebu Bekir'in Zevcesi Emine'ye, Oğlu Mustafa'ya, Oğlu Ahmed'e ve Kızı Ayşe'ye olan borçları aile içi borçlanmanın en güzel örneklerindedir.²³

Terekelere yansıyan bir başka borçlanma türü de, günlük hayatın akışı içerisinde bakkala, berbere, kasaba, kahveciye, attara, bezzaza, dülgere ve benzerlerine olan küçük çaplı borçlanmalardır. Örnek olarak Lüleci Ebu Bekir'in renkli bir borç-alacak listesine sahip olduğunu tereke defterinden öğreniyoruz.²⁴ Toplam 27 kişiden alacağı ve 25 kişiye olan borç-alacak listesinde; Ahmet Usta'ya 20 kuruş, Kahveci Mehmed'e 17 kuruş, Kazzazoğlu Mustafa'ya 30 kuruş borcu ve Ereğez, Kalfat, Hisarcık, Tuzlu, Elviran, Kalkan, Boz Armut, Boyalıca gibi köy isimleriyle kaydedilen çok sayıda kişiden 4 kuruş ile 337 kuruş arasında değişen alacağı vardır. Benzer şekilde, Dülger Süleyman'ın Eşi ve Validesiyle başlayan ve yakın akrabalarından Kardeşinin hanımına/Karındaşı zevcesine, Amcasına/Amucasına, Eniştesine ve yine Duhancı Hüseyin Ağa'ya, Ömer Efendiye, İbrahim Efendiye, Karagöz Süleyman'a vb. çeşitli miktarlarda borcu bulunmaktadır.²⁵ Yine Kalaycı İsmail'in de, Eşi ile başlayan borç listesinde Baldızı, Amcası ve meslektaşlarından kalay alıp borçlandığı İbrahim Ağa, Hacı Hafız, yanında çalıştırdığı çırağına olan aylık borcu /mahiyyesi gibi çok sayıda alacaklının ayrı ayrı ismi ve borçlu olduğu miktarlar kayıtlıdır.²⁶

Çankırı esnafının borç-alacak ilişkilerinde kaynaklara yansıyan bir diğer çeşidi de, ölen esnafın borçları veya vasiyeti arasında yer alan ve kanaatimize göre *Yârân*

²¹ Bkz. Ömer Demirel, "Kayseri"; Çorum için yine Ö.Demirel, "Çorum Esnaf ve Tüccarı", Çorum'da da alacakların borçlardan çok daha fazla olduğu görülmüştür. 19. yüzyıl Kayseri sicillerinden tespit ettiğimiz 20 tüccar ve esnafın toplam mal varlıkları 670.836 kuruş, borçları 405.374 ve alacakları ise, 379.245,5 kuruştur.

²² Esnafın zenginlik durumlarına göre değişen mehirler; 35,5, 71, 101, 151, 202, 250, 300 ve 301 kuruş gibi farklı miktarlarda olup, en yaygın olanı 101 kuruştur.

²³ ÇŞS.23, s.112; ÇŞS. 31, s.72.

²⁴ ÇŞS.31, s.115.

²⁵ ÇŞS. 23, s.131.

²⁶ ÇŞS. 23, s.171.

Kültürü'nün ekonomik anlamda temellerini de gösteren sosyal, dinî ve meslekî anlamdaki dayanışmasıdır. Şöyle ki, tahliline çalıştığımız esnaf ve tüccar terekelerinde, borçların bulunduğu listelerde yer alan “*Duhancılar Hayratına*” “*Berber Esnafı Hayratına deyn-i müsebbet*”, “*Dülger Esnafı Hayratına Deyn-i Müsebbet Ma'a Yemin*”, “*Esnaf-ı Mezburun (Berber Esnafı) Halva Vakfına Deyn-i Müsebbet*”, “*Dikici Arastası Şorbasına/Çorbasına Deyn-i Müsebbet*”, “*Semerci Arastasına Deyn-i Müsebbet Ma'a Yemin*”, “*Semerci Arastasına Deyn*”, “*Dülger Esnafı Hayratına*”, “*Kahveci Esnafı Hayratına*”, “*Bâ Vasiyyet Berber Esnafı Hayratına Deyn-i Müsebbet*”, “*Bostancı Esnafı Hayratına Bâ Vasiyyet Deyn-i Müsebbet*”, “*Bâ Vasiyyet Ahi ve Nazır Ücreti*”, “*Yiğit Başu Mustafa'ya Deyn-i Müsebbet*”, “*Dülger Esnafı Hayratına*”, “*Bezci Esnafı Hayratına Deyn*”, “*Semerci Esnafına Deyn-i Müsebbet-i Yemin*”, “*Ekmekçi Esnafı Hayratına*”, “*Yemenici Şeyhi Mehmed'e*”, “*Kahveci Esnafı Hayratına*” gibi ifadelerden esnaf arasında sosyo-ekonomik ya da meslekî ve dinî bir dayanışmanın varlığı görülüyor.²⁷

Öncelikle, esnaf arasında mevcut olan bu yardımlaşmanın her esnaf için mecburi olmadığını, isteyen esnafın dayanışma içerisinde yer aldığını, yapılan yardım miktarlarının ise, standart bir miktardan ziyade zenginlik ya da gönüllülük esasına göre ve yıllık olarak verildiğini belgelerden anlıyoruz.²⁸ Bir başka belirtilmesi gereken husus, yapılan yardımların veya vasiyet edilen paraların, belli bir esnaf gurubu(Semerci Esnafı) adına olabildiği gibi, çarşı esnafına veya helva, çorba gibi nihai kullanım şekli belirlenerek yapıldığıdır. Ayrıca esnaf ileri gelenleri veya yöneticileri adına da(Yiğit Başu, Ahi, Nazır ve Şeyh gibi) verildiği kayıtlıdır. Yapılan yardımların 15 kuruş ile 1000 kuruş arasında değiştiği ve 20 ile 50 kuruş arasında ise yoğunlaştığı görülmektedir.

Çankırı esnafı arasında yapılan bu dayanışmanın dışında, yaygın olan bir başka yardımlaşma türü de, esnafın oturduğu mahalleye veya yakın akrabalarından yetimlere olan yardım anlayışıdır. Bilhassa vasiyet esasına göre kaydedilen bu yardım türü, mahallenin camisine, köprüsüne, çeşmesine, su yoluna, mahalle yemeğine, helvasına, mahalle avarız vakfına ve mahalle ve şehirdeki diğer camilerin mum vakıflarına, Ramazanda mukabele(Kur'an) okuyanlara (Cami-i Kebir mum vakfına, Tüfenkçibaşı Camii mum vakfına, Bey Cami-i Şerif mum vakfına, Buğday Pazarı mum vakfına, Terzi Hayratına, Tosunoğlu pınarına, Acı Çay köprüsüne, Mahalle itam-ı taamiyesine, Hoca İbrahim Mahallesi Helvasına, Cami-i Kebir Mihrabına, Köle oğlu eytamlarına, Debbağhane mahallesi Camiine, Mirahor mahallesine, Alaca Mescid Pınarı ve Avarız vakfına) yapılmaktadır. Böylece çok zengin bir yardımlaşma ve dayanışma örneğinin her türünü Çankırı esnafında görmek mümkündür. Aynı yüzyılda inceleme fırsatı bulduğumuz, Sivas, Çorum, Kayseri, Konya ve Ankara gibi diğer Osmanlı şehirlerinin esnaf teşkilatı arasında böyle bir anlayışın yaygın olmaması veya bazılarında az sayıda rastlanması dikkat çekmektedir. Kanaatimize göre, Çankırı esnaf ve toplumunda *Yârân Kültürü*'nün

²⁷ ÇŞS. 35, s.59-60,63,73,134; ÇŞS. 23, s.96,177;ÇŞS. 31, s.14,22

²⁸ Tahlilini yaptığımız esnaf içerisinde 15 esnafın bu tip yardımlarda bulunduğu belirlenmiştir. Bkz. Tablo I.

Osmanlı dönemi boyunca sürmesinin en önemli sebebi, bu yardımlaşma anlayışının canlı tutulmasıdır. Arşiv kaynaklarında dikkatimizi çeken bir başka husus, sosyal ve ekonomik dayanışmanın sadece esnaf gurupları arasında kalmadığıdır. Zira esnaf haricinde, Çankırı toplumunun farklı zümre ve gurupları içerisindeki erkek veya kadınlar arasında bile, benzer bir uygulamanın bulunması ve örneklerinin de arşiv kaynaklarına yansımış olması oldukça önemlidir.²⁹

Borç-alacak ilişkilerinin Osmanlı genelinde sıkça uygulanan bir başka örneği de, H.İnalcık'ın da ifade ettiği kredi ve faiz uygulamasının yaygın olarak görüldüğü çeşididir.³⁰ Osmanlı toplumunda, bilhassa esnaf ve tüccar arasında görülen bugünkü ifadesiyle kâr-zarar ortaklığı veya %20'ye kadar meşru olarak kabul edilen faiz veya belgelerdeki ifadesiyle *nema* uygulaması vardır. Çankırı şer'iyeye sicillerinde de nema getiren borçlanma örneklerine rastlanılmıştır. Örneğin, vefat eden Nalband Ali Usta'nın küçük kızı Afife ve küçük oğlu Mehmed'in babasından kalan paraları vasileri tarafından borç verilerek yıllık nemalandırılmak suretiyle işletilmektedir.³¹ Borç verilen paralar % 7 ile 15 arasında değişen miktarlarda gelir getirmektedir. İsmail b. Ahmed'in küçük oğlunun da miras parası vasisi tarafından benzer şekilde işletilmektedir.³² Hacı Ali'nin çocuklarına kalan mirası da aynı usulle vasileri tarafından ve Çankırı kadısından alınan hüccetle kullanılmaktadır.³³ Yine Debbâğ Kürt Hüseyin'in borçları arasında "Sabık Serdar Halil Ağa'ya ma'a ribh deyn-i müsebbet" ifadesiyle borcu ile faizi/kârı olan 115 kuruş kaydedilmiştir.³⁴

Borç-alacak ilişkilerinin farklı bir uygulaması da, Osmanlı dönemi kaynaklarına yansıyan ve bilhassa H.İnalcık ve Y.Cezzar gibi tarihçilerin üzerinde durduğu %20'ye kadar meşru olarak uygulanan faiz miktarları ve bu meşru miktarın da üzerinde uygulanan kredi/tefecilik hadisesidir.³⁵ Çankırı Tüccarları arasında bulunan Ankaralı Hacı Anastas ile Kayserili Bedros'un borç ve alacak listelerinden ne sattıklarına dair herhangi bir bilgiye ulaşılmazken, çok sayıda kişiden yüksek miktarlarda alacakları ve borçları kayıtlıdır.³⁶ Oldukça zengin olduğu görülen Hacı Anastas'ın 37.665 kuruşluk alacağına karşılık, 33.0123,5 kuruşluk bir borç listesi vardır. Listede Kastamonu, Ankara, Darendede, Tosya, Koçhisar, Korgun ve İskilip gibi çok farklı şehir ve kazalar bulunmaktadır. Anastas'ın servetinin %70'i, 32 kişiden olan alacağı ve toplam 8 kişiye olan borcu ise, yine servetinin %60'sına tekabül etmektedir. Ankaralı Anastas'ın sadece Darendeli Mehmed Ağa'dan 6 bin kuruş alacağına karşılık, aynı ismi taşıyan Hacı Anastas'a 15.808,5 kuruş gibi büyük

²⁹ Örneğin, Çopuroğlu kızı Aişe'nin vasiyetinde; sırasıyla kardeşinin yetimlerine, Tosunoğlu Pınarına, Cami-i Kebir mum vakfına, Berber Esnafı Hayratına, Acı Çay Köprüsü vakfına, Tüfenkçibaşı Camii mum vakfına yardım miktarları kayıtlıdır. Benzer bir durum, Zaptiye Hasan'ın vasiyetinde de görülmektedir. Bkz. ÇŞS. 31, s.22; ÇŞS. 35, s.63.

³⁰ H.İnalcık, "Eyüp", s.9-14; Ş.Pamuk, *Osmanlıda Para*, s.84-92; Y.Cezzar, "Eyüp'te Para ve Kredi", s.15-32; Ö.Demirel, "Kayseri Tüccarları".

³¹ ÇŞS. 34, s.219.

³² ÇŞS. 34, s.218.

³³ ÇŞS. 34, s.218.

³⁴ ÇŞS. 23, s.133.

³⁵ H.İnalcık, "Eyüp"; Y.Cezzar, "Eyüp'te Para ve Kredi".

³⁶ ÇŞS. 31, s.240; ÇŞS. 35, s.57-59.

bir servet borcu vardır. Bu durum bize bazı tahminler yapma imkanı da vermektedir. Öyle ki, Kayseri ve diğer Osmanlı şehirlerinde bazı tüccarlarda görülen, başkalarının ya da bazı vakıfların paralarını işletme, yani kredi/tefecilik veya günümüz tabiriyle bankerlik mesleği Hacı Anastas'ın borç-alacak listesinde de kendisini hissettirmektedir.³⁷

COĞRAFİ AÇIDAN BORÇ-ALACAK İLİŞKİSİ

İç Anadolu'nun kuzeyinde bir iç şehir özelliği gösteren Çankırı; kuzey-güney yönünde İnebolu ve Sinop gibi Karadeniz limanları ile Ankara ve çevresini birbirine bağlayan, doğu-batı istikametinde ise, İstanbul ve Erzurum'a kadar geniş bir çevreyle bağlantısı bulunan önemli bir merkezdir. Bilhassa, İstanbul'dan İran ve Bağdat'a kadar uzanan doğu-batı istikametindeki tarihî menzil ve posta yol ağı da Çankırı vilâyet sınırları içerisinde geçmektedir.

Çankırı'nın sahip olduğu bu yol avantajlarının yanı sıra, idarî açıdan vilâyet merkezi olması da önemini ve çevreyle olan bağlantılarını daha da artırmaktadır. Buna bağlı olarak çevre köy, kaza ve şehirlerle yoğun bir ticarî ilişkisi de söz konusudur. Genellikle ticarî ilişkiler çalışma dönemimizde birkaç şekilde meydana gelmekteydi. İlki, Çankırlı tüccarlar vasıtasıyla bölgesel ürünlerin çevre şehir ve kazalara götürülerek satılması veya gidilen yerlerden mal ya da ürünlerin satın alınarak getirilmesi. İkincisi ise, Çankırı dışından bilhassa Ankara, Kayseri ve Kastamonu gibi çevre illerden gelip Çankırı'da yerleşmek suretiyle yabancı tüccarların yapmış oldukları ticarî faaliyetler. Çankırı dışından gelen bu tüccarlardan bazıları şehirdeki dükkan ve hanlardan kira karşılığı tuttıkları dükkan veya odalarda ticaretlerini yaparken bir kısmı da misafir olarak gelip-geçmek suretiyle alış-verişlerini yapmaktadırlar. Yine yabancı tüccarların ticarî faaliyetleri de iki yönlü gelişmektedir. İlki, Osmanlı dahiliyle ve hariciyle ilişkili olan tüccarların, İngiliz, Flenk, Acem vb. yabancı malları Çankırı'ya getirip satmaları, ikincisi de Çankırı ve çevre kazalardan hammadde veya mamül ürünleri satın almalarıdır.

Çankırı ve çevresiyle yapılan ticarî ilişkilerin coğrafi ve toplumsal boyutlarını, vereceğimiz örneklerde daha detaylı bir şekilde görmek mümkün olacaktır. Örneğin, zengin bir tüccar olan Ankaralı Hacı Anastas'ın Çankırı'da ticaret yaparken sahip olduğu mal varlığı 54.430 kuruştur.³⁸ Ticarî faaliyetlerini Çankırı merkezde yaptığı bilinen Anastas'ın; coğrafi açıdan Darende, Kastamonu, Ankara, Tosya, İskilip, Koçhisar, Korgun, Boyalıca, Hacı Bey gibi farklı şehir, kaza ve köylerden oluşan çok geniş bir bölgede, toplumsal anlamda da Muhzır Hacı Hüseyin, Sarraç Hacı Mustafa, Evkaf Müdürü Mehmed, Sabık Kaymakam Ahmed Bey, Malbaşı Katibi Hasan Efendi, Zaptiye Ahmed, Zincirci Hasan, İsmail Usta, Baba Osman, Babacan Agob, Hacı Yorgi, Pîr oğlu Mustafa, Helvacı oğlu Sava gibi farklı din, meslek ve değişik zümrelerle olan borç-alacak ilişkisi arşiv belgelerinde kayıtlıdır. Benzer şekilde, Kayserili Tüccar Bedos Çankırı ve çevresinden Attariye ahz ve itasıyla ticaretini yaparken mutavattın yani orayı vatan tutmuş ve ticaretinin iyi gitmemesi

³⁷ Bkz. Ö. Demirel, "Kayseri Tüccar ve Esnafı".

³⁸ ÇŞS. 31, s.240.

üzerine de Çankırı'dan kaçmıştır.³⁹ 1860 yılında Çankırı'dan kaçan Tüccar Bedos'un toplam serveti 12.900 kuruş, buna karşılık borçları 14.272 kuruştur. Çankırı Ticaret Meclisi'nde toplanan alacaklılar, alacaklarını senetleriyle ispat etmek suretiyle Bedos'un satılan mallarından elde edilen toplam servetini alacakları nispetinde paylaşmışlardır. Bedos'un 21 kişiden alacağına karşılık, 6 kişiye olan borcunu toplam serveti karşılayamamıştır. Dükkanında bulunan malları ve borç-alacak listesi ise oldukça renkli bir tablo çizmektedir. Şöyle ki, ud ağacı, sinameki, kahve, sabun, sakız, şeker, tarçın, kükürt, enfiye, tutkal, kudret helvası vb. attar malzemesi ile, makas, iğne, iplik, düğme, bardak, sürahi, kaşık, billur ibrik, billur kase, sünger, boncuk, toplu iğne, maden çay ibriği, sigara kağıdı, nakkaş kağıdı, defter kağıdı, kağıt mumu gibi çok sayıdaki malzeme liste halinde verilmiştir. Dükkanında bulunan malzemelerin çeşit ve özellikleri itibariyle de, İngiliz iğnesi, Flemenk ipliği, Halep boncuğu gibi yapım yerleri belirtilerek yazılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı dahilinden ve haricinden çok çeşitli ürünler getirilmek suretiyle Çankırı esnafına ve halkına satılmaktadır.

Yine Çankırı ve nahiyelerinde(Karacaviran, Kurşunlu, Koçhisar gibi) ticaret yapan Kayserili Tüccar Bedros'un da, köylerle olan borç-alacak ilişkisi dikkat çekmektedir.⁴⁰ Toplam serveti 32.023,5 kuruş olan ve 239 kişiden alacağı 29.223,5 kuruş gibi oldukça yüksek bir miktar tutan(toplam servetinin %91'i) Tüccar Bedros'un, çok sayıda alacağından önemli bir bölümü Ömerli ve Sağırlar karyesinde toplanmıştır. Hatta bazı aile fertlerinden baba, kız, gelinin de Tüccar Bedros'a borcu bulunmaktadır. Örneğin Ahmet Ağa'nın 1138 kuruş gibi oldukça yüksek bir borcuna karşılık, gelini Nesibe'nin 99 ve kızının ise 22 kuruş borcu vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Çankırı bölgesinde kadınların çok rahat bir şekilde borç-alıp verdikleri ve bir anlamda kendi mal ve servetlerini bağımsızca kullandıkları görülmektedir. Bu durum arşiv belgelerine zengin olarak yansımış ve yeni bir tebliğ konusu(Çeşitli Yönleriyle Tarih'te Çankırı Kadını) olabileceği gibi başlı başına bir sempozyum ya da "*Çankırı III. Bilgi Şöleni'nin*" başlığı dahi olabilir.

Netice itibariyle, Osmanlı Devleti'nin siyasî ve iktisadî buhranlarının hat safhada olduğu bir dönemde bile, Çankırı şehri iktisadî açıdan yoğun bir faaliyet merkezi olmuştur. İstanbul, Bursa ve Kayseri gibi büyük sermaye birikimine sahip merkezler kadar olmasa bile, çevre köy ve kazalarla başlayan yoğun bir ticarî ilişki, Ankara, Kastamonu, Çorum ve Kayseri gibi yakın şehirler ile Avrupa ve İran'a kadar uzanmaktadır. İktisadî yapının büyük oranda hayvancılık, ziraat, maden ve ticarete dayandığı bir ortamda, bağcılık ve tiftik keçisi önemli bir gelir kaynağıdır. Ayrıca çok güçlü bir esnaf teşkilâtı ve *Yârân Kültürü*, Çankırı Esnafı'nın diğer Osmanlı şehirlerine göre önemli bir farklılığıdır. Aynı zamanda Çankırı Esnafı'nın sahip olduğu bu sosyo-ekonomik dayanışma, en güzel örnekleriyle arşiv belgelerine yansımıştır. Bu yardım ve dayanışma sadece esnaf arasında ve esnaf çarşılarında değil, kadın-erkek toplumun her kesiminde kültürel bir özellik olarak görülmektedir.

³⁹ ÇŞS. 31, s.19-21.

⁴⁰ ÇŞS. 35, s.57-59.

TABLO - I**ÇANKIRI TÛCCAR VE ESNAFININ BORÇ ve ALACAKLARI İLE MAL VARLIKLARI (1815-1875)**

Meslek ve İsim	Alacaklar		Borçlar		Mal Varlığı
	Kişi	Miktar (Kırş)	Kişi	Miktar (Kırş)	(Kırş)
1-Tüccar Abdullah bin Ahmet	-	-	-	-	1522
2-Tüccar Hacı Mehmed	1+	2956.5	1	185	12.546
3-Kayserili Tüccar Bedos	21	1434.5	6	14.272	12.900
4-Ankaralı Tüccar Hacı Anastas	32	37.665	9	33.123.5	54.430
5-Kayserili Tüccar Bedros	239	29223.5	-	-	32.023,5
6-Destici Hasan Usta	-	-	7*	2426	4.400
7-Basmacı Falos ? veled Karabet	90+	9200.5	18	4477.5	17.071,5
8-Berber Mustafa Usta	-	-	8*	386	14.042
9-Berber Ebu Bekir	-	-	10*	832	12.235,5
10-Çizmeçi Güdük Hüseyin	-	-	21*	1473.5	3.513,5
11-Lüleci Ebu Bekir	27	2029.5	25	4715	6.403,5
12-Temürcü Hacı Ahmed	-	-	1	250	23.210,5
13-Kastamonulu Kürkçü Nifon? v. Anastas	-	-	-	-	1.586,5
14-Bakırcı Yorgi v. Andan	-	-	-	-	7.888
15-Bakkal Mehmed b. Hüseyin	-	-	1	201	1.820
16-Dellal Süleyman b. Ali	3	305	14*	1390.5	3.024
17-Dülger Ali b.Mehmed	-	-	5*	731	3.594
18-Bezci Kel Ali	-	-	11*	2710	2.728,5
19-Kalecikli Bezci Mustafa	2	247.5	7*	1000	4.211
20-Etmekçi Ahmed	4	3345.5	15*	1423.5	25.238
21-Duhancı Veliyyüddin	1+	210	7	2881	1.410
22-Pabuçcu Şeyh Abdullah	22+	9398	3	4851	85.160,5
23-Kiremitçi Hasan Usta	-	-	5*	862	3.497,5
24-Sarraç Hacı Hasan	41	6044	6*	769	12.897,5
25-Kaltakçı Mustafa	-	-	5	2804.5	10.776
26-Dülger Mehmet Usta	-	-	3	325.5	7.993
27-Kuyumcu Anastas	-	-	-	-	8.284,5
28-Berber Elhac Ahmed Usta	8	2150	4*	2200	26.322
29-Sarrac İbrahim	-	-	-	-	859

30-Dikici Ustabaşı Mehmed	-	-	7*	722	422
31-Temürcü Arab oğlu Seyyid Mustafa	7+	446	16+	597.25	1.352,5
32-Kazzaz Serkez	-	-	3	471.5	561
33-Kahveci Hüseyin	1+	691.5	7	547.5	2.537
34-Saki Derviş Ahmed	-	-	3	167	1.898
35-Dülger Süleyman	3	185	23	1006	1.863,5
36-Debbağ Hüseyin	4+	436.5	7*	522	555,5
37-Kalaycı Hacı Ali(Mekke'de Fevt)	-	-	2	302	3.837,5
38-Dülger Mustafa	1+	200	1	131	1.080
39-Kalaycı İsmail	2+	164	23	753	1.142,5
40-Etmekçi Mustafa	2	1469	7*	313	1.723,5
41-Abacı Mehmed	11+	1077	4+	817	2.079
42-Eskici Abdulmuttalib	-	-	1	101	3.356,5
43-Dülger Abdulkerim Usta	-	-	6	1591	5.300
44-Temürcü Ömer Usta	-	-	1	351	6.900
45-Bezzaz Tekyenişinzâde Esseyyid Elhac Mehmed Efendi	3+	961	5	461	5680.5
Toplam	525+	109839.5	308+	93.142,75	441.674

* Esnafın borcu içerisinde bağlı olduğu esnafa veya dükkanının bulunduğu çarşı esnafına verdiği bir nevi yıllık aidat veya hayır. Diğer bir ifadeyle Yârân kültürünün ekonomik kaynağı.

+ Artı işareti, alacaklı sayısının verilen rakamdan daha fazla olduğunu göstermektedir.

TABLO II

TEREKE DEFTERLERİNE GÖRE ÇANKIRI TÛCCAR VE ESNAFININ EKONOMİK TABAKALAŞMASI				
Zenginlik Aralığı (Krş)	Müslim		Gayr-ı Müslim	
	Adet	%	Adet	%
0-1000	3	8.1	1	12.5
1000-10000	25	67.5	3	37.5
10000-20000	5	13.5	2	25.0
20000-50000	3	8.1	1	12.5
50000+	1	2.7	1	12.5
Toplam	37	100	8	100

ÇANKIRI YÂRAN ODALARINA BİR ÖRNEK BAKIRLI KÖYÜ YÂRAN ODALARI VE FONKSİYONLARI

Doç.Dr.Mustafa ÜNVER*

*Kız anadan öğrenir sofrâ düzmeyi
Oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi*

Müslümanların yaşadıkları hemen bütün toplumlarda, özellikle de Anadolu'da Kur'ân-ı Kerîm'in ilk emrinin "oku" olduğu, bilgi ve hikmetin yitik bir mal kabul edildiği, bu yüzden de nerede bulunursa bulunsun alınması gerektiği bilinci genelde diri ve etkin olmuştur. İnsanımızın okumuş kimseye karşı gösterdiği saygı, bugün bile hala canlı olarak Anadolu'nun pek çok köy ve kasabasında gözlenebilmektedir. Sergilenen bu tavrın, İslam dininden ve Anadolu'nun kendine has özelliklerinden beslenerek neşvü nemâ bulduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bilginin ve bilgeliğin yanında yer almak, onların aydınlığına çıkmak isteyen insanlar, türlü fırsatlar ihdas etme çabasında olmuşlardır. Ahmed Çelebi'nin önemli çalışması İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi adlı eserindeki beyanına göre Büyük Selçuklu Veziri Nizâmül-Mülk'ün h.459/m.1066-1067 tarihinde ilk olarak Bağdad'da açtırdığı Nizâmiye Medreseleriyle birlikte, bir kurum olarak medreseler başta büyük yerleşim merkezlerindeki olmak üzere, bütün İslam âlemine, hatta en ücrâ kasaba ve köylere varıncaya kadar yayılmıştır. Ne var ki bu tarihten önce de ciddi bir ilim alışverişi söz konusuydu ve bu maksat için mescidler, ulemâ evleri ve kitapçı dükkânları gibi mekanlar kullanılmıştı.²

Çelebi'nin bu tespitlerine ilâve olarak Anadolu söz konusu olduğunda ise, yârân odaları olarak da bilinen köy odaları mutlaka dikkate alınmalıdır. Zira bu mekanların insanımızın eğitim ve öğretimi için icrâ ettiği fonksiyonlar önemsenerek incelenmeli, adlarının medrese veya mektep değil de, "yârân odaları" olarak bilinmesi, tespit edilen fonksiyona aykırı görülmemelidir.

Farsça bir kökenden gelen "yârân" kelimesi, "dostlar, sadık arkadaşlar ve sevgililer" gibi lügat anlamları yanında, "bir maksat için birlikte hareket eden kimselerin meydana getirdiği topluluk, dost toplantısı" gibi terim anlamlarını³ da taşımakta, temsil ettiği gelenek itibarıyla ise Ahilik anlayışına dayanmaktadır.⁴ Etimolojik yapısı konusunda, biri Arapça "kardeşim" anlamına gelen "ahî" sözcüğünden; öteki Türkçe "cömert, eli açık" anlamına gelen "akı" sözcüğünden türetilmiş olduğu yönünde iki farklı açıklama bulunan Ahilik, bir teşkilat olarak 13.yy.'dan 20 yy.'a kadar Anadolu'daki esnaf ve sanatkarlar birliğini oluşturmuş ve biz Türklere özgü

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi SAMSUN. (e-mail: unverm@omu.edu.tr)

² Bkz. Ahmed Çelebi, *İslâmda Eğitim Öğretim Târîhi*, çev.Ali Yardım, İst. 1983, s.31, 33-95.

³ Bkz. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1985, c.III, s. 1466 ; Abdullah Yeğin, *Yeni Lûgat*, IV.Bsk., İstanbul 1983, s.770.

⁴ Bkz. Tülay Er, *Simav İlçesi ve Çevresi Yârân Teşkilatı*, Ankara 1988, s.8-12.

bir yapılanmayı temsil etmiştir.⁵ Ancak etkileri itibariyle sadece esnaf kısmına değil, neredeyse tüm toplum kesimlerine doğrudan veya dolaylı olarak hitap etmiştir. Çünkü Ahilik, öngördüğü insan tiplemesi olarak, toplumda kendinden daha çok başkalarını düşünen, kimseyi kandırmayan, çalmayan, kimsenin namusuna kötü gözle bakmayan, âdâb-ı muâşeret kurallarına uygun davranışlar sergileyen, kendini sürekli kontrol ettiği için toplumun hiçbir ferdi rahatsız ve rencide etmeyecek şekilde sağlıklı davranışlar sergileyen insanların oluşması hedefiyle faaliyet yürütmüştür.

Tarihsel kökenini de önemli oranda tasavvuf kültüründeki “fütüvvet” oluşumundan almış Ahilik faaliyeti, asırlarca Anadolu insanını bir sanat ve meslek sahibi yapmaya çalışarak, onu bir taraftan ekonomik olarak alan değil veren konumuna yükseltmiş; bir taraftan da onu eşsiz ahlak kurallarıyla bezeyerek çevresine ve ülkesine yararlı bireyler haline getirmiştir.⁶

Gerçekten de bu faaliyet, etki alanını o derece artırmıştır ki şehirlerden köylere kadar hemen hemen tüm Anadolu, insan yetiştiren yârân odalarıyla ilmek ilmek dokunmuştur.

Yârân odalarına ciddi bir mazereti olmadıkça devamlı surette katılmak durumunda olan insanlar; bu sayede kelimenin tam anlamıyla adeta bir okula devam etmişler; bilgi, görgü, deneyim ve moral kazanmışlardır. Köy yerinde yapılacak işin kalmadığı uzun kış gecelerinde gruplara ayrılan genç ve yaşlı yârânlar, geceleri kendi âidi oldukları yârân odalarına gitmekte; orada hem yaşanan problemlere çözüm bulunmakta, hem makul ve meşru ölçüler içinde eğlenceler yapılmakta, hem de bilgi ve görgü aktarımı gerçekleştirilmektedir. Bu yârân odaları bir taraftan köyün yerli halkı için bir okul misyonunu üstlenmiş, öte yandan da oradan geçen yabancıların konaklanıp ağırlandığı bir konukevi olma fonksiyonunu icra etmiştir.⁷

Yaratılış olarak insanda, bir ekole, bir soya, bir fikre, bir kulübe vs. ait olma ihtiyacı vardır.⁸ Bu açıdan bakıldığında da yârân kültürü, geçmişte olduğu gibi, belki daha da yararlı bir şekilde streten bunalan günümüz insanı için bir açılım sağlayacaktır. Bu sayede günümüzün bunalımlı insanı kendisinin bir yere ait olduğunu, bir değer ifade ettiğini görecektir ve sıkıntılarından uzaklaşacaktır.

Buna ilaveten insanımıza yönetme yeteneğini de aşıl原因an bu gelenek, tarihte kimi zamanlar bu yönüyle de dikkat çekmiştir. Örneğin Anadolu’da âhilerin bazı şehir ve

⁵ Bkz. Ziya Kazıcı, “*Ahilik*” *Md.*, DİA, c.I, s.540 ; Ahmet Yaşar Ocak, “*Fütüvvet*” *Md.*, DİA, c.XIII, s.263 ; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1974, s.3 ; Mahmut Tezcan, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, Ankara 1989, s.1, 3-5 ; Er, *Simav İlçesi ve Çevresi Yârân Teşkilatı*, 2.

⁶ Süleyman Uludağ, “*Fütüvvet*” *Md.*, DİA, c.XIII, s.260 ; Ocak, “*Fütüvvet*” *Md.*, XIII, 262. Fütüvvetnamelerin Âdab bölümleri bütün genişliğiyle kişilerin uymak zorunda oldukları edep, kuralları ve yöntemleri ele almaktadırlar. Bu kurallar için örneğin bkz. Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, 34-35, 182-183 ; Orhan Özkan, *Çankırı Gelenekleri ve Yârân Kültürü*, Çankırı 2002, s.3-9 ;18-19.

⁷ Ayrıca bkz. Hacıseyhoğlu Hasan Üçok, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, Ankara 2002, s.44-46.

⁸ Bkz. Kur’an, Hucurat (49) : 13.

kasabaların yönetimi konusunda Selçuklulara yardım ettikleri târihî vesikalarla sabittir. Hatta âhilerin Ankara'nın yönetiminde öteden beri yardımcı oldukları yazarı bilinmeyen Hadîkatü's-Selâtîn adlı yazma eserde ifade edilmektedir.⁹

Nitekim ünlü Berberî seyyah İbni Batûta (770/1368-69) Seyahatnâme'sinde Anadolu'ya yaptığı gezi kapsamında böyle bir konuk odasında ağırlandığını ve gördüğü teveccühden, öve öve bitiremeyecek kadar memnun kaldığını belirtmiş, bu vesileyle de Anadolu insanının misafirperverlik yönünü bir kez daha tarihe kaydetmiştir.¹⁰

Mahmut Tezcan'ın isabetle kaydettiği gibi, yârân geleneği; tarihî, sosyal, ekonomik, terbiyevî, mimârî ve kültürel yönleri olan ve bu yönleriyle kökleşerek benimsenmiş, sevilmiş ve yaşatılmış bir kurumdur.¹¹

İşte bu çeşit yârân odalarının yoğun olarak yer aldığı bir Anadolu kenti de Çankırı'dır. Hatta sadece yârân odaları ve geleneği açısından değil, sosyal değişime fazla uğramamış olduğundan Çankırı'mızın kasaba ve köylerinde hala Müslüman Türk gelenek ve göreneklere sürmektedir.¹²

Bu makalede, Çankırı İli Şabanözü İlçesi'ne bağlı Bakırlı Köyü'müzün yârân odaları ve bu mekanların hem fizîkî, idârî ve işleyiş, hem de sosyal yönleri hakkında bilgi verilecek, aynı zamanda halen hayatta olan canlı tanıklarının da konuyla ilgili katkıları alınarak çalışma tamamlanacaktır.

Bakırlı Köyü'nün Coğrafi ve Tarihi Konumu

Çankırı ilimizin Şabanözü ilçesine bağlı olan Bakırlı Köyü, Karadeniz bölgesinin güneyi ile İç Anadolu bölgesinin kuzeyinde, 40-41° kuzey enlemleri ile 34-36° doğu boylamları arasında yer almaktadır. Güneyinde Karakoçuş ve Mart köyleri, kuzeybatısında Kayı Köyü, doğusunda Eldivan Dağı, batısında ise Gürpınar Köyü ile Şabanözü ilçe toprakları ile çevrilidir.¹³

Çankırı'yı Şabanözü'ne bağlayan devlet karayolunun 1 km. güneydoğusunda yer alan Bakırlı Köyü; Şabanözü ilçesine 9 km., Eldivan ilçesine 14 km., Çankırı'ya 33 km., Ankara'ya ise 95 km. uzaklıkta olup, denizden yaklaşık 1050 m. yüksekliktedir. Eldivan Dağı'nın batısında yer alan köyün arazisi genellikle engebeli, dağlık ve eğimli bir yapıya sahiptir.

Kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan Çaparkayı Dağı'ndan inen Çapar ve Kayı dereleri genelde kuru olup, ilkbaharda karların erimesiyle bir miktar akıntılı hale

⁹ Bkz. Çağatay, *Ahilik*, 101-102.

¹⁰ Bkz. Muhammed et-Tancî, *İbni Batûta Seyahatnamesi, "Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr"*, sadeleştiren: Mümin Çevik, İstanbul 1983, c.I, 220-221.

¹¹ Tezcan, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, 1.

¹² Bkz. Tezcan, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, 3.

¹³ Bakırlı Köyü'nün coğrafi konumu için bkz. Hamdi Akpınar-Mehmet Baran, *Gelenek ve Görenekleriyle Şabanözü Bakırlı Köyü*, Bakırlı Köyü Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Ankara 1997, s.9.

gelir. Eldivan Dağı'ndan gelen İnderesi kuru, yayla çayı ise yazları az da olsa su taşımaktadır. Bu çayların birleştiği vadiler oldukça düz ve verimlidir.

İç Anadolu bölgesinin karasal iklim özelliklerini gösteren Bakırlı Köyü'nde, yazları (28-36°) sıcak ve kuru, kışları ise genelde hava sıcaklıkları (7-15°) arasında değişmektedir.

Köyün doğal bitki örtüsünü kışları yaprağını döken ağaç ve çalılar ile kısa ya da orta boylu otlar ve çayırlar oluşturmaktadır. Bundan yaklaşık yüz yıl öncesinde köyün doğu ve kuzeydoğu yamaçlarının hemen tamamının çam ormanlarıyla kaplı olduğu bilinmektedir. Ne var ki bir taraftan elverişsiz iklim koşulları, öte yandan düzensiz ve bilinçsiz kesimler ve otlatmalar yüzünden bu ormanların büyük kesimi yok olmuş; sonuçta şiddetli erozyon nedeniyle toprak verimsizleşmiş ve katmanlarında yüksek miktarda kalsiyum biriktirmiştir.

1930'lu yıllara kadar adı Arap olarak bilinen Bakırlı Köyü'nün tarihi kökeni konusunda, il merkezine yakınlığı dikkate alınarak Çankırı'nın geçirdiği tarihi serüvenden ayrı düşünmemek mümkündür.

Nitekim Çankırı'nın tarihi, milat öncesi yüzyıllara kadar uzanmakta, şehrin adı Taberî ve İbnü'l-Esîr gibi Arap kaynaklarında "Hancere" olarak, Selçuklu ve Osmanlı hakimiyetleri dönemlerinde ise Kengiri ve Kângırı olarak tarihe geçmiştir.¹⁴ Milat öncesi zamanlarda ise bugünkü Ankara'yı vatan edinmiş Galatlar tarafından, "keçisi bol yer" anlamında Gangrea ismi verilen Çankırı; Hititler (Etiler), Paflagonyalılar, Persler, Galatlar, Romalılar, Selçuklular, Danişmentliler, Candaroğulları ve Osmanlılar için yerleşim yerliği yapmıştır.¹⁵

Büyük Türk Seyyahı Evliyâ Çelebi de (1095/1684?), Seyahatnâme adlı ünlü eserinde Çankırı'dan yeri geldikçe pek çok yerde söz eder. Çankırı'nın coğrafyası ve insan kaynaklarıyla ilgili olarak tarihe kaydettiği ifadeleri şöyledir:

"...Kangırı şehrine varınca ma'mûr nâhiyeleri var kim kırk elli bin Etrâk tâifesi vardır. Nâhiye-i Kızılöz ve nâhiye-i Alacaöz ve nâhiye-i Eledivân ve Birdivân ve İkidivân ve Üçdivân ve Dörddivân ve'l-hâsıl yedi divâna varınca nâhiye isimleridir"¹⁶ kim cümlesi dağlar içre sâkin olur dağlardır kim halkının başka ıstılâh [u] elkâbları ve gayrı lehce-i mahsûsaları vardır... Âb [u] hevâsı lâtifdir... Halkı gâyet garîb-dostlardır."¹⁷

Bölgede bulunan tarihi eser ve kalıntılar da Bakırlı Köyü'nün yukarıda kısaca sözü edilen binlerce yıllık tarihî serencâma şahitlik edişini destekler görünmektedir.

¹⁴ Bkz. İlhan Şahin, "**Çankırı**" Md., DİA., c.VIII, s.216.

¹⁵ Tarihi köken için bkz. Tezcan, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, 2; Şahin, "**Çankırı**" Md., VIII, 216-217 ; Özkan, *Çankırı Gelenekleri ve Yârân Kültürü*, 3-9 ; *Gelenek ve Görenekleriyle Şabanözü Bakırlı Köyü*, 11.

¹⁶ Evliyâ Çelebi bir başka yerde ise, Eledivân, Birdivân, İkidivân, Üçdivân ve Dörddivân şeklinde sözünü ettiği divân nâhiyelerin sayısının on iki olduğunu ifade eder. Bkz. Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyehatnâmesi*, haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, I.Bsk., İst. 1999, c.III, s.151.

¹⁷ Evliyâ Çelebi, *Seyehatnâme*, II, 91, III, 152.

Örneğin Bakırlı Köyü'nün doğu tarafında yer alan İnderesi mevkiindeki odalar halinde oyulmuş mağaralar ve kalıntıları, bugün bile hala ayakta olup, köye doğal bir güzellik ve önem kazandırmakta, turistik değer ifade etmektedir. Ayrıca Bakırlı Köyü yaylalarının bulunduğu mevkide köy sakinlerinden Hacı Halil Oflaz tarafından iki insanın rahatlıkla sığabileceği büyüklükte Etiler dönemine ait bir küp bulunmuş ve anılan küp halen Ankara Arkeoloji Müzesi bahçesinde sergilenmektedir. Yine aynı bölgede Hitit dönemine ait para ile Ahlatlı Çukur denin mevkide çanak, çömlek ve cam eşya kalıntlarına rastlanmıştır.¹⁸

Bakırlı Köyü'nde Yârân Odaları

Temel fonksiyonu yârân geleneğine ev sahipliği yapmak olan yârân odaları, ayrıca günlük konuların ve köy sorunlarının konuşulduğu, düğün ve nişan gibi törenlerin icra edildiği, bayramlaşmaların yapıldığı, köye gelen yabancı misafirlerin yedirilip içirildiği ve barındırıldığı yerler olarak, Bakırlı Köyü'ne çok önemli bir folklorik değer katmaktadır.¹⁹

Bakırlı Köyü'nde, sekiz tanesi halen hayatta olan bu odalardan 12 tanesi bulunmakta ve ne yazık ki bu odalardan şu anda bayramlar dışında pek yararlanılmamaktadır. Hatta artık bayramlarda bile odaların kullanılmadığı görülmektedir. Kısa zaman öncesine kadar bütün mahalleli erkekler bayramın ilk sabah kahvaltısını bu odalarda yapar, sohbetler eder, Kur'an okur, dualar eder ve bayramlaşmalar yapılırdı. "Evlere can veren, içindekilerin nefesleridir" sözünün de isabetle vurguladığı gibi, artık pek kullanılmayan, ancak otantik ve orijinal yapısını koruyan odalar, maalesef harabe görünümüne almaya başlamıştır.

Hemen tüm odalar bir buçuk katlı yapılar olarak bina edilmiş ve genellikle alt katları ahır veya odunluk maksadıyla kullanılmıştır. Tek katlı plânlanmış odaların bile mutlaka yanlarına ahır veya odunluk ilâvesi konulmuştur. Öyle anlaşılıyor ki bu ilâveler, odada konuk edilecek misafirlerin hayvanlarının doyurulması, dinlendirilmesi ve odaların ısıtılmasında kullanılacak odunların depolanması için planlanmıştır.

Kare veya dikdörtgen şeklinde olan odaların hemen hepsi, ayakkabıların çıkarıldığı bir küçük koridora açılmaktadır. Yemek kaplarının konduğu veya yatak-yorgan gibi eşyanın bulundurulduğu bir yüklük arasından ve oturulup yatılmak üzere planlanmış yaklaşık 30 metrekare genişliğinde "meydan" da denilen bir salondan müteşekkil olan bu odaların duvarları ve özellikle de tavanları özenle işlenir ve süslenir.²⁰ Bakırlı Köyü'ndeki 12 yârân odasının konum ve fizikî durumları şöyledir:

1-Yukarı Oda: Köyün kuzeybatısında yer alan bu oda, köydeki en eski ve en orijinal odalarından başlıcasıdır ve oldukça otantik bir giriş kapısına ve tavan süslemesine sahiptir. Odanın 1938 yılında yapıldığı, kiriş olarak kullanılmış olan ağaca kazınarak düşülmüş bir nottan anlaşılmaktadır. Tebliği hazırladığımız 2004'ün

¹⁸ *Gelenek ve Görenekleriyle Şabanözü Bakırlı Köyü*, 12.

¹⁹ Bkz. *Gelenek ve Görenekleriyle Şabanözü Bakırlı Köyü*, 15.

²⁰ Ayrıca bkz. Tezcan, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, 11-12.

Mayıs ve Haziran dönemlerinde oda, artık kullanılmadığından kimi camları kırılmış, sıvaları yarı yere kadar dökülmüş bir harabe vaziyetteydi ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Yine 2004 yılının Eylül-Ekim dönemlerinde odanın duyarlı mahalle sakinleri tarafından, masrafları kendilerince karşılanarak aslına da mümkün mertebe riâyet etmek suretiyle restore edildiğini görmemiz bizi çok sevindirmiştir. Herkes tarafından ziyaret edilmesini tavsiye ettiğimiz bu otantik yârân odasının restorasyon öncesi ve sonrası resimlerini yan yana sunmaktayız. Bkz. Resim 1.

2-Hacıhalilin Odası: Köyün eski odalarından birisi de bu odadır ve halen orijinal yapısı ayakta. Köyün kuzeybatı kesiminde yer alan bu oda, biraz önce anılan Yukarı Oda'nın restorasyon öncesi haline nispetle daha iyi bir görünümündedir. Ancak bakımsızlıktan dolayı bu odamızın, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bkz. Resim 2.

3-İlişgâlin Odası: Köyün doğusunda yer alan bu oda, en eski köy odalarından biridir ve halen ayakta. Diğer eski odalara nazaran daha iyi ve sağlam görünümündedir. Bkz. Resim 3.

4-Hacıoğlu Odası: Köyün en eski odalarından biri olan ve köy ortasında yer alan bu odanın orijinal yapısı tamamen yıkılarak yerine yeni ve modern görünümlü bir bina yapılmıştır. Günümüzde Sarıkayalar Odası da denilen bu yeni yapı, geçmişine ait hiçbir iz taşımamaktadır. Bkz. Resim 4.

5-Horozların Odası: Köyün güneydoğusunda yer aldığı söylenen bu oda, yıkılmıştır ve yerine yenisi yapılmamıştır.

6-Kahyaaligilin Odası: Köyün en eski odalarından biri de köylünün telaffuzuyla "Kiyaligilin Odası"dır ve maalesef yıkılmıştır. Konum olarak köyün güneydoğusuna düşen bu odanın da yerine yenisi yapılmamıştır.

7-Karşı Oda: Köyün karşı yamacında tam güneyinde yer alan bir odadır ve "İmamların Odası" olarak da bilinmektedir. Köyün eski odalarından olmakla birlikte gördüğü tadilatlar nedeniyle orijinal yapısını devam ettirememiştir.

8-Çolağın Odası: Köyün güneydoğusunda İnderesi kenarında olduğu belirtilen bu oda da yıkılmış ve yenisi yapılmamıştır.

9-Hatıpların Odası: Köyün güney batı yönünde ve caminin alt yanında yer alan bu oda da, en eski odalardan biridir ve tadilat görmüştür. Özellikle oda tavanı ahşap süslemesi açısından oldukça hoş bir görünüme sahiptir.

10-Yeni Oda: İnderesinin karşı yamacında ve köyün güneybatısında yer alan bu oda da yıkılmıştır.

11-Çankaya Odası: Bu oda da köyün güneybatı yönünde ve caminin alt tarafında yer almaktadır.

12-Seyfettinlerin Odası: Yıkılmış ve yerine yenisi yapılmamış yârân odalarından birisi de, köylünün deyişiyle "Siyfittinlerin Odası"dır ve yeri, konum itibarıyla köyün güneybatısına düşmektedir.

Bakırlı Köyü'nde Yârân Geleneği²¹

Bakırlı Köyü'nde yârân geleneğini ifade etmek üzere “ocak yemek” deyişi kullanılmaktadır. Her yıl Aralık ayında başlayıp Mart ayında biten ve her hafta Perşembeyi Cumaya bağlayan gece yürütülen yârân toplantısı, yatsı namazı sonrasında başlar, sabah namazı vaktine kadar devam ederdi. H.A. yârân kelimesini, “ye(i)mek, dost, ahabab ve toplum” olarak açıklamıştır ki, bu karşılama, yârân geleneğinin köylünün zihninde bıraktığı iz açısından oldukça anlamlıdır. H.A., beş altı yaşından itibaren son otuz, otuzbeş yıl öncesine kadar yârân geleneğinin Bakırlı Köyü'nde yaşadığını hatırladığını ve kendisinin de hayatında bu tür toplantılara bizzat katıldığını söylemiştir. Benzer tespitler H.Ü. ve F.S. tarafından da doğrulanmıştır. Buna göre Bakırlı Köyü'nde yârân geleneği aşağı yukarı 1960-1970'lere kadar yaşamıştır. Bu tarihler, çoğu köylülerin çalışmak için başta Ankara olmak üzere köyden ayrılmaları dönemiyle aşağı yukarı örtüşmektedir.²² Ocak yeme geleneği Bakırlı Köyü'nde muhtemelen 60-70'ler öncesi aynı anda üç ayrı odada toplantı yapılacak kadar canlı ve katılımlı olarak uygulanmaktaydı.

Bakırlı Köyü'nde yaşlılar ve gençler olmak üzere iki ayrı grupta ocak yenmektedir. Verilen bilgilere göre kırk yaşından büyük köylülerin kabul edildiği yaşlılar grubunda hakim olan dokuyu, daha çok dini atmosfer oluşturmaktadır. H.A.'ya göre bu atmosferde Nakşibendi tarikatının zikir geleneği görülmüştür. Bundan başka yaşlılar grubunda Kur'an ve mevlid okunmakta, Ahmediyye ve Muhammediyye gibi kitaplar sesli olarak mütalaa edilmektedir. Günün şartlarına göre oldukça mükellef bir de yemek yenmektedir.²³

Gençlerin yürüttüğü ocak yemeğinde ise ağırlıklı doku, zengin bir yemekle eğlence olmuştur. Ancak H.A.'nın söylediğine göre 1955 yılı dolaylarında, yıllarca köyün imamlığını yapmakta olan âlim insan Hacı Mustafa Ünver (ö.1964) gençlerin yârânına hitaben “yavrularım sizden bir ricam var, gençler yârânını Cuma akşamları değil, Cumartesi akşamları yapın” diyerek uyarmıştır. H.A.'ya göre bu uyarıya sebep, gençlerin ibadetle geçirilmesi gereken Cuma gecesini eğlenceyle geçirmeleri olmuştur.²⁴

Yârân grup yönetimi; ocak lideri, yardımcısı ve ayak işlerine bakıcı olmak üzere üç kişiden oluşmaktadır. Ocak liderinin adı Büyük Başağa'dır ve yardımcısına da Küçük Başağa adı verilir. Büyük başağa seçimle lider olursa da bu herkes için mümkün değildir. Çünkü başağa seçilecek kişi, herkese sözünü geçirebilecek

²¹ Köylülerden H.Ü. (Hasan Ünver, 1929 doğumlu, 75 yaşında, köyde yaşıyor), H.A. (Hilmi Akyol, 1927 doğumlu, 77 yaşında ve köyde yaşıyor) ve F.S. (Fahrettin Sarıkaya, 1940 doğumlu, 64 yaşında, köyde ve Ankara'da yaşıyor.)'nin tanıklıkları. Ayrıca bkz. *Gelenek ve Görenekleriyle Şabanözü Bakırlı Köyü*, 15-18.

²² Nitekim 1950'lerden itibaren, tek parti döneminin kapanarak Demokrat Partinin iktidar olmasıyla, köylerden büyük şehirlere doğru bir göç başlamış ve bu dalga köylerde hemen hemen genç nüfus kalmayınca kadar devam etmiştir.

²³ Çankırı yârânındaki benzer bölümlenmeler için bkz. Üçok, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, 48-49.

²⁴ Diğer kaynak kişiler olan H.Ü. ve F.S., böyle bir ricaya tanık olmadıklarını söylemişlerdir.

yetenek ve saygınlıkta olmalı, mahallenin evlerine girip çıkabilecek kadar güvenilir, askerliğini yapmış, gün görmüş, usul-erkân bilir, hatırı sayılır, sözünün eri, delikanlı kıymetini bilir bir kişi olmalıdır. Bundan başka, başağa seçilecek kişinin maddî durumunun da iyi olması gerekmektedir. Çünkü haftalık ocak masraflarını ikişer yârân ortaklaşa paylaşıırken büyük ve küçük başağalar külfeti tek başlarına yüklenirler.²⁵

Gençlerin yârân topluluğunu yönetecek başağanın belirlenmesi için, öne çıkarılan adaylar hakkında ilgili mahallelerin ileri gelenleri ve yaşlı kişileri, eleştirilecek yönleriyle beraber görüş beyan ederler ve sonuçta adaylardan birisine başağalık teklif edilir. Teklifi alan kişi hemen kabul etmez, herkesin kendisi hakkındaki eleştirilerini dinler. Daha sonra yaşlılardan birisi “tamam tamam yanına arkadaşını seç” der, gençler de alkışlayarak ilgili kişiyi başağa olarak kabul ettiklerini belirtirler.

Başağalık için verilen ziyafete gelenler yârân uşaklığını yârân efratlığını veya yârânlığı kabul etmiş sayılır. Bu toplantının sonunda yârân masrafının ne olacağı, ocak yakacakların eşlenmesi yapılarak listeye alınır. Ocak yakma külfeti, yârân masrafını ve ziyafet sofrasını hazırlama masraflarını karşılamak demektir.²⁶

Büyük ve küçük başağalardan başka bir de yârân toplantılarının yürütülmesiyle ilgili olarak ayak işlerine bakan, misafirleri karşılayan, yârânlar ile başağalar arasındaki iletişimi sağlayan kahya (kâhya) vardır ve maddî durumu iyi olmayanlardan seçilir. Çünkü kahya hiçbir yemek masrafına katılmaz. Çavuş olarak da bilinen kahyanın görevi, biraz önce de ifade edildiği gibi, başağalarla yârân efrâdı arasındaki iletişim ve koordineyi sağlayarak toplantıların problemsiz yürütülmesini sağlamaktadır.

Yârân topluluğu çavuş ve çalgıcılar dışında, 24 Oğuz boyunu temsil etmek üzere, 24 kişiden meydana gelir. Başağalar ilk derslerini, toplulukta nasıl oturup kalkacaklarını, misafiri nasıl karşılayıp uğurlayacaklarını, yârân içinde ve dışında nelere dikkat edeceklerini tek tek yârân efrâdına anlatırlardı. Yakılacak ilk ocak başağalardan birine aittir ve diğer başağa ise son ocağı yakar. Yârân efrâdı ise ikişer kişilik gruplar halinde ocak yakarlar.

Yârânlar odanın duvarına bir halı takmışlarsa, küçük başağanın iki halı, büyük başağanın ise üç halı takması gerekir. Yârânlar tavuk kesmişlerse, küçük başağanın hindi kesmesi, büyük başağanın ise koyun ve kuzu cinsinden bir kurban kesmesi gerekir. Şu halde herkes kendi şan, şeref ve statüsüne göre ziyafet vermektedir. Başağalar seçilirken varlıklı kişilerden olmasına bu yüzden dikkat edilmektedir. Çünkü bir başağa gecesi oldukça yüklü bir masrafı gerektirmektedir.²⁷

Yârân odalarının en merkezi sağ köşesi büyük başağaya ayrılmış ve oturacağı yere iki kat yatak konarak yükseltilir, üzerine de halı vs. örtülerek gösterişli hale getirilir.

²⁵ Ayrıca bkz. Tezcan, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, 8.

²⁶ Ayrıca bkz. Üçok, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, 47.

²⁷ Bkz. Tezcan, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, 12.

Küçük başağının yeri ise karşı taraftaki sol köşedir ve tek kat yatakla yükseltilir. Yârânlar ise yaş sırasına göre aralara konan yaygı ve minderler üzerine otururlar.

Odalar şartlara göre en güzel şekilde süslenerek geceye hazırlanır. Duvarlara halılar takılır, hatta tavanlar bile kumaş bezlerle bezenir, Mustafa Kemal ve Fevzi Çakmak gibi büyük paşaların resimleri duvarlara takılırdı. Daha önce de söylendiği gibi büyük başağa için odanın en görkemli köşesi hazırlanır ve o makamın büyük başağaya ait olduğu rahatlıkla anlaşılırdı. Ne var ki, kendisi de bir müddet büyük başağalık yapmış olan H.Ü.'ye göre, hemen her haftaki yârân toplantısında bulunan yabancı misafirlerden dolayı, büyük başağa, makamının zevkini çok da süremezdi. Zira katılan misafirin konum ve itibarına göre büyük başağa makamına kendi oturmaz, misafiri oturturdu.

Ocak yakacak kişiler, gecesinin yapılacağı yârân odasını belirler, hazırlar ve en iyi şekilde döşerlerdi. Toplantı başlamadan önce yârân odasını, küçük başağa ile çavuş, ikindi ile akşam namazı arasında odanın temizliğini, çalgıcıların hazır olup olmadıklarını, yemekler için gerekli hazırlıkların yapılıp yapılmadığını kontrol ederler.²⁸

Belirtilen saatte yârânlar gelir ve oda dışında ayakkabılarını çıkarırlar, oda içine giren yârân oda ortasına kadar gelir, sağ elini sol göğsü üzerine götürür ve odadakileri “Selâmünaleyküm Yârân” diyerek selamlar, odada bulunan herkes ayağa kalkar, “Aleyküm selâm” diyerek karşılık verir. Toplantıya katılan yârânlar yaş sırasına göre yukarıdan aşağıya doğru yerlerini alırlar. Başağalar gelinceye kadar ya sohbet ederler, ya da ücret karşılığında tutulan sazıcı, darbuka, zil ve kaşık eşliğinde bildikleri türkülerini çalıp söylerler. Bu arada her an tetikte olan çavuş, geleni gideni kontrol altında tutardı.

Başağalar yârânı selamlayarak kendileri için hazırlanmış yüksek yerlere otururlar. Önce büyük başağa oturur ve yukarıdan aşağıya doğru herkes onun oturuş düzenine göre otururdu. Başağa ve uşaklar karşılıklı olarak “Merhaba Başağa”, “Merhaba Yârân” diyerek veya “Merhaba Ahmet Ağa” gibi isimlerini söyleyerek selamlaşma tamamlanırdı. Bütün toplantıyı büyük başağa yönetir ancak onun dışarı çıkması durumunda yârânı küçük başağa yönetir. Gerek oturuş, gerekse yemek esnasında herkes büyük başağayı kontrol etmek zorundadır. Onun oturduğu gibi oturmak; büyük başağa diz çökmüşse diz çökmek, oturma şeklini değiştirmişse değiştirmek zorunludur. Ancak hep aynı şekilde oturmaktan dolayı dizleri yorulmuş efrâdı gözetmek de başağaların görevidir ve programın ilerleyen saatlerinde zaten başağalar da “Tamus”²⁹ diyerek, yârânlara serbest ve rahat oturma izni verirler.

²⁸ Ayrıca bkz. bkz. Tezcan, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, 13.

²⁹ Bakırlı Köyü'nde “tamus” denilen rahatlığın aslı, büyük ihtimalle “tahmis” deyişinden bozmadır. Çünkü bu deyiş, Çankırı'da yaşamış ve pek çok sohbeta katılmış “Tahmisoğlu” diye bilinen bir yârânın adından alınmıştır. Çok şişman olduğu için iki dizinin üstüne oturmakta çok zorlanan bu yârândan dolayı, yorulan efrâdı dinlendirmek için “rahat olun” veya “tahmis olun” denmektedir. Öyle anlaşılıyor ki sözlü kültürle canlandırılan bu geleneksel motif ve deyişler, Bakırlı Köyü'ne gelinceye kadar çeşitli şekillere dönüşmüş, örneğin “tahmis” deyişi, “tamus” haline gelmiştir. Bkz. Özkan, *Çankırı Gelenekleri ve Yârân Kültürü*, 81.

Tamus rahatlığı denilen bu arada, kolonya, çay ve sigara ikramı yapılırdı. İhtiyaç için oda dışına çıkmak durumunda kalan yârânın da yine büyük başağadan izin alması gereklidir. Yemeğe o başlamadan başlamak, onun başlamadığı tabaktan yemek almak, pilava kaşığın dikilmesine ve yemek sonrasında bundan dolayı ceza görmeyi gerektirmektedir.

Yârân ocağına misafirler de katılırlardı, ancak onların davetli olması ve daha başta belirlenen sayıdan fazla olmaması gerekirdi. Ayrıca misafiri sadece, ocağı yakanlar ve başağalar getirebilirdi. Başağalar yerlerini aldıktan sonra, ocak sahipleri, toplantıya davet ettikleri misafirlerin listesini başağaya sunar. Bunun dışında gurbetten gelen bir misafir varsa, çavuş tarafından başağaya haber verilir. Başağa uygun görürse efraddan birisini görevlendirerek misafiri yârâna davet eder. Görevlendirilen yârân tek dizinin üstüne gelerek başağadan emri alır, sağ elini göğsüne tutarak geri geri çıkar. Misafiri ile birlikte odanın ayakkabılığına gelen görevli yârân, topluluğa hitaben “Buyurun” diye seslenir. Başağalar ve efrad misafiri ayakta karşılar, odaya giren misafir topluluğu selamlar “Cümleden Selâmünaleyküm Muhabbetiniz Şen Olsun” der, kendisi için gösterilen yere geçer, ayakta bekler, başağa “buyurun” deyince bütün yârânlar ve misafir oturur. Yine başağalardan başlanarak misafir “merhaba” diyerek selamlanır. Misafir başağaların selamını aldıktan sonra “cemaate rahmet cümleden merhaba” diyerek selamlar. Her gelen misafire aynı muamele yapılır ve misafirler geldikten sonra sazlar susturulur. Çay veya kahve ikramından sonra, başağa “mendilleri ortaya atın yüzüğe başlayalım” der ve eğlence safhası böylece başlar.³⁰

Yârân süresince başağalardan veya misafirlerden birisi kendi sigarasını kendisi yakarsa veya çay içer de boş bardak elinde kalırsa, bu durum ocak yakan yârân için çok kötü bir puan olur. Zira bütün uşakların gözü misafir ve başağalarda olmalı, sigara paketi ele alındığında kibrit veya çakmak önünde yanmış olmalıdır. Böyle bir hizmet için ortaya çıkan uşak, başağalara arkasını dönemez, eli göğsünde geri geri çıkar.

Yârân toplantılarının eğlenmek ve yemek olmak üzere iki temel bölümü vardır ve eğlenme safhasında yüzük oynama, saz çalıp türkü söyleme, zil çalma, Karacaoğlan’dan, Âşık Kerem’den maniler ve şiirler okuma, bilmece sorma, eğlendirici taklitler yapma, saz, darbuka, zil ve kaşık eşliğinde çalınan oyun havalarına iki yârânın karşılıklı oynaması şeklinde eğlenceler yapılmaktadır. Bir oyun havası süresine savak denir ve bir savak oyun oynayanlar tekrar oynamak için başağadan müsaade isterler. Başağa da, ya bir savak daha oynamaları için izin verir, ya da yerinize falancaları kaldırın diyerek muhabbete devam ettirir. Genelde erkek erkeğe yapılan meşru eğlencelerin yapıldığı yârân toplantılarında, H.A.’ya göre, genç yârân grubu içindeki eğlence kapsamında zaman zaman yanlış sayılan işler de yapılmıştır ve örneğin Seyfettinlerin Odasında bazen kadın oynatıldığı söylenmiştir.

Oyunlardan sonra sıra yemeğe gelir. Yemeğe başlamadan önce gelmiş geçmiş yârânların ruhuna Fâtiha okunur. Hazırlanan leğen ve ibriklerle eller yıkanır ve

³⁰ Ayrıca bkz. Özkan, *Çankırı Gelenekleri ve Yârân Kültürü*, 38-39.

havlularla kurulanır. Bütün bunlar kuralları belli bir seremoni anlayışı içinde yerine getirilir. Yemeklerin hazır olduğu başağalara bildirilir ve bunun üzerine onlar, sofraya düzeninin alınmasını ister. Sofra bezleri serilir, küme küme herkes sofraya halka halinde çevrilir, yemek servisleri yapılmaya başlar. Başağaya “tamam” işareti verilir, o da “buyurun” der, yemeğe başlanır.

Yemekler, günün şartlarına göre oldukça zengin bir görünümde olur ve en azından mıkla, hamur, göveç, pilav ve baklava yemekleri bulunurdu. Ocakta ikram edilecek yemekler, başta belirlenen çeşit ve sayıdan fazla olmamasına dikkat edilmelidir. Çünkü bir önceki yârân yemeğine bir çeşit fazla kattığında ondan sonraki ocak sahibi de yemek çeşitlerine bir fazla katmak zorundadır ki, son ocak yakanlar ve başağalar için külfetin çok daha fazla artması anlamına gelmektedir. Bazı yârânlar sırf muziplik olsun diye pilavın üstüne, programda olmadığı halde örneğin bir kızarmış horoz koyardı. Ondan sonraki haftalar ocak yakanlar, bir önceki haftadan bir fazla kızarmış horoz getirmek zorundaydı ve bu durum külfeti çok daha fazla artırıyordu.³¹

İçecek olarak da “kahve” kültürünün ağırlıkta olduğu görülmektedir. Yârân efrâdından geceye katılmayanların da varlığı, yine kahve içme sürecinde artan fincanlarla, yârânın mazeretli veya mazeretsiz katılmadığı ve bunun sebebi tesbit edilir. Kahvenin, içecek olması yanında taşıdığı başka bir anlam daha vardır. Zira ilk gelen kahve, hürmet ve ikram anlamı taşıırken; ikinci gelen kahve, “kalk git” anlamına gelmektedir. Kahve misafirleri ve yemek misafirleri olmak üzere ikiye ayrılan misafirlerden yemeğe katılmayacak olanına, gitme vaktinin geldiğini ihsas etmek üzere bir kahve getirilmekte ve kahvesini içen misafirin oradan ayrılması beklenmektedir. Bazen, kendisini sohbetin neşesine kaptırmış olan misafir ikinci kahveyi de içmesine rağmen yine de kalkmazdı. Bu durumda ona üçüncü olarak “küllü kahve” getirilir ve kalkması beklenirdi.³²

Bunun gibi yârân geleneğinde pilav yemeğinin de yemek olma dışında önemli bir işlevi vardır. Yemek sırasında pilav orta yere konduğunda büyük başağa “yolumuz, yolsuzumuz var mı?” diye sorar. Çavuş da bu soruya “adalettir başağam” cevabını vererek suçlunun veya şikayetçinin önündeki pilavın içine kaşık dikilirdi.

Yemek bitimi sonunda el yıkama ve kurulama işlemleri yapılır, herkes yerini aldıktan sonra tekrar kahve içilirdi.

Yemeğin sonunda misafirler izin ister, başağalar da “misafirin ayakkabısına bakın” der, misafirlerin ayakkabıları kapı önüne dizilir, bu arada sazlara işaret edilir, sazlara uğurlama havası olarak “ey gâziler yol göründü bize” türküsünü çalıp söylerler. Bütün yârân, misafirlerini ayakta, saza göre tempo tutarak yolcu ederler. Ayakkabısını giyen misafir başağalara ve yârân efrâdına dönerek “Cümleden Allahısmarladık, Allah ağzınızın tadını bozmasın” der, yârân ekibi de “ güle güle, yine bekleriz” diyerek karşılık verir.

³¹ Ayrıca bkz. Özkan, *Çankırı Gelenekleri ve Yârân Kültürü*, 69.

³² Ayrıca bkz. Özkan, *Çankırı Gelenekleri ve Yârân Kültürü*, 54, 71 ; Üçok, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, 61, Tezcan, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, 17.

Misafirler uğurlandıktan sonra başağalar yârânın değerlendirmesini yaparlar, hoş olan ve olmayan hareketler belirtilir, usulde kusur edenler uyarılır. Suç teşkil eden davranışlar cezalandırılır. İzinli olarak toplantıya katılmamış yârân efrâdına, toplantıda yenilen helvalardan o kişinin payına düşen kısmı paketlenerek ayrılır. Bir sonraki ocağı yakacak kişilere gerekli araç ve gereçler teslim edilir. Başağalar, yemek esnasında pilava dikilen kaşığı da kastederek, “başkaca görülecek konumuz var mı?” diye sorar. Şikayet varsa davacı başağanın önüne iki dizinin üstüne oturur ve şikayetini dile getirir. Şikayet edilen kişi de onun yanına gelerek aynı şekilde oturur. Başağalar her ikisini de dinledikten sonra haksız olana uygun gördükleri cezayı verir. Bu cezalar, yârân toplumundan çıkartmak da olabilir. Nitekim yârân dışı davranışlar ve hareketler de cezaya tabi idi.³³

Genellikle mahkemeleşme neticesinde eğlence yönü yoğun olan oluğa basma, örneğin Akkaşlı’dan bir tosbağa, kurbağa veya sincap getirme, uzak bir pınardan bir tas su getirme gibi cezalar verilir. Çeşitli sebeplerden dolayı yârân toplantılarından uzaklaştırılmak istenen kimselerin ise ayakkabıları ters çevrilirdi. Yârân sohbetinin bir sırrının dışarıda konu edilmesi durumu da yârândan atılma, cemiyetten tard edilme sebebiydi. Örneğin böyle biri için başağa çavuşa, o kişinin adını söyleyerek “ayakkabılarını ortaya getirin” der. Böylece ayakkabısı ortaya konan kişi yârânı terk ederdi. Bir başka yârân “onun suçu yoktu” diye savunacak olursa başağa hemen “onun da ayakkabısını getirin” der, o yârân da atılırdı.

Yârân toplantısının mahkeme etme ve ceza verme safhasının ardından başağalar “iyi geceler” dediğinde yârân sona ermiş olurdu. Sezonun en son ocağında ise geçmiş haklardan dolayı umumi bir helalleşme yapılırdı.

Yârân toplantıları, birbirlerine kırgın olan yârân efrâdının aralarını düzeltmek gibi fonksiyonlar da yüklenmiştir. Bunun dışında, fakirliğin hemen tüm yârânlarda yaygın olması sebebiyle toplantılarda yardımlaşma yönünün çok fazla ortaya çıkmadığı da ifade edilmiştir. Ancak düğünlerde davulcu ayarlamak, onların getirilmesini sağlamak ve buna benzer çalışmalarını organize etmek gibi işleri de yârân efrâdı görür, düğünlerde ihtiyaç duyulan odunun getirilmesini üstlenirdi. Bu hizmetlere karşılık olmak üzere düğün sahibinden “delikanlı parası” adıyla bir para talep edilirdi ki bu paraya Eldivan yöresinde “zırzop parası” adı verilmektedir. Bu para hem davulcunun ücretini ödemedede kullanılır, hem de şayet artmışsa köyün ortak bir ihtiyacı için harcanırdı.³⁴

Radyo, televizyon ve gazete gibi iletişim araçlarının olmadığı bir ortamda yârânların hem delikanlı olmayı öğrenmeleri, hem de usulü dairesince eğlenmeleri, birbirlerini sevip saymaları gibi amaçlar yine bu gelenek tarafından sağlanmaktaydı. Yârân efrâdının birbirlerine karşı, örneğin “Yârân Ağa, Hasan Ağa, Mehmet Ağa” gibi daima isme ekledikleri “ağa” ünvanıyla hitap etmeleri de geleneğin kazandırdığı bir başka nezaket kuralıydı. Ayrıca yârân odasında konuşulan konuları başkalarına

³³ Ayrıca bkz. Özkan, *Çankırı Gelenekleri ve Yârân Kültürü*, 71-72 ; Tezcan, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, 29-33.

³⁴ Ayrıca bkz. Tezcan, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, 52.

anlatmamak ve sırrı saklamak gibi konular da yârân ağalarının dikkat etmeleri gereken hususlar arasındaydı. Aksi hareket edenlere kahve getirilir ve ayakkabısı ters çevrilir, yani odadan tard edilirdi.

Kişilere, taşıdıkları olumsuz durumları, onları incitmeden ve kırmadan bildirme inceliği de bu yârân toplantıları aracılığıyla kazanılmaktadır. Örneğin toplantıyı terk etmesi gereken kişinin ayakkabısının ters çevrilmesi, kendisine durup dururken kahve ikram edilen kişinin bundan artık o toplantıdan ayrılması gerektiğini anlaması anılan incelikler arasındadır.

SONUÇ

Bütünüyle biz Türklere özgü olan yârân geleneğinin kökenleri, tasavvuftaki âhilik ve fütüvvet anlayışlarına dayanmaktadır. Bu gelenek, makro anlamda yârân sohbetlerine katılan kişilerde Türk İslam örfüne uygun davranış ve fikirlerin yerleştirilmesi; elin, dilin ve belin her türlü gayri meşru anlayıştan uzak tutulması, kişisel çıkarından daha çok kardeşinin mutluluk ve yararını düşünme gibi artık unutulmaya yüz tutmuş ahlâkî ilkelerin bütün yârân efrâdı için hayata geçirilmesi hedefinde olmuştur. Gerçekten de yârân sohbetlerine katılmış bir delikanlı, oturup kalkmayı öğrenmiş, büyüğünü ve küçüğünü bilen, onlara yönelik gereken saygı ve sevgide kusur etmeyen, çalmayan, yalan söylemeyen, aldatmayan, dinin ve örfün kötü saydığı içki, kumar ve fuhuştan uzak duran bir ahlakın ve hayatın sahibi olmuştur. Bu yüzden bir aralar Çankırı geleneğinde, kız babalarının gelen dünürler içinde damat adayının yârân sohbetine katılıp katılmadığını araştırdığı ve kızını katılanına verdiği anlatılmaktadır. Zaten “*kız anadan öğrenir sofrâ düzmeyi/oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi*” sözünün Çankırı’da darb-ı mesel haline gelmesinde de aynı yaklaşım görülmektedir.³⁵

Kabul etmek gerekir ki yârân efrâdının kendisine, oturup kalkmasına, sözlerine kısaca her şeyine sohbet içinde ve dışında dikkat etmek durumunda olması büyük bir etkinliktir, toplumun huzur ve sükûnuna çok büyük bir katkıdır. Bu yolla yârân efrâdı olan bir kişinin sağlıksız davranışlar sergilemesi hemen hemen minimize edilmiş olmaktadır. Bugün toplumumuzda görülen ve sağduyulu herkesi üzen ve rahatsız eden yanlışlıkların artarak devam etmesinde, böyle bir kontrol mekanizmasından mahrum olunmasının payı üzerine ciddi olarak düşünülmelidir.

Şu halde köy yerinde yapılacak işin kalmadığı uzun kış gecelerinde genç ve yaşlı yârânlar, geceleri kendi âidi oldukları yârân odalarına gitmekte; orada hem yaşanan sıkıntı ve problemler konuşulmakta, çözüm aranmakta, sıkıntısı olan yârân ağalar içlerini dökmektedir. Böylece hem makul ve meşru ölçüler içinde eğlenceler yapılmakta, hem de yukarıda bahsi geçen bilgi ve görgü aktarımı gerçekleştirilmektedir.

Bu yârân odaları köylü için bir taraftan bir okul ve terapi merkezi, diğer taraftan da oradan geçen yabancıların konaklanıp ağırlandığı bir konukevi olma fonksiyonunu icra etmiştir. Günümüzün stres ve bunalım dolu insanı dikkate alındığında mevzu

³⁵ Özkan, *Çankırı Gelenekleri ve Yârân Kültürü*, 27.

bahis geleneğin katılanların ruh sağlığı açısından da ne kadar önemli olduğu ortadadır.

Bakırlı Köyü'nde de yârân geleneğine kapısını açmış 12 oda tespit edilmiştir. Bu odalardan bir kaçısı orijinal halini hala muhafaza etmekte ve ayakta kalma mücadelesi vermektedir. Bu odalardan hiç olmazsa birkaç tanesi, mutlaka orijinal yapısı dikkate alınarak, restore edilip müze olarak ziyarete açılmalıdır. Atılması gereken bu adım, hem ülkemiz, hem Çankırı'mız ve hem de Bakırlı Köyü'müz için tarih ve geleneğe sahip çıkma ve onlarla kucaklaşma anlamı taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Hamdi- Mehmet Baran, *Gelenek ve Görenekleriyle Şabanözü Bakırlı Köyü*, Bakırlı Köyü Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Ankara 1997.
- Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1974.
- Çelebi, Ahmed, *İslâmda Eğitim Öğretim Târîhi*, çev.Ali Yardım, İst. 1983.
- Er, Tülay, *Simav İlçesi ve Çevresi Yârân Teşkilatı*, Ankara 1988.
- Evliyâ Çelebi, b. Derviş Mehemed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyehatnâmesi*, hz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, I.Bsk., İst. 1999.
- İbn-i Batûta, Muhammed et-Tancî, *İbni Batûta Seyahatnamesi, "Tuhfetu'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr"*, sadeleştiren: Mümin Çevik, İstanbul 1983.
- Kazıcı, Ziya, *"Ahilik" Md.*, DİA, c.I, s.540-542.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *"Fütüvvet" Md.*, DİA, c.XIII, s.261-263.
- Özkan, Orhan, *Çankırı Gelenekleri ve Yârân Kültürü*, Çankırı 2002.
- Şahin, İlhan, *"Çankırı" Md.*, DİA., c.VIII, s.216-218.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1985.
- Tezcan, Mahmut, *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, Ankara 1989.
- Uludağ, Süleyman, *"Fütüvvet" Md.*, DİA, c.XIII, s.259-261.
- Üçok, Hacışeyhoğlu Hasan, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, Ankara 2002.
- Yeğin, Abdullah, *Yeni Lûgat*, IV.Bsk., İstanbul 1983.

BAKIRLI KÖYÜ MAHALLE ODALARI



Yukarı Oda (Restorasyondan Önce)



Yukarı Oda (Restorasyondan Sonra) (Restorasyon tarihi: Eylül-2004)



Hacı Halil'in Oda



Aliğagilin Oda



Hacıoğlu Odası

ÇANKIRI'DA 'YAREN' KÜLTÜRÜNÜN KIRIM KARAY TÜRKLERİNDEKİ BENZERİ 'KONUŞMA' .

Yrd. Doç. Dr. Erdoğan Altınkaynak*

Bilindiği gibi Kırım Karay Türkleri'nin bilinen tarihi Hunlar dönemine kadar gitmektedir. Göktürk döneminde varlıkları bilinmekte ve Kurdukları Hazar İmparatorluğu'nun varisleri olarak yaşamaktadırlar. Kırım'ın yerli halklarındanlardır. Hazar İmparatorluğu yıkıldıktan sonra da Kırım'da bir süre eyalet olarak varlıklarını sürdürmüşlerdi. Kırım'ı fethedenler onların Bahçesaray yakınlarındaki Kırk yer civarında bilinen 'Çift Kale' adlı mekanlarında serbest olarak yaşamalarına imkan sağlamışlardı.

Kırk-Yer (Çufut-Kale) civarında İosafat adlandırılan vadide Karay mezarlığı bulunmaktadır. Değişik zamanlarda yapılan arkeolojik kazılar, Karayların Kırım'da milattan önceki zamanlarda yaşadıklarını ve atalarının Asya'dan geldiğini göstermektedir. Demek ki Tavriya yarımadasında yaşayan halkların en eskisi Karaylardır.

Karaylar genellikle Balaklava, Sugdeya (Sudak) , Kafe (Kefe), Mangup'te yerleşmişlerdi. Bu şehirlerde sayıları çok az idi. Kırk-yer merkezleri olup kendilerini buranın sahibi olarak görüyorlardı. Solhat'ta (Eski Kırım) Karaylara ait 4 tane kenasa bulunuyordu. Onların içinde mermer ve ağaç kırk dört sütuna dayalı kenasa en büyük olanıydı. Bu kiliseye 3000 kişi ve 17 okul sığıyordu.

Bunların dışında Karaylar Çabak, Köksü, Taş-Yargane, Yağmurcuk, Otuz , Büyük-Özenbaş v.s köylerde oturmuşlardır.

Değişik nedenlerden dolayı, yani, göçebe halkların gelip gitmesi, savaşlar Karayların sayısını azaltmıştır. XIV.yüzyılda prens Vivot tarafından 400 aile Kırım'dan Litvanya'ya göçürülmüştü. Bu prens, Karaylara değişik avantajlar sağlamıştı.Litvanya Karayları prense hep saygı göstermişlerdir.Göç eden aileler ilk önce Troka ve Lutsk (şimdi Vilen ve Volın denilen) şehirlerine yerleşerek, orada çiftçilik, bağ, bahçe ve nakliyecilik ile uğraşmışlardır. Rusya Almanya ve Avusturya tarafından Polonya bölündükten sonra Karayların bir kısmı Avusturya sınırları içinde kaldılar ve şimdi Galiç'de yaşamaktadırlar. Rusya ve Avusturya'da yaşayan Karaylar Kırım'dan çıkmıştır. Türkiye ve Mısır'da yaşayan Karayların nerden geldiği belli değildir.

Dünya üzerinde Karayların sayısı toplam 16000 kişidir.Onların hakkında az kaynak vardır. Az bir yerde bilinirler. Yahudi dinini sadece Yahudilerin kabul ettikleri bilinmektedir. Fakat Karay dini esaslarını kimse araştırmamıştır. Oysa Yahudi ve

* KTU, Giresun Fen-Edebiyat Fakültesi, THB. Öğretim Üyesi ve Kırım Karayları Bilim Kurulu Üyesi.

Karay dinlerinde ortak noktalar bulunmaktadır. Rus Hükümeti Karay dinini Yahudi dininden farklı olduğunu kabul etmiştir. “Rusya vatandaşı olan Karaylar diğer vatandaşlar gibi bütün hukuki haklarına sahiplerdir ve Yahudilerden farklıdır.” Bu farklılığı ortaya koyanlar ve Rus Çarı’na kabul ettirenler, Karayların, İsa Peygamberi çarmıha gerdiren İsrailoğulları’ndan olmadığını kendilerinin Türk asıllı olduğunu ispat edenler başta Firkoviç olmak üzere son büyük Gahan Süreyya Şapşal’dır. Bu ayrılıktan dolayı Rus çarları Karay dinlilere ayrıcalıklar ve imtiyazlar tanımışlardır.

Karay ve Yahudilerin dinlerinde ortak noktalar olmasına rağmen, bazı farklılıklarda vardır. Yahudiler Talmut’un yazılı esaslarına dayanarak, Musa Peygambere Sina dağında Tanrı tarafından söylediklerine de inanmaktadırlar. Karaizmde Yahudilikten pek çok farklı nokta vardır. Bunlardan birisi et ile süt ürünlerini birlikte yemeleridir. İkinci en önemli delil ise adetlerin farklılığıdır. Ayrıca kutsal meşe ağaçlarının yanında dua etmenin de eski Türk dininden geldiği bilinmektedir. Bir başka delil ise Yahudilerde rastlanan akraba evliliğinin olmayışıdır.

Kırım ve Yevpatorya’da 1837 yılından itibaren Güney vilayetlerine bakan Karay Dini Yönetimi kurulmuştur. Bu kurum Karaylarla ilgili bütün sorunlarını çözmektedir. Bu kurumun yönetim başkanları gaham ve iki gazzandır. Batıda Vilen vilayetinde, Troki şehrinde buna benzer kurum vardır. Bu iki gaham tüm Karay halkının başkanları sayılmaktadır. Her gahan kendi bölgesinde din yöneticisidir. Karayların din adamlarına gazzan denilmektedir. Baş gazzan ve yardımcı gazzan olur.

Din adamların kaftanına – kuşakla bağlanmış anteri denilir. Anterin üzerine bele kadar *fermana*, onun üzerine de uzun cübbe (bunuş) giyilir. Başına koyu renkte üst kısmı beyaz kumaşla örtülü kadife şapka takılır. Dua esnasında beyaz simli kumaştan *tallet* takılır. Din adamları dini görevi süresince vergi ödemezler. 12 sene gaham olunca bu görev çocuklarına geçmektedir. Gazzan ve şamaşlar aynı süre içerisinde toplum içerisinde saygılı vatandaş olarak sayılırlar.

Karay’ların arasında hala, eski dinlerinden kalan inanç bakiyelerine rastlamaktayız. İyiyi ve Kötüyü temsil eden Tanrı’lar. Ulug – Ata , iyilik, sulh, rahatlık, yağmur, bereket verir. Karay takvimi Ulug- Ata sanavı olarak adlandırılmış ve ay adları eski Türkçe yazılmıştır. Kargal – Ata - kötüyü temsil eder, insanlara zarar verir. İosafat vadisinde Baltatiyemez mezarı Karay kutsal yer olarak saymaktadırlar. Karay’lar meşe ağacını kutsal ağaç sayarlar. XIX. Asrın sonunda, gazzanlar ellerinde Ahdiatik’i tutarak ,kıtlık zamanında meşe ağaçların kurumaması için yağmur duasına çıkmışlardır. Resmi din, halk arasında yaşayan putperestlik adet ve geleneklere karşı çıkamayınca bizi, Kiril ve Mefodiy veya Hazar Kağanat’ın zamanına götürmektedir.

Bugün Kırım’da halen ayakta olan 7, kullanılmayan 6 ve Ukrayna’da kullanılmayan 7, kullanılan 3, Rusya’da kullanılmayan 1 ve Litvanya’da kullanılmayan 1 ve kullanılan 2 toplam kenasa sayısı 27’dir. Kenasa olan yerler Kırım’da, Kefe, Eski Kırım, Karasubazar, Akmescit, Yatla, Alupka, Bahçesaray, Mangupkale, Akyar,

Kezlev, Canköy; Ukrayna'da: Kiev, Lutsk, Galiç, Harkov, Kramençik, Melitopol, Berdyansk, Herson, Odesa, Nikolayev, Dinyepetrovsk; Rusya'da Harbin; Litvanya'da Trakay, Vilnus ve Panaveyis şehirlerindedir.

Karayların cemaatine yabancılar ve başka dine bağlı olanlar giremezdi. Fakat başkalarına karşı güler yüzlü ve misafirperverlerdi. Ev sahiplerinin bahtlı, mutlu olması misafir sayısına göre sayılırdı. 'Evinde misafir olmasın (gelmesin)' bedduası önemli beddualardandı. Eve gelen misafir güler yüzle karşılanır, düşman olsa bile yemek ikram edilirdi fakat, düşmanla birlikte oturulup yemek yenilmezdi.

Kırk yerde olsun, Kırım Hanlığı zamanında, Rusya İmparatorluğuna girdikleri zaman da bile Karaylar özerkliğini korumuşlardır. Çıkan problemler cemaat içinde çözüldü. Her toplantının sonunda, fakirler için para toplanırdı. İyi yapılan işler – Tengri'ye ibadet etmek olarak sayılırdı.

Kırım Karay Türkleri arasında 'Konuşma' adı verilen bir özel toplantı çeşidi vardır. Bu toplantılarda, atasözü, deyim, türkü, tapmaca, çın yarışmaları olur, müzik, dans ve komik unsurlar toplantıyı değişik yönlerle tamamlar. Karaylar şakaya değer verir, 'dünya zevkten yıkılmaz, zulümden yıkılır' diye düşünürler.

S.Yelpatyevskiy ve B. Kokenay eski konuşmaları eserlerinde anlatmışlardır.

Yaren kültürünün temeli, değişik dinden veya cemaatten Türk boyları arasında yaygınlığı göz önüne alınarak anayurda kadar götürülebilir. Ritüel olarak ortaya çıktığı büyük ihtimaldir.

Bazı Kırım Karayları 1395'te Kafkasya'ya, 1246'da Galiç'e ve 1396-1398 yıllarında da Kiev üzerinden Litvanya'ya göç etmişlerdir. Bu topluluklar arasında da 'konuşma' adı verilen özel eğlence tipine rastlamaktayız.

Karay düğünlerinde *Erkekler Gecesi*'nde de bu toplantı geçirilir. Düğün esnasında şöşbinler yeni evlilerin akrabalarını, her çağırılana ellerindeki kaptan şarap ikramla oyun oynamaya davet ederlerdi. Konuşma kısmı bu şekilde idi. Oynayanlar, çalgıcılar, hizmetçiler ve fakirler için ortadaki tepsiye bir miktar para bırakırlardı. Misafirler gece yarılarını geçene kadar eğlendikten sonra evlerine çekilir, şöşbinler de damat ve gelini odaya kadar götürüp bırakırlardı. Bu gece damadın arkadaşları damadın evinde toplanır, sabaha kadar eğlenirler. Evli olanlar ve gelinin ağabeyleri buraya gelemezdi. Bu toplantıya 'konuşma' denirdi. Ertesi gün geline banyo yaptırırlar ve damadı da hamama götürürler. Düğün sonunda 'aslan gecesi'nde de bir toplantı yapılır, bu toplantıda kızlar gelinle ve damat erkekler ile ayrı ayrı sabaha kadar birlikte eğlenirler. Erkek hamamına gidiş ve gelişlerde damadı korumakla görevli veya her ihtimale karşı tıpkı seymenlik geleneğinde olduğu gibi eli silahlı iki erkek damadın önünden yürür. Şimdilerde bu gelenek kaybolmuştur.

Yaren kültürü içinde yer alan misafirin 'Defol / yıkıl git kahvesi' ile uğurlanması geleneği Karay düğünlerinde karşımıza çıkmaktadır. Burada da gerdek gecesine girmeden önce gelen misafirlere 'yıkıl git' içkisi ikram edilir. İkisi arasında maksat birliği bulunup ikram unsuru değişmektedir. Karaylar kahve yerine içki ikram ederler.

Sohbet esnasında oynana oyunlar veya değişik yarışmalar veya adap dışı hareketler tıpkı yaran toplantılarındaki gibi cezalandırılır.

Kırım Karayları ibadet yerlerinden çıkarken, tora (töre) adını verdikleri mihraba sırtını dönmezler. Bu da tıpkı Yaran meclislerindeki gibidir. Geri geri gidilerek dışarı çıkılır.

Kırım Karaylarının ‘konuşma’ adını verdikleri toplantısını 1913’de S.Yelpatyevskiy “Otuz” adlı çalışmasında anlatmıştır: “*Otuzda her-kes kendisini evinde gibi hisseder. Bu vadi, eskiden beri Otuz’a yerleşmiş 3-4 yöneticiye aittir, Karay aileleri, Ermeni, Grek, Tatar ve nadiren Rus aileleri vardır.*

Ben bu çalışmayı, nehrin karşı tarafında, üzüm bahçesinde müzik çalındığı zaman yazmaya başlamıştım. Otuz’da bir olay olduğu zaman, bizim taraf da haberdar olurdu. Orada “balo” geçmektedir. Orkestra Keefe’den gelmiştir. 4 çalgıcı: 2 Çingene, 2 Grek. 4 çalgı aleti vardır: keman, flüt, bakır düdük ve buben (tef). Tef çalgı aletlerin sırasında ön sıradadır. Ev sahipleri ve misafirler, Keefe’den gelen 20-30 gençtir. Orada gelinle damat vardır. Sadece bu konuşma düğün öncesi veya düğün sonrası mı bayramda mı biz bilmemekteyiz. Bütün akşam gece yarısına kadar karşı taraftan Tatar nağmeleri duyulmaktaydı, bazen hüznü bazen de neşeli: Tatar türküleri tefin eşliğinde söylenirdi.

Balo bitmiştir, artık “Ura” diye kimse bağırmamaktadır, alkışlar susmuştur, ayak sesleri gelmemektedir. Tef artık yorulmuştur, sadece “bum-bum-bum” sesleri gelmektedir.

Büyük bakır düdük de susmuştur, ve sadece flüt hüznü çalmaktadır. İçki dağın tepesinde altın iki boynuzlu ay gibi doğmuştur...”

Karay tarih ve adetlerinin araştırmasını yapan ve kendisi de konuşmaya katılan B. Kokenay şöyle yapmaktadır:

“Her olay için – düğün zamanında, önce ve sonra, ailede geçen veya herhangi bir olay için – Konuşma düzenlenirdi. Birisi ev satın almış, veya misafiri gelmiş, çocuklar okulu bitirmişler, iki kişi iddiaya girmiş v.s. v.s. Bazen sebepsiz de konuşma düzenlenirdi.

Konuşmada bol yemek olurdu. Bazen gençler para toplayarak konuşma düzenlerdi. Maddi durumu iyi olan kendi hesabına da konuşma düzenlerdi. Masaya yemek olarak tavuk, kaz, hindi, dana eti konulurdu, tatlı çeşitleri de çok fazlaydı: ak-alva, baklava, sarıçik, gül reçeli ile kaymak v.s. v.s.

Karaylar tatlı çeşit yapımında iyi ustalardı. Masalar yemekle dolu olurdu, çeşitli şarapları ise kendi bahçelerinde yetiştirdiklerinden elde ettikleriydi. Ayrıca Çopraksı (çop-arakası) getirilirdi. Konyak tipinde rakıydı bu.

Konuşmanın en önemli sebeplerden biri – gençlerin askere gitmesiydi.

Her sene, askere çağırılmadan, 1-2 önce, gece sessizliğinde Türk davulu sesleri duyulurdu. Bu davula uzak Tatar köylerinden veya düğünlerden benzer sesler cevap

verirdi veya zurna karşılık gösterirdi. Tatarlara nazaran, Karay konuşmalarına bazen Karay kadınları da katılırdı. İçki çok olmasına rağmen, kötü olayların geçtiğini hiç hatırlamam. Konuşma geçen evde o gecelik kadınlar kalmazdı.

Orkestra 5-8 kişiden oluşurdu, bazen de 10 Tatar olurdu, veya Tatarlaşmış çingeneler. Çalgı aletleri: zurna, dare (zilli tef), keman, flüt, ve muhakkak davul olurdu. Notasız oynarlardı. Bu konuşmaların günahkar katılımcısı ve gençlik dönemini anlatıp yazan kişisi ben de dahil olmak üzere, Bu gibi konuşmalara katılan her kes; ister Karay olsun, ister Tatar; Grek, Kırımçak ve Ermeni, hiç bir zaman bu yabancı orkestranın müzik sesini klasik veya Avrupa tarzında müziğe tercih etmezler.

Müziği konuşma katılımcıları sipariş ederler veya çalgıcılardan birisi “solo” şeklinde söyleyip “beyt-bağlamasını (nakarat)” birlikte söylerler, oynarlardı. Türküler Kırım Türk dilinde söylenirdi. Bir kişi, genellikle de 2 kişi kollarında şarapla, karşı-karşıya durup oynarlardı. danstan sonra “Tuş” oynanır, oynayanlar şarabı içerlerdi, şarapla ıslatılmış, oynayan kişinin alınına yapıştırılan paralar çalgıcılara “şabaş” bahşiş verilirdi. Ben her zaman bu gibi masraflara hayret ederdim. Çalgıcılar bir gecede bazen birkaç yüz para kazanırlardı. “Kaytarma” oynamaya başlayınca, nerde kaldı yorgunluk? Her kes oynamaya başlardı. Çok çeşitli Kaytarma oyunu vardı. Bunlar: “Yiğit Kaytarması”, “Ağır Kaytarma”, “Kezlev Kaytarma”.

Eğer konuşma müziğine dikkat edilirse en başta bir türlü havalar, biraz sonra değişik havalar, sabaha karşı da özel daha yumuşak ton sesleri olurdu. Bazen evde açık pencere önünde yatarken konuşmanın sabah müzik sesleri duymak çok hoş oluyordu.

Kırım halkının iyi bir yönü aklımda kalmıştır. Orta çağ döneminde başka dinlere göre insanların birbirlerine saygı duyması ve saygı duyulması. Konuşma grubu kenasanın yanından 40-50 adım ilerisine kadar, birinin el işaretleriyle müziğe ara verir, kendileri de oldukça sessiz hareket ederlerdi. Ve yarı sarhoş konuşma halkı sessizce kenasanın, caminin, havra ya da kilisenin yanından geçerd. Konuşmanın hangi Kırım halkı tarafından yapıldığı önemli değildi.

Şenlikler şarkı ve dans eşliğinde devam eder. En sevimli halk türküleri: Konuşma Yırı; Soframızda; Yüksek Minare, Leblebici, Leylam gibi türküler söylenir, çın ve maniye önem verilirdi.

Görüldüğü gibi, eğlence ve sosyal yardımlaşma boyutuyla ‘yaren’ teşkilatı ile Kırım Karaylarının ‘konuşma’ toplantılarında bir benzerlik vardır. Bu benzerlik toplumun genetik yapısından kaynaklanmaktadır.

Faydalanılan Kaynaklar:

Karaimskaya Narodnaya Ensiklopediya, Parij 1996.

Yuri Palkanov, Poslovitsi i Pogovorki Kırımskiy Karaimov, Bahçesaray 1995.

E. İ. Lebedeva, Oçerki po İstorii Kırımskih Karaimov-Türkoy, Simferopol 2000. Lietuva Karaylarnun Jurları Vilnus 1997

Mukolas Firkovičius, Karay Dinilernın Yalvarmah Yergiaları, Vilnus 1999.

Halina Kobackaite, Lietuvos Karaimai, Vilnus 2001.

İ. N. Harapunov – A. G. Getrsen, Ot Kimmeriytsev Do Kırımçakov, Simferopol 2004.

Erdoğan Altınkaynak, Kırım Karaylarının Kutsal Mekanı Baltatiyemez Mezarlığı, Ormanı ve Mezarlığa Yapılan Saldırıları, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Nisan 2004, 208.

Enver Günay – Harun Güngör, Türklerin Dini Tarihi, İstanbul 2003.

AKŞEHİR'DE YÂRENLİK GELENEĞİ

Yard. Doç. Dr. G.Tarıman CENİKOĞLU*

"Yâr" ile "yaran" kelimeleri Farsça'dan dilimize geçmiş alıntı kelimelerdir. Sözlükte yâr: 1. Sevgili, 2. Dost, tanıdık,¹ karşılığındadır. Yaran kelimesi, yâr kelimesinin çoklu şekli olup: 1. Dostlar, 2. Bir amaç çevresinde toplanmış ve aynı amacı güttükleri için bir araya gelmiş olanların tümü,² anlamlarına gelmektedir. Yaran kelimesi ise, Akşehir halk ağzında değişerek yâren şeklini almıştır.

Orta Asya kökenli, sazlı-sözlü bir folklor geleneğimiz olan yârenlik, Akşehir yöresinde ahilik kültürü içinde yoğrularak ülkemizin çeşitli yerlerinde olduğu gibi burada da çeşitli adlarla günümüze kadar yaşatıla gelmiştir.

Konya'nın Akşehir ilçe merkezi ile buraya bağlı bazı kasaba ve köylerde, çeşitli meslek ve zanaatlara mensup belli sayıda insanlar, yılın belli aylarında, uzun kış gecelerinde -sıra ile- birbirlerinin evlerinde ya da köy odalarında sohbet ederek, yiyip-içerek, sazlı-sözlü bir ortamda eğlendikleri için kendilerine bu yörede "Sıra Yârenleri" denilmektedir.

Bu yörede geçmişten günümüze gelen yârenlik geleneği, değişik zamanlarda çeşitli adlar altında anıla gelmiştir. Bunlar: Kanlıçeşme Sıra Yârenleri, Demirağa Sıra Yârenleri, ¹Sultandağı Sıra Yârenleri, Nasreddin Hoca Sıra Yârenleri ...gibi.³

Yârenlik geleneği, Uygur Türkleri arasında "Meşrep," ⁴ Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde de "Geşdek," olarak bilinirken; Türkiye'nin çeşitli yörelerinden Çankırı, Gerede ve Tırhala'da "Yaran," Balıkesir / Dursunbey'de "Barana," Safranbolu, Bartın, Afyon ve Kütahya'da "Yâren / Gezek," Kastamonu'da "Sıranâme," Bolu ve Konya'da "Muhabbet," Aksaray'da "Ferfane," Van'da "Oturman," Ankara'da "Cümbüş" ⁵ ve nihayet Akşehir yöresinde ise "Sıra Yârenleri ya da Meydan Sırası Yârenleri" ⁶ gibi adlarla anılmaktadır.

Yârenlik geleneğinin bir esnaf ve sanat teşkilâtı olan "Ahilik" kurumu ile benzerlikleri görülmektedir. Belirli bir meslek ve sanat mensuplarının girebileceği "Ahilik" teşkilâtına Osmanlılar döneminde devlet ricalinin de girdiklerini, üye

* Dumlupınar Üniv. Rektörlüğü Türk Dili Bölüm Başkanı, 43100-KÜTAHYA
gtcenikoglu@dumlupinar.edu.tr

¹ Ferit DEVELLİOĞLU, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1990, s.1390.

² TDK., Türkçe Sözlük, C. II, Ankara 1988, s. 1597.

³ G. Tarıman CENİKOĞLU, Akşehir'de Sıra Yârenleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1998, s. 15.

⁴ Abdülşekür Turdi, "Halkın Sanat Okulu / Uygur Halk Meşrepleri," II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. IV, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1982, s. 560.

⁵ CENİKOĞLU, age., s. 31.

⁶ CENİKOĞLU, age., s. 16; Mahmut TEZCAN, Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yaran Sohbetleri / Kültürel- Antropolojik Yaklaşım, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989, s.

⁷ Neşet ÇAĞATAY, Ahilik Nedir, Ankara 1990, s. 18.

olmayı şeref saydıklarını görüyoruz. Büyük Türk ekonomisti ve sanat ustası Nasirüddün Ahi Evran (1172-1262) ahlâk, konukseverlik ve sanatın karışımı olan Ahiliği örgütleyerek onu o denli saygın bir duruma getirmiş ki, o zamanki ya da daha sonraki hükümdarlar bile bu kuruma üye olmayı onur saymışlardır. Meselâ II. Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi ve O'nun oğlu I. Murad Hüdavendigâr Ahi idiler.⁷ Aynı durum, "Yârenlik" geleneği için de geçerli olup bu topluluğa da yine belli meslek sahipleri girebilmekte, hiyerarşik bir disiplin altında gençler "Yârenlik" ülküsüyle eğitilmektedirler.

Akşehir yöresinde yâren sohbet, oyun ve eğlenceleri, her yıl sonbaharda başlar, ilkbaharda Hıdrellez'de sona erer. Bu sohbet ve eğlencelere belirli meziyetlere sabip erkekler girebilmektedir. Bu kişiler çevresinde iyi özellikleriyle tanınan, mert, cömert, konuksever, büyüklerine saygılı, küçüklerine sevgi ve şefkat besleyen, ahlâklı, namuslu, içki, kumar vb. kötü alışkanlıkları olmayan, sır saklamasını bilen, belirli bir meslek ve zanaatı olan genellikle askerliğini yapmış, giriş tüzüğündeki şartları peşinen kabul eden adaylar arasından daha önce girenlerin tavsiyesiyle girilmektedir.

Benzer şartlar eskiden Çankırı yâren geleneğinde de görülmektedir: Sohbet hayatına atılan her şahsın birkaç meziyeti haiz olması şarttı; sarhoşluk, kumar oynama, çapkınlık şiddetle yasak olup ketum olmak gerekiyordu.

Akşehir Sıra Yârenleri topluluğu yönetimi; merkezde dört büyük olan Yiğitbaşı-Kâhyabeyi-Bölükbaşı-Yârenağası ile Çavuş, kasaba ve köylerde ise iki büyük olan Yiğitbaşı, Odabaşı ile Çavuş'tan meydana gelmektedir. Sohbetlerde oturuş düzeni ilçe merkezinde "V" harfi şeklinde, kasaba ve köylerde ise, "U" harfi şeklindedir.

Yârenlik teşkilatındaki bu unvanların benzerleri, Ahilikte de görülmektedir. Bunlar: Nâkipler, Pirlar, Şeyhler, Kethüdalar, Ağalar, Yiğitbaşılar ile Çavuşlardan oluşmaktadır.

Yiğitbaşı, Çakırı yöresi yâren teşkilâtında da bulunmaktadır. Yöre esnafı, her yıl Muharrem ayında aralarından birini Yiğitbaşı seçerlerdi. Esnafın her türlü sorunlarını Yiğitbaşı çözerdi. Meselâ bir ustanın çırağı veya kalfası başkasına kaçırılırsa, ustası keyfiyeti derhal Yiğitbaşı'ya haber verir; O yaptığı soruşturmada hangisini haksız görürse onu cezalandırırdı.⁹

Akşehir Sıra Yârenleri, sohbet, oyun ve eğlencelere günlük kıyafetleriyle çıkmazlar. Kendilerine has, millî, otantik giysileri vardır. Bunlar: Başta fes, boyunda poşu, sırtta yakasız gömlek, işlik, salta, saltaya bağlı köstek, belde örme yün kuşak, altta şalvar / potur don, ayaklarda örme yün çoraplar bulunmaktadır.

Nasreddin Hoca Sıra Yârenleri topluluğunun demirbaş eşyaları ise şunlardır: Sıra Bayrağı, Sıra Levhaları, Disiplin Sopası, Sıra Topuzu, Karar ve Muhasebe Defterleridir.

⁸ Çankırlı Hacı Şeyhoğlu Hasan, Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilâtı, Çankırı 1932, ss. 24-25.

Yârenler arasında yardımlaşma, dayanışma duygusu oldukça gelişmiştir. Nitekim Akşehir Sıra Yârenleri, kendi mensuplarının sünnet düğünleri ile bekâr genç yârenlerin düğün törenlerine zaman zaman hem maddî, hem de manevî katkıda bulduklarını, "Sıra Kasası"nda toplanan nakdî ceza ve bağışlarla yoksul ailelere, öğrencilere yardım ettiklerini tespit ettik.¹⁰ Benzer konular, Çankırı Yâren geleneğinde de görülmektedir. Onlarda da kasaba ve köylerde oturan dul ve yetimlere maddî yardımda bulunurlar. Kışlık ihtiyacı olan yakacaklarını alır, yiyecek ve yiyeceklerini temin ederler. Bu yardımlar, ihtiyaç sahiplerine hiç kimsenin görmediği ve duymadığı saatlerde kapısının önüne bırakılmış. Böylece yardımı kabul eden şahıs, kimin getirdiğini bilemediğinden onuru incinmemiş oluyormuş.

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde bulunan yâren topluluğu mensupları, kendi yörelerinin halk oyunları, ortaoyunları ile diğer seyirlik oyunları, hem kendilerine, hem de gelen misafirlerine seyrettirmektedirler. Akşehir Sıra Yârenleri, sohbet ve eğlenceleri esnasında Yüzük oyunu, Dilsiz (Samıt) oyunu, Findili-Fistan oyunu, Yattı-Kalktı oyunu, Vızvız oyunu ...gibi seyirlik oyunları sergilemektedirler.

Yüzük oyunu kaybeden yârenler, cezalarını teker teker çektikten sonra hepsi adına Kâhyabeyi, -tarafklarını affetmesi için Yiğitbaşı'na hitaben şu manzumeyi yüksek sesle okur:

AFFET BİZİ YİĞİTBAŞI

Yüzük oyununda kaybettik,
İşkenceyi kabul ettik,
"Pergel" dedin diz çöktük,
Affet bizi yiğitbaşı!

Ne yaptık ki size,
Bak yârenler geldik dize,
Merhamet eyle bize,
Affet bizi yiğitbaşı!

Han, hamam, otel sordun?
"Orası değil" dedin vurdun!
İnsafı elden koydun,
Affet bizi yiğitbaşı!

Acı soğanı yedirdin!
Zehirini sindirdin!
Misafirleri de güldürdün!
Affet bizi yiğitbaşı!

⁹ Çankırlı Hacı Şeyhoğlu Hasan, age., ss. 10-11.

¹⁰ CENİKOĞLU, age., s.32.

¹¹ TEZCAN, age., s. 51.

"İbibik" dedin yatırdın,
"Guguguk" dedin kaldırdım,
Misafirleri de güldürdün,
Affet bizi yiğitbaşı!

Bu gün sana kırıldım,
Sağ böğrümden yara aldım,
Kuru fasulye yedim daraldım,
Affet bizi yiğitbaşı!

Hem güler, hem oynarız,
Hem çalar, hem söyleriz,
Biz Nasreddin Hoca'nın torunlarıyız,
Affet bizi yiğitbaşı!

İstersen sözümü burada bitireyim,
İstersen Aydın'dan deve getireyim,
İstersen yârenlerini Hıdırlık*a götürüyüm,
Affet bizi yiğitbaşı!

Sıra kurduk eğlenmek için,
Dövdün yârenlerimi yanıyor içim!
Bağışla Allah'ın aşkı için!
Affet bizi yiğitbaşı!

Çankırı Yârenleri topluluğunda da yine benzer oyunların oynandığını tespit ettik. Bunlar: Yüzük oyunu, Tura oyunu, Yattı-Kalktı oyunu, Samut oyunu ile Helisa oyunudur.¹²

Akşehir Yâren toplantılarında oynayıp eğlenmek için mutlaka saz takımı bulunur; saz heyeti, yetenekli yârenler arasından seçildiği gibi bazan dışarıdan para ile de tutulmaktadır. Oyun havalan kendi yörelerine aittir. Türkü, okşama, taşlama ve deyişler belli bir ezgi ile yüksek sesle bazen tek başına, bazen de birlikte koro halinde icra edilir. Gösterilerde eğlenmek, şakalaşmak için Döşeme adı altında - sözde-işkenceler, değişik yörelerin ağız taklitleri yapılır, ortaoyunlan oynanır, Nasreddin Hoca fıkraları canlandırılır.

Yârenlerin kendilerine mahsus kanunları olup suç işleyenleri, Yâren Mahkemesi'nde yargılayıp çeşitli maddî, bedenî ve nakdî cezalara çarptırırılar. Bu kanunun maddeleri şöyledir:

* Akşehir'de Sultan Dağları eteğinde bulunan bir mesirelik.

¹² TEZCAN,age.,ss. 25-27.

AKŞEHİR SIRA YÂRENLERİ KANUNU METNİ

Madde No	Suçun Çeşitleri
M. 1.	Sıra sohbetlerine özürsüz gelmemek,
M. 2.	Sıra sohbetlerine özürlü gelmemek,
M. 3.	Sohbetlere geç gelmek,
M. 4.	Sohbet, oyun ve eğlencelere ağzı kokulu sarımsak-soğan yiyerek) gelmek,
M. 5.	Sohbet mekânına sarhoş gelmek,
M. 6.	Dört Büyük'ün (Yiğitbaşı-Kâhyabeyi-Yârenağası-Bölükbaşı) emirlerine karşı gelmek,
M. 7.	Sıra Odası'nda Çavuş'un sözlerine karşı gelmek,
M. 8.	Sıra Odası'nda Dört Büyük'ün unvanını kullanmaksızın doğrudan adıyla hitap etmek,
M. 9.	Sıra Odası'nda diğer yârenlere yine adıyla hitap etmek,
M. 10.	Sohbet ve eğlencelerde izinsiz sigara içmek,
M. 11.	Sohbet ve eğlencelerde izinsiz su içmek, çerez yemek,
M. 12.	Sıra Odası'nda konuklara saygısız davranmak,
M. 13.	Sıra Odası'nda ters ayak oturmak,
M. 14.	Dört Büyük'ten izin almadan yer değiştirmek,
M. 15.	Pergel ve işkencede gülmek,
M. 16.	Pergelde iken birbiriyle konuşmak,
M. 17.	Sıra Odası'nda birbirine kaş-göz işareti yapmak,
M. 18.	Sıra Odası'nda türkü ve okşamaları canlı söylememek,
M. 19.	Dört Büyük'ten izin almadan dışarı çıkmak,
M. 20.	Yüzük oyununda kuralları çiğnemek,
M. 21.	Sohbet, oyun ve eğlencelerde verilen görevleri reddetmek,
M. 22.	Sohbet, oyun ve eğlencelerde birbirleriyle şakalaşmak, cimcik atmak,
M. 23.	'Sözüm yabana' demeden, eti yenilmeyen, derisi giyilmeyen bir hayvanın adını telaffuz etmek, kötü söz söylemek,
M. 24.	Sıra Odası'nda birbirine küfretmek,
M. 25.	Sıra Odası'nda burnunu temizlemek yâni "hap yapmak,"
M. 26.	Halk oyunları oynanırken oyuna kalkmamak,
M. 27.	Sıra Odası'na tıraşsız / sakallı gelmek,
M. 28.	Halk oyunları oynanırken elleri canlı çırpmamak,
M. 29.	Rahatta iken, kendiliğinden ayak değiştirmek,
M. 30.	Sıra Odası'nın sırlarını dışarıya ifşa etmek,

NOT:

- a. Bu kanun metni, Akşehir Nasreddin Hoca Sıra Yârenlerine aittir
- b. Para cezalan peşin alınır.
- c. Kanun maddeleri, para cezalan Dört Büyük tarafından artırılabilir, azaltılabilir,
- d. Para cezalarının miktarı her yıl yeniden belirlenir.

Bölükbaşı	Yârenağası	Kâhyabeyi	Yiğitbaşı
İmza	İmza	İmza	İmza

Akşehir'de "Yâren Mahkemesi", gece sohbet, oyun ve eğlenceler sona erdikten sonra kurulur. Yargı kurulu, Dört Büyük ile Çavuş'tan ibarettir. Çavuş, sohbet ve eğlenceler esnasında suç işleyenleri teker teker tespit edip defterine not almıştır. Suç işleyenleri önce çağırır, mahkeme heyetini teşkil eden Dört Büyük'ün huzurunda, iki dizinin üzerinde saygılı bir şekilde oturup, işlediği suçları yüksek sesle yüzüne karşı okur. Yargılama sonunda, suçlu yârene, maddî, nakdî ve bedenî olmak üzere çeşitli cezalar verilir.¹³ Benzer yargılama ve ceza örnekleri Çankırı yâren geleneğinde de görülmektedir.¹⁴

Akşehir'de yârenlik, sohbet, oyun ve eğlenceleri ilçe merkezinde Sıra Evi'nde, kasaba ve köylerde ise Sıra Odası adı verilen doğal alanlarda yapılmaktadır. Bu sohbet ve eğlenceler yârenden yârene sıra ile devir olduğu için kendilerine Sıra Yârenleri adını vermişlerdir. Bu devirler de Devir-Teslim töreniyle ve sazlı-sözlü bir ortamda gerçekleşir. Tören esnasında sırasını devreden yâren, o gece gelen konuklara, pişmaniye, pasta, şekerleme, çerez ile genellikle lokma tatlısı ikram edilir. Lokma tatlısı yenirken koro halinde "okşama" denilen şu manzum parça söylenir: Yiğitbaşı: "Kilim" der. Diğer yârenlerde toplu halde kendilerinden geçercesine:

Evlerinde vardır kilim,
Lokmadan yandı dilim,
Yâren (.....)'dan ne isteyelim?
Olacak o da bir ev yâren de,
Sıra senin de sohbet bizimdir. Derler.

Lokma yemenin, eskiden Çankırı yâren geleneğinde bulunduğunu, Çankırlı Hacı Şeyhoğlu Hasan'ın Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı adlı eserinden öğreniyoruz: "...Erkân ekmeklerinde sofraya oturup çorba geldi mi, yiğitbaşı yemek sahibine hitaben:

Bu lokma, ne lokmasıdır? Der. O da cevaben:

"Rıza lokması", demeye mecburdu; şayet demeyecek olursa derhal sofradan kalkar, yemeği yemezlerdi.¹⁵

¹³ CENİKOĞLU, age., s. 87.

¹⁴ TEZCAN, age., s.32.

¹⁵ Çankırlı Hacı Şeyhoğlu Hasan, age, s.13

Günümüzde yârenlik geleneği, Akşehir ilçe merkezinde "Nasreddin Hoca Sıra Yârenleri" adıyla faaliyetlerini sürdürürken, kasaba ve köylerin çoğunda bu gençleri eğiten kurum, unutulmuş olup bazılarında da değişerek ayakta kalabilmenin mücadelesini vermektedir.

ÇANKIRI YÖRESİ HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİ VE YÂRAN SOHBETLERİNİN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Hamdi GÜLEÇ*

Çankırı, XI. yüzyıl başlarında Türklerin Anadolu'ya girmesiyle birlikte ilk Türkleşen yörelerdendir. Geleneksel toplum özelliğini koruyan Çankırı'da dini ve dindışı inançlar güçlü ve yaygındır. Çankırı yöresi halk edebiyatının köklü bir geleneği vardır. Yöre halk edebiyatında, Tasavvuf ve Bektaşî edebiyatının izleri görülür. Âşık geleneği ise çok eskilere dayanmaktadır.

Çankırı, maniler, efsaneler, atasözü ve deyimler gibi halk edebiyatı ürünleri açısından da oldukça zengindir. Atasözü ve deyimlerde yöre hayatının, kültürünün gelişiminin izleri görülmektedir.

Çankırı'da atasözleri ve deyimler, sözlü eğitimde, bilgi deney aktarmada önemli yer tutar. Kişinin geleceğini kendisinin biçimlendirmesi gerekliliği, "Falına kendin bak" atasözü açıklar. "Faydasız tekkenin kümbeti başına olsun" atasözüyle, yararı olmayan şeyin değeri de olmayacağı vurgulanır. Huy ve beden temizliğinin gerekliliği ise, "Yoğurdun akına, insanın pakına bak" atasözüyle anlatılır. Bir durumu yeterince tanımlamak amacıyla kullanılan deyimler, halkın diline renk katar. Çankırı'da aşırı ve yakışmayacak biçimde süslenmiş kişiler için "Telli horozla dönmüş" deyimini kullanılır. Bir şeyin bikkınlık verecek kadar çok tekrarlanması ise "Ramazan paçası gibi ısıdıp ısıdıp yemek" deyimiyile anlatılır.

Çankırı yöresinde bilmece örneklerine de sıkça rastlanılmaktadır:

Dam ardına saç godum
Dışı gön gibi içi kan gibi
Geleni gideni aç godum (Karpuz) (Oruç)
Gad gad emme börek değil
Mini mini küçük sini
Yenür emme tatlı değil (Mercimek)(Soğan)

Çankırı'da mani yakma geleneği de yaygındır. Çankırı manilerinden örnekler:

Al mendilim sendedir	Bal oldum pekmez oldum
İki ucu da bendedir	Koyuldum akmaz oldum
Dokuz yar sevdim	Âşıklık çeke çeke
Benim gözüm sendedir	Yerimden kalkmaz oldum
Akşam yedim bakla	Akşam oldu gelen yok
Mevlam yarimi sakla	Yemek pişti yiyen yok
Eğer Azrail gelirse	Gizli sevda çekiyorum
Evvel kaynanamı yokla	Hiç halimden bilen yok

Çankırı yöresinde geleneksel oyunlar da çok ve çeşitlidir. Çankırı halk oyunları, İç Anadolu ve Karadeniz oyunlarından etkilenmiştir. Alay(Halay), Çankırı Zeybeği,

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Çift Ayak, Çift Basma, Hacer Oyunu, Horo(Hora), Kasap, Kaşık Oyunu, Kürdün Kızı, Sepetçioğlu Zeybeği, Şıkırdım bu yörede de yaygındır.

Çankırı'nın pek çok köy seyirlik ve çocuk oyunu vardır. Seyirlik oyunlarda, hayvan simgelerine rastlanır. Oyunlar kılık değiştirme, yüz boyama, maske takma gibi çeşitli donanımlarla oynanır. Genellikle bir hareketin, olaylar dizisinin yansılması görülür. Kız ve erkek çocuklarının birlikte, yada ayrı ayrı oynadıkları oyunlar yörede çeşitlik gösterir.

Fes değiştirme oyunu: Eski bir oyundur. Şaşırtma oyunlarından. Her oyuncuya bir ad takılır. Çoğunlukta paşa adları kullanılır. Herkes birbirinin fesini başına takar. Oyuncu, başına konan fes kiminse onun adını söylemek zorundadır. Yanlış yapanın, alnına kara sürülür. Yedi kara çizgi alan, oyundan çıkarılır.

Kadifeci Güzeli Oyunu: Çocuklar sıra olur. İçlerinden biri karşılına geçerek, sıradakilere birer ad verir. Kızlardan biri ezgiye uyararak:

Kadifeci güzeli
Handadır handa
Tahtakale kurbünde
Biz size geldik on günde
diğerleri de bir ağızdan:
Geldiyseniz hoş geldiniz
Bizleri memnun ettiniz
Kutu kutu içinde
Beğenip seçiniz der. Kızlar birer birer seçilerek alınır.

Yer Kapmaca Oyunu: Genç kızlar oynar. On-on beş oyuncu, çember biçiminde diz çöker. İçlerinden ikisinin ellerinde birer tura(üçgen biçiminde katlanıp bükülerek saç örgüsü yapılmış büyükçe mendil) vardır. Halkanın dışına çıkan oyuncular halkadakilere ikisine vurur ve turayı önüne bırakır. Biri sağa, öbürü sola halkanın çevresinde koşar. Turayı yiyen kızlar yerlerini kaptırmamak için koşar. Önce gelen açık olan yeri kapar.(Diğer yörelerde oynanan "yağ satarım" benzeri bir oyundur)

Çankırı halk edebiyatı ürünleri içinde efsaneler de bir zenginlik ve çeşitlilik gösterir. Çankırı Taş Bebek Efsanesi: Ahmet isimli bir Çankırlının Meryem isimli bir karısı varmış, fakat çok istedikleri halde çocukları olmuyormuş. Meryem kocasının arzu ettiği çocuğu veremediğinden başkası ile evlenmesine razı olmuş. Kederinden dağlara düşmüş, buralarda ağlaya ağlaya gezerken karşısına Hızır çıkarak ona bir taş bebek vermiş. Bu taş bebeği, kocasının kuma ile gerdeğe gireceği gece bir beşiğe bağlamasını söylemiş. Meryem kadın hemen eve dönerek Hızır'ın dediklerini yapmış ve ağlaya ağlaya Allah'a yakarmış. Böylece beşikteki bebeğe Tanrı can vermiş. Ağlayan bebek sesini duyan Ahmet kumayı bırakarak Meryem'e dönmüş. Yıldan yıla büyüyen oğullarını kuma ile evlendirmişler.

Yâran sohbetlerinin de Çankırı kültürü içinde önemli bir yeri ve ayrıcalığı vardır. Yaran toplantıları(Odaları) Çankırı'da sohbet toplantıları adıyla anılır. Bu toplantıların temeli XIII. yüzyılda Anadolu'da görülen Ahilik kurumuna dayanır.

Çankırı'da Ahilik örgütünün uzantısı olan sohbet toplantıları, gençleri eğitici nitelikteydi. Toplantılarda düzen, kurallara uyma, disiplin egemendi. Bu toplantılarda kardeşlik benimsetilirdi. Toplantılara başlanması, her yıl aralık ayının on beşinden sonra esnaf örgütüne girmiş gençlerce kararlaştırılırdı. Karar, yörede sözü geçen iki yaşlıya bildirilirdi. Bunlardan büyüğüne yâranbaşı(büyük başağa), diğerine yâran kâhyası(küçük başağa) denirdi. Toplantılara yirmi-yirmi beş kişi katılır, bunlara "yârân" denirdi. Yârânlar sarhoşluk, kadın düşkünlüğü ve kumarbazlıktan uzak durmalıydı.

Sohbet toplantıları haftada bir yapılırdı. Katılanlar, tüm kışı birlikte geçirmeye karar verirlerdi. Buna "ocak yakma" da denirdi. Sohbet toplantılarını yâranbaşı yönetirdi. Toplantılarda uyulması gereken sıkı kurallar vardı. Büyükler başağının yanında, gençler aşağıda otururlardı. Yâran kahyası, sohbetin güzel yönetilmesine çaba gösterirdi. Sohbet toplantılarında kahve de töreye uyularak içilirdi. Kahveden sonra, yârânın katılmasıyla oluşan saz heyeti çalmaya başlardı. Türküler söylenirken, misafirler gelmeye başlardı. Kahveye gelenler olduğu gibi yemeğe kalanlar da bulunurdu. Yemeklerle ilgili türküler söylenirdi:

Evlerinin önu şimşir
Günler doğar yerler ıştır
Pılavı yağlıca pişir
İç ağam afiyet olsun
İçmezsen uğurlar olsun

Yâran dışındakiler gittikten sonra, kapılar kilitlenir, orta oyunlara başlanırdı. Oyunda yanılanlara, müzik eşliğinde halk oyunları oynatılırdı. Böylece tüm yârân oyunlara katılmış olurdu. Oyun türküleri şöyle başlardı:

Kömür gözlüm günüm geçti zarile
Kaçan yarı görsem engeller ile
Engelin bastığı toprak kurusun
Ölüyorum gel yanıyorum gel gel aman

Ardından zeybek havası çalar, sonra daha kıvrak havalara geçilirdi. Toplantılarda yârândan kimileri yargılanabilirdi. Yargılama kendine özgü bir yöntemle yapılırdı. Başağa yargıç, küçükağa başsavcı, yârânlar ise jüri görevini yaparlar. Biraz önce neşeden çınlayan oda sessizliğe bürünür. Geçen hafta içinde sarhoşluk, sarkıntılık ve başka bir sohbeta izinsiz gitme gibi suçları işleyen yârân varsa suçunun şiddetine göre bütün yârânı traş ettirmek, hamama götürmek, ziyafet vermek gibi cezalar verilir.

Bu teşkilatın gençler arasında meydana getirdiği gruplara da "Yârân Meclisi" denir. Yârân meclisi yirmi dört yârândan teşekkül eder. Bir büyük bir küçük başağa ve yirmi iki yârân birde disiplin ve hizmet işlerine bakan çavuş vardır. Çavuş yârân dışıdır.

Yârân meclisi veya sohbet teşkilatı dediğimiz bu kuruluş, halen Çankırı'da, kasaba ve köylerinde devam etmekte ve olumlu sonuçları görülmektedir. Sohbet dışı

günlerde ve gecelerde yârenların hepsi aynı kahveye aynı berbere ve aynı terziye giderler. Bu durum, teşkilatın birbirlerine olan bağlılığının en güzel ifadesidir. Sohbet dinleyen yarenlar sohbetin sonunda ölümlerine kadar birbirleri ile sohbetteki âdap ve erkânı gösterir ve birbirlerine bağlı kalırlar.

Kaynakça

- Çankırı İl Yıllığı, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara: 1967.
- Kırşehir, Kültür, Ahi Evran ve Ahilik.
- Metin Karadağ, Türk Halkbilimi İncelemeleri, Alem Kitabevi, Balıkesir: 1994.
- Orhan Özkan, Çankırı Gelenekleri ve Yaran Kültürü, Çankırı: 2002.
- Yurt Ansiklopedisi, 3. Cilt, Anadolu Yayınları A. Ş., İstanbul: 1982.

ÇANKIRI VE SİMAV'DA YÂREN GELENEĞİ

Yrd. Doç. Dr. F. Reyhan ALTINAY*

"Çankırı sohbeti bir gün, bütün otantik dekoru ve mahiyetiyle muhakkak millî bir türk operasında yer almalı ve sohbetin bütün ezgileri oyun figürleri böyle bir eserde kullanılmalıdır. Sohbet, gelecek türk sanat eserlerine bütün dünyayı ilgilendirecek büyük özellikler verecektir."

Halil Bedi Yönetken

Ülkemizdeki sohbet gelenekleri, halk bilimi ve halk biliminin diğer alt inceleme alanları bakımından büyük önem taşır. Sosyo-kültürel yapının yaşayan unsurlarından olan bu sohbet toplantıları; erfene, barana, kürsübaşı, ziyafet, sıra gezme, gezek vb. adlarla anılırlar. Köklü bir geçmişe sahip olduğu bilinen bu sohbet gelenekleri içinde özellikle Çankırı ve Simav yarenleri; örgütlülüğü, ilkeleri, felsefesi ve uygulanış biçimleriyle diğerlerinden oldukça farklı bir yapılanma gösterir.

Alan araştırması yaptığımız Simav ve Çankırı yarenlerinde; halk bilimi pratikleri, ritüelleri, sosyal normlar, örgütlenme ve hiyerarşi ile kullanılan mekanlar bakımından birbirinden farklı ve ortak unsurlar gözlenmiş ve saptanmıştır. Birbirinden farklı coğrafyalarda görülen bu geleneklerin bileşkesi Ahilik kurumu olup içeriğindeki farklılıklar, yerel unsurlardan kaynaklanmaktadır.

Kutadgu Bilig'de eski Türk geleneklerinde ziyafete gitme ve ziyafet verme anlamına gelen kavramlara rastlanır. Bunlar davetçi, konukluk aşısı anlamında "okıgu", düğün aşısı anlamında "küdenke aş", oğlun doğuşu ile yapılan kutlama anlamında "toğarsa oğul" gibi kavramlardır. Yine eski Türklerde eş ve dost, arkadaş, büyük ve küçüklerin çağrıldığı davetler için "eş-dost aşısı, sohbet aşısı" gibi kavramlara rastlanır.

Eski Türkler'de ziyafet ve yemenin töresi anlatılarak; "*Hangi türlü aşaya varır isen, edep ile aş ye, senden büyük kişi aşaya elini uzattıktan sonra sen elini uzat. Adet böyledir. Başkasının önündeki lokmaya dokunma, değme. Hazırlığını iyi yap. Temiz*

* E.Ü.D.T.M.Konservatuarı Öğretim Üyesi

Not: Sayın Reyhan Altınay, bildirisini film görüntüsü olarak sunmuş, ancak teknik olarak kitapta kullanılamamıştır. Yazarımızdan ve okuyucularımızdan özür dileriz.

ol. Kadehlerini, sofranı, ev ve barkın ile dōşeęini temiz tut. İstersen davete git, istersen davet et"¹ gibi anlatımlara rastlanır.

Türkler'de Toy ve Şenliklerin anlatıldığı kaynaklarda, "davetliler toplandıktan sonra şenliği idare etmek üzere önemli bir kişinin atandığı; şenliğe gelenlerin yerlerinin töre, yol gereğince, haklarına göre düzenlendiği; toylarda yeme-içme, şenliklerin müzik ile birlikte yürütüldüğünden bahsedilir. Dede Korkut metinlerinde rastlanan şu söz günümüzde sohbet geleneklerinde yaygın olarak kullanılan bir diğeri ile büyük benzerlik gösterir :

*"Kız anasından görmeyince, öğüt almaz!
Oğul atadan görmeyince, sofrı çekmez!"*

*"Kız anadan öğrenir sofrı düzmeyi,
Oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi"*

Eski Türkler'de "kıımız içme ve kadeh sunma töreleri" de bildirilmiş ve Hanların tahta çıkışlarında, zafer şenliklerinde, iki topluluğun şöleninde; "*Beyler ile halk önünde, padişahın ikram ve merhamet sofrası serilir, sakiler ve kadeh tutanlar, sofrı takımlarını getirip, saray odacılarından biri padişahın işareti ile kıımız kadehe doldurup padişaha sunar. Padişah içer, devletin en ileri gelenlerine ikram eder; o da diğer beylere ve komutanlara sunar. Töre böylece sürer. İçki içme töresinde yanlışlık yapanlara ceza verilir*"² biçiminde uygulamalardan bahsedilir.

Metin And *Oyun ve Büğü* adlı kitabında, erkeklerin düzenledikleri çeşitli toplantıların adlarına ilave olarak "sohbet yeme, oda, cetnevır düzmek, sohbet baranası, bıryan cemaat, sahaniye, cem muhabbet, vertevor, arifane, erfene, dem, ternek, kıındım, uçurtma, kıfı henk" gibi adlardan bahseder. Yine bu türden sohbet geleneklerinde yaygın olarak kullanılan kavramlar arasında, "ocak verme, halfene, heleşe, heleşem, heleşenk, cihan göçtü, dazdaz, örfene" gibi kavramlara da rastlanır.³

Simav ve Çankırı yaren geleneklerinde temel unsurlardan biri örgütlülük yani hiyerarşidir. Bu toplantılarda yöneticilere verilen adlar da yörelere göre farklılıklar göstermektedir. Simav'da yareni yönetenlere; *Köşe İhtiyarı, Büyük Yarenbaşı, Küçük Yarenbaşı, Sözcü, İdare Memuru (Muhasıp), Büyük Yarenbaşı Vekili, Küçük Yarenbaşı Vekili* denmektedir.⁴

Çankırı'da ise bu hiyerarşı şöyledir : Başağa, Küçük başağa, Reis, Usta yarenler, Kalfı yarenler, Çırak yarenler, Çavuş, Müzisyenler.

Yârân geleneğinin gerçekleştirilmesinde "mekân" başlıbaşına bir unsurdur. Simav ve Çankırı yârânlarının - özellikle son yıllarda bir takım festival, şenlik ve kurtuluş

¹ Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 3.baskı, İstanbul, 1988.

² **Bahaeddin Ögel, a.g.e.**

³ Metin And, *Oyun ve Büğü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1974.

⁴ Tülay Er, *Simav ve İlçesi Çevresi Yaren Teşkilâtı*, MİFAD Yayınları: 101, Ankara, 1988, s. 38.

günlerinde - dış mekânlarda temsili olarak uygulanmasının dışında, gelenek tamamen kapalı bir mekânda gerçekleştirilir.

Simav'da 7 Şubat 2004 tarihinde yapılan yâren toplantısında kaydettiğimiz görüntülerdeki mekan son yıllarda Simav'da bu amaçla kullanılmaya başlanmıştır. Dikdörtgen biçiminde bir yaren odası yanısıra bir mutfak ve bir giriş bölümünden oluşan, Simav yaren mekanında en dikkat çeken bölüm, duvarlarda yer alan Atatürk Köşesi ile yaren Kurallarını hatırlatan duvarlardaki slogan yazılarıdır. Bu bölümde Atatürk resimleri, Türk bayrağı ve Simav'ın sembolü olan "Sarı ve Mor Zeybekler" flamaları yer almıştır. Diğer duvarlarda ve bazı kolonların üzerinde yarenin temel ilkeleri olan sloganlar çerçeveler içine yerleştirilmiştir. Yaren odasının bir duvarı geçmiş yaren toplantılarının resmedildiği fotoğraflar ile Kenan Evren'in Simav'ı ziyaret ettiğini belgeleyen fotoğraflarla bezenmiştir. Yaren odası tamamen halılarla kaplanmış, yarenlerin oturma düzenine göre yerlere minderler sıralanmıştır. Ayrıca mekanın ön cephesine müzisyenlerin oturacağı bir masa ve sandalyeler yerleştirilmiştir. Mutfaktan yaren odasına açılan servis penceresi ve kapıdan yemek servisi yapılmaktadır.

Çankırı'da ise bu amaçla yaptırılmış olan "Yârân Evi" ve "Yârân Meclisi" bu kültüre verilen önem ve değerini başlıca göstergesidir. 16-17 Temmuz 2004 tarihlerinde Çankırı'da yaptığımız alan çalışmasında belgeleme olanağı bulduğumuz Çankırı yâran evinde; Simav yâren odasındaki kadar yoğun olmamakla beraber, yârân meclisinin tavanına yakın en görünür duvarında, bu geleneğin sloganı haline gelmiş olan özdeyiş yerini almıştır : "*Kız anadan öğrenir sofra düzmeyi, oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi*".

Yârân kültüründe yerel karakterlerin belirgin bir ayrımı ise giyim-kuşamda kendini gösterir. Simav'da yalnızca 4 Eylül Kurtuluş gününde yerel kostümlerin giyildiği belirtilir ve "Yâren Elbisesi"⁵ olarak anılmakta olan bu giysilerin; zeybek, efe giysisi olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde ise Simav yârenine katılanlar gündelik giysileriyle yârene katılmaktadırlar.

Çankırı'da ise giyim-kuşam, geleneğin gerçekleştirilmesi için olmazsa olmaz bir kuralı haline gelmiş olup geleneğin belgelenmesi sırasında; giyim-kuşamla beraber yârânların törene psikolojik olarak da daha coşkuyla hazırlandıkları ve adapte oldukları gözlenmiştir.

1. Yârene Giriş (Bkz. EK CD Görüntü No: 1)

Simav'da 7 Şubat 2004 tarihinde yaptığımız çalışmadaki gözlemlerimize göre; Simav'da yarene giriş, yaren odasına "köşe ihtiyarı, büyük başağa, küçük başağa ve o gün yareni açmakla yükümlü görevli yarenlerin gelişiyle başlar. Öğleden sonra 16.00-17.00 saatleri arasında yavaş yavaş diğer yarenlerin gelmesiyle "hoş geldin" faslı başlar. Odaya gelen her yaren, önce köşe ihtiyarının sonra sırayla büyük ve küçük başağanın ellerini öperek hal hatır sorar. El öpme ve hal hatır sorma işlemi, en yaşlı yarenden en genç yarene kadar sürer. Merhabalaşma işlemi o gün yarene

⁵ Tülay Er, a.g.e., ss. 45-46.

katılan diğler misafirlere de uygulandıktan ve tanııldıktan sonra yavaş yavaş odadaki oturma yerlerine yerleşilir.

Çankırı'da ise yârene giriş, başlıbaşına bir tören niteliğı taşır. Yârân odasının çavuş tarafından son kontrolün yapılmasının ardından önce "küçük başağa", çavuş tarafından odaya buyur edilir. Küçük başağanın yârân odasındaki makamına oturmasından sonra "usta, kalfa ve çırak yarenlerin" ikili üçlü gruplar halinde odaya kabul edilişleri, kendilerine ayrılan yerlere oturarak - önce topluca sonra tek tek olmak koşuluyla - en yaşlıdan en genç yarene, ya da en önce gelenden en son gelene kadar merhabalaşmanın olması; yarendeki iletişimin ne denli kuvvetli olduğunu vurgular niteliktedir.

Bu iki karşılaşmada dikkati çeken temel farklılık; Simav'da günümüzde yârene giriş bölümünün Çankırı'ya oranla daha spontan geliştiğı, Çankırı'da ise mutlaka giriş ritüelinin kuralların belirlediğı biçimde bir disiplinle yapıldığıdır.

Bununla beraber her iki karşılaşmada da dikkat çekici önemli nokta -Türk gelenek ve göreneklerine uygun olarak yaşça ve yaren hiyerarşisi içindeki konumu bakımından en büyükten en küçüğe doğru bir gidişin olduğunu gözlenmesidir.

2. Yârende oturma düzeni (Bkz. EK CD Görüntü No: 2)

Simav'da Şubat 2004 tarihinde yaptığımız alan çalışmasındaki uygulamaya göre; Simav'da yaren odasında oturma düzenini, "küçük başağa" belirler. Odanın en merkez noktasında, yaren hiyerarşisini belirtir bir biçimde, orataya köşe ihtiyarı sağ tarafında büyük başağa, sol tarafında küçük başağa olmak üzere bir oturma düzeni yapılır. Büyük başağanın sağ tarafından itibaren en yaşlı yarenden en genç yarene doğru bir sıralama görülür. En genç yarenler, hizmette bulunacakları için kapıya yakın oturtulur. Eğer yarene o gün için katılan misafirler var ise - misafirler arasındaki en yaşlıdan en gence doğru - büyük başağanın sağ tarafından başlayarak yarenlerin aralarına yerleştirilir. Burada daima iki misafirin arasına bir yarenin oturtulmasına dikkat edilir. Bundaki amaç ise yaren boyunca gerçekleştirilecek olan tüm etkinliklerde geleneğe yabancı olan misafirlerin yönlendirilmesi ve kontrol edilmeleri içindir. Yarenin başlangıcında küçük başağa ayağa kalkarak o günkü oturma düzenini yüksek sesle odadakilere duyurur ve "salimağa" denilen aralar da dahil olmak üzere yarenin sonuna kadar bu oturma düzeninin korunması gerektiğini belirtir.

Çankırı'da oturma düzeni ise geleneğin çok önceden belirlemiş olduğu kalıplar dahilinde - yârân odasının fiziki yapısına uygun olarak - gerçekleştirilir. Başağa, küçük başağa, usta, kalfa ve çırak yarenler oturma yerlerini her seferinde aynı olacak biçimde önceden bilmektedir. Burada da gerek yârân hiyerarşisi gerekse yaş ve kıdemlilik gibi ölçüler bakımından sadece oturma eyleminin değil, aynı zamanda yârân boyunca davranışların da bu geleneğin disiplini ve ahengine uygun olarak gerçekleştirildiğı gözlenir.

Burada da dikati çeken birinci nokta; Çankırı'da gözle görülür bir oturma ve davranış kalıplarının ve disiplinin olmasıdır.

İkinci nokta ise; Çankırı'ya oranla Simav'da ilk bakışta - daha sıradan ve gevşek kalıplar içeren - bir misafirlik oturma düzeni ve oturma eylemi görülse de; Simav'daki geleneğin tümü izlendiğinde, Çankırı yârânındaki iç disiplinin aynen hatta harfiyen gerçekleştirildiği gözlenir.

3. Yârende müzik (Bkz. EK CD Görüntü No: 3)

Yâren geleneğinin olmazsa olmaz temel unsurlarından biri müziktir.

Şubat 2004 tarihinde Simav Yavuz Yaren'i mekanında gözlendiği üzere yaren odasının en baş köşesi müzisyenlere ayrılmış durumdadır. Yârene katılan müzisyenler aynı zamanda o yarenin doğal üyesidir. Hatta günümüz "Yavuz Yaren"ndeki müzisyenlerden biri aynı zamanda küçük yaren başı vekili, diğeri muhasip göreviyle yükümlüdür. Diğer üç müzisyen de yarende çeşitli hizmetlerde bulunmuş kimseler olup geleneği bilen kimselerdir.

Simav yaren geleneğinde müzik uygulamalarının öncelikle iki ayrı bölümde gerçekleştirildiği görülür. Yarenin başlangıcında ilk olarak Türk sanat müziği repertuarından bazı peşrev ve saz semaileri yani çalgısal bir repertuar icra edilir. Saz eserlerinin ardından hangi makamdan başlanmışsa o makamdan şarkılar hem müzisyenler hem de yaren üyeleri tarafından birlikte seslendirilmeye başlanır. Bu repertuarın 20. yüzyıl Türk sanat müziği şarkılarından başlayıp günümüze doğru popülerleşen şarkıları kapsadığı gözlenmiştir. Yarende toplu icraya çok önem verildiği, yaredeki her üyenin eksiksiz olarak şarkılara eşlik ettiği, hemen herkesin güfteleri eksiksiz olarak bildiği ve ses yapısına çok güvenmeyenlerin daha alçak sesle ama mutlaka icraya katıldığı görülür. Bu icra sırasında; günümüz Türk sanat müziği topluluklarında kullanılan çalgılardan kanun, keman, klarnet ve darbuka kullanılmıştır. Müzisyenlerin her biri belirli bir düzeyde nota, usul ve makam bilgisine sahiptir.

Yarenin ikinci bölümünde bu müzisyen grubuna bir de bağlama katılır. Bu bölümün repertuarı ise Türk halk müziği repertuarından oluşur. Seslendirilen eserlerde önceliği Simav ve Kütahya türküleri alır ve bu repertuarı Ege bölgesinin hakim bir ezgi tipi olan zeybek türküleri takip eder. Halk ezgilerinin seslendirilmesi sırasında bağlama ile diğer çalgılar (ud, keman, klarinet, darbuka) birarada icraya devam etmişlerdir. Bu sırada tüm yarenlerin daha da coşkuyla ve neşeyle icraya katıldıkları hatta çoğu zaman alkışlarla eserlerin temposuna eşlik ettikleri görülür.

Çankırı yârân geleneğindeki müzik unsurları ise baştan sona geleneğin içerisindeki ritüellerin tamamlayıcısı durumundadır. Burada da Simav'da olduğu gibi müzisyenlerin oturtulduğu ayrı bir alan göze çarpar. Geçmişte bu alanın "şahniçi ya da şahnişin" adıyla anıldığı biliniyor. Ancak Simav'dan farklı olarak Çankırı yârânındaki müzisyenler, yârânın bir üyesi olmayıp dışarıdan katılırlar ve sözelimi mahkeme sırasında yârân odasından ayrılmaları gerekir.

Çankırı yârân geleneğindeki müzik icralarında kullanılan başlıca çalgılar bağlama, cümbüş, darbuka ve kaşıktır. "Çuhacioğlu Peşrevi" ve "Akşam Havası" ile başlayıp "Cezayir havası" ile son bulan Çankırı yârân müzik uygulamaları hakkında

çeşitli kaynakların bildirdiği ortak görüş; Türk sanat müziği ve Türk halk müziği türlerinde kullanılan çalgıların birarada icra edildiği yolundadır. 16-17 Temmuz 2004 tarihinde Çankırı Yâran meclisinde yaptığımız çalışmada da bu müzik uygulamasının günümüzde aynen sürdürülmekte olduğu gözlenmiştir.

Burada, konuya bir parantez açarak şunu belirtmek istiyorum : Günümüzde iki ayrı müzik türü olarak icra edilen, Türk sanat müziği ve Türk halk müziği, aslında aynı kökenden ve ortak bir müzik kültüründen kaynaklanmaktadır. En eski Türk topluluklarındaki Şaman, Kam, Baksı ve Ozan adlarıyla bilinen ilk müzisyenlerden başlayan Türk müziği geleneği, Anadolu'ya, Balkanlar'a taşınmış ve bu coğrafyalarda yaşamakta olan kültür katmanlarıyla yoğrularak aşıklar ve halk sanatçıları tarafından dilden dile nesilden nesile aktarılmıştır. Kimi zaman Arap, Fars edebiyatıyla içiçe girmiş; kimi zaman Hacı Bektaş Veli, Yunus gibi Anadolu evliyalarının felsefesiyle bütünleşmiş ve bütün bu zenginliği bünyesinde barındırarak günümüze ulaşmıştır. Gerek Çankırı'da gerek Simav'da ve gerekse ülkemizin çeşitli yörelerindeki müzikli halk toplantılarında görülmesi daima olası bu Türk sanat müziği ve Türk halk müziği çalgılarının birlikte icrası; oldukça yaygın bir uygulama olup "Türk Sanat Müziği" ve "Türk Halk Müziği" gibi kavramların gerçekte "Geleneksel Türk Müziği"⁶ üst başlığında buluşmasına da güzel bir örnektir. Müzikolog Yalçın Tura'nın bu konuya ilişkin görüşleri de bizlere yol gösterir bir nitelik taşımaktadır :

*"Halk mûsikisi, aslında Türk mûsikisinden farklı, başka bir mûsiki değildir. Türk mûsikisininin, halk arasında, mahallî şîvelere, tavırlara göre icrasından ibarettir. Dayandığı ses sistemi, makamları, usûlleri ve daha pek çok şeyi müşterektir, birdir. Zira, bazı kimselerin iddialarının tersine, bilhassa Osmanlı İmparatorluğu devrinde, İmparatorluğun her köşesinde ortak bir mûsiki icra edilmiştir. Hemen her kalede mehter vurulmuş, uzak bölgelerde çok kere yerli halk bu mehtere eleman vermiştir. Mevlevihâneler, tekkeler, konaklar ve kahvehânelerde aynı ortak kökenli mûsiki yapılmıştır. Anadolu'nun, Rumeli'nin pek çok şehri, kasabası, Harput, Kerkük, Afyon, Edirne, Amasya, Konya, Kayseri, Erzurum ve daha niceleri önemli birer kültür merkezi halinde yaşamaya devam etmiştir. Türk folklorunun zenginliğini sağlayan sebeplerden biri de budur. Fasil mûsikisininin, saray ve saray çevresindeki bir avuç aydının mûsikisi olduğu, halkınsa ondan tamamen ayrı, başka bir mûsikiye sahip olduğu iddiası, tamamen safsatadan ibarettir."*⁷ Konuyu yine Tura'nın çarpıcı bir benzetmesiyle bağlamak istiyorum : *"Türk sanat müziği ve Türk halk müziği aynı bir köke bağlı ağacın iki ayrı dalları gibidir, aralarındaki lezzet farkı ise gördükleri güneş miktarının ötesinde değildir."*⁸

4. Yârende halk oyunları (Bkz. EK CD Görüntü No: 4/a)

⁶ Bkz. Onur Akdoğan, *Türk Müziğinde Türler ve Biçimler*, E.Ü. Basımevi, İzmir, 1996.

⁷ Yalçın Tura, *Türk Müsikisininin Mes'eleleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 47.

⁸ Yalçın Tura, Cumhuriyet Döneminde Türk Musikisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 6, s. 1510.

Simav yaren geleneğinde halk oyunlarının da önemli bir yeri bulunur. Yarenin sonuna doğru özellikle zeybek türündeki ezgiler zeybek oyunlarına eşlik eder. Yarene katılan tüm üyeler bu oyunları bilmek durumundadır. Oyunlara katılma ise tamamen küçük yaren başının denetiminde olur. En yaşlı yarenden başlayarak en genç yarene kadar karşılıklı ve ikili olarak oynanan oyunlar, küçük başağının belirlediği yarenlere -yöreye özgü tahta kaşıkları- vermesiyle başlar. Kendisine kaşık verilen yaren mutlaka oyuna kalkmak durumundadır aksi halde yaren mahkemesinde cezalandırılır. Oyunların müziğine yukarıda adı geçen çalgılar eşlik eder. Ancak, Simav'da Şubat 2004 tarihinde yapılan alan çalışmasında; yarenin en sonunda bu çalgılardan yalnızca klarnet ile bir davulun eşliğinde tek zeybek icra edildiği gözlenmiştir.

Çankırı yârânında oynanan oyunlar ise dörtlü ya da daha fazla sayıda yarenin toplu olarak oynadıkları seymen, halay ve zeybek oyun karakterlerinin bileşkesi bir yapı göstermektedir. Bu oyunlar içerisinde her iki yörenin geleneğini temsil eder nitelikteki "Mahi Oyunu" ise son derece çarpıcı bir karakterde olup bize geçmişin derinliklerinden bir birlikteliği haber vermektedir.

Bu tespitler içerisinde kanımızca en önemli uygulamalardan biri de; Simav ve Çankırı yaren geleneklerinin oyun bitişlerindeki oyuncuların birbirlerine sarılmaları ve oyunların bu davranış kalıbıyla son bulmasıdır. Bu uygulama yarendeki birlikteliğin bir başka çarpıcı göstergesi olmakla kalmaz, aynı zamanda "Yârân" kültürünün özünde varolan toplumsal dayanışma, kardeşlik ve dostluk temasının bir kez daha altını çizer. (Bkz. Görüntü No: 4/b)

Ayrıca, yarende "eğlencelik oyunlar" da geleneğin vazgeçilmez unsurlarından olmuştur. Hem Simav'da hem de Çankırı'da sözlü geleneğimize konu olan maniler, bilmece, tekerlemeler söylenir, fıkralar, halk hikayeleri anlatılır, orta oyunları oynanır, bu oyunlarda yanılanlar veya kasıtlı olarak hata yapanlara cezalar verilir. Böylelikle geleneğin eğlence işlevi de yerine getirilmiş olur.

5. Yârende yemek (Bkz. EK CD Görüntü No: 5)

Simav yareninde yeme-içme kültürü geleneğin temel unsurlarındandır. Simav'da yarende yeme-içme de iki bölümde gerçekleştirilir. 7 Şubat 2004 tarihinde yaptığımız alan çalışmasında da bu uygulama aynen tekrarlanmıştır. Birinci bölümde; "ayak sofrası" adı verilen uygulama yer alır. Yaren odasının genişliğince ortaya dikdörtgen biçiminde kurulan masaların etrafına yarenler ayakta durarak sıralanır. Yine masanın iki başında köşe ihtiyarı ve büyük yaren başı durur. Küçük yaren başı ise yemek boyunca denetimi yapabilecek biçimde sürekli yer değiştirir. O gün için sabahtan itibaren hazırlanan ve yaren menüsünde belirlenen yemeklerle donatılmış sofrada yöreye özgü etli ve zeytinyağlı yemekler ile mezeler, meyveler ve yöresel tatlılar bulunur. İsteyen yarenlerin kuralları aşmamak ve taşkınlık durumları yaratmamak koşuluyla belirli bir ölçüde, yemeklerde içki alabilmesi de mümkündür. Aksi halde yaren mahkemesinde cezalandırılır. Yaren odasının bir de ayrı mutfağı bulunur ve gece boyunca mutfak işleri, küçük yaren başının belirlediği üçerli gruplarca, değişmeli olarak yürütülür. Yaklaşık bir, birbuçuk saat boyunca

süren bu ayak sofrasından sonra oturma düzenine göre yerlerine yerleşen yarenler bu kez "tepsi dolaştırma" olarak adlandırılan uygulamayla yeme-içmeye devam ederler. Bu uygulama da küçük yaren başının belirleyeceği ikişerli gruplarca, biri içki tepsisi diğeri de meze tepsisini taşıyan yarenlerce gerçekleştirilir. Gece boyunca bu işlem üçer üçer yarenlerin önüne tepsi getirilmesi ve yiyeceklerin sunulmasıyla nöbetleşe olarak ve odada yemek, içki almayan kalmayınca kadar devam eder.

Çankırı'da yemek geleneği ise İslâmî gereklere uygun olarak dua ile başlar. Başağa, küçük başağa ve reisin başkanlığında kurulan yer sofralarında yarenler geleneksel yemekleri topluca yerler. Sofraların kurulması sırasında genç yarenlerin hizmette bulunduğu, büyükleri sofraya oturmadan önce oturmamaları, başağa, küçük başağa ve reis "afiyet olsun" demeden yemeğe başlamamaları, geleneğin iç disiplininin bir diğer göstergesidir. Ayrıca, yemek sonunda da "şükür" niteliğinde bir dua okunur.

6. Yârende mahkeme (Bkz. EK CD Görüntü No: 6)

Simav'da yarenin sonunda "yaren mahkemesi" kurulur. Yaren örgütlülüğü gereği olarak mahkemeyi köşe ihtiyarı, büyük yaren başı ve küçük yaren başı yönetir. Yarene katılanlara herhangi bir kimseden veya olaydan şikayeti olanın bulunup bulunmadığı sorulur. Şikayeti olan el kaldırarak ortaya gelir. Şikayet konusunu anlatır ve şikayetçi olduğu kişiyi açıklar. Ardından şikayete konu olan kişi ortaya çağırılır ve olayı bir de onun anlatması istenir. Tarafların tüm yarenlerce dinlenmesinin ardından mahkemeyi yönetenler yaren odasından dışarıya çıkarak konuyu aralarında görüşmek üzere bir süre dışarıda kalırlar. Daha sonra odaya dönerek yerlerine oturur ve tekrar davalıyı ortaya çağırırlar. Eğer suçlu bulunmuş ise cezasını açıklarlar. Bu cezayı, köşe ihtiyarı indirmek ya da arttırmak yetkisine sahiptir. Suçun cezası ise çoğunlukla falaka olup günümüzde bu artık sembolik bir biçimde uygulanmaktadır. Falaka cezasını alan kimse daha sonra büyüklerinden başlayarak tüm yarenlerin elini öper ya da onları kucaklar, böylelikle hepsiyle helalleşmiş olur.

Çankırı'da Simav'dan farklı olarak suçlu bir kırmızı mindere oturtulur. Verilen ceza ise toplumsal dayanışmayı ve bireyin eğitilmesini, olgunlaşmasını sağlayacak niteliktedir. Bu uygulamanın içeriğini hepimiz biliyoruz.

Her iki yöremizdeki mahkeme uygulamasının biçimsel farklılıkları bir tarafa bırakılırsa, özü bakımından incelendiğinde, tamamen bir eğitim anlayışı doğrultusunda gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Yarene 18-20'li yaşlarda gelen genç bir erkek, içinde yaşadığı toplumsal yaşamın gereklerini, iletişimi, gelenek ve görenekleri, ceza ve ödül anlayışını öğrenmek olanağını burada bulur. Bir sosyal gruba bağlı olmanın verdiği güven ve cesaretle grup bilincini, bağlı olduğu grubun ilkelerini ve sırlarını paylaşmanın verdiği birey olma bilincini birarada yaşar.

7. Yâren teslimi (Bkz. EK CD Görüntü No: 7)

Simav yarenini "yaren sopası"nın teslim edilmesiyle son bulur. "Yaren sopası" bir metre uzunluğunda ağaçtan bir sopa olup sembolik bir değer taşır. On beş günde bir toplanan yarenden, bir sonraki yarenin kimin tarafından gerçekleştirileceğinin

belirlenmesinin ardından bu sopa o kişiye ya da kişilere teslim edilir. Ekonomik gerekçeler nedeniyle günümüzde Simav'da yaren, üçerli gruplar olarak yürütülmektedir. Simav'da 7 Şubat 2004 tarihinde yapılan yâren toplantısı da üç kişi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çankırı'da da Simav'da olduğu gibi yarenlerin değişimi bir ritüelle gerçekleştirilir. Çavuşun kahvelerle beraber ortaya gelmesi ve yareni gerçekleştirenler ile gerçekleştirecek olanların karşılıklı olarak ortaya oturmasıyla "Arap Verme Havası" söylenmeye başlar. Simav'daki "yaren sopası" Çankırı'da yerini "Arap"a bırakır. Günümüzde Çankırı'da "Arap" adı verilen sembolik obje; bir tür halk çalgısı olan zilli maşa ve def'tir.

Bu bildiriye, "Simav ve Çankırı Yârân Geleneği"nin günümüzdeki uygulanış biçimleri ve konuya ilişkin tespitlerimiz, halk bilimi disiplini bakımından ortaya konulması amaçlanmıştır. Bütün bu tespitlerin her birinin başlıbaşına bir inceleme konusu olduğu ve sosyoloji disiplininin etnomüzikoloji disiplinine kadar geniş bir perspektifte ele alınabileceği görülmektedir. Kanımca, "yârân" geleneğinin bütün özellikleri ve işlevleri içinde en çok vurgulanması gereken nokta; geleneksel Türk kültürünün devamlılığında çok önemli bir hizmeti yerine getiriyor olmasıdır.

Bu bildiriye sunulan alan çalışmalarının gerçekleştirilmesindeki katkılarından dolayı Simav Yavuz Yareni Köşe İhtiyarı Sayın Kadir UĞURLU'ya, Büyük Yarenbaşı Sayın Mehmet YAVUZ'a , Küçük Yarenbaşı Sayın Ahmet OLGUN'a, bize rehberlik eden Sayın Süleyman KAHRAMAN Yaren ile tüm Yavuz Yareni üyelerine; Çankırı'daki çalışmalarımız için en büyük yardımı ve desteği aldığımız Sayın Valimiz Ali Haydar ÖNER'e, Çankırı Yâranı Başağası Sayın Arif ASTARLIOĞLU'na ve bize rehberlik eden Yâran Reisi Sayın İhsan ULUYAZ Yâran'ın kişiliğinde tüm yâranlara teşekkür ederim.

Yâran kültürünün 'popüler kültüre' daha uzun yıllar boyunca galip gelmesi dileğimle, saygılarımı sunarım.

ÇANKIRI HALK MÜZİĞİ VE YÂREN GELENEĞİNDE MÜZİK HAKKINDA TARİHSEL BİR İNCELEME

Yrd. Doç. Dr. F. Reyhan ALTINAY*

Bildirime, Atatürk'ün 1 Kasım 1934 tarihinde T.B.M.M.'nin yeni yasama yılının açılışında, Türk müziği tarihi bakımından büyük önem taşıyan, şu sözleriyle başlamak istiyorum :

*"Arkadaşlar, güzel sanatların hepsinde ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak bana kalırsa bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan, Türk müzikisidir. Bir ulusun, yeni değişikliğinde ölçü, müzikde değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir... Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları birgün önce genel son müzik kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak bu güzeyde Türk ulusal müzikisi yükselebilir, evrensel müzikde yerini alabilir."*¹

Atatürk'ün bu görüşleri, Cumhuriyet dönemi müzik devrimine damgasını vurarak o dönemin öncü müzisyenleri, müzikologları, bestecileri için yol gösterici bir nitelik taşımıştır. Ülkemizde, halk bilimi alanındaki çalışmaların 1913 yılında ve ilk halk müziği derlemelerinin 1920'li yıllardan itibaren başlamasıyla beraber özellikle halk müziği alanında önemli çalışmalar gerçekleştirildiği görülür. Rauf Yektâ, Yusuf Ziya Demircioğlu, Seyfettin-Sezai Âsaf, Halil Bedii Yönetken, Ferruh Arsunar, Mahmut Ragıp Gazimihâl, Muzaffer Sarısözen gibi değerli müzik ilgililerinin öncülüğünde, Batılı bazı müzik bilimciler ve bestecilerinin de katılımıyla, bölgelerimizin ve yörelerimizin yerel müzik karakterleri, müzik unsurları ve ezgi dağarcığı saptanarak elde edilen bulgular, kitaplar, makaleler, nota yayınları olarak - ilk kez bu dönemde - yayımlanır.

Elbette, geleneksel müzik kültürümüzü üreten, yaşatan ve günümüze aktarılmasında en önemli işlevi yerine getirenler; yerel halk sanatçıları ve aşıklardır. Ülkemiz coğrafyasının genişliği, kültürel geçmişimizin derinliği ve bir çok uygarlık katmanını içinde barındıran toplumsal yapı düşünüldüğünde; bu halk sanatçılarının ortaya koydukları geleneksel müzik unsurlarının saptanması oldukça zahmetli ama bir o kadar da değerli bir hizmet olmuştur.

Bu çalışmalar içinde konumuz olan Çankırı Halk Müziği ve "Yârân" geleneğindeki müzik uygulamaları hakkındaki ilk saptamalar ise 1928'e kadar uzanıyor.

Türk müziği tarihinde ilk resmi müzik okulu niteliğini taşıyan *Darü'l Elhân*, halk müziği alanındaki ilk derlemelerin yapıldığı ve notalı yayınların verildiği bir kurumdur. Yusuf Ziya Demirci ve Rauf Yektâ Bey'in yöneticiliğindeki Darü'l Elhân, daha sonraki yıllarda *İstanbul Belediye Konservatuvarı* olarak anılmaya başlar.

* E.Ü.D.T.M.Konservatuvarı Öğretim Üyesi

¹ T.B.M.M. Radyo Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, C. 3, S. 26, 15.1.1944, s. 4. (Zabit ceridesi, C. 25, IV Devre, İçtimâ 4, birinci nutuk)

Konservatuvar'da bir halk müziği derleme heyeti kurulur ve bu heyetin topladığı halk ezgileri on beş defter olarak yayımlanır. Konservatuvarın ilk halk müziği derleme çalışması 1925 yılında, Seyfettin ve Sezai Asaf tarafından Batı Anadolu'da gerçekleştirilerek önce 1926'da *Yurdumuzun Nağmeleri* adlı bir kitapta daha sonra da *Anadolu Halk Şarkıları Defterleri* adıyla fasükiller halinde konunun ilgililerine sunulur. Anadolu'nun çeşitli bölge ve yörelerine dört derleme gezisini düzenleyen bu kurumun 1928 yılında gerçekleştirdiği üçüncü derleme çalışması; İnebolu, Kastamonu, Çankırı, Ankara, Eskişehir, Kütahya, Bursa illerine yapılmıştır. Bu illerde araştırma yapan Yusuf Ziya, Ekrem Besim, Muhiddin Sadak ve Ferruh Arsunar'dan oluşan derleme ekibi iki yüz kadar türkü ve ezgi derlemiştir. Darü'l Elhan'ın *Anadolu Halk Türküleri Defterleri*'nden 1929 tarihli 7. defter², 8.³ defter ve 9. defter⁴ Çankırı ve yöresine ayrılarak buradan derlenen 52 adet Çankırı türkü ve ezgileri notalı olarak sunulmuştur.

Bu ezgiler ve türküler sırasıyla şöyledir :

- | | |
|----------------------------|-----------------|
| 1. Şeker Oğlan Türküsü | (Çankırı - 4/4) |
| 2. Mineler Türküsü | (Çankırı - 4/4) |
| 3. Mahi Türküsü | (Çankırı - 9/8) |
| 4. Fesli Türküsü | (Çankırı - 4/4) |
| 5. Gönül Türküsü | (Çankırı - 2/4) |
| 6. Hasret Türküsü | (Çankırı - 2/4) |
| 7. Çapkın Oğlan Türküsü | (Çankırı - 4/4) |
| 8. Bülbül Koşması | (Çankırı - 2/4) |
| 9. Mahi Oyun Türküsü | (Çankırı - 9/8) |
| 10. Kömür Gözlü Türküsü | (Çankırı - 4/4) |
| 11. Fazlı Türküsü | (Çankırı - 4/4) |
| 12. Şeker Oğlan Türküsü | (Çankırı - 4/4) |
| 13. Mineler Türküsü | (Çankırı - 4/4) |
| 14. Edalı Türküsü | (Çankırı - 4/4) |
| 15. Dama Çıkma | (Çankırı - 4/4) |
| 16. Yelpük Türküsü | (Çankırı - 9/8) |
| 17. Usul Usul Yürürsün | (Çankırı - 9/8) |
| 18. Kürdün Kızı | (Çankırı - 2/4) |
| 19. Şu Bursanın | (Çankırı - 9/8) |
| 20. Şahin | (Çankırı - 4/4) |
| 21. Şu Bursayı Kaldırsalar | (Çankırı - 9/8) |
| 22. Ayva Dibi | (Çankırı - 9/8) |
| 23. Evlerinin Önü | (Çankırı - 9/8) |

² *Anadolu Halk Türküleri Defteri 7*, İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928.

³ *Anadolu Halk Türküleri Defteri 8*, İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1929.

⁴ *Anadolu Halk Türküleri Defteri 9*, İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1929.

24. Turna	(Çankırı - 4/4)
25. Topal Koşma	(Çankırı - 4/4)
26. Binbaşı	(Çankırı - 9/8)
27. Güzel	(Çankırı - 9/8)
28. Fırın	(Çankırı - 4/4)
29. Eyri Fesli	(Çankırı - 9/8)
30. Fadima	(Çankırı - 2/4)
31. Adana	(Çankırı - 4/4)
32. Elpük Koşması	(Çankırı - 4/4)
33. Yelpük Koşması	(Çankırı - 2/4)
34. Çapkın Oğlan	(Çankırı - 4/4)
35. Anbar	(Çankırı - 9/8)
36. Yaslı Gelin	(Çankırı - 4/4)
37. Gönül	(Çankırı - 2/4)
38. Talim	(Çankırı - 4/4)
39. Oğlan	(Çankırı - 9/8)
40. Hacer	(Çankırı - 2/4)
41. Hacer	(Çankırı - 2/4)
42. Daş Kıran	(Çankırı - 4/4)
43. Melek Hanım	(Çankırı - 2/4)
44. Arap vermek Havası	(Çankırı - 9/8)
45. Arap vermek Havası	(Çankırı - 9/8)
46. Arap vermek Havası	(Çankırı - 9/8)
47. Arzu	(Çankırı - 4/4)
48. Ahmet	(Çankırı - 4/4)
49. Gelin Yası	(Çankırı - 4/4)
50. Sarı Kız	(Çankırı - 4/4)
51. Yemen	(Çankırı - 4/4)
52. Yıldız	(Çankırı - 4/4)

Çankırı halk ezgilerinin 1928 yılındaki bu notalı tespitlerinin ardından, 1938 yılındaki tespitler, yörenin müzik gelenekleri ve yöre türkülerinin sadece sözlerinin yer aldığı bir diğer çalışma Yusuf Ziya Demirci'nin yayımladığı *Köy Halk Türküleri* adlı eseridir. Bu çalışmada Çankırı yârân geleneği sırasında icra edilen türkülerden "Arap Verme Türküsü" hakkında ve bu uygulamayla ilgili olarak şunları belirtir :

"928 senesi seyahatında Çangırı'da tesbit olunmuştur. Arap bir nevi zilli maşanın adıdır. Oradaki adete göre musiki meclisine baş ağa namı ile birisi intihâb olunur. Ve onun sözünden dışarı çıkılmaz. Yukarıdaki Arap Verme türküsünden, baş ağadan arabı almak için izin istenir. Baş ağa kime vermek isterse türkü ile ve onun adını anarak arabı yani musiki aletini ona verir. Arabın her alınıp verilişinde türkü tekrar okunur."⁵

Bu açıklamaların ardından türkünün sözleri verilmiştir :

⁵ Yusuf Ziya Demirci, *Köy Halk Türküleri*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1938, s. 109.

ARAP VERME TÜRKÜSÜ

Fakirin geldi divana
Elimde gül tane tane
Yaran başı izin kime
İç ağam iç afiyet olasun
Muhabbetin şenle dolsun

Kalk gidelim bizim saya
Selam verdin sağa sola
Al arabı sen mahir ağa
İç ağam afiyet olsun
Muhabbetin şenle dolsun

Yeniçeri yeniçeri
Belindedir hançeri
Al arabı gir içeri
İç ağam afiyet olsun
Söhbetin şenle dolsun

Kitabın "Cinaî ve Faciavî Türküler" bölümünde, Çankırı'dan derlenmiş olan "Talim Türküsü", Çankırlı İsmail'den derlendiği belirtilen "Beyler Bahçesi" türküsü ve Çankırlı halk sanatçısı Mustafa'dan derlendiği belirtilen, küçük bir çocuğun ölümünü anlatan "Çocuğa Yas" adlı türkülerin sözleri yer alır.

TALİM TÜRKÜSÜ

(KONS. H.T.D.8, SA. 30)
Eğil dağlar eğil üstünden aşam
Yeni talim çıkmış varam alışam
Ölmeden yarime bir dahi kavuşam
Aldılar yarimi elimden uyan uyansın
Buna taşdan yürek ister nasıl dayansın

Tüfengin kayada asılı kaldı
Esbabım sandıkta basılı kaldı
Nişanlım benden küsülü kaldı
Aldılar yarimi elimden uyan uyansın
Buna taşdan yürek ister nasıl dayansın

Gümüş cezvelerim kaynar ocakda
Yemen çöllerinde kaldım sıcakda
Altı aylık yavrum kaldı kucakda
Aldılar yarimi elimden uyan uyansın
Buna taşdan yürek ister nasıl dayansın
"928 seyahatinde Çangırı'da alınmıştır"⁶

⁶ Demirci, a.g.e., s. 274.

BEYLER BAHÇESİ

Beyler bahçesinden attım ben bir taş
Ne anam var ne babam var ne kardaş
Keskin bıçak hem arkadaş hem yoldaş
Yol verin beyime sisamlı dağlar
İki eli koynunda bir gelin ağlar

Beyler bahçesinden atlıyamadım
..... Büzüldü saklıyamadım
..... Bir tenhada yokliyamadım

Yüksek minarede kandil mum yanar
Öksüzün başına devlet mi konar
Kişi dertlerine böyle mi yanar

"928 Senesi üçüncü seyahat Çankırlı İsmail'den"⁷

ÇOCUĞA YAS

Höbeb oldu höbeb oldu
Avcı tazı sebep oldu
Yandı yürek kebab oldu
A dağlarda kalan oğlum
Çam dibinde buyan (donan) yavrum

İlgazın altında seti
Anam bana gitme dedi
Cigerimi tilki yedi
A dağlarda kalan oğlum
Çam dibinde buyan oğlum

Koçhisara gitti taziya
Taziya saldı yazıya
Bak şu kara yazıya
A dağlarda kalan oğlum
Çam dibinde buyan oğlum
Anam benim sandığımı açmasın
Çuha şalvarıma uçkur takmasın
Oğlu gelecek deye yola bakmasın
Örtüverin yazmamı boylu boyunca

Annem beni güldürmedi gülmesin
Yedi yıl sıtma tutsun ölmesin
Benden gayrı evlad yüzü görmesin
Örtüverin yazmamı boylu boyunca

Kar havasını görsendiye (görsendi ya!)

⁷ Demirci, a.g.e., s. 339.

Dönsen eve gelsendiye (gelsenidin ya!)
Övey anan evdeyse (evde ise)
Samanlığa girsendiye (girsenedin ya!)

"928 senesi Çangırı'da Mustafa'dan alınmıştır. Türkü, bir övey babanın karda kışda dağa oduna gönderdiği küçük bir çocuğun soğuktan donup ölmesi üzerine çıkarılmıştır."⁸

Cumhuriyet dönemi Türk halk bilimi çalışmaları arasında sosyal normları konu edinen kimi çalışmalar, geleneksel kültürümüzü, törenler ve folklor pratiklerini tanıtmaya yönelik önemli ipuçlarını içerir. Bu çalışmalardan biri olan Hamit Zübeyr Koşay'ın *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme* adlı eserde Çankırı halk bilimine geniş yer verildiği görülür.⁹

Dârü'l Elhân'dan sonra kurumsal olarak ikinci resmi derleme çalışması, *Ankara Devlet Konservatuvarınca* gerçekleştirilir. 1937-1952 yılları arasında gerçekleştirilen dokuz derleme çalışmasında, ülkemizin hemen her bölgesinden pek çok halk türkü ve ezgileri derlenerek, Konservatuvar'ın halk müziği arşivi oluşturulur.

1945 yılında Halil Bedii Yönetken, Muzaffer Sarısözen ve Rıza Yetişen'den oluşan ekip tarafından iki ay süren dokuzuncu derlemede; Ankara, Çankırı, Yozgat ve Kırşehir illeri gezilmiş ve 432 halk türküsü ve ezgisi kayıt edilmiştir. Bu derleme çalışmasında ; bozlaklar, sürmeliler, sohbet havaları, misket, meşeli, yıldız gibi halk türküleri derlenmiştir. Ankara Devlet Konservatuvarı'nın bu çalışmasında Çankırı ve yöresine ait 9 vokal, 3 enstrümantal olmak üzere toplam 54 halk ezgisi derlenmiştir.

945 Derleme Gezisi

İl	Vokal	Enstrümantal	Refakatli	Uzunhava	Kırık hava	Toplam
Ankara	60	53	101	30	184	214
Çankırı	9	3	42	5	49	54
Kırşehir	18	11	32	9	52	61
Yozgat	18	27	44	21	68	89 ¹⁰

Çankırı halk müziği ürünlerinin yer aldığı bir başka çalışma da Ferruh Arsunar'ın girişini oluşturduğu Şemsi Yastıman'ın *Türkten Türküler* adlı nota kitabıdır. Dört seri halinde yayımlanan nota kitaplarının ilkinde, Çankırı'ya ait bir türkünün notaları ve sözleri verilmiştir.

HA UN ELE

Kapıda gümüş firek te

⁸ Demirci, a.g.e., s. 373.

⁹ Hamit Zübeyir Koşay, *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Maarif Matbaası, Ankara, 1944.

¹⁰ İhsan Hınçer, "Devlet Konservatuvarı ve Halk Melodileri Derleme İş'i", TFA, Yıl: 2, C. 1, S.22, Mayıs 1951, ss. 337-338.

Dumanım direk direk te ha (bağlantı)

Ha da ha yavruya ha

Ha da ha güzele ha

Ha da ha un ele ha

Ha da ha dön ele ha

El yarine kavuşmuş da

Darısı bize felek te ha

Çıra çaktım yanmadı da

Meyil verdim almadı da ha

Çok yalvardım tanrıya da

Duam kabul olmadı da ha¹¹

Çankırı halk müziği hakkında bilgi aldığımız bir başka çalışma da Neriman-Nida Tüfekçi'nin birlikte yayımladıkları *Memleket Türküleri* adlı kitaptır. Çankırı halk müziği ürünlerinden uzun havalar ve oyunlu ezgilerden de bahsedilen çalışmada yörenin halk çalgıları konusunda bilgiler de yer alır. Ayrıca, kitapta Çankırı'dan derlenmiş "Kaçma Güzel Kaçma Ben Adam Yemem" adlı türkünün notası ve sözleri verilmiştir.

"Çankırı;: Çorum, Ankara, Bolu, Zonguldak, Kastamonu illeri ile sınırlıdır.

Uzun Hava tipleri : Bozlak, divan ve Ankara'nın Çiçekdağ havasına benzeyen parçalarıdır.

*2, 4 ve 9 vuruşlu türküleri vardır. Bu türkülerin büyük bir kısmı aynı zamanda birer oyun havasıdır. Müzik folkloru yönünden çok zengin illerimizden birisi de Çankırı'dır. Halk sazlarından; davul-zurna, bağlamalar, kavallar, darbuka, tef, zil, kaşık vs. bölge sanatçıları tarafından maharetle çalınır."*¹²

Çankırı "Yârân" geleneği ve bu geleneğin içindeki müzik uygulamaları hakkında en geniş bilgiyi aldığımız çalışma, Halil Bedi Yönetken'e aittir. 1966 yılında *Derleme Notları I* adlı kitabını yayımlayan Halil Bedii Yönetken, Çankırı müzik folklorunda yaren geleneğinin önemine işaret etmiştir. Sohbet geleneğini tanıtıcı bilgilerle başlayan Yönetken, bu geleneğin köklerinin Ahilik kültürüne uzandığından bahseder. Ancak bu bilgiler içerisinde özellikle müzik ile ilgili saptamaları dikkat çekicidir.

"Çankırı'da ilk halk müziği derlemesini 1928'de İstanbul Konservatuarı yaptı. Derlenen ezgilerden kırktan fazlası değerli folklorcumuz Ferruh Arsunar'ın imlâsiyle İstanbul Konservatuarı neşriyatının 8. ve 9. defterlerinde neşredildi. 1945 yılı yazında da biz bu eski ve güzel Türk şehrinde derleme yaptık ve bir çok orijinal halk ezgilerini plâğa aldık. Yakın tarihlere kadar Çankırı'da müzik ve raksın başlıca

¹¹ Şemsi Yastıman, *Türkten Türküler*, I. Seri, Şemsi Yastıman Sazevi Yayınlarından No:1, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1958, ss. 14-15.

¹² Neriman-Nida Tüfekçi, *Memleket Türküleri*, Hakan Yayınevi, İstanbul, 1964, ss. 36-37.

sahası 'sohbet' idi...Sohbet; içkisiz, kadınsız, edep ve terbiye dairesinde ve çok sıkı bir disiplin altında yapılan içinde müzikle raksın önemli yer aldığı, ahlâkî, içtimai bir toplantıdır... Sohbeta devam edenlere 'Yaran' denirdi... Çankırı sohbeti, bize göre, yüksek bedii bir değer taşıyan, Türk halkının içtimai, bedii zevk ve temayüllerini gösteren müstesna bir toplantıdır. Sohbet, Türkün güzel sanatlara, güzelliğe karşı ruhunda taşıdığı meyillerinçok dikkate değer bir ifadesidir...Çalgıcılar bütün sohbet geceleri, 10-12 hafta için angaje olurlar."¹³

Yönetken, yâran geleneğinde kullanılan başlıca halk çalgılarını belirtmiş bu çalgıların yâran mekânındaki oturma düzeninden bahsetmiş ve ezgilerin hangi sırayla seslendirildiği hakkında detaylı açıklamalar yapmıştır. Ancak, Yönetken'in ısrarla sohbet sırasında çalındığını vurguladığı 12 telli saz hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Sohbette seslendirilen türkülerin adlarını vererek fasılda hangi makamların ve hangi türlerin öncelikle icra edildiğini belirtmiştir.

"Şehnişindeki çalgı takımı, 12 telli saz, santur, gırnata, keman, zillimaşa, zilli tef, kaşık ve fincan gibi aletlerden mürekkeptir. Bu takıma sonraları ud da girmiştir. Çalgıcılar herkesten önce gelir, yemeklerini yerler ve yaran gelmeye başlayınca 'Çuhacı Oğlu Peşrevi'ni çalmaya başlarlar, uzun zaman devam eder. Oturma merasimi bitince saz fasla girer. Yaran arasında müziğe aşına kimseler varsa Küçük Başağa'nın işaret ve teklifi ile onlar önce dışarı çıkıp tekrar içeri girmek suretiyle şahnişinde yer alırlar. Orada yalnız vurma aletlerini çalabilirler, çalgıcıların çalgılarından çalmaya mezun değildirler. Sohbet geceleri ; 'Ah Yine Akşam Oldu, Yüzüğümün Allı Pullu Taşı Var, Evlerimin Önü Çepçevre Avlu, Aşkın Çakmağını Sineme Çaldım, Sabahın Seher Vaktinde Görebilsem Yarimi, Girdim Yarın Bahçesine, Kalk Gidelim Karataşa Yokuşa' gibi türküler söylenir. Davetli misafirler gelmeye başlayınca saz, misafirlerin önemine göre tertiplenir, meselâ Sabahi'den veya Hüseyini'den bir fasıl başlar, usule aşına birinin okuduğu bir gazelden sonra divan, koşma, topla koşma, zincirli koşma, müstezat, semai, Kerem, Kesik Kerem okunur. Kahve misafirleri ikinci 'kalk git' kahvesini içip gitmeye başlayınca bunlar arasında hatırı sayılanlar varsa saz takımı 'Cezayir' marşını çalar."¹⁴

Yârân sohbetleri sırasında oynanan halk oyunlarından da bahseden Yönetken, "Mahi" adlı oyunu bir çeşit "zeybek" olarak belirtmesi dikkat çekicidir.

"Sohbet yaranı yerli Çankırı oyunlarını bilmek zorundadırlar, bu mecburiyet yerli oyunların yaşamasını sağlamıştır. Bu oyunların sözleri 'Kömür Gözlüm Günüm Geçti Zarile, Kavağın Dahın Budadım Yoluna Canlar Adadım' gibi bir zeybek oyunu olabilir. Çankırı'nın özel oyunlarından biri ve belki en özeli 'Mahi' adlı, bir çeşit zeybek oyunudur. (Mahim Gelir Güle Güle).Sonra daha kıvrak oyunlara geçilir, işte bir tanesinin sözleri : 'Bir Gömlek Geyer Buz Gibi'...Bu arada 'Genç Osman'

¹³ Halil Bedi Yönetken, *Derleme Notları I*, Orkestra Yayınları, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1966, s. 27.

¹⁴ Yönetken, a.g.e., s. 28.

ezgisiyle de oynanır. Bu ezgiler hep 12 telli sazla çalınır ve yaran çift çift oynarlar."¹⁵

Yârân'da söylenen bazı türkülerin tarihi nitelikleri üzerinde duran yazar, ayrıca halk hikayelerine konu olmuş kahramanlara ait türkülerin seslendirildiğini de belirtir.

"Yârandan güzel sesliler yalnız saz ve def refakatiyle türküler söylerler. Sohbet geceleri tarihî ezgiler de söylenir. Napolyon'un Mısır'ı işgali, Sivastopol, Osmanlı - Rus harbi, Kozanoğlu, Şam Vakası, 1312 Yunan Seferi, Sultan Aziz'e dair türküler ve Köroğlu çalınıp söylenir. Arada, biri ince diğeri kalın sesli iki kişi tarafından Arzu ile Kamber de söylenir. Sonra vakit müsaade ederse bir fasıl daha yapılır, bu fasıl daha çok Sabahî'den olur, çünkü artık sabah yaklaşmak üzere dir. Gazel, koşma, kalenderî, müstezat, Gevherî söylenir."¹⁶

"Arap Verme" geleneğine ilişkin ayrıntılı bilgilere yer veren yazar, türkünün seslendirilmesi sırasındaki bütün uygulamalardan da bahseder.

"Sohbetin en enteresan tarafı : 'Arap Verme' usulüdür. Sohbet zilli maşa ile defin ismi araptır. Ocak kimde ise bunlar bütün bir hafta onda kalır. Çavuş elinde uzun bir şamdanla öne dikilir, büyük başağanın önüne gelirler, 12 telli saz, gırnata, keman, def, zilli maşa, kaşıktan mürekkep saz takımı çalıp söylemeye başlar. 'Fakirin Geldi Meydana, Elinde Gül Dane Dane, Yaran Baş İzin Kime' sözleriyle başlayan ezgi çalınıp söylenir... Arabı alacak olana karşı, gene hep bir ağızdan 'Hacı Hacı Canım Hacı, Başındadır Altın Tacı, Sohbet Tatlı Sonu Acı, Ağam Afiyet Olsun, Sohbetin Mübarek Olsun' ezgisi çalınıp söylenir... Sonra arabın iyi muhafaza edilmesine dair olan ezgi söylenir : 'Arap Seni Gezdirirler Areyi Areyi, Yazarlar Aklar Üstüne Kareyi'."¹⁷

"Çankırı sohbeti bir gün, bütün otantik dekoru ve mahiyetiyle muhakkak millî bir Türk operasında yer almalı ve sohbetin bütün ezgileri oyun figürleri böyle bir eserde kullanılmalıdır. Sohbet, gelecek Türk sanat eserlerine bütün dünyayı ilgilendirecek büyük özellikler verecektir."¹⁸

Yönetken, bu bilgilerin yanı sıra geçmişte yâran müziğine eşlik eden kimi müzisyenlerin Hıristiyan kökenden olduklarını belirterek bu yönüyle diğer sohbet geleneklerinden ayrıldığına altını çizer. Bu çalgıcıların dini kimliklerine önem verilmediğini yalnızca müzisyen kimliği ile bu gelenekte yer aldıklarını söylemektedir.

"Çankırı müzik ve oyunları esas itibarıyla sohbette görülenlerdendir. Saz heyetine Hıristiyanlar da katılmıştır. 12 telli sazın, santur, gırnata ve udla nasıl bağdaşmış olduğuna akıl ermez, acaba 12 telli saz çalanların en ustası Hüsmen oğlu, alaturka müziğe de aşına, sazıyla fasıllara da katılan bir sanatkar mıydı ? Öyle ise bu kaide dışı, müstesna bir haldir. Saz takımına Hıristiyanlar'ın da katılmış bulunması

¹⁵ Yönetken, a.g.e., s. 29.

¹⁶ Yönetken, a.g.e., s. 30.

¹⁷ Yönetken, a.g.e., s. 31.

¹⁸ Yönetken, a.g.e., s. 32.

sohbete daha beşeri bir hal vermiştir. Santurcu Topal Nikola yanında kemancı Serafim'den de bahsediliyor, bunların kültür itibarıyla tamamen Türkleşmiş kimseler olduğuna şüphe yoktur, fakat bir de sazdan, bağlamadan başka bir alet kabul etmeyen, içinde Müslüman Türk'ten başkasının bulunmadığı, Ankara cümbüşünü veya diğer muhabbetleri düşünenecek olursak, sohbetin bu bakımdan da bir özellik arzettiğini anlarız. Çankırı sohbeti hakikaten hepsinden ayrı bir toplantıdır. Burada saz takımı profesyonel kimseler arasından angaje olunur, bunlar isterse Hıristiyan olsun, ona ehemmiyet verilmez. Saz takımının esasen özel bir yeri vardır : Şahniçi, Şahnişia. Çalgıcılar sohbe katılanlardan ayrı bir zümredir. Yarandan hiç kimse onların çalgılarından çalamaz, yalnız vurma aletlerini çalmaya mezundurular. Sohbet şahnişininde oturan saz takımının santur, ud, keman, gırnataları ve onlarla çalınan gazel, divan vesaire şekilleri ile bu musikiyi, folklor kadrosu içine alıp mütalâa etmemize imkân yoktur. Sohbet folklorik unsurlarla, şehir müziği unsurları birbirine karışmış bir haldedir. Buna rağmen, bu enteresan toplantıya gene halk müziği ve oyununun ve binnetice halk kültürünün hâkim olduğuna da şüphe edilemez. Sohbet mutlaka bir Türk tarafından çalınan 12 telli saz, yerli ezgiler, eski özel yerli oyunlar hâkim bir durumdadır. Yaran çift çift oynarken yalnız 12 telli saz çalınır, yarandan güzel sesliler yalnız saz ve def refakatiyle ezgiler söylerler. Yaran santur, ud, gırnata çalmaz, bu haller ve sohbe söylenen bütün yerli, eski Çankırı'ya has halk ezgileri, oyunları sohbe halk sanatının hâkim olduğunu gösterir, 12 tellinin mutlaka Türk elinde olması dikkate lâyıktır. Çankırı'nın en seçkin sazcuları, Hüsmen Oğlu, Boynu eğri Mahir, Nerkis oğlu Rıza ve halen Dobi Ahmet adıyla tanınmış olan Ahmet Altuner'dir."¹⁹

Yönetken'in dikkati çeken bir diğer saptaması da; sohbe 'folklorik unsurlar' dediği halk müziği ile 'şehir müziği' diye nitelediği sanat müziği türlerinin içiçe olduğu yolundaki görüşüdür. Ayrıca, yörenin başlıca halk sanatçılarının adları da burada yer almıştır.

"Mahi" oyununun ezgisi, topal koşma, kömür gözlüm, sohbe başlangıç ezgisi, Gevheri, Aşık Ömer'den, halay havaları, salıncak türküsü, kaşık havası, diğer bütün yerli anonim türküler, Arap verme ezgileri bizim Çankırı'da plâğa aldığımız ezgilerin başlıcalarındandır. Derleme heyetimizin mütehassısı, folklor mütehassımız, Devlet Konservatuarı folklor arşivi şefi Muzaffer Sarısözen Çankırı'da derlediğimiz ezgilerden bazılarını notaya alıp radyo 'Yurttan Sesler' korosuna öğretmiştir."²⁰

"Çankırı'da Köroğlu da oynanır. 'Topal Koşma'nın asıl Çankırı malı olduğu iddia edilmektedir. Bozlağa 'bozuk' diyorlar. 'Gevheri' dedikleri 'Çiçekdağı' ezgisidir. 'Nağme Gelin' de rivayete göre Orta nahiyesinden çıkmadır. Çankırı 'Burçak Tarlası'nı da kendisine maletmektedir. Çankırı ezgileri, oyun havaları, tonalitede değişiklik gösterir, usulleri çift veya 9 vuruşludur, meselâ 'Hacer' çift vuruşlu,

¹⁹ Yönetken, a.g.e., s. 33.

²⁰ Yönetken, a.g.e., s. 34.

'Mahi' 9 vuruşludur. Çankırı ve dolaylarında oyun bakımından hem zeybek, hem halay kültürü hâkimdir."²¹

Bütün bu çalışmaların yanı sıra TRT kurumu tarafından da zaman zaman çeşitli yörelerde gerçekleştirilen derleme çalışmaları içerisinde Çankırı ve çevresine ait tespitler de bulunmaktadır. Bugün TRT THM repertuvarında Çankırı iline ait 47 türkü ve ezgi yer alır. Ezgilerin büyük çoğunluğunun Çankırı merkezden bir kısmının da Çerkeş, Kurşunlu, Şabanözü ve Atkaracalar yörelerinden derlendiği görülmektedir. Bu ezgilerin derlendiği başlıca kaynak kişiler; Dobi Ahmet (Altuner), Zeki Babadağ, Selahattin İnal, İsmail Eröktem, Urgancı Hüseyin (Zevk), Ahmet Bayrak, Gökmen Doğdu, Turhan Topper, Arif Aksoy, Hanife Ataman, Ahmet Yazıcı, Ali Osman Yazıcı, Kemal Karasüleymenoğlu, Yusuf Şehirlioğlu, Hakkı Yılmaz, Hüseyin Yıldırım'dır. Türkülerin derleyicileri olarak da Muzaffer Sarısözen, Ateş Köyoğlu, Ahmet Yamacı, Nida Tüfekçi, Mustafa Hoşsu, Erkan Sürmen, Emin Aldemir, Adnan Ataman görülmektedir.

Cumhuriyet döneminde başlamış olan ilk halk müziği derlemelerinden günümüze ulaşan Çankırı halk müziği ve yâran geleneğindeki müzik unsurları hakkındaki bu saptamaların, buzdağının sadece görünen kısmı olduğuna inanıyor ve Çankırı Valiliğince düzenlenen bu "Yârân Kültürü" sempozyumunun, gelecekte gerçekleştirilecek olan daha derinlikli çalışmaların, çok olumlu bir başlangıcı olarak görüyorum.

Teşekkür ederim.

²¹ Yönetken, a.g.e., s. 34.

GELENEKSEL YARAN KÜLTÜRÜ VE SİVİL TOPLUM BAĞLAMINDA TAŞIDIĞI DEĞER

Yrd. Doç. Dr. Ramazan YELKEN•

GİRİŞ

Türk siyasal hayatı hep yukarıdan devlet tarafından iktidarın istediğine göre toplumun yapılandırılmasıyla oluşmuş bir siyasal tarihtir. Devlet bu nedenle Türk siyasal tarihinin en başat, belirleyici ana kavramıdır. Bu yüzden Türk insanı tarihte kurmuş olduğu Türk Devletlerinin sayısıyla ögünür. Devlet Türk insanının nezdinde aynı zamanda uğrunda feda olunması gereken bir varlıktır. Birey, toplum gibi kavramlar devletten sonra gelir ve devlet bunlar için değil, bunlar devlet için vardır. “Devlet-i ebet müddet” düşüncesi herşeyden önce gelir. Devlet zorunlu, somut, kurumsal yani sosyolojik bir yapı olarak değil, metafizik “kutsal” bir olgu olarak algılanır. En son 1982 tarihli anayasamız bile bunun en büyük göstergesidir. Anayasanın başlangıç ilkeleri “Kutsal Türk Devleti...” ibaresiyle başlamaktadır. Bu nedenle herşey “devlet baba”dan beklenir, devletin her şeyi çözmesi umulur. Toplumun devlet otoritesi ve desteği olmadan temel yaşam alanlarını oluşturma potansiyeli ve sivil toplumun oluşması bu nedenle zayıftır. Devletin ortadan kalktığı yada otorite ve desteğinin zayıfladığı dönemlerde toplum kendi yaşam alanlarını oluşturma becerisini gösteremediği içinde kolayca kargaşa ve anarşi içine düşmektedir. Türk tarihinde bunun belki de tek istisnası olan Ahilik teşkilatı ve Yaran gibi onun köylere kadar uzanmış olan kolları bu denklem içinde incelenmeleri gereken yapılanmalardır.

SİVİL TOPLUM, DEMOKRASİ, DEVLET

Siyasi literatürün temel iki kavramı olan devlet toplum ilişkisinde insanlık tarihinde iki temel biçim ortaya çıkmıştır. Bu biçimlerin ikisinin temeli de sosyolojik bir ilkeye dayanmaktadır. Toplumsal yaşamın vazgeçilmezleri olan sağlık, barınma, eğitim, iş hayatı, üretim, din ve düşünce gibi gündelik hayat unsurlarının ne kadarını toplum tabandan kendi özgücü ile belirliyor ve yapılandırıyor, ne kadarını devlet yukarıdan belirliyor ve yapılandırıyor? Buradaki ağırlığın dağılımına göre siyasal yapının markası, kalitesi ve niteliği ortaya çıkmaktadır. Bu ağırlığın dağılımındaki orana göre devletin ve toplumun totaliter yada demokratik olmasından ve de sivil toplumdaki söz edilebilmektedir.

Sivil toplum siyasal felsefede bir çok filozof ve düşünür tarafından farklı algılanmış ve farklı anlamlar verilmiştir. Fakat buna rağmen sivil toplumu günümüzde en yaygın ve en basit tanımı olan “devlet ve birey arasında bir tür tampon bölge görevi yapabilecek ara toplumsal yapılar” (Özdalga, 1999) olarak anlamak yanlış olmayacaktır. Bu tanımdaki liberal felsefenin tartışmalı olan “birey” kavramını aşarak “aile” kavramına vurgu yapan bir başka tanım ise şöyledir: Sivil toplum “devletten ayrı, devletle ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun üyeleri tarafından

• Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

kendi çıkarlarını yada değerlerini korumak yada yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin oluşturduğu, devlet ile aile arasında ara bir birliktelik alanıdır” (White, 1994:379). Gönüllük esasına vurgu yapan diğer bir tanımda ise sivil toplumdaki “gönüllü, kendi kendini yaratan, (büyük ölçüde) kendi ayakları üzerinde duran, devletten özerk örgütlü toplumsal yaşam alanı” (Diamond, 1994:5) olarak söz edilmektedir. Charles Taylor (1990:11) ise; “devletin vesayetinde olmayan, özgür birliklerin bulunduğu yerde ve son derece bir bütün olarak toplumun bu tür birliklerle kendisini yapılandırabildiği ve eylemlerini koordine edebildiği yerde sivil toplumun var olabileceğini” ileri sürer. Bu tanımlardaki temel kavramlar olan devlet ve sivil toplum kavramları birbirine karşıt kavramlar değil aksine demokratik bir toplumsal yaşamın birbirini tamamlayan olgularıdır. Yanlış anlaşıldığı gibi sivil toplumun karşıtı askeri toplum da değil, olsa olsa gayri medeni, dağıntık, hak ve özgürlüklerini gerçekleştiremeyen, kendi kendine ayakta kalamayan toplumdur. Çünkü sivil toplumun başındaki sivil(civil) kavramının latince civilization yani uygarlık kavramıyla yakından ilişkisi vardır. Yani sivil toplum “medeni bir toplumdur”. Bu çalışmada incelenen ahilik ve onun uzantısı olan yaran teşkilatlarının en önemli yanı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu teşkilatlar göçebe Türk toplumunun Anadolu’ya yerleşerek kentlerde yaşamının gereği olan meslek ve onun etiğinin oluşmasında, kırlarda ise bir terbiye ocağı görevi oluşturarak yerleşik medeni yaşama geçen bir toplumun önünün açılmasında çok önemli roller üstlenmişlerdir.

O halde temel kavramımız olan sivil toplumu daha açık bir şekilde ortaya koymak için şartlarını belirgin hale getirmemiz gerekmektedir. Sivil toplumun oluşması için hem devletin hem de içinden çıktığı toplumun taşıması gereken olmazsa olmaz bir takım özellikler vardır. Devletin taşıması gereken birinci özellik “hukuk devleti”, ikincisi ise “sınırlı devlettir” (Çaha, 2000:58 vd.). Yani devlet keyfi kurullarla değil, hukuk ve hak esaslarına bağlı olarak yönetilmeli, bütün yurttaşlarını kanun önünde eşit statüde tutmalıdır. Eğer devletin bir ideolojisi varsa ve hukuka göre değil bu ideolojiye göre yönetiliyorsa bu ideolojiyi savunan gruplar devlete yakın diğerleri uzak olacaktır. Böylece kendine yakın olanlara imtiyazlar dağıtacak, bu kesimleri kollayacaktır. Oysa devlet toplum içindeki çatışmaları, uzlaşmazlıkları, haksızlıkları hukuk temelinde çözerek “kollayıcı” değil “koruyucu” olması gerekir. Çünkü sağlıklı bir sivil toplum eşit rekabet ortamında oluşur. İkinci olarak devletin görev ve faaliyetleri itibarıyla “sınırlı” olması gerekir. Devlet ne kadar eğitim, savunma, beslenme, barınma, üretim, din, düşünce gibi alanlara girerse sivil toplumun varolma alanı o kadar daralmış olur. Bu durum devletin bu alanlardan tamamen çekilmesi anlamını taşımaz. Devlet burada hukuk temelinde denetleyici görevini elbette sürdürecektir. Devlet sivil toplumun gelişmesi için adalet, savunma ve güvenlik gibi alanlara odaklanmalı topluma fırsat tanımalıdır. Devlet bu temel görevlerini bırakıp örneğin ekonomik alana ağırlık vermesi durumunda o oranda rant kapısı olacak dün ve bugün olduğu gibi bütün kesimler bu rantı paylaşmanın peşinde koşacaklardır. Türk tarihinde devlet hep başta belirtildiği gibi baskın ve başat belirleyici olduğu için sivil toplumun gelişimi mümkün olmamıştır. Bu ancak devletin zayıf olduğu, otoritesinin dağıldığı fetret dönemlerinde mümkün olmuş, Ahilik ve yaran

teşkilatlarında olduğu gibi sivil toplumun Türk tarihindeki belki de tek örneği diyebileceğimiz sivil oluşumlar topluma yön vermiştir. Ne zamanki devlet güçlenmiş otoritesini her alana yaymış, bu oluşumları kendi kontrolü altına sokmuş yada bu oluşumlar devletle bütünleşmiş, sivil özelliklerini yitirerek, verimlilikleri sona ermiş ve rant kapısı haline gelmişlerdir. Bu durum özellikle kentlerdeki Ahilik temelli esnaf örgütleri için gerçek olmakla birlikte, aynı kökten çıkmış olan yaran teşkilatı kırdan iktidardan ve ranttan uzakta bir terbiye ocağı olma fonksiyonunu sürdürmüştür. Oysa ideal olan sivil toplumun sadece devletin otoritesinin zayıfladığı dönemlerde değil güçlü olduğu dönemlerde de devletle birlikte varolmasının sağlanmasıdır. Bugün Türk toplumunun sağlıklı bir demokrasinin yerleşmesi için devletin sınırlandırılması ve sivil toplumun güçlendirilmesinin gerekliliği noktasında önemli arayışlar içinde olduğu bilinmektedir.

Sivil toplumun gelişmesi için devletin taşıması gereken “hukuk devleti” ve “sınırlı devlet” özelliklerinin yanında toplumsal yaşamında zorunlu bazı koşulları taşıması gerekmektedir. Bu anlamda sivil toplumun gelişimi beş temel önkoşulun gerçekleşmesine bağlıdır. Bunlar; “toplumsal farklılaşma”, “toplumsal örgütlenme”, “gönüllü birliktelik”, “toplumsal düzeyde otonomileşme” ve “baskı mekanizması oluşturma” olarak ifade edilebilir (Çaha, 2000:60 vd.). Toplumsal farklılaşmadan etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, siyasi, mesleki, ekonomik ve cinsiyet temellerindeki farklar kastedilmektedir. Farklılıklar toplumsal yaşamın doğasında vardır. Farklılıkları tek tip vatandaş temelinde tek din, tek düşünce şeklinde bastırmaya çalışmak istikrarı tesis etmediği gibi, iktidarı elinde tutanların toplumu kolayca yönetme arzularına hizmet eden totaliter bir düzene götürür. Basit bir mantıkla aynı özelliklere ve aynı donanımlara sahip olan insanların birbirine ihtiyaç duyması mümkün değildir. Oysa ne kadar farklılaşma olursa o kadar karşılıklı bağımlılık ve dayanışma oluşacaktır. Farklılaşma sanıldığı gibi çatışmayı değil dayanışmayı oluşturur. Önemli olan farklılıkları bir arada tutmak ve yaşatabilmektir. Bunun adı da demokrasidir. Sivil toplum örgütleri bu farklı talepleri kamusal alana taşırlar. Devlet bu farklı taleplerde hukuk temelinde değil de ideolojisi temelinde hareket ederse çatışma o zaman önlenemez bir hal alır. İkinci olarak bu farklılıkların kamusal alanda taleplerini ifade edilebilmesi için örgütlenebilmeleri gerekmektedir. Çünkü sivil toplum örgütlü toplumdur. Ancak örgütlenmelerin kamusal alanda meşru bir zeminde yapılması gerekmektedir. Bugün tartışıldığı gibi kamusal alan devlet tarafından tanımlanır ve sınırlandırılırsa¹ bu örgütlenmeler yer altına iner ve illegal bir çatışma alanı oluştururlar. Üçüncü olarak bu örgütlenmelere katılımın gönüllülük esasında gerçekleşmesi gerekmektedir. İnsanların doğuştan zorunlu olarak katıldığı aşiret gibi sosyolojik yapılar veya bir mesleği yapabilmesi için yasayla üyeliğinin zorunlu kılındığı ve zorunlu ödemelerde bulunduğu günümüzdeki barolar ve meslek odaları gibi bir takım kuruluşlarda sivil toplum özelliğini taşımazlar. Nitekim Ahi teşkilatı da 16. yy.dan itibaren bu özelliğini yitirmiştir. Dördüncü olarak bu kuruluşların devletten bağımsız otonom bir varlık olmaları gerekir. Devletin kurduğu veya yönlendirdiği kuruluşlar sivil özelliklerini yitirirler.

¹ Kamusal alan kavramıyla ilgili olarak bak. Yelken, Ramazan, “Kamusal Alan Kim(ler)in Alanı?”, Sivil Toplum, 1(2), 2003 ve aynı sayıdaki diğer yazılar.

Son olarak da sivil toplum örgütleri hukuk ve siyaset kuralları çerçevesinde baskı mekanizması oluşturması gerekmekte, üyelerinin ve savunduğu grupların hak ve taleplerini meşru zeminlerde dile getirmek için çeşitli etkinliklerde bulunması gerekmektedir.

AHİLİK VE YARAN TEŞKİLATININ KÖKLERİ

Yaran kültürü ve teşkilatını anlamak için öncelikle Ahilik teşkilatını anlamamız gerekmektedir. Bu konuda önemli çalışmalar yapılmış olduğunu vurgulamamız gerekmektedir. Bu nedenle Ahiliğin kökeni ve kuruluşuna ait yeni tezler ortaya koyma iddiasından çok bu bilgileri özetleyerek konumuzla ilgili sosyolojik analizlere öncelik vereceğiz. Ahiliğin kökeniyle ilgili çeşitli tartışmalar mevcut olmakla birlikte bu tartışmaları tek yanlı bakış açısından soyutlayarak bütünsel bir sosyolojik analizde birleştirmek mümkündür. Bu konuda mevcut literatürde genel olarak üç bakış açısının mevcut olduğu söylenebilir. Birincisi Ahiliğin tamamen eski Orta Asya Türk kökenli bir teşkilat olduğu tezidir. İkincisi Türklerin Müslüman olmalarından sonra girdikleri yeni kültür dairesinden edindikleri unsurlar içerisinde Arap Fütüvvet teşkilatının kopyası olduğudur. Üçüncüsü ise Türklerin Anadolu'ya geçmeleriyle birlikte başlayan değişim sürecinde karşılaştıkları Bizans kültürü içindeki lonca teşkilatlarıyla aynı olduğu tezidir. Bu üç tezinde elbette kendisine ait tutarlı delilleri vardır. Fakat sosyolojik bir kural olarak hiçbir kültür ve toplumsal kurum çevreden bağımsız dış bir etkiye maruz kalmadan tek başına var olamaz. Mutlaka az veya çok zaman içinde şartlara bağlı olarak çevreden etkilenir ve etkiler. Konuya bu açıdan bakıldığında Ahilikte tarihsel süreç içinde bu ilişki ve etkileşim dairesinden geçerek kendi toplumsal kimliğini bulmuştur denebiliriz. Nitekim konuyla ilgili yapılan sosyolojik bir çalışma bu sonuca ulaşmaktadır. “Ahilik; gerçek anlamıyla bu üç kaynaktan gelen etkilerin, Anadolu insanı tarafından Selçuklu Osmanlı devirlerindeki Anadolu toplumunun sosyoekonomik şartları içinde yoğrulması ve biçimlendirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır” (Güllülü, 1977:13).

“Ahi” sözcüğü Arapça'da “kardeşim” anlamına gelmektedir. Kaynaklar bu sözcüğün Türkçe'deki cömert, eli açık, yiğit, konuksever anlamlarına gelen “aki” sözcüğünün terimleşmesinden geldiğini söylemektedirler (Çağatay, 1997:43, Güllülü, 1977:18). Ahiliğin önemli özellikleri olan bu niteliklerin eski göçebe Türk kültüründen geldiği ifade edilebilir. Ahiliği meydan getiren sentezin diğer bir unsuru ise “Fütüvvet'tir”. Arapça “feta” delikanlı, yiğit, eli açık, gözü pek, iyi huylu kişi anlamlarına gelmektedir. Türklerin eski gelenek ve örfleriyle de uyum içinde olan bu değerleri kabul etmeleri zor olmamıştır. İslam kaynaklı Fütüvvetnameler Ahilerin zaviyelerde uydukları ve uyguladıkları tüzük veya yönetmelik niteliğini almıştır (Çağatay, 1997:2, 155, İnalçık, 1999: 192, Demirci, 1996: 44). Ahiliği etkilediği söylenen son unsur Anadolu'da Türklerin karşılaştığı Bizans Loncalarıdır. Bizans Loncaları mesleki menfaat birlikleri olarak Ahiliğin teşkilatlanmasında rekabet unsuru olarak karşı etki yapmıştır. Fakat bunları ahilikten ayıran çok önemli özellik Ahiliğin başlangıçta bir menfaat birliği olmamasıdır. Fakat Ahilik zaman içerisinde başlangıçtaki sivil özelliğini yitirerek merkezi otoriteye bağlı bir mesleki menfaat birliğine yani loncaya dönüşmüştür. Bunda bu loncaların etkisi olduğu söylenebilir

(Güllülü, 1997:63,65)². Kısaca Ahilik çeşitli sosyolojik şartların ortaya çıkardığı ve göçebe Türk değerleri ile yerleşik islami değerlerin sentezinden oluşan bir Türk kurumudur.

Ahiliği ve Yaran teşkilatını bir sivil kuruluş olarak ortaya çıkaran esas önemli sebepler çeşitli tarihsel olaylara bağlıdır. Bu süreci tarihçiler Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi olarak nitelerler. Sosyolojik olarak ise Türklerin kitleler halinde Anadolu'ya göçmesi ve göçebe ve yarı göçebe bir toplumdaki yerleşik bir topluma dönüşme süreci olarak ifade edilebilir. Ahilik devlet otoritesinin tam tesis edilemediği bu geçiş sürecinin ortaya çıkardığı sivil bir kuruluş olarak doğmuştur. Bu tarihsel süreçte bir çok olay etkili olmakla birlikte göç dalgalarının oluşumunu sağlayan birkaç önemli olay vardır. Birincisi 1040 yılında Selçukluların Dandanakan savaşında Gaznelileri yenerek İran'ı ele geçirmeleridir. İran böylece Asya'dan gelen büyük göç kitlelerinin geçiş köprüsü görevini yaptı. Fakat Türkler burada durmadı ve asıl önemlisi 1071 Malazgirt savaşı ile Bizanslıları yenerek Anadolu'nun kapılarını açtılar. Bu iki önemli olay gönüllü diyebileceğimiz birinci büyük göç ve yerleşme sürecini başlattı. Asya'dan Anadolu'ya ikinci büyük göç dalgası olumsuz bir nedenle zorunlu olarak ortaya çıktı. Dönemin tarihine önemli bir aktör olarak giren Moğollar 1227 yıllarında Türkistan ve Harezmi bölgesini kanlı bir şekilde istila ettiler. O çağların en uygar Türk şehirleri olan Buhara, Samerkand, Taşkent, Belh, Merv yerle bir edildi. Birinci göç dalgasında gönüllü olarak gelenler daha çok sürü hayvancılığı ile geçinen atlı göçebe savaşçı Türkler olmasına karşın, ikinci büyük göç dalgasında zorunlu olarak Moğollardan kaçarak Türkmen Eli diye anılan Anadolu Selçuklularına sığınanlar geldikleri şehirlerin zengin, yerleşik gerçek esnaf ve zanaatkarlarıydılar. Fakat bu durum uzun sürmedi ve Moğollar 1243 Köse Dağı savaşı ile Anadolu Selçuklu Devletini de yenerek uyruk haline getirip egemenlikleri altına aldılar. İlhanlılar adı altında yaklaşık bir yüzyıl Anadolu'yu işgal altında tuttular (Çağatay, 1997:47, 211). Beylikler dönemi başladı ve Anadolu'da merkezi devlet otoritesi tamamen sarsıldı. Bilindiği gibi bu dönemde Çankırı, Kastamonu bölgesinde de Candaroğulları Beyliği hüküm sürdü. 1277'de Mısır Türk Kölemenleri Hükümdarı Baybars Anadolu'ya girerek Moğol işgalini sona erdirdi. 1299 yılında bu beyliklerden Osmanlı Beyliği sivrilererek Anadolu'da diğer beylikleri egemenliği altına aldı ve kısa bir süre de olsa merkezi otoriteyi tekrar tesis etti. Ancak 1204 yılında Timur'un Yıldırım Beyazıt'ı yenmesi ve Anadolu Beyliklerine eski topraklarını tekrar vermesi ile merkezi otorite tekrar bozularak fetret devrine girildi. Düzenin tekrar tesis edilmesi ancak 1413 yıllarından Fatih'in tahta geçmesine kadar uzandı.

İşte Ahilik ve onun yan kuruluşları sayılan Yaran teşkilatlarının sivil bir oluşum olarak ortaya çıkması bu tarihsel süreçte meydana gelmiştir. Bu süreçte konumuz açısından vurgulanması gereken Ahiliğin ortaya çıktığı ortamdaki sosyolojik olguları şöyle ifade edebiliriz: Birincisi Asya'dan Anadolu'ya uzun yıllar süren büyük bir kitlesel göç söz konusudur. İkincisi çoğunlukla göçebe ve yarı göçebe olan bu kitlelerin yeni yurtlarında kalıcı olacak şekilde yerleşebilmeleri için yerleşik

² Prof. Neşet Çağatay ise Ahiliğin Bizans Loncalarını etkilediğini kaydetmektedir (bkz. 1997:76)

hayatın gereği olan medeni şehir yaşantısının kurallarını, üretim sürecindeki iş ve meslek tekniklerini en az diğer toplumlarla rekabet edecek düzeyde ortaya koymaları gerekmektedir. Son olarak başta belirtildiği gibi toplumsal yaşamın düzenlenmesi görevi Türk siyasal hayatında hep devlet eliyle belirlendiği halde bu tarihsel süreçte bu görevi yerine getirecek merkezi otorite tam olarak tesis edilememiştir. İşte Ahilik ve Yaran teşkilatı Türk toplumsal tarihinin belki de en önemli sivil kuruluşu olarak siyasi otorite boşluğunda devletten bağımsız bir şekilde tamamen toplumun dinamiklerinden ve ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinde elbette savaşçı gücün yanında Ahilikten başka sufiler ve dervişlerin kurduğu bir çok kuruluşun önemli yararları olmasına rağmen en önemli pay kuşkusuz Ahiliğe aittir.

Türk tarihinin belki de en büyük göç dalgasıyla gelen bu insanların yerleşmeleri, yerli tüccar ve sanatkarlar karşısında tutunabilmeleri, onlarla rekabet edebilmeleri, sağlam standart mal üretip satabilmeleri ancak aralarında güçlü bir dayanışma kurarak örgütlenmeleri ile mümkündür. Anadolu'da Ahilik işte böyle bir zorunluluktan ortaya çıkmış, Selçuklu ve Osmanlı dönemine damgasını vurmuştur. Acımasız Moğol saldırısı ve işgali merkezi otoriteyi zayıf düşürdüğü için toplumun kendi dinamikleri harekete geçmiştir. Deri işçilerinin ve Ahiliğin piri efsanevi Ahi Evran'ın (1171-1261) Anadolu'ya gelişi de bu döneme yani 13. yy'ın ilk yarısı ile 14. yy'ın ilk yarısına rastlamaktadır. (Çağatay, 1997:49). Ahilik Anadolu'yu Moğolların istilasından bir süre önce yaklaşık 1240'lı yıllarda kurulmaya başladı (Çağatay, 1997:235). Anadolu kapılarının açılmasıyla gelen birinci büyük göç kitlesindeki göçebe, savaşçıların dinamizmi ile Moğol saldırısından kaçan ikinci göç kitlesindeki şehirlizengin esnaf ve zanaatkarların becerisinin islam Fütüvvet ahkaki ve ilkeleriyle bileşimi bu teşkilatı ortaya çıkardı. Ahilik orta çağlarda Anadolu'nun sosyal ekonomik ve ahlaki yaşantısını düzenlemekte büyük bir rol oynamıştır. Öncelikle göçebe-hayvancı Türklerin en iyi bildikleri dericilikten başlayarak sonra bütün sanat ve meslek dallarını sitemli bir şekilde örgütleyerek şehir ve kasabaların ekonomik ve sosyal hayatını medeni bir düzene soktular. Ahiliğin birinci şartı bir sanat ve meslek sahibi olmaktır. Gündüz dükkanlarda ve tezgahlarda mesleğini en iyi şekilde yapma becerisi kazanma, akşamları ise zaviyelerde Ahi Babaların kontrolünde ahlaki, terbiyevi ve dini eğitimden geçerek medeni bir insan olmanın yolları açılmıştır. Kısaca Ahilik, başkasına el açmadan, bir meslek sahibi olarak onurlu bir şekilde yaşamayı ve toplumsal paylaşıma açık olmayı bilen dönemin insan tipini yaratmayı hedeflemiştir.

Ahiliğin sivil toplum özelliği faaliyet ve işleyişinde olduğu kadar merkezi otoriteyle ilişkileri açısından da ortaya çıkar. Başta belirtildiği gibi Türk siyasal hayatında devlet birincil ve baskın özellikte olduğu için sivil toplumun gelişimi zayıf kalmıştır. Ancak Ahilik merkezi otoritenin zayıf olduğu dönemlerde kurulup faaliyet gösterdiği için toplumdan dinamiklerini alan sivil özelliği öne çıkmıştır. Ahiliğin sivil özelliği ile yukarıda sıralanan Anadolu'da merkezi otoritenin tesis edilme sürecinin yakın ilişkisi vardır. Merkezi otoritenin tesis edilme durumuna bağlı olarak Ahilikte dönüşüme uğramış ve sivil özelliğini yitirmiştir. Bu bakımdan Ahiliğin tarihinde iki önemli dönem tespit edilebilir: Birincisi ilk kuruluşundan -yani

Selçukluların son döneminden- Osmanlı merkezi idaresinin güçlenmesine –yani Fatih dönemine- kadar tamamen bir sivil kuruluş olarak yaşamış, kendi otonomisini korumuştur. Bu dönemde teşkilatta başta Ahi Babalar olmak üzere kendi hiyerarşik örgütlenmesi korunmuştur. İkinci dönem ise Osmanlı merkezi otoritesinin kontrolüne girerek yalnızca bir esnaf lonca teşkilatına dönüştüğü ve sivil özelliğini yitirdiği dönemdir. Bu dönemde merkezi idarenin atadığı “Kethüdalar” ve “Yiğitbaşılar” örgütü yönetmekte, Ahi Babaların eski gücü tükenmektedir (Arıcı,1999:42 vd., Güllülü, 1977:137). Nihayet 1727 de “Gedik” adını alarak yasayla düzenlenen mesleki imtiyaz kurumlarına dönüşmüştür (Çağatay, 1996:43). Bu durumu Prof. İncalcık (1999:194) şöyle ifade eder: “Sultanın gücü ve otoritesi son derece mutlak olan Osmanlı devrinde, Ahi teşkilatının çözülüşünden söz edilmekte, ahilik başlangıçta daha ziyade bir sivil toplum kurumu karakteri gösterirken gittikçe daha ziyade devlet kontrolü altında sırf bir esnaf teşkilatı durumuna geldiği tezi genel kabul görmektedir... ahi zaviyelerinin vakfanelere dayanan bağımsız statüsü, yani sivil toplum örgütü karakteri, yerini Padişah’ın, devletin kararına bırakmaktadır.”

YÂRAN TEŞKİLATININ SİVİL TOPLUM ÖZELLİĞİ

Başta belirtildiği gibi yâran teşkilatı Ahiliğin kırlarda, köylerdeki dönemin gereksinimlerinden kaynaklanan ve aynı amaca hizmet eden fakat farklı fonksiyonları olan uzantıdır (Çağatay, 1996:42). Zaten Arapça ahi sözcüğünün kardeş anlamına gelmesi gibi yaran da dost, arkadaş anlamına gelmektedir. Ahi teşkilatları genelde şehir merkezli kuruluşlar olmasına rağmen onların köylere kadar inmesini çeşitli sosyolojik faktörler zorunlu hale getirmiştir. Bunlardan en önemlisi Moğolların Anadolu’yu işgalidir. “Bu işgal nedeniyle ahiler, Moğollarla mücadele için kırsal kesime ve ücra yerlere kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu kaçış zaviye ve köy odalarında ahilik teşkilatlanmasının köylere kadar ulaşmasına yol açmıştır” (Arıcı, 1999:41, ayrıca bkz.Bayram, 1991:155,157). Ahilerin köylerde teşkilatlanması geçici bir durum olamamış kalıcı bir amaca hizmet etmiştir. Şehirlerden köylere hatta dağ başlarına kadar yayılan zaviyeler, köy odaları, yaran odaları Anadolu’da uzun süren bu göç sürecinde her türlü konuğa bir sığınma evi olmuştur. Göç dalgasının yerleşmesinde, sıkıntılı günlerini geçirmesinde bu odalar adeta birer göçmen bürosu gibi çalışmışlardır. Bu gün bile halen Anadolu köylerinin bir çoğunda bu tip köy odaları mevcuttur. Ahiler yalnızca şehir ve kasaba esnaf ve sanatkarlarını eğitmekle kalmamış eğitim misyonunu bu süreçte köylere kadar yaymışlardır. Köylerdeki yaran teşkilatı da tıpkı Ahi zaviyeleri gibi çalışmış, fakat sadece eğitimin niteliğini değiştirerek mesleğe yönelik şehirli insan yerine, göçebe kır kültürünün sertliğini taşıyan insana en basit ve yalın şekilde toplum adap ve erkani konusunda eğitmiştir. Yaran toplantılarındaki titiz oturup kalkma, yeme içme, konuşma, toplum içerisinde hareket etme, ikramlar, oyunlar, büyük bir ciddiyet içerisinde yapılan, tam ve kesin kuralları olan tüm bu törensi eylemler medeni, ahlaklı, yardımsever, fedakar, çalışkan bir birey yaratma eğitiminin adımlarıdır. Bütün yaz toprağında, hayvanın peşinde sert tabiat şartlarında çalışan köy insanı harman kaldırıldıktan sonra başlayan bu eğitim ve eğlence ortamında basit, sade ve yalın bir şekilde gurur duyacağı medeni bir kimlik kazanmaktadır

Yâran teşkilatlarının yapısı, işleyiş kural ve kaideleri konusundaki eserlere bakıldığında Ahi teşkilatlarının kural ve kaidelerinin basitleştirilerek, köydeki insana uygun biçimlere dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Başta örgütlenme biçimi gelmektedir. “Yaran başı” ya da “baş ağa” ahilerin “Ahi baba”sı gibidir ve kesin bir itaat ve saygı görmektedir ve buliderler seçimle iş başına gelmektedir (Çağatay, 1997:247). Yaranların “oda başı”, “çavuş” ya da “kahya” olarak adlandırdıkları kişi ahilerin “nakib” karşılığıdır. Yaran toplantısı sonunda yapılan “mahkeme” ahilerdeki “makam-ı insaf duruşması gibidir (Çağatay, 1997:145, 148). Yaran odalarının düzen ve tefrişi de Ahi zaviyelerinden örnek alınmıştır (Ateşsoy, 1988:89). En önemli ahi kuralları olan “üç şeyin açık (el, kapı,sofra), üç şeyin kapalı (göz, dil, bel) olması” ilkeleri yaran içinde aynıdır (Çağatay, 1997:162, Ateşsoy, 1998:87, Kıymaz, 2004:2).

Bütün bu özellikler yaran teşkilatının halkın kendi dinamiklerinden kaynaklanan sivil bir oluşum olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca yukarıda bahsedildiği gibi Ahi teşkilatları merkezi otoritenin tesis edilmesiyle sivil toplum özelliklerini yitirmesine rağmen Yaran teşkilatları köylerde günümüze kadar bu özelliklerini koruyarak gelmişlerdir. Bunda kuşkusuz yaran teşkilatlarının köylerde merkezi otoriteden uzakta olmalarının, ekonomik ve politik faaliyetlerin dışında kalmalarının payı vardır.

Sivil bir oluşum olarak yaran teşkilatlarının faaliyet ve fonksiyonları şu şekilde ifade edilebilir: Bireyin ahlaki ve terbiyevi eğitimini sağlamak, gençleri kötü alışkanlıklardan uzak tutmak, yardımlaşma dostluk ve dayanışmayı sağlamak, eğlence ve boş zaman faaliyeti oluşturmak, köyün bir takım işlerini ortaklaşa görmek, konuk ağırlamak, toplum düzenini koruma güvenlik ve emniyeti sağlamamada yardım etmek, sorunların tartışıldığı küçük bir meclis görevi yapmak, türkü, halk oyunları, orta oyunları gibi geleneksel sözlü halk kültürünün devamını sağlamak. Bu ve bunun gibi zaman ve yöredeki ihtiyaca göre yaran teşkilatlarının fonksiyonları değişiklik gösterebilir.

SONUÇ

Her kurum ve o kurumun pratik hayattaki örgütlü yapıları, içinde yeşerdikleri kültür ortamında bir amaca ve bu amaç doğrultusunda çeşitli fonksiyonlara hizmet ederler. Ahilik ve onun köylerdeki uzantısı olan Yaran Ocakları da geçmişte toplumun başat insan tipini oluşturmada önemli fonksiyonlar icra etmiş sivil oluşumlardır. Bu kurumlar zaman içinde gerçek fonksiyonlarını yitirerek yaranda olduğu gibi kültürel bir kuruma dönüşmüştür

Bu nedenle bu kurumlar, Orta Asya’dan bugüne uzun ve önemli değişmelerden geçmiş olan Türk toplum yapısının değişim sürecini ve bu değişim içindeki kişilik tipinin anlaşılmasında kilit birer sosyolojik analiz araçlarıdır. Ahilik ve yaran teşkilatının oluşmasında Orta Asya’dan Anadolu’ya yapılan büyük göç ve göçebelikten yerleşik topluma geçiş sürecinin etkili olduğu ifade edilmişti. Türk toplumu bugün de her yönden önemli bir değişim sürecini yaşamakta, bunun en belirgin göstergesi olarak ta kırdan kente göçle birlikte kalkınma ve

demokratikleşme çabaları da devam etmektedir. Göç sürecine katılan insanlar geleneksel değerlerini tamamen arkalarında bırakmamakta, önemli ölçüde değişmiş olsa da bunları da kente taşımaktadırlar. Toplumsal değişim sürecinde Yaran olgusu da böyle bir durumu yaşamaktadır. Değişimin baş döndürücü anaforu içinde sönmeye yüz tutmuş olan Yaran kültürünün kente göç etmiş insanların elinde uzun bir suskunluktan sonra yeniden canlandırılmaya çalışıldığını, bunda da küçümsenmeyecek düzeyde başarılı olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu durum aynı zamanda kimlik arayışının bir çabası olarak anlaşılabilir.

Fakat bu arayışın bugün sadece nostaljik bir duygulanımdan öteye gidemediğini de vurgulamamız gerekmektedir. Günümüz Yaran sohbetleri, geçmişte ifa ettiği dayanışma ve insan yetiştirme diye özetleyebileceğimiz fonksiyonlarının çok uzağında işlevsiz bir gelenek sergilemesinin ötesine geçememektedir. Bunun böyle olması sosyolojik açıdan tamamen izahı mümkün normal bir durumdur. Çünkü hiçbir toplumsal kurum toplumsal değişim sürecinde varlığını devam ettirse de aynı yerini ve ifa ettiği fonksiyonlarını aynen koruyamaz. Mutlaka değişimden payını alır, ya yok olur gider yada kendini yeni duruma uyarlayarak toplumsal yaşamda yerini alır. Özellikle Türk toplumunun geçirdiği hızlı ve inişli çıkışlı değişim sürecini göz önüne aldığımızda, bir çok geleneksel kültür öğelerimizin değişimin ögütücü çarklarına dayanamadığına şahit olmaktayız. Bir kültür öğesinin değişim sürecinde varlığını koruyabilmesinin en önemli şartlarından birisi o toplumdaki yeri, önemi ve ifa ettiği fonksiyonundaki vazgeçilmezlik derecesidir. Sözelimi geleneksel medrese eğitimi Osmanlı toplumundaki önemli yerini değişim süreci içinde modern eğitime bırakmak zorunda kalmıştır. Bunun yanında bugüne mutlaka etkiler de bırakmıştır. Bugün Osmanlı medreselerini aynı fonksiyonlarıyla canlandırmak mümkün değildir. Fakat tarihte nostaljik bir gezi olması arzusuyla canlı birer müze olarak açılıp meraklılarına sergilenebilir. Bu o kurumun sosyolojik anlamda devam ettiği ya da canlandırıldığı anlamına gelmez. Tam aksine postmodern bir tanımla tüketim ve gösteri toplumunda o kurumun bir kültürel tüketim nesnesi olarak sadece sergilendiğini gösterir. Son yıllarda yine toplumsal değişimin geldiği noktada uzun ve yıpratıcı bir göç süreci içinde nispeten kentlileşen kesimler geçmişi yeniden keşfetmek, köklerine dönmek yada eski değerleri yeniden canlandırmak adına iyi niyetli girişimlerde bulunmaktadırlar. Fakat bu iyi niyetli girişimler bilinçli ve bilimsel araştırmalar eşliğinde ne istediğini bilerek değil de, sandıktan eskiye ait ne varsa çıkarıp olduğu gibi giymek gibi aceleci bir tavırla yapılırsa senaryosu kötü yazılmış ve kötü oynanan bir oyundan öteye gidemez. Buda izleyicileri ve oyuncularını bıktıracağı için uzun süre dayanamaz.

Bugün Yâren kültürünün de iyi niyetli çabalarla canlandırılmaya çalışıldığı bu ortamda aynı tehlikeyle karşı karşıya olduğunu söylemek mübalağa olmayacaktır. Bu bakımdan bu iyi niyetli girişimlere bu sempozyumla bilimsel bir toplantının eşlik etmesi umut vericidir.

Tüm bunların eşliğinde Yaran'ın geçmişte toplumsal yapıdaki yeri ve ifa ettiği fonksiyonlar araştırılarak, bunun ışığında günümüz toplumundaki yeri ve ifa edebileceği yeni fonksiyonlar ortaya konulmalıdır. Bu tartışma özellikle

demokratikleşme çabası içindeki siyasal toplumsal yapımızda büyük eksikliği duyulan sivil toplum kavramı bağlamında yapılmalıdır. Sivil toplum kavramı; demokrasi, devlet, toplum ve birey kavramlarıyla birlikte anlamını kazanan, sağlıklı bir demokrasinin yerleşmesi için vazgeçilmez temel olguların en başta gelenidir. Demokrasinin devlet eliyle yukarıdan kurulan bir kanunlar mekanizması değil, bireyden başlayarak toplumsal grupların her kademesinde bir yaşam biçimine dönüşmesi gereken bir kültür olduğunu unutmamamız gerekir. Devlet ile birey arasındaki kamusal alanı dolduran, hak ve özgürlüklerin temsilciliği noktasında bir denge işlevi gören sivil toplum kuruluşlarının demokrasi için ne kadar önemli olduğu unutulmamalıdır. Yaran teşkilatı ve kültürü günümüzde toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak sivil toplum bağlamında kırdan başlayan bir potansiyel taşımaktadır. Bugün Yaran örgütlenmeleri sadece nostaljik bir geleneksel kültür sergilemesinin ötesine taşınarak, geçmişinde ifa ettiği toplumun ihtiyaç duyduğu insanı yetiştiren ocaklar olması fonksiyonuna uygun olarak, günümüzde de hak ve özgürlüklerinin bilincinde olan bireyleri topluma kazandıran sivil toplumun birer temsilcileri olabilirler.

KAYNAKÇA

- ABSARILIOĞLU, Ahmet, İhsan Şen, 2004, "Yâran Kültürü", <http://www.cansaati.org/www/yaran.pdf>, 21 07 2004
- ARICI, Kadir, 1999, "Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Anadolu Ahiliği (Ahiyan-ı Rum)", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, TC. Kültür Bak. yay., Ankara, s: 38-48
- ATEŞSOY, Yaşar, 1988, **Yaran Diyarı Bizim Çankırı**, Çankırı Esnaf ve Küçük Sanatkarlar Der. Yay., Ankara
- BAYRAM, Mikail, 1991, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatın Kuruluşu**, Damla mat., Konya
- ÇAHA, Ömer, 2000, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür yay., İstanbul
- ÇAĞATAY, Neşet, 1989, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Türk Tarih K. Yay., Ankara
- , 1996, "Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri", **I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, TC. Kültür Bak. yay., Ankara, s: 33 –43
- DEMİRCİ, Mehmet, 1996, "Ahilikteki Fütüvvet Ahlakı", **I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, TC. Kültür Bak. yay., Ankara, s:44 -47
- DIAMOND, Lary, 1994, "Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation", **Journal of Democracy**, (July-1994)
- DURAN, Bünyamin, 1996, "Weberyen Yaklaşımla Ahilik Kurumunun Değerlendirilmesi", **I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, TC. Kültür Bak. yay., Ankara, s: 49-61
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin, 1977, **Ahi Birlikleri**, Ötüken yay., İstanbul

İNALCIK, Halil, 1999, "Ahilik, Toplum, Devlet", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, TC. Kültür Bak. yay., Ankara, s: 189-200

KIYMAZ, Ahmet, 2004, "Yaran Kültürü",
http://www.cansaati.org/article_read.asp?id=463, 21 7 2004

ÖZDALGA, Elizabeth, Sune Persson, 1999, (Edisyon), **Sivil Toplum Demokrasi ve İslam Dünyası**, (Çeç. Fethi Ali), Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul

TAYLOR, Charles, 1990, "Mades of Civil Society", **Public Culture**, 3/1

TEZCAN, Mahmut, 1989, Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yaren Sohbetleri, Kültür Bakanlığı yay., Ankara

-----, 1996, "Ahilik Kaynaklı Geleneksel Delikanlı Örgütleri", **I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, TC. Kültür Bak. yay., Ankara, s:157 - 161

-----, 1999, "Ahilik Çerçevesinde Oluşan Türk Kültürünün Temel Taşları", **II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, TC. Kültür Bak. yay., Ankara, s: 284-288

WHITE, Gordon, 1994, "Civil Society, Democratization and Devolopment (1): Clearing the Analytical Ground", **Democratization**, 1/3

YELKEN, Ramazan, 1987, "Gaziler Köyünde Gelenek, Adet ve Törelere Sosyal *Kültürel Değişme*", (*AÜ DTCF Sosyoloji Bölümü basılmamış çalışma*), Ankara

"Yaren Nedir?", <http://www.atkaracalar.8m.com/yaren.html>, 21 7 2004

<http://www.cankirininsesi.com/yaranlik.htm> 21 7 2004

"Yaran", <http://www.cankiri.gov.tr/kulturyaran.htm>, 21 7 2004

TÜRKÜLERDE YÂREN VE YÂRENLİK KAVRAMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Hüseyin YALTIRIK*

Türk halk müziği ve edebiyatında en yaygın tür olarak kabul gören “türkü” gerek anlattığı olaylarla gerek çizdiği pastoral ya da farklı mekânlardan manzaralarla günlük yaşayışı resmedebilmektedir. Bazı türküler ise tarihten gelen gelenek ve görenek ve törelerle ilgili bir çok kavramı ve deyimleri içinde barındırıp nesillerden nesillere aktarılmasına bir araç olmaktadır. *Genç Osman* türküsünde tarihî bir olayı nakletmekte, *Kırmızı Gülün Alı Var* türküsünde olduğu gibi beşerî aşk ve seveda duygularına tercüman olabilmekte, *Asker ettiler Beni Kıdemli Çavuş* ve *Bir Of Çeksem Karşıkı Dağlar Yıkılır* isimli türkülerde olduğu gibi asker ocağındaki erlerin duygularını ve ruh hallerini yansıtabilmektedir.

Türkülerin bazılarında “öf, aman, oy, yar, hey” gibi kendi başına türküyü şiir açısından tanımakta pek bir anlam ifade etmeyen doldurma kelimeler bulunduğu gibi sekiz yüz yılı aşkın olduğu kabul edilen “yâranlık” geleneği gibi tarihten izler de barındırabilmektedir.

Başta Çankırı ilimiz olmak üzere yâran geleneğinin yaşadığı yerlerde bu olguya rastlanmaktadır. Aşağıdaki türkü buna bir örnektir.

Fakirin Geldi Divane

Yöre : ÇANKIRI
Kaynak kişi : Yöre Ekibi
Derleyen : Mustafa HOŞSU

Fakirin geldi divane
Elinde gül dane dane
Yarenbaşı izin kime

Bağlantı:
İç ağam afiyet olsun
Sohbetiniz kutlu olsun

Başına bağlıyor dastar
Gel paşam cemalin göster
Yaranların sohbet ister

Bağlantı:
İç ağam afiyet olsun
Sohbetiniz kutlu olsun

Kalk gidelim bizim bağa
Selam verdim sola sağa
Al Arabı Ahmet Ağa

* TRT İzmir Radyosu THM Ses Sanatçısı

Bağlantı:

İç ağam afiyet olsun
Sohbetiniz kutlu olsun

Ocak yakar çıra ile
Sohbet yerleri sıra ile
Sıra değil para ile

Bağlantı:

İç ağam afiyet olsun
Sohbetiniz kutlu olsun

Türküde yer alan “yârenbaşı, ağam, arap, ocak, -yâranların sohbet ister-selam verdim sağa sola-sohbet yerleri sıra ile” gibi kelimeler ve kelime grupları yâran geleneğinin iç mekânında yaşanan olayları yansıtmaktadır. Hatta türküde geçen “sıra değil para ile” ifadesi geleneğin maddi güçle ilgili bağlantısını anlatan en güzel ifadelerden biridir. Sözgelimi “başağalık” Çankırı yâran geleneğinde maddî yükü ağır olan ve her kimsenin kolay kolay yerine getiremeyeceği bir sorumluluk alanı olarak nitelenmektedir. Hatta başağa seçildikten sonra bu görevi lâıykıyla yerine getirebilmek için öküzlerini satıp bir daha öküz parası bulamayıp öküzsüz kalan vatandaşların olduğu ya da evinin kiremitlerini satıp bu parayla başağalık yaptığı yörede yaptığımız alan araştırmasında bize aktarılan ilginç anekdotlardandır.

Ayrıca türküde *arap* ifadesiyle kastedilen zilli maşadır. Zilli maşaya arap teriminin kullanılmasının sebebi, geçmişte haksızlığa uğrayan bir arabın yâranlara sığınıp aralarında gizlenmesi ve bu arabın her yâran bitiminde yâran açacak diğer yâranlara emanet olarak aktarılması olayına dayandığı söylenmektedir. Bu anlatım dahi yâranların, içeride olanı dışarıya anlatmadıklarını, sır saklamayı fütüvvet kurallarından biri olarak benimsediklerini yansıtan bir başka sosyal olgudur.

İçinde yâran ya da yârenlikle ilgili sözler geçen türküler sadece Çankırı ilimizden derlenenlerle sınırlı değildir. Yârenliğin halen yaşadığı Çankırı, Simav, Kula gibi yöreler dışındaki diğer il, ilçe ve köylerden derlenen bazı türkülerde de bu kavramlar yer almaktadır. Bu türküleri de şöyle sıralayabiliriz:

Bahçeye Getirdi Bir Canan Bizi

Yöre : AMASYA / Merzifon

Kaynak kişi : Âşık Musa ASLAN

Derleyen : ANKARA DEVLET KONSERVATUARI

(Ah aman) bahçeye getirdi bir canan bizi
Gördüm o bahçanın gülleri serhoş
Eser bad-ı saba yağar yağmur
Salınır selvinin dalları serhoş (yâr yâr güzelim yâr)

(Ah aman) böğün yâr geliyor yâr üstüne
Hiç bakmıyor *yarenine* dostuna
Yaz gelince çayır çimen üstüne
Çayırın çimenin elleri sarhoş (yâr yâr güzelim yâr)

Bir Yiğit Dünyada Keleş Gezende

Yöre : Trabzon
Kaynak kişi : Arif Kaya
Derleyen : Muzaffer Sarısözen

(Ey) bir yiğit dünyada keleş gezende
Onu çok kereler bühtan ederler
(Aman ey) ayırırlar *yareninden* dostundan
Onu gurbet ele mihman ederler

(Ey) kerem der ki ahım kalmaz alemde
Böyle çalınmıştır levhi kalemde
(Aman ey) diyarı gurbette garip ölede
Duyar düşmanları bayram ederler

Bir Ceylan Bahçeye Götürdü Beni

Yöre : Sivas
Kaynak kişi : Yüksel Yıldız
Derleyen : Süleyman Yıldız

Bir ceylan bahçeye götürdü beni
Gördüm o bahçenin gülleri sarhoş
Eser bad-ı saba yağar yağmuru
Sallanır selvisi (hey dost) dalları sarhoş
Leyli leyli leyli leyli leyli dalları sarhoş

Yâr bugün geziyor zerbap üstüne
Hiç bakmıyor *yarenine* dostuna
Yâr gelende çayır çimen üstüne
Çayırın çimenin hey dost otları sarhoş
Leyli leyli leyli leyli leyli otları sarhoş

İrfani'yem der ki ey ahû güzlüm
Bilmem huri midir melek mi nazlım
Bir elinde kadeh birinde sazım
Yâr kadeh kaldırır (hey dostlar) elleri sarhoş
Leyli leyli leyli leyli leyli elleri sarhoş

Bize Derler Saçaklı'nın Uşağı

Yöre : Gaziantep
Kaynak kişi : Kenan Şavklı
Derleyen : Ahmet Sezgin

Bize derler Saçaklı'nın uşağı
İki gardaş çift bağlamış kuşağı
Düztepe'den indirdiler aşağı

Bağlantı:

Yandım anam helâl eyle südünü
Cahil idim sen bişirdin aşımı

Aşlar bişdi karabiber ekildi
Yâren yoldaş Düztepe'ye döküldü
Gardaşımın şerbeti de içildi

Bağlantı:

Yandım anam helâl eyle südünü
Cahil idim sen bişirdin aşımı

Cezayir'dir Koçyiğidin Vatanı

Yöre : Çankırı

Kaynak kişi : Zeki Babadağ

Derleyen : Erkan Sürmen

Cezayir'dir goç yiğidin vatanı (yâr yâr ey)
Aramazlar gurbet ilde yiteni (yâr yâr of yiteni yârim of)
Gurbet şehrin (yâr yâr yâr yâr) dikenini (of)
Ağla annem ayrılığın günüdür (yâr ey ey yâr ey)

Gider oldum yarenlerim darıldı (yâr yâr ey)
Gitme deyi yâr boynuma (yâr yâr of) sarıldı
Bizim kısmet yad ellere (yâr yâr yâr yâr) verildi (of)
Kısmetimi veren hüda kerimdir (yâr ey ey yâr ey)

Çattılar Gazan Daşını

Yöre : UŞAK

Kaynak kişi : İbilak MEMET

Derleyen : Yüksel AYHAN

Çattılar gazan daşını (ney haydi vay vay)
Kurdular düğün aşını (ney haydi vay vay)
Süslesinler gelinin (de) başını (ney haydi vay vay)

Bağlantı:

Yaren gınan gutl'olsun da (ney haydi vay vay)
Şimdi düğünün datl'olsun da (ney haydi vay vay)

Gelin de hamama vardın mı (ney haydi vay vay)
Yunduğun yeri gördün mü (ney haydi vay vay)
Şimdi gıymatım bildin mi (ney haydi vay vay)

Bağlantı:

Yaren gınan gutl'olsun da (ney haydi vay vay)

Şimdi düğünün datl'olsun da (ney haydi vay vay)

Duz torbası duzsuz galdı (ney haydi vay vay)

Gız evleri ıssız galdı (ney haydi vay vay)

Gız babası yolsuz galdı (ney haydi vay vay)

Bağlantı:

Yaren gınan gutl'olsun da (ney haydi vay vay)

Şimdi düğünün datl'olsun da (ney haydi vay vay)

Atladı geçti eşiği (ney haydi vay vay)

Sofrada galdı gaşığı (ney haydi vay vay)

Haftada oğlan beşiği (ney haydi vay vay)

Bağlantı:

Yaren gınan gutl'olsun da (ney haydi vay vay)

Şimdi düğünün datl'olsun da (ney haydi vay vay)

Delhadır Başındayım

Yöre : *Kütahya / Simav*

Kaynak kişi : *Kirkadirin Mehmet Efe - Asım Simav*

Derleyen : *Muzaffer Sarısözen*

Delhadır başındayım

Simav'ın karşındayım

Bana Kadir Efe derler

Zeybekler başındayım

Bağlantı:

Dumanlı dağlar

Kara gözlüm ardımdan ağlar

Cezvenin sapı yeşil

Şekerli kahve pişir

Bu gün baskın basanın

Aklın başına devşir

Bağlantı

Efem armut yer misin

Dünya'da bir misin

Kahvelerde saz çalan

Kadir Efe sen misin

Karşıyaka'dan endin mi

Ot dibine sindin mi

Bana Kadir Efe derler

Yarenini bildin mi

Dost Dost Diye Hayalına Yeldiğim

Yöre : Sivas / Şarkışla
Kaynak kişi : Aşık Veysel Şatıroğlu
Derleyen : Muzaffer Sarısözen

Dost dost diye hayalına yeldiğim
Dostusa ayırmış özünü benden
Çatık kaşlı benlerini saydığım
Dostusa çevirmiş yüzünü benden

Hani dost uğruna can baş verenler
Hasletin söylesin gözle görenler
Şimdi bizden yüz çevirmiş yarenler
Evvel kekitmezdi gözünü benden

Gözüm yaşı dönerm'ola sellere
Bu ayrılık har düşürür güllere
Evvel aşınaydım her bir hallere
Şimdi sakınıyor sözünü benden

Gine Vedalaştı Dildarı Yaren

Yöre : MALATYA / Akçadağ / Bekiruşağı
Kaynak kişi : İbrahim ERDEM
Derleyen : Nazmiye Özgül

Gine vadalasta dildarı yaren
Başıma ateşler saçtı gidiyor
Dili mecruhuma eyledi nalan
Sinemde yareler açtı gidiyor

Bağlantı:

Efendim gel tabibim gel
Sultanım gel efendim gel

Gidersen derdinle kalayım giryan
Yaralarım göz göz ciğerim büryan
Günümü görmedim ey çark-ı devran
Bu talihim bana küstü gidiyor

Bağlantı

Aman ey dilruba bu ne ahvaldir
Ayrılık mağdurluk çetin bir haldir
Yârini ağlatma vallah vebaldir
Ciğer kebab oldu pişti gidiyor

Gül Yüzlüm Gül Destem Nemden İncindin

Yöre : Tokat / Reşadiye

Kaynak kişi : Mihrican Bahar

Derleyen : Nida Tüfekçi

Gül yüzlüm gül destem nemden incindin
Arada söz olur da eldir efendim
Ben kulunum da hak-i payına geldim
Aradan noktayı da kaldır efendim

Bağlantı :

Kaldır kollarımı da vâr git postumdan
Selam mı getirdin de benim dostumdan

Dost dostu bir pula satar mı böyle
Yad ellerde gönül katar mı böyle
Usul usul diye de atar mı böyle
Bazı kusur olur da kuldur efendim

Bağlantı

Uzun olur uzun da yolun cılgası
Durmayıp geliyor gönül olgası
Senin gibi muhanetin dalgası
Karlı dağlar olsa da ilazım değil

Yarenim ne diyon da yârim
Ne diyon gülüm ne diyon

Sallan güzel sallan da aslını bilmem
Varıp her kötüye de meylim vermeme
Merdoğlu merdim ben de sözümünden dönmem
Karlı dağlar olsa da ilazım değil

Yarenim ne diyon da yârim
Ne diyon gülüm ne diyon

Kalksak Bu Yerlerden Hicret Eylesek

Yöre : Erzurum

Kaynak kişi : Abdurrahman yöriktümen

Derleyen : Talip özkan

Kalksak bu yerlerden hicret eylesek
Yarene yoldaşa mihnet eylesek
Yâri arzulayıp niyet eylesek
Hele yolum bir ormana düşüpdü

Ormandan çıkkanı çekerler dara
N'olur pirim beni bu yerde ara

Önümüze çıktı balkı buhara
Benim yolum bir diyara düşüptü

Oturur oturur kendin överler
Huzuru mahşerde boyun eğerler
Birgün olur gelip kapın döğerler
Eğer divmüş isen el kapısını

Elli gündür bu dağları aşalı
Altmış gündür yar peşine düşeli
Eğlen yiğit odaları döşeli
Yari bulamazdı bilmem kaç gündür

Elli gündür atmış gündür yüz gündür
Siyah zülfün mah yüzüne düşsündür
Açma tabip yarelerim azgındır
Yarem merhem tutmaz bilmem kaç gündür

Kadir mevlam senin hikmetin çoktur
Bir kul gördüm mermer taştan içeru
Kalbi kırıp gönül yıkıcı olma
Bir gün olur yandırırılar yara yardan içeru

Asla bu meslekte elin olmazsa
Bülbüle münasip gülün olmazsa
Davayınan sultan olsan ne fayda
Lokman'ınan mihman olsan ne fayda

Kınası Karılır Tasta

Yöre : Afyon

Kaynak kişi : Abdullah Uluçelik

Derleyen : Muzaffer Sarısözen

Kınası karılır (da) tasda (ney ney)
Oğlan evi (de) pek havasda (ney aman)
Kız anası (da) kara kara yasda (da ney ney)

Bağlantı:

Yarenim kınan kutl'olsun

Sadıcım kınan kutl'olsun

Orda dirliğin tatl'olsun

Tuz kabımı (da) tuzsuz koyan (ney ney)
Baba evini (de) ıssız koyan (ney ney aman)
Anasını (da) kızsız koyan (ney ney)

Bağlantı

Kayalar (da) karıncalı (ney ney)

Yanı çifte (de) görümceli (ney ney aman)

Hem dayılı (da) hem amcalı (ney ney)

Bağlantı
Kızın anası kezban anası
Kızımız gidiyor nazınız gidiyor
Bugün (de) akşamlik akşamlik
Yarın öğlenlik öğlenlik
Misafir galdı galdı (da) söylemez oldu

Bağlantı
Fişneden hoşafım (da) bişdi (ney de ney ney ney)
Gelinlik nişanın düşdü (ney ney de ney aman ney)
Kız anadan (da) ayrı da düşdü (ney ney ney)
Aman anam gadın anam ben gidiyorum
Evinizi hepinizi terkediyorum (ney ney de ney aman ney)

Kurban Olam Ben O Kaşı Karaya

Yöre : DİYARBAKIR / Çermik
Kaynak Kişi : İzzet ALTINMEŞE
Derleyen : Mehmet ÖZBEK

Kurban olam ben o kaşı karaya
İnce uzun yollar düştü araya
Ben gidemem kendi gelsin buraya
Deyip deyip elden ele kaçan yâr

Bayram olsun kına yakam destine
Elin göster *yarenine* dostuna
Gelme doktor sen yaramın üstüne
Gelsin bana bu yarayı açan yâr

Yeter oldu dolandırdın sen beni
Demesinler sana yalan dolanı
Kaş göz ettin (yâr) kandırdın sen beni
Getme di gel bu göynümü çalan yâr

Küstürdüm Gönülü Güldüremedim

Yöre : Kırşehir
Kaynak kişi : Neşet Ertaş
Derleyen : Neşet Ertaş

Küstürdüm gönülü güldüremedim
Baharım güz oldu yazım kış oldu
Gönüle *yarene* bulduramadım
Baharım güz oldu yazım kış oldu

Şu fani dünyada murat almadan
Eller gibi şad olup da gülmeden
Ellerin bağında gülü solmadan
Baharım güz oldu yazım kış oldu

N'olmuş Benim Ağam N'olmuş

Yöre : Isparta / Karaağaç / Beyköy

Kaynak kişi : Bekir Kocabaş

Derleyen : Ankara Devlet Konservatuvarı

N'olmuş benim ağam n'olmuş

Dost ağlamış düşman gülmüş

Nöbet şu oğlana gelmiş

Bağlantı:

Yarenim kınan kutlu olsun

A beyim göynün şen olsun

Gıcılar kavak gıcılar

Çıkmaz yürekten acılar

İşte geldi gıncılar

Bağlantı

Yağmur yağar yer yaş olur

Uçan kuşlar serhoş olur

Yarın gece ne hoş olur

Bağlantı

Pınar Senin Ne Sevdalı Başın Var

Yöre : Nevşehir / Ürgüp

Kaynak kişi : Fadime - Fadik Hanım

Derleyen : Plâktan yazıldı

Pınar senin ne sevdalı başın var

Başucunda elvan elvan taşın var

Yarenin var yoldaşın var eşin var

Bağlantı:

Yandım gelin bir su doldur pınardan

Çeşmeden pınardan aman

Pınar senin sağ yanında sazlar var

Sazların içinde ufak kazlar var

Gızım sende gara gara gözler var

Bağlantı

Pınar Senin Ne Sevdalı Başın Var

Yöre : Orta Anadolu

Kaynak Kişi : Yöre Ekibi

Derleyen : Muzaffer Sarısözen

Pınar senin ne sevdalı başın var (başın var)

Baş ucunda elvan elvan taşın var (aman taşın var)

Yarenin var yoldaşın var eşin var (eşin var)

Bağlantı:

Yandım kızlar bir su verin aman pınardan aman

Pınar senin ayağını kazarlar (kazarlar)

Kazarlar da inci mercan dizerler (aman dizerler)

Top top olmuş geziyorlar güzeller (güzeller)

Bağlantı

Serenler Serenler Yüksek De Serenler

Yöre : *Burdur*

Kaynak Kişi : *Hasan Tepeli*

Derleyen : *Muzaffer Sarısözen*

Serenler serenler yüksek de serenler (of)

Ben gidiyorum mamur olsun (aman) viranlar (ey)

Ahret hakkın helal eyle de *yarenler* (of)

Bağlantı:

Aman Allah nedir bunun aman çaresi ey

Yaktı beni kaşlarının karesi aman karesi ey

Şu burdur'dan gece geçtim de görmedim (oy)

On yerimden hançer yedim (aman) ölmedim (ey)

Baş çeşmeden sular içdim de kanmadım (of)

Bağlantı

Sıyrdılar Ser Poşumu Başımdan

Yöre : *Kütahya*

Kaynak Kişi : *Ahmet İnegöllüoğlu (Hisarlı)*

Derleyen : *Özay Gönlüm*

Sıyrdılar ser poşumu başımdan

Ayrdılar *yarenimden* eşimden

Guşca guşlar ayrılmasın eşinden

Bağlantı:

Yarap nedir şu derdimin çeresi

Ey' olmuyor çifte gürşun yaresi

Medet medet alemleri yaradan

Başa bir hal geldi geçdi nideriz

Coşkun sular gibi akıp gideriz

Bağlantı

Serenler Serenler Yüksek Serenler

Yöre : *Burdur*

Kaynak Kişi : Alâaddin Atasoy
Derleyen : Taner Ezgü

Serenler serenler yüksek serenler
Ekmek yiyip sular içtim *yarenler*
Ben gidersem mamur kalsın viranlar

Bağlantı:
Uyan yarım uyan sabahlar oldu
Bizim kavuşmamız mahşere kaldı

Mayhoş olur şu yaylanın kirazı
Yağlık yağlık yenir yarin çerezi
Nere varmış ülker ile terazi

Bağlantı:
Uyan yarım uyan sabahlar oldu
Bizim kavuşmamız mahşere kaldı

Yine Akşam Oldu Ezen Sesi Var

Yöre : Çankırı
Kaynak Kişi : Ahmet Altuner - Hüseyin Zevki
Derleyen : Ankara Devlet Konservatuarı

(Ah) yine akşam oldu ezen sesi var (yâr yâr aman hey)
Hep ellerin *yareni* var eşi var (aman eşi var)
Ben garibin şu cihanda nesi var (yâr yâr aman hey)

Bağlantı:
Ben saramam ay efendim kim sarsın aman yar sarsın
Vaz geçemem ayrılık var yar senden aman yar senden

(Ah) ak gülünen kırmızı gül gavuşur (yâr yâr aman hey)
Gavuşur da bir arada buluşur (aman buluşur)
Dudu gibi gumru gibi ötüşür (yâr yâr aman hey)

Bağlantı

Zobalarında Guru Da Meşe Yanıyor

Yöre : Denizli
Kaynak Kişi : Özay Gönlüm
Derleyen : Özay Gönlüm

Zobalarında guru da meşe yanıyor (efem)
Yanıyor da memet efem de üşümüş de dönüyor
Boncuklu da gelin ortalıkta dönüyor da dönüyor
Aslanım da efeler vay vay

Gar mı yağıp da *yarengöme*'nin dağına
Memet ağam da oturu da vermiş efelerin de sağına
Çıkam haden der şu dağların başına da başına
Aslanım da efeler vay vay

Görüldüğü gibi başta Çankırı olmak üzere Amasya, Trabzon, Sivas, Gaziantep, Uşak, Kütahya, Malatya, Tokat, Erzurum, Afyon, Diyarbakır, Kırşehir, İsparta, Nevşehir, Burdur ve Denizli'den derlenen türkülerde de *yaren* kelimesi yer almaktadır. Bu da yarenlik geleneğinin yurdumuzda hemen hemen her bölgede türkülerde de yer alan köklü ve yaygın bir gelenek olduğunu açıkça göstermektedir. Fütüvvet teşkilatlarından biri ve sekizyüz yılı aşan köklü bir gelenek olarak yârenliğin diğer bir çok illerde bugün yaşamamasına karşılık Çankırı, Kütahya/Simav ve Uşak/Kula'da örgütlü olarak geleneksel hukuk çerçevesinde yaşayan ya da yaşatılan kurumlar olması kültürel zenginliğimiz açısından çok büyük önem arz etmektedir.

YÂRAN GELENEĞİNDE TAKLİT UNSURLARI VE TAKLİDİN HALK BİLİMİ AÇISINDAN KÖKENLERİ

Dr. Hüseyin YALTIRIK*

Yâran geleneği içinde yer alan kimi uygulamalar, motifler ve semboller taşıdıkları anlamları ve geçmişten günümüze taşınan folklor pratikleri olmaları açısından dikkat çekicidir. Çankırı yarenindeki “merhabalaşma”dan orta oyunlarına, arap vermeden sohbetin veda zamanına kadar taklit unsurlarını görmek, izlemek mümkündür. Ayrıca Çankırı’da yâran evindeki mekân içinde süs olarak duvarlara, perdelerle asılmış bazı motifler de yine taklit içermektedir. Çankırı Yâran mekânında “kelebek” ve “gül” motifleri belirgindir (Bkz. EK CD Görüntü No:1). Bu tür süslemeler sadece yaren mekânıyla sınırlı değildir. Kırklareli’nin merkeze bağlı Kızılcıkdere köyünde 1989 yılında kaydettiğimiz bir sünnet odasında da benzer süslemelerle karşılaşmışır. Bu süsleme motifleri “kurbağa” olarak adlandırılmışır (Bkz. EK CD Görüntü No:2).

Taklit, insanlığın vazgeçemeyeceği, var oldukça daima uygulayacağı bir kavram olarak gözükmektedir. Çünkü taklit sadece folklor pratikleri açısından değil, başta tiyatro ve el sanatları olmak üzere sanatın bütün dallarında, eğitim-öğretim uygulamalarında başvurulan önemli bir yöntemdir. Çankırı Yâran evinde duvarları süsleyen bir yazıda şunlar yazılıdır (Bkz. EK CD Görüntü No:3)

KIZ ANADAN ÖĞRENİR SOFRA DÜZMEYİ OĞLAN BABADAN ÖĞRENİR SOHBET GEZMEYİ

Kuşkusuz bu öğrenim, büyüklerinin yaptıklarının aynısını taklit etmeye dayanmakta; görenek ve gelenek içinde yaşayarak uygulamalı bir öğrenim sürecini içermektedir. Örnek olarak Türk Halk Müziği’nin büyük ustası Özyay Gönüm, elindeki yaren isimli sazıyla “ninenin mektupları”nı okuma biçimi, başta Denizli olmak üzere Ege’de yaşayan yörüklerin ağızını “taklit” ten başka bir şey değildir. Özyay Gönüm, içinde yaşadığı yörenin insanının ifade biçimini, ağız yapısını benimsemiş ve her fırsatta duyurmaya çalışmıştır.

Çankırı Yâran geleneğindeki orta oyunlarında sonu “sat” ile biten ve sıradaki yarene aynısını tekrar etmesi için söylenen tekerlemeler, atasözü, şiir vb. ile bunların söyleniş biçimleri de tamamen taklide dayanmaktadır. Buna yüz ifadeleri ve mimik taklidi de eklenince gülünç durumlar ortaya çıkmakta ve bunu başaramayanlar “çavuş” tarafından “tura” ile usulünce cezalandırılmaktadır (Bkz. EK CD Görüntü No: 4).

Orta oyunlarından bir diğeri "arı vızıldamasını" taklit etmekte ve oyun bitişinde yer alan "gavur ölüsü" ve "İslâm ölüsü" sözleriyle yapılan ölü taklidi de dikkate değerdir.

* TRT İzmir radyosu THM Sanatçısı

Not: Sayın Hüseyin YALTIRIK , bildirisini film görüntüsü olarak sunmuş, ancak teknik olarak kitapta kullanılamamıştır. Yazarımızdan ve okuyucularımızdan özür dileriz.

Güldürü amaçlı “Arap” ve “deve” oyunu da taklitten ibarettir. Çankırı yarenleri arap deveciyle devesini taklitte çok başarılı görüntüler sunmakta ve izleyenleri güldürmektedirler (Bkz. EK CD Görüntü No: 5). Arap ve devesini taklit eden bu oyunda ayrıca kadın kılığına giren yarenler kadın oyunlarının oynanış biçimini de sergilemektedirler.

Çankırı Yâran geleneğinde oynanan oyunlardan "Üç Ayak" oyunu içinde yer alan "kavak kavağa yaslanır" sözünün söylenmesi sırasında oyuncuların birbirlerine sırtlarını dayayıp yaslanmaları, bu söze uygun bir taklit hareketi olup yarenliğin de ruhuna uygun bir davranışın ifadesidir.

Türklerde “anasır-ı erbaa” yani dört unsurdan (toprak, su, hava ve ateş) biri olan ateş ve ocağın kutsallığı tartışmasızdır. Türklerde ocak itikadı uyarınca tan yeri ağarırken evin kadını yani ana, ocağı yakar ve aile efradı ocak başında toplanarak Tanrı'ya ibadette bulunur ve bu ibadete de baba başkanlık ederdi. Yapılan dua ve niyazlar ölmüş olan ata vasıtasıyla Tanrı'ya ulaşabilirdi. Ancak bu niyaz ve duaların kabulü için o aileden hiç kimsede bir ırz noksanlığı ve ırz düşmanlığı olmaması gerekirdi. Aksi halde evin avlusunda gömülü bulunan ata bu duaları Tanrı'ya ulaştırmaz, yalnız bu kadarla da kalmaz, söz konusu ata Tanrı'nın dîdârından mahrum olur ve kimsenin yüzüne bakamayan bir hortlak olur çıkardı. Hiç bir Türk ailesinin ferdi ise babasının, dedesinin veya atalarının birer hortlak olmasını istemediğinden bu inançta olan Türklerde ırz düşmanlığı da olmamıştır. Çünkü ocak itikadı ile "Bel"ine sahip çıkılacağı düşünülmüştür.¹ Çankırı yâranında da "ocak, ocak yakan yaren, ocak yakmak" ifadelerine sıkça rastlanır. Yâran ocağı başlıbaşına yukarıda sözünü ettiğimiz ocak kültü ve ocağın kutsallığı ile de yakından ilgilidir.

Türklerin eski inanışlarına göre ateş yakmasını insanlara Tanrı Ülgen öğretmiştir. Ülgen biri ak diğeri kara olmak üzere iki taş almış ve avucunda ezdiği kuru otları bu taşların üzerine koymuş, taşların birini diğere vurmak suretiyle otları tutuşturmuştur. Bundan dolayı Altaylılar'da ve Yakutlar'da ancak çakmak taşından elde edilen ateş kutlu sayılmıştır.²

Simav yaren geleneğinde de toplantı sonunda yer alan ve ışıklar söndürüldükten sonra katılanların başlarında döndürülen ateş; halk biliminde taklit unsurunun Simav'daki bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır (Bkz. EK CD Görüntü No:6).

Ateşin kötülükleri ve kötü ruhları kovucu özelliğinden dolayı Hıdırellez gecelerinde ateş yakılarak üzerinden atlanması ile Simav yareninde karanlıkta başın üzerinde ateş dolandırılması arasında amaç yönünden bir fark yoktur. Her ikisinin de kökenleri ateş kültüne dayanmaktadır. Türk halk oyunlarında “sin sin” adıyla bilinen ve ortadaki bir ateşin etrafında dönülerek oynanan oyun da aynı olgunun günümüze taşınan bir hatırasıdır. Günümüzde amacı değişik de olsa Simav ve Çankırı Yâran

¹ Prof. Dr. Cavit Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, A.Ü. Basımevi, 1975, s.212

² Abdülkadir İnan; *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, ss. 66-71.

mekânlarında mum yakılması dikkat çekicidir. Çankırı yâranında söz konusu mumları taşıyan şamdanların mum sayısı içerideki hiyerarşik yapıya göredir. En çok mumu taşıyan beşli şamdan Büyük başağanın otağı önünde, üçlü şamdan küçük başağanın otağı önünde durmaktadır. Ayrıca, Çankırı'da yâran bitiminde yâran meclisinin giriş kapısında yanar halde bulunan mum içeride mahkeme olduğuna ve kesinlikle girilmemesine işaretir.

Bektaşî meydanlarında Kânun-u Evliyâ çerağı, Horasan Postu çerağı, Fatma Ana çerağı, İmam Hasan, İmam Hüseyin çerağları gibi sabit sayıdaki mumlar (çerağlar) dışında 21 Mart'a rastlayan Nevruz gecesinde sadece o güne ait olmak üzere 21 adet çerağ daha yakılır (Bkz. EK CD Görüntü No:7). Bu uygulama da kozmik sistemdeki rakamsal değerlerin meydanlara yansımalarıdır.

Nevruz günü Hz. Ali'nin doğum günü ve onunla beraber tabiatın doğuşu olarak kabul edilir. Tabiatın yeni baştan yeşermesi anlamına gelen ve yeni gün olarak bilinen Nevruz'da, Hz. Ali'nin yeni doğmuş bir çocuk olarak süt içmesinin taklidi, Bektaşî meydanlarında sabah içilen "Nevruz sütü" ile sembolleşmiştir (Bkz. EK CD Görüntü No:8). Türk töresinin vazgeçilmez içki uygulamalarından kırmızın Anadolu'daki devamı olarak kabul gören rakı Bektaşîlerin sofrasından eksik olmazken, her Nevruz sabahı rakı yerine aynı ritüel içinde süt içilmesi çok ilginç olup taklit esasına dayanan bir uygulamadır.

Bütün bu uygulamalarda görülen taklidî unsurlar, Türklerin eski inanış biçimi olarak kabul edilen kamlık (şamanlık) inancıyla ilgilidir. Dolayısıyla, halk biliminin en yaygın uygulamalarından "taklit" ve "temas" folklor pratiklerinin bir çoğunda bazen bir arada fakat daha ziyade ayrı ayrı uygulanmaktadır. Burada taklitten kastedilen; yukarıda örneklenen inanç pratiklerinde olduğu gibi evi ya da işyeri olmayan kişilerin Hıdırellezde bir su kenarında veya yatırların çevresinde taştan, kiremitten sembolik ev veya işyeri yaparak hayalindeki dileğini somutlaştırması türündeki uygulamalardır. Bunun en belirgin örneklerinden biri Kırşehir'in Hacıbektaş ilçesinde Arafat Dağı üzerinde gerçekleşmektedir (Bkz. EK CD Görüntü No:9).

Ödemiş Adagüme'de her yıl düzenli olarak "Davut Dede Bayramı" yapılmaktadır. Bu mahalli bayram panayır niteliğinde olup kurban bayramını takip eden ilk haftada gerçekleştirilmektedir. Bayramın yapıldığı gün Davut Dede yatırı ziyaret edilmekte ve bolluk-bereket dilemek amacıyla yatırların üzerine buğday serpilmektedir (Bkz. EK CD Görüntü No: 10). Ya da çocuğu olmayan kadınların ağaç dallarında sembolik çocuk salınacağı asması ve böylece salınacağı taklit etmesidir (Bkz. EK CD Görüntü No: 11).

Yatırların bulunduğu yerde yassı bir taşın altından ziyaretçiler üç defa geçmektedirler. Daha çok sağlık ve benzeri dileklerin gerçekleşmesine yönelik bu uygulamanın bir benzeri ve daha güçlüsü Hacı Bektaş'ta Arafat Dağı olarak adlandırılan tepe üstündeki delikli taşa gerçekleşir. Günahların tartıldığına, günahlı olanların geçemediğine, günahı hafif olanların kolayca geçtiğine inanılan delikli taş bir başka ilginç uygulamadır. Taştan geçenler ferahlamakta, şükretmekte ve geçemeyenler ise bir kurban adamak suretiyle günahlarından kurtulacaklarına

inanmaktadırlar (Bkz. EK CD Görüntü No:12). Söz konusu tepeye Arafat Dağı denmesi dahi Hac uygulamasının benzer bir şeklinin Anadolu'nun tam ortasına taşınmasıdır. Hac'daki uygulamaların taklit edilmesinin başka bir örneği de Akpınar adındaki suyun Kâbe'deki zem zem suyu olduğuna ve Hacı Bektaş Veli tarafından bir kerâmet unsuru olarak oraya getirdiğine inanılmasıdır

Hacı Bektaş ilçesinde Beş Taşlar yolu üzerinde sırt üstü yatmış "Kadı"nın, Hacı Bektaş'ın velâyetini inkârından dolayı taşlanması, hac mevsimi sırasında Kâbe'de şeytan taşlamanın bir taklididir. (Bkz. EK CD Görüntü No:13).

Halk biliminde taklit unsuruna bir başka örnek de "Ehl-i Beyt"e yani Hz. Peygamber, Fatıma Anamız, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e atfedilen "Pençe-i Ali Aba"dır. Trakya'da bir Bektaşî köyü olan Terzidere'de düğünlerde takı merasimi yeşil bir örtü altında gerçekleşmektedir. Sözkonusu örtü altında ve ayakta olacak şekilde gelin ve damatla birlikte kayın valideler ile kayın pederler sıralanırlar. Aile fertleri tebrik edilir ve aynı zamanda geline ve/veya damada takı takılır. Bu uygulamayla da "Pençe-i Ali Aba" taklit edilmiş olunmakta ve ailece ehl-i beytten yana oldukları mesajı verilmektedir (Bkz. EK CD Görüntü No:14).

Çankırı'da da "dili dönmeyen" tabir edilen ve yaşlılarına göre vaktinde konuşamayan çocuklar için Hacı Murad-ı Velî'nin türbesine gidilir. Burada yaşlı türbedarda bulunan türbenin anahtarının deliğinden geçirilen su çocuğa içirilir. Burada anahtar - kilit ilişkisiyle çocuğun konuşamaması yani dilinin kilitli olduğu inancı arasında bir bağ kurulmuştur.

Yukarıda sayılan bütün örneklerin birleştiği temel kavram olan "taklit" Çankırı'da Yâran geleneğinde günümüzde de etkinliğini sürdürdüğü gözlenmiştir. Kökenleri eski Türk inançlarına dayanan bu uygulamalar, günümüzde gerek güldürü amaçlı gerek eğitim ve öğretim amaçlı da olsa kültürümüzün, folklorun temel uygulamalarından biri olarak yaşaması önemli sayılmalıdır.

Dinamik olan ve yaratıcılığa açık olan bu unsurların gelecekte de zenginleşerek sürdürülmesi ve bunun Yâran geleneği içerisinde vazgeçilmez uygulamalar olarak sürdürülmesi, Çankırı'nın kültürel değerleri açısından da büyük önem arz etmektedir.

Bu bildiride sunulan alan çalışmalarının gerçekleştirilmesindeki katkılarından dolayı Simav Yavuz Yareni Köşe İhtiyarı Sayın Kadir UĞURLU'ya, Büyük Yarenbaşı Sayın Mehmet YAVUZ'a, Küçük Yarenbaşı Sayın Ahmet OLGUN'a, bize rehberlik eden Sayın Süleyman KAHRAMAN Yaren ile tüm Yavuz Yareni üyelerine; Çankırı'daki çalışmalarımız için en büyük yardımı ve desteği aldığımız Sayın Valimiz Ali Haydar ÖNER'e, Çankırı Yâranı Başağası Sayın Arif ASTARLIOĞLU ve bize rehberlik eden Yâran Reisi Sayın İhsan ULUYAZ Yâran'ın kişiliğinde tüm yâranlara teşekkür ederim.

ANADOLU'DA AHİLİKLE BİRLİKTE GELİŞEN İLK KADIN KURULUŞU
BÂCIYÂN-I RUM (1)
(ANADOLU KADINLARI TEŞKİLATI)

Dr. Fahrettin Coşkuner*

Silahla yapılan fetihlerin kalıcı olabilmesi için fethedilen yerlerde kültürel faaliyetlerin de etkili bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir. Toplum ve devlet olma bilincinde olan Türkler de askeri olarak fethettikleri yerlerde sosyo-kültürel kurumlarını da oluşturmuşlardır.

İlk olarak Anadolu'da oluşturulan sivil kurumlardan bahseden kişi Aşık Paşa Zade'dir. Paşa Zade 1332/1913 tarihinde kaleme aldığı *Tarih-i Al-i Osman*² isimli eserinde Anadolu'da yaşayan Türkmenler arasında dört tane sosyal zümrenin varlığına değinmiştir. Bunlar:

- 1-Gâziyân-ı Rum (Anadolu Gazileri)
- 2-Ahiyân-ı Rum (Anadolu Ahileri)
- 3-Abdalân-ı Rum (Anadolu Erenleri)
- 4-Bâciyân-ı Rum (Anadolu Bacıları)'dur.³

Bizim bu tebliğimizde daha çok üzerinde durmak istediğimiz kurum, Bâciyân-ı Rum yani Anadolu Kadınları Teşkilatıdır. Bu kurumdan Paşa Zade'den başka İbn-i Batuta⁴, Alman doğu bilimci Franz Taeschner⁵, daha sonraları Fuat Köprülü⁶ ve günümüzde de Konya Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü hocalarından Prof. Dr. Mikail Bayram⁷ gibi bir çok bilim adamı bahsetmişlerdir. Biz de Mikail Bayram'ın eserinden oldukça fazla istifade ettik. Yukarıda adı geçen Alman müsteşrik Teaschner, o dönemde Türkmen kadınları arasında böyle bir teşkilatın olabileceğine ihtimal veremediğinden Paşa Zade'nin eserinde kelime hatası olabileceği; teşkilatın isminin Bâciyân-ı Rum değil de Bahşiyân-ı Rum (yani Anadolu sihirbazları veya ruhanileri) ya da Hâciyân-ı Rum (Anadolu Hacıları) şeklinde olmalıdır, diye görüş belirtmiştir.⁸

Anadolu'daki, hatta dünyadaki ilk kadın teşkilatı olarak bilinen ve kabul edilen Bâciyân-ı Rum, Ahilik teşkilatının bir yan kuruluşu olarak kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. Ahi örgütü bir erkek kuruluşudur ve kadın üyesi bulunmamaktadır. O

¹ Rum tabiri o dönemde Anadolu için kullanılmaktadır.

* Dr. Fahrettin Coşkuner, Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü.

² Aşık Paşa Zade Tarihi, İstanbul 1332, Daha sonra Nihal Atsız tarafından Aşık Paşa Oğlu Tarihi adıyla Kültür Müsteşarlığı Yayını olarak İstanbul 1970'te yayınlanmıştır.

³ Aşık Paşa Zade Tarihi, s. 205.

⁴ İbn-i Batuta, er-Rihle (Seyahat-name), Beyrut 1964, trc. Mehmet Şerif, Seyahat-name, II, İstanbul 1333-5.

⁵ Franz Taeschner, Futuvva, Studien Islamica, 1932, V, s. 291-4.

⁶ Fuat Köprülü, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Akçağ Yay. 3. baskı, Ankara 2003, s. 113-114.

⁷ Mikail Bayram, Fatma Bacı ve Baciyân-ı Rûm, Konya 1994.

⁸ Franz Teaschner, Futuvva, Studien Islamica, s. 291.

zaman Anadolu kadını da kendisine Bâciyân-ı Rum örgütünü kurmuş ve savaş zamanlarında erkeklerle birlikte omuz omuza çarpışmışlardır.⁹ Nüfusun yarısını teşkil eden kadınlarımız, erkeklerinin yanında ve birlikte hareket ederek toplumdaki yerlerini ve etkinliklerini devamlı olarak sürdürmüşlerdir. Anadolu Kadınları Teşkilatının kurucusu olarak kabul edilen Fatma Bacı (Fatma Ana, Kadın Ana, Hatun Ana, Kadıncık Ana ve Kadıncık olarak da bilinir), Ahi Evran'ın¹⁰ hanımı¹¹ ve aynı zamanda Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmanî'nin kızıdır.¹² Kirmanî, dini bir kurum olan Fütüvvet teşkilatının yayılması için Abbasi halifesi en-Nasır tarafından Anadolu'ya gönderilen Türk asıllı bir tarikat şeyhidir. Dolayısıyla Ahiliğin ve Bâciyân-ı Rum teşkilatının beslendiği manevî kaynağın temellerinin oluşmasında bu şeyhin öğretileri büyük rol oynamıştır.

Evhadüddin-i Kirmanî'nin hayatını, Anadolu'daki seyahatlerini, icraatlarını, sohbetlerini ve kerametlerini anlatan ve derli toplu en eski şeyh menakıbnamelerinden sayılan *Menakıb-i Evhadüddin Hamid bin Ebi'l-Fahr-i Kirmanî* adlı eser, İranlı bilim adamı Bediüzzaman Füzuanfer tarafından Tahran'da 1969 yılında Farsça olarak yayınlanmıştır. Bu *Menakıbname*'nin inceleme ve çevirisi *Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmanî'nin Menkıbeleri* adıyla Ankara Üniversitesi'nde bizim tarafımızdan Yüksek Lisans çalışması olarak yapılmıştır. Eserin yazarı belli olmamakla birlikte kullandığı ifadelerden Şeyh'in yakın müridi ve olayların canlı tanığı olduğu anlaşılmaktadır.

Evhadüddin'in tarikat silsilesi Fütüvvet teşkilatının kurulup şekillenmesinde çok önemli etkisi bulunan¹³ ve Sühreverdî tarikatının kurucusu olarak kabul edilen Şihabüddin Ebu Hafs Ömer bin Abdullah es-Suhreverdî'ye dayanmaktadır.¹⁴ Evhadüddin Kirmanî Sühreverdî tarikatına bağlı olmakla birlikte kendisi Anadolu'da Evhadiyye tarikatının kurucusu olarak kabul edilir.¹⁵

Menakıbname'de, Şeyh'in sırf nefsinin terbiye etmek için Kayseri'de Bakırcılar Çarşısı'ndan çok huysuz bir cariye satın aldığı¹⁶ ve Fatma Bacı'nın da bu kadından dünyaya geldiği anlatılmaktadır. Onun ayrıca Şeyhi Rükneddin Sücasî'nin kızıyla olan evliliğinden Amine adında bir kızı¹⁷ ve 701/1322 yılında Tebriz'de ölen Şeyhül

⁹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK, 2. baskı, Ankara 1997, s. 244.

¹⁰ Ahi Teşkilatının kurucusu, Şeyh Nasiruddin Mahmud

¹¹ Bkz. Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rum*, s. 12-22 ve Mehmet Kanar, *Evhadüd-Din-i Kirmanî'de Şahidbazlık ve Kadın*, Nüsha, yıl 1, sayı 3, Ankara 2001.

¹² *Menakıb-i Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmanî*, Nşr. Bediüzzaman Füzuanfer, Tahran 1347/1969, s. 68, 163.

¹³ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 18-20.

¹⁴ Bediüzzaman Füzuanfer, *Menakıb-i Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmanî Önsözü*, s. 18.

¹⁵ Bu tarikat hakkında geniş bilgi için bkz. Mikail Bayram, *Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmanî ve Evhadiyye Tarikati*, Konya 1993.

¹⁶ *Menakıb*, s. 68-72. Yirminci Hikaye'de geçen bu olaylarda özetle; Şeyhin kötü huylarını bilerek bu cariye satın aldığı, Şeyhin sözlerini ve nasihatlarını hiç dinlemediği, ona karşı geldiği ve onunla fiili olarak kavga bile ettiği, onu gönderelim gitsin diyenlere karşı da; başkalarını onun şerrinden kurtardık, tekrar halka zarar vermesine izin mi verelim, diyerek karşı çıktığı, her şeye sabredip birlikte hayatını geçirdiği anlatılmaktadır.

¹⁷ Evhadüddin Kirmanî, Amine adındaki bu kızını Ahlat Emiri İmadüddin ile evlendirmiştir. (*Menakıb*, s. 36)

İslam Kemaleddin Abdülkadir-i Nahcivanî adında bir oğlu olduğundan söz edilmektedir.¹⁸ Yine eserden anladığımızı göre, Evhadüddin çocuklarının eğitimine çok önem vermiş, Amine Hatun'la Fatma'nın tahsili için özel gayret sarfetmiş, sanat ve irfan öğrenmelerine çaba göstermiştir¹⁹.

Evhadüddin, Fatma'yı Ahiliğin kurucusu ve aynı zamanda yakın talebesi olan Şeyh Nasiruddin Mahmud bin Ahmed el-Hoyî (Ahi Evran) ile evlendirmiştir. Şeyhlerin kızlarını en yakın talebeleri ve yerine geçecek halifeleriyle evlendirmeleri onlarda bir tarikat geleneği olarak devam etmiştir. Zira Kirmanî de Şeyhi Rükneddin Sücasî'nin kızıyla evlenmiştir²⁰.

Kirmanî, Anadolu'da uzun müddet, yaklaşık olarak otuz yıl kalmış, Konya, Kayseri, Sivas, Malatya, Mardin ve Ahlat (Van) gibi şehirleri dolaşmış buralarda bir müddet ikamet de etmiştir. Bazılarına birkaç sefer gittiği de olmuştur. Kirmanî'nin 1238 tarihinde Bağdat'ta vefat ettiği 70 yaşının üzerinde olduğu aktarılmaktadır.²¹

Evhadüddin Kirmanî pek çok talebe yetiştirmiştir. Bunlardan onun yerine geçen ve vazifesini devam ettiren 17 kişinin ismi *Menakıbnâme*'de geçmektedir. Mikail Bayram *Menakıbnâme*'de geçen ve Danişmend-i Rum ismiyle Şeyhle tanıştıran kişinin Ahi Evran olduğunu söylemektedir.²² Ahi Evran Şeyh Nasiruddin Mahmud el-Hoyî ile birlikte Fahreddin-i Irakî, Evhadi-yi Mürâğî ve Seyyid Hüseyinî onun yetiştirdiği meşhur talebeleridir.²³

Evhadiyye tarikatının en önemli adetlerinden birisi şudur: Şeyh yemek esnasında sofraya her an misafir gelebilir diye büyük bir kase içerisinde beş kişilik yemek konmasını emredermiş.²⁴ Vermek, ikram etmek ve misafir ağırlamak Anadolu'daki her kurum ve kuruluşun en belirgin ortak özelliğidir. O büyük şahıslarda bu hasletin ulaştığı makamı göstermesi açısından şu hikaye oldukça dikkat çekicidir. *Kuşeyriye Risalesi*'nde anlatıldığına göre, Horasanlı Şakîk-i Belhî ile İmam Cafer-i Sadık arasında şöyle bir diyalog geçer: Şakîk kendi mesleğini ve gittiği yolu tarif ederken; Allah bize verdiği zaman şükrederiz, vermediği zaman da sabrederiz, demiştir. Sadık da bu sözüne karşılık ona; sizin bu yaptığınızı Medine'nin köpekleri de yapar, der. Şakîk, peki siz ne yaparsınız, diye sorduğunda ise Cafer; biz, Allah bize verince başkalarına dağıtırız, vermediği zaman da şükrederiz, cevabını vermiştir.²⁵

Yaran sohbetlerimizde de misafire yapılan hürmet hepimizce malumdur. Ben kendim Eldivanlı olduğumdan ve yaran sohbetlerini oradan tanıdığım için biliyorum. Sohnete misafir geldiğinde kapıdan 'buyrun' diye seslenilir, önce gelen misafirlerin dışında herkes ayağa kalkar, başağadan sonra en baş köşeden itibaren yer verilir, misafir oturmayınca kimse oturmaz, ihtiyaçları yaran üyeleri tarafından birbirleriyle

¹⁸ Menakıb, s. 60.

¹⁹ Menakıb, s. 60-64.

²⁰ Menakıb, s. 56.

²¹ Bediüzzaman Furuzanfer, Önsöz, s. 35.

²² Mikail Bayram, Ahi Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1991, s. 81.

²³ Said Nefsî, Tarih-i Nazm-u Nesr Der İran ve Der Zeban-ı Farisi, Tahran 1363/1984, c.I, s. 173.

²⁴ Menakıb, s. 109.

²⁵ Mikail Bayram, Ahi Evran ve Ahilik Teşkilatı'nın Kuruluşu, s. 17.

yarış edercesine karşılanır ve en güzel şekilde ağırlanır. İşte bu görenleri oldukça şaşırtan ve hayran bırakan davranışların kaynağı yukarıda değindiğimiz kültür temellerine dayanmaktadır.

Evhadüddin-i Kirmanî'nin Anadolu'ya gelişi 602/1205 yılında olmuştur. Kızı Fatma da bu yıldan sonra doğmuş olmalıdır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin de bu tarihlerden sonra Anadolu'ya gelip Şeyhle görüştüğü ve Fatma'nın genç bir kız iken erenlere sofrada düzdüğünü gördüğü kaynaklarda belirtilmiştir.²⁶ Moğolların Anadolu'ya saldırdıkları ve 640/1243 yılında Kayseri'ye geldiklerinde Şeyh Bağdat'ta bulunmaktadır. Kızı Fatma ise Kayseri'dedir ve esir alınarak Meraga'ya götürülür. Babasına olan saygıdan dolayı kendisine iyi davranılmıştır. O zamanın emiri Hulagu'ya (615-663/1217-1265) aracılar gönderilerek serbest kalması sağlanır ve Fatma Kayseri'ye geri döner. Bu arada babası Bağdat'ta vefat etmiştir. Bundan sonra Fatma Kayseri ve Kırşehir'de hayatını sürdürmüştür. Pervane Muineddin Süleyman ve Sahib Ata Fahrüddin Ali gibi önde gelen devlet adamları ve büyük şeyhler Fatma'ya büyük saygı beslemişlerdir.²⁷ Bu şehirler dışında Fatma Bacı'nın Ereğli ve Sulucakarahöyük'te de bulunduğu belirtilmektedir.²⁸ Ölüm tarihi kesin olarak belirlenemeyen Fatma Bacı'nın mezar taşı Kırşehir'de bulunmaktadır.²⁹

Ahiliğin ilk kurucularının mensup oldukları sanat dalı deri işlemeciliğidir. Deriler işlendikçe ortaya çıkan yünün de bir şekilde kullanılması zarureti doğmuştur. Bu görevleri Bacı Teşkilatı üstlenmiştir. Kirmanî'nin kızlarını çeşitli sanat alanlarında yetiştirmeye gayret sarfettiğini *Menakıb*'dan öğreniyoruz.³⁰

Bacıyan-ı Rum Teşkilatı'nın en başta gelen faaliyetleri, her birisi bir sanat ve mesleğe intisap etmekle birlikte örgü ve dokumacılıktır. Kirmanî'nin müritleri İstanbul'a ve diğer Hristiyan beldelerine halı ve kumaş götürüp satmışlardır.³¹ Bu örgü ve dokumacılık işi halihazırda da yoğun bir şekilde kadınların üzerindedir.

Bacı Teşkilatı askeri alanda da hizmet ve faaliyet göstermiştir. Moğolların Kayseri'yi kuşattıkları sırada (640/1243) Bacı örgütüne mensup kadınların şehrin savunmasına fiilen katıldıkları ve teşkilat olarak savaştıkları bildirilmiştir.³² Biraz mübalağa gibi görünse de Dulkadir Oğullarının otuz bin silahlı kadın askerinin olduğu tarih kitaplarında yazmaktadır.³³ Zaten tarihimiz Türk kadınının gerektiğinde vatani ve namusu için canını seve seve nasıl feda ettiğinin örnekleriyle doludur.

Ahi teşkilatlarına gelen misafirlerin ağırlanmaları, iâşe ve ibatelerinin temini de yine Bacıların görevleri arasında idi. Tarihçi İbn-i Batuta'nın Anadolu'nun birçok yerinde Ahilerin misafirperverliklerine şahit olduğu gibi, bu misafirhanelerde Türkmen kadınların hizmet, izzet ve ikramlarından övgü ve hayranlıkla bahsettiği

²⁶ Bkz. Mikail Bayram, Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rum, s. 20-21.

²⁷ Menakıb, s. 71.

²⁸ Mikail Bayram, Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rum, s. 27-32.

²⁹ C.Hakkı Tarım, Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar, 1938, s. 103-105.

³⁰ Menakıb, s. 70.

³¹ Menakıb, s. 108-109.

³² Mikail Bayram, Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rum, s. 54.

³³ Fuat Köprülü, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, s. 160.

aktarılmaktadır.³⁴ Bugün de yaran sohbetlerinde ikram edilen yemeklerin hazırlanması, yaran odalarının temizliği yine büyük ölçüde kadınların üzerindedir.

Bacı Teşkilatı din ve tasavvuf alanında da etkin bir şekilde yerini almıştır. Bacılar Ahilikle aynı dini ve tasavvufi düşünceleri taşımaktadırlar. Fatma Bacı teşkilatın kurucusu olduğu gibi aynı zamanda da şeyhi durumundadır. Anadolu'da tarikat şeyhlerinin hanımlarına 'Ana-bacı' tabiri kullanılmıştır. Şeyhin talimat ve uygulamalarını Ana-bacılar hanımlara intikal ettirmektedirler.³⁵ Bacı teşkilatı üyelerinin erkeklerle bir arada zikir, sema ve sohbet meclislerinde buldukları, bu yüzden de bazı çevrelerden ciddi eleştiriler aldıkları nakledilmektedir.³⁶ Anadolu'da bunun öncülüğünü de Fatma Bacı'nın babası Evhadüddin Kirmanî yapmıştır. Sa'duddin Hammuî (ö.650/1252) adında bir şeyh Halep'te düzenlenen bir sema meclisine Evhadüddin Kirmanî ile birlikte katılmış. Bu mecliste hanımlar da bulunuyormuş. Bundan dolayı Kirmanî'ye itirazda bulunmuştur. Kirmanî, bu itiraz ve tenkitlerin hiçbirine aldırmayarak kendi yolunda devam etmiştir.³⁷ Hacı Bektaş'ın *Velayet-name*'sinde Fatma Hatun'un büyük bir mürşide olduğu, yalnız hanımları değil erkekleri de irşad ettiği nakledilmektedir.³⁸ Şeyhin diğer kızı Amine Hatun da alim ve fazıldandır. Şam'da irşad faaliyetlerini sürdürmüş, orada onsekiz hanıkahın şeyhliğini yapmıştır.³⁹

Bir esnaf kuruluşu olarak kurulup gelişen ve Yaran teşkilatının oluşumunda kaynak teşkil eden Ahilik kurumuyla birlikte Bâciyân-ı Rum da onun kadınlar kolu olarak Anadolu'da faaliyetlerini sürdürmüştür. İlk kuruluş yerleri Kayseri ve Kırşehir olan bu kurumlar daha sonraları Anadolu'nun en uç yerlerine kadar yayılmışlardır.

Dede Korkut'a atfedilen şu dize erkek ve kız çocuklarının eğitiminin ne kadar önemli olduğunu vurgulaması bakımından oldukça dikkate değerdir:

**Oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi
Kız anadan öğrenir sofraya düzmeyi.**

³⁴ Mikail Bayram, Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rum, s. 55.

³⁵ Mikail Bayram, Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rum, s. 56.

³⁶ Bkz. Mikail Bayram, Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rum, s. 57.

³⁷ Menakıb, s. 103. Evhadüddin Kirmanî'nin takip ettiği bu yola Cemalperestlik veya Şahidbazlık denmektedir. Bu düşüncenin özet ifadesi; fani güzelliklere bakıp onlardan baki olan Allah'ın cemaline ulaşmaktır. (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mehmet Kanar, *Evhadüddin-i Kirmani'de Şahidbazlık ve Kadın*, Nüsha, yıl 1, sayı 3; ve bkz. Mikail Bayram, Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmanî ve Evhadiyye Tarikatı, Konya 1993. ve yine bkz. Fahrettin Coşkun, Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmanî'nin Menkıbeleri (İnceleme-Çeviri), Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.

³⁸ Bkz. Mikail Bayram, Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rum, s. 58.

³⁹ Menakıb, s. 64.

YÂREN KÜLTÜRÜ'NDE TÜRK KÜLTÜRÜ RİTÜELLERİ

Dr. Ahmet KIYMAZ•

GİRİŞ

Malumlarınız olduğu üzere, her ulusun kendine özgü karakteri, maddî ve manevî özellikleri vardır. Herhangi bir topluluğu ulus yapan en önemli öge, o ulusun ulusal kültürüdür. Kültür; ulusaldır. İlgili olduğu ulusun ulusal özelliklerini yansıtır. Dil, din, tarih, el sanatları, mimarî, musikî, etnografik unsurlar, mutfak, halk oyunları, bilmece, mâniler, destanlar, halk hikâyeleri, halk tiyatroları (*orta oyunu, meddah, karagöz*), halk oyunları vb. ögeler; ulusal kültürün birer parçasıdır.

Ulusal tarih ve ulusal kültür bilgisi ve bilinci almamış bir aydın; gerçek anlamda ulusunun yönlendiricisi ve aydınlatıcısı olması imkânsızdır. Nitekim; son yüzyıllarda Türk aydınının toplumundan uzaklaşmasının en önemli nedeni bu olarak görülmelidir. Aydınımız; kültürü, uygarlık kavramının bir parçası olarak gördüğünden; her iki kavramı birbirinden ayırmadığından dolayı ülke ve toplum sorunları karşısında âciz kalmıştır. Oysa ki, uygarlık değişimlerinde ulusal kültür, birdenbire ve yapay olarak değil; uzun zaman içinde ve kendiliğinden farklılık göstererek değişmelidir. Bunun ölçüsü ise; kültürün sahibi ulusun istek ve ilgisidir.

Her disiplinli toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da kökü çok eskilere dayanan ritüel (sembolik) davranışların görülmesi doğaldır. Sosyolog ve antropolog gözüyle bu tür ritüel davranışların; toplumları canlı ve dinamik tuttuğu da bir gerçektir. Ritüellerin, yani kurallar bütünü içinde ortaya konulan sembolik davranışların; sosyal ilişkileri olumlu yönde etkileyen, kuvvetlendiren, teşvik eden; yaşattığı toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına hız ve hareketlilik veren bir özellikte olması gerektiği de unutulmamalıdır. Kimi kurum, kuruluş ve toplumlarda görüldüğü gibi, ritüellere esir olmak, ritüeller sayesinde dışa kapalı, yalnız bir dünya oluşturmak da yararsız, hatta statik ve güvensiz bir yapılaşma doğurur. Bu özellikler dikkate alındıktan sonra şunu söyleyebiliriz:

Yâren Meclisleri; Yâren'in kuruluş aşamasından, Yâren Odaları'nın donanımına, Yâren Odaları'na giriş kurallarına, yemeklerin yenilmesine, oyunların oynanmasına, mahkemenin kurulmasına ve diğer öğelerine kadar ritüellere büyük önem vermiş bir sosyal kurumdur.

Türk ulusu; geçmişte sahip olduğu hayat tarzı ile farklı bir ulustur. Yüzyıllar içinde Asya ve Avrupa coğrafyasında sayısız devletler kurması, sanatta, mimaride, insan hak ve özgürlüğünde, adalet ve eşitlik anlayışında günümüzün insanlığına bile örnek olması, üstünlüğünü ortaya koyan delillerdir. Kendi reklâmımıza önem vermediğimizden uluslar arası kamuoyunda bu özelliklerimizi tanıtamıyor, zaman zaman çeşitli sorunlarla karşılaşyoruz.

• Kara Harp Okulu Dekanlığı Temel Bilimler Bölümü Bakanlıklar / ANKARA

Bu sorunların çözülmesi, her şeyden önce ulusal kültür öğelerine bilimsel açıdan yönelmek, bunları tanıtmakla mümkündür. Ulusal kültürümüzden yoksun insanların yabancı kültürleri taklit ederek yabancılaştığı günümüzde, kendi kültürümüzü yansıtan halk biliminin önemle ele alınmasının lüzumu daha çok hissedilmektedir. İşte, biz bu araştırmada ulusal kültürümüzün önemli bir parçası, hatta kendisi olan Yâren Kültürü'nde bulunan Türk Kültürü'nden yansıma ritüelleri incelemeye, tanıtmaya çalışacağız. Ama, öncelikle Yâren'le ilgili olarak şu ifadelerimizi ortaya koymamız gerekir:

YÂREN Nedir?

Yâren: İnsan yetiştirme; insanı hayata hazırlama; sosyal düzeni ve güvenliği sağlama; halk müziği, halk mutfağı, halk tiyatrosu, halk edebiyatı gibi ulusal kültür değerlerini yaşatma ve yeni kuşaklara aktarma görevlerini yüzyıllardır yerine getirmiş bir sosyal kurumdur.

Yâren; bizim ruh disiplinimizin Anadolu' da çelikleştiği ve insanların birbirlerine *"Taşların arası, kurşunla kenetlenmiş duvarlar gibi saf bağladıkları"* bir yaşayış biçimidir.

Yâren; biz insanların kalplerinde uyuyan cömertliği, bilim arzusunu, utanma duygusunu, sadakati, bir gün hesaba çekilme korkusunu uyandıran, besleyen, yaşayış biçimidir.

Yâren Meclisleri'ne katılan kim olursa olsun, kalbin üzerine sağ ellerin sınıksı bastırıldığı gibi gönüllere bastırılır. Ancak, sevmenin de bir ölçüsü vardır. Çünkü, nerede iki insan varsa, orada sağlıklı yaşayabilmek için birtakım kurallar olmalıdır.

Kuralların olmadığı yerde sonsuz bir didişme ve didişenler içinse, -kim olursa olsun- düşkünlük ve aşağılanma kaçınılmazdır. Yâren; insanların birbirleriyle anlaşabilmelerini düzenleyen, gülmenin ve eğlenmenin olduğu kadar, doğumun ve ölümün de gerçeğini her toplantısında insana anlatan önemli bir sosyal yardımlaşma kurumudur.

Yâren; bizim yarınlarımızdır. Çünkü, eğer bizim kendimize özgü bir anlaşma ve yaşama biçimimiz olacaksa, onun kaynağı yine bizim sosyal psikolojimizin eseri olan Yâren'dir. Yani, biz oyuz; o da bizim özümüzdür.

Yâren; insanların birbirlerinin kuyusunu kazdığı günümüzde, kazançları, başkaların rızkını çalmak olarak gören insanların birbirleriyle yaptıkları kör dövüşü bir kenara bıraktıracak, eşsiz bir ruh yücelmesi ve erdemliliklerdir.

Yâren; insanları tek tek kucaklayan, insanın kendini tanımasını sağlayan, erdemli olmayı öğütleyen, insanlara hakkı kadarını almayı öğreten ve kıskançlık, ihtiras gibi kötü duyguları dizginleyen bir öğretilerdir.

Yâren; bizim sadece dünümüz değildir. Yâren; bizim aynı zamanda bugünümüz ve yarınlarımızdır.

Yâren; hep dışarıda aradığımız değerlerin, aslında Anadolu topraklarında bulunduğunu belgeleyen bir sosyal kurumdur.

Yâren; bizi biz yapan maddî ve manevî ürünlerimizin ahenkli bir manzumesi olan zengin ve köklü Türk kültürünün yöresel bir yansımasıdır.

YÂREN'İN KAYNAKLARI nedir?

Ulusal Değerler: Adalet, eşitlik, misafirperverlik, hoşgörü, yardımseverlik vb. (Eski Türk gelenek ve göreneklere dahil)

Dinsel Değerler: Özellikle İslâmî inanç sistemi. (**Fütüvvetçilik** ve **Ahilik Kurumunun** etkileri dahil)

Evrensel Değerler: Güzel, rahat ve güvenli yaşama ideali.

Yâren Kurumu; 12'nci yüzyıldan itibaren varlığı hissedilen Ahilik ve Fütüvvet Kurumları (Arap Gençlik Kurumu) ile münasebetleri görülmesine rağmen, onlardan farklı, kendine özgü millî bir kimliği bulunan sosyal bir kurumdur.

Kökü Arap toplumuna dayanan ve Anadolu'da yeni bir çizgiyle ortaya çıkan Fütüvvet ile orijini daha çok Türk kültürü olan Ahilik ve Yâren Kurumları birer tarikat değildir.

Bu kurumların; dinî, ahlâkî, iktisadî ve sosyal prensipleriyle öz kaynaklarından biri din'dir. Tarikatların özünün de aynı kaynak olması, benzer çizgilerin görülmesine sebep teşkil eder.

Fütüvvet, Ahilik ve Yâren Kurumlarının arasındaki en önemli benzerlik şudur:

“Sofra, el ve kapı açık;

Göz, dil ve bel kapalı.”

Yâren (=Yârân) kelimesinin anlamları:

- 1) Yârlar, sevgililer, dostlar, arkadaşlar (Farsça kökenli)
- 2) Erkekler, Yiğitler (Türkçe kökenli)

Farsça kökenli Yâren kelimesi, sevgili, dost anlamındaki “YAR” ile Farsça çokluk eki “-AN” ın birleşiminden oluşmakta ve “*Sevgililer, dostlar, arkadaşlar*” anlamında kullanılmaktadır.

Yâren kelimesinin Türkçe kökenli olduğunu iddia edenler, bu kelimeyi Türkçedeki “**yar-**” fiil köküne dayandırmaktadırlar. Eski Türkçede, yani 1000 yıl öncesinde, henüz Türklerin Anadolu'ya gelmesinden önceki dönemlerde “yar-” GÜÇ ve GÜÇLÜLÜK anlamlarında erkeklere verilen bir sıfat özelliğinde idi. Buradan “YARAN”, yani, “GÜCE SAHİP OLAN ERKEK” yorumlanabilir. Bu anlamda, “YARAN” kelimesindeki “-AN” ekini sıfat-fiil eki olarak düşünmek gerekir.

İkinci bir etimolojik gelişim olarak YARAN kelimesindeki “-AN” ekini yine Eski Türkçede daha çok kullandığımız çokluk eki olarak göstermek de mümkündür.

Nitekim, bu ekin eklendiği ve günümüzde çokluk görevini kaybeden kelimeleri hâlâ yaşatmaktayız. Örnekler: *Oğlan, eren* (erler anlamında). Bu doğrultuda “YAR-“ fiil kökünden türetilen “Güçlü Erkek” anlamında kullanılan “YAR“ ismine getirilen “-AN” çokluk eki, kelimeyi “ERKEKLER” anlamına getirmektedir.

YÂREN MECLİSLERİ'NDEKİ TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEMEL RİTÜELLERİ

“24” SAYISI:

Yâren üyelerinin sayısı; il merkezi, ilçe ve köylerde farklı olmakla birlikte Yâren Meclisi, esas itibarıyla 24 kişiden meydana gelir. Bu sayı; Oğuzlar'ın 24 boyunu sembolize eder. Ekonomik zorluklardan dolayı, köylerdeki Yâren sayısının 50'ye kadar çıktığı da gözlemlenir.

“YİĞİTBAŞILIK” GELENEĞİ:

Anadolu'nun pek çok köy ve kasabasında hâlâ etkinliği devam eden bir gelenektir. Merkezî otoritenin güçlenmesi amacıyla ilk defa Fatih Sultan Mehmet tarafından bizatihi seçilen ve onaylanan insanlar, “Yiğitbaşı” olarak köy ve kasabalarda görevlendirilmiştir. Bu insanlar, köy ve kasabalarındaki her türlü önemli gelişmeyi padişaha bildirmekle ve padişahın emir ve talimatlarını da uygulamakla görevlidirler. Bu yapılanma uzun müddet devam ettirilmiş; daha sonraki zamanlarda ise toplumsal olay ve faaliyetlerde etkin bir toplumsal statü olarak yaşamıştır. Yâren Meclisleri'nde ise “*Yiğitbaşı*” unvanını üzerinde taşıyan insan, Başağalarla yârenler arasındaki sorunları çözmeye, olayları ve faaliyetleri Yâren Meclislerinin dinamikleri doğrultusunda uyumlu hale getirmeye önemli bir denge ögesi olmuştur. Özellikle şehir ve ilçe merkezlerindeki Yâren Meclisleri'nde Yiğitbaşı'na *Yâren Reisi* adı da verilmiştir.

“ŞAHNİŞİ = BAŞ KÖŞE” RİTÜELİ:

Başağalar'ın oturduğu, meydan kapısının tam karşısındaki iki ayrı köşedir. Bu köşeler; otoriteyi, düzeni, adaleti ve devleti sembolize eder. Bu sembol, yârenlerin ve yâren olmayan insanların özel hayatında da etkin olarak devam ettirilir. Misafirlik ilişkilerinde ve toplantılarda toplantı odalarının giriş kapısının karşısındaki köşeler “*Baş Köşe*” olarak adlandırılır ve buraya sosyal prestiji yüksek muteber ve mutemet insanlar oturtulur.

YÂREN ODALARININ MEFRUŞATINDAKİ HİYERARŞİK DÜZENLE İLGİLİ RİTÜELLER:

(Ocak yakma) olarak nitelendirilen haftalık toplantı gecesinde (Genellikle cumartesi gecesini), ocağı yakacak yâren ya da yârenler tarafından Yâren Odası; Çin iğnesi (Şam işi) yastıklar, yağlıklar, halılar, bayraklar ve renkli süs lambaları ile süslenir.

Ocak yakma sırası yâren ya da yârenlerde iken Yâren Odası'nın duvarlarına az sayıda halı asılır.

Ocak yakma sırası Küçük Başağa'ya geldiğinde, duvarlardaki halı sayısı artırılır.

Başağa'nın ocak yakmasında ise Yâren Odası'nın bütün duvarları halılarla iyice donatılır; Başağa'nın statüsüne uygun olarak mefruşatın sayısı ve kalitesi artırılır. Çünkü, o Türk destanlarından tanıdığımız Hanlar Hanı **Bayındır Han**'ı sembolize etmektedir.

YÂREN ODASI'NA YÂRENLERİN GİRİŞ KURALLARI ve RİTÜELLERİ:

Yâren Odası'na ilk girenler Sazendeler'dir. Bunlar, odanın "*Şahnişin*" (=Şah Köşe = Baş Köşe) denilen girişin sağ ya da sol yanında bulunan bölümüne geçerler.

Daha sonra, Küçük Başağa Yâren Odası'na sağ ayak önde girer ve girişe göre sol tarafta kendine ayrılmış yere oturur. (Odaya girişte sağ ayağın önde olması, değişmez bir ritüel davranıştır. Bu davranışta, İslamî literatürün etkisi büyüktür. Fıkıh, tefsir ve ilmihal kitaplarında anlatılan bilgilerin etkisi altında yârenler, sağ ayak önde odaya girmeye büyük önem verirler. Hatta, bu davranış yöntemi, yâren olmayan insanların bile özel hayatlarına önemle yansır.)

Çavuş, yârenlerin de odaya girmesi için Küçük Başağa' dan izin ister. Çavuş; odanın dışında bekleyen yârenleri davet ettikten sonra tekrar içeri girer ve Küçük Başağa'ya "*Başaga! Yâren ağalar geliyor.*" der.

Bu durumda Küçük Başağa, ayağa kalkar ve yârenlerin odaya girmesini bekler. Yârenler, odaya genellikle ikişer girer. Bütün yârenler de Küçük Başağa gibi odaya girerken önce sağ ayaklarını atarlar.

En yaşlı yâren başta olmak üzere, bütün yârenler odaya girer.

İlk yâren, sağ eli sol göğsünün üstünde "*Selamün aleyküm, Başaga.*" der.

Küçük Başağa da, ayakta iken sağ eli sol göğsünün üstünde, "*Aleyküm selâm, Yâren Ağa*" diyerek selâmı alır ve elini indirir. Sağ elin sol göğsün, yani kalbin üzerinde tutularak selam verilmesi ve selam alınması ile; "*Ben sana itimat ediyorum; kalbimde çok önemli bir yerin vardır ve benden de emin olmanı istiyorum. Çünkü, benden sana hiçbir kötülük gelmez.*" mesajı verilmektedir.

Sırasıyla bütün yârenler; odaya girişte, aynı şekilde Küçük Başağa'yı selâmlar; Küçük Başağa da aynı şekilde bütün yârenlerin selâmını alır.

Odaya giren, selâm veren her yâren; önceden ayrılan yerlere geçer ve ayakta bekler. En yaşlı yâren (genellikle, Yâren Reisi) , Büyük Başağa'nın minderinin hemen yanına, sedire çıkar ve ayakta durur.

İkinci yâren ise, Küçük Başağa'nın sağına geçer ve aynı vaziyette ayakta durur. Küçük Başağa'nın dik inerek, diz üstü oturmasıyla birinci ve ikinci yâren de hemen diz üstü oturur. Bu davranışta, yani, yârenlerin dik bir şekilde, diz üstü ve hızlı oturmasında askerce bir tavır sergilenmektedir. Bu davranış; disiplin, otorite ve düzenin etkin olarak yansıtıldığı önemli ritüel bir davranıştır.

Küçük Başağa; oturduğu yerden sağ elini sol göğsünün üstüne koyar, en yaşlı yârene doğru hafifçe eğilerek "*Merhaba, Yâren Ağa*" der. En yaşlı yâren de, sağ elini sol

göğsünün üstüne koyar ve Küçük Başağa'ya doğru hafifçe eğilir ve “*Merhaba, Başağa*” diyerek cevap verir.

Küçük Başağa, aynı şekilde ve aynı ifadelerle diğer yârenleri de tekrar selâmlar. Diğer yârenler de Küçük Başağa'ya aynı şekilde cevap verirler.

Yâren Odası'na her giren yâren; bu selâmlamayı yapar. Yalnız, yeni giren yârenler; sadece Küçük Başağa'yı değil, Yâren Odası'na daha önce giren yârenleri de aynı şekilde selâmlamak zorundadır.

Merhabalaşma'nın uzun sürmesi istenilmediğinde “*Cümleden Merhaba*” ifadesi de kullanılır.

Selâmlaşma sırasında, Sâzende Heyeti tarafından yapılan müzik peşrevi de ihmal edilmez.

Çavuş; odanın dışında bekleyen Büyük Başağa'nın odaya davet edilmesi için Küçük Başağa'dan izin ister, dışarı çıkar ve Büyük Başağa'ya Yâren Odası'nın girilmeye müsait olduğunu bildirir. Daha sonra da tekrar içeri girer. Küçük Başağa'ya seslenerek “*Başağa! Başağa geliyor.*” der.

Bu anda, önce Küçük Başağa, sonra yaş sırasına göre bütün yârenler, ayağa kalkar.

Büyük Başağa; kendinden emin, ağır, otoriter bir şekilde ve sağ ayakla Yâren Odası'na girer. Meydanın ortasına yakın bir yerde durur. Sağ elini sol göğsünün üzerine koyarak “*Selâmün aleyküm Başağa*” der. Küçük Başağa; eli göğsünde “*Aleyküm selâm Başağa*” diyerek karşılık verir.

Büyük Başağa; tekrar sağ elini sol göğsünün üzerine götürerek ve yârenlerin bulunduğu iki tarafı süzerek “*Selâmün aleyküm Yâren Ağalar.*” der. Bütün Yârenler de, elleri göğüslerinde “*Aleyküm selâm Başağa*” şeklinde selâmı alırlar.

Selâmlaşma bittikten sonra, Büyük Başağa; kendine ayrılan odanın sağ tarafındaki köşesine gider, sedire çıkar ve dik olarak diz üstü oturur. Onun oturmasıyla birlikte önce Küçük Başağa, sonra sırasıyla Yâren Reisi ve diğer yârenler hızlıca diz üstü oturur.

Küçük Başağa; Büyük Başağa'ya doğru hafifçe eğilerek el *göğüste* “*Merhaba Başağa.*” der. Büyük Başağa da, aynı şekilde “*Merhaba Başağa*” diyerek karşılık verir. Yaş sırasına göre bütün yârenler de Büyük Başağa ile merhabalaşır.

Bu selâmlaşma ve merhabalaşmada sessizliği bozan tek şey, yavaşça devam eden peşrevdir.

YÂREN ODASI'NA MİSAFİRLERİN GİRİŞ KURALLARI ve RİTÜELLERİ:

Başagalar'ın izni olmadan hiçbir misafir, Yâren Meclisi'ne kabul edilmez.

Ocak yakma günü (cumartesi gecesi), kabul edilecek misafirlerin sayısı genellikle 40 - 50 arasında olur.

Küçük yaştaki çocuklar da misafir olarak kabul edilir. Bundan amaç; Yâren Kültürü'nü genç kuşaklara aktarmaktır.

Yâren Meclisi'ne davet edilen misafirler ikiye ayrılır:

➤ **Kahve ve Çay Misafirleri** (Kahve ve çaylarını içtikten sonra, Yâren Meclisi'ni, izin alarak terk ederler.)

➤ **Yemek Misafirleri** (Bu misafirler, gece saat üçe kadar Yâren Meclisi'nde kalabilirler.)

Çavuş, Küçük Başağa'ya misafirlerin geldiğini bildirir. Küçük Başağa, Büyük Başağa'dan izin alır ve Çavuş'a misafirleri içeri almasını söyler. Çavuş, kapı yanında "*Başağa, Misafir Ağa geliyor.*" der. Önce Büyük ve Küçük Başağa, sonra sırasıyla Yârenler ayağa kalkar.

Misafir; içeri girer, meydanın orta yerinde durur, kuralı biliyorsa Başağa'ya dönerek sağ eli sol göğsünde "*Selâmün aleyküm, Başağa.*" der. Büyük Başağa da eli göğsünde "*Aleyküm selâm, Misafir Ağa.*" diyerek karşılık verir.

Misafir; Küçük Başağa'ya da aynı şekilde selâm verir. Küçük Başağa da, aynı şekilde selâma karşılık verir. Misafir, son olarak da yârenleri de aynı şekilde selâmlar. Yârenler de bir ağızdan selâmı alırlar.

Selâmlaşmadan sonra misafir, iki yâren arasına alınır. Yâren Meclisi'ne gelen misafire; kültür, makam, tahsil ve sosyal hayattaki itibar düzeyine göre bir yer seçilir. En itibarlı misafirler, Büyük ya da Küçük Başağa'nın yanına oturtulur. Bu yapılırken diğer misafirlerin gücendirilmemesine de azamî özen gösterilir. Bu davranışlarda, Türk kültürü ve hayat tarzının incelikleri ve nezaket anlayışı en etkin şekilde sergilenir.

Önce Büyük Başağa, sonra Küçük Başağa ve sırasıyla yârenler; ellerini göğüslerine götürerek teker teker, "*Merhaba, Misafir Ağa.*" derler. Herhangi bir misafirin, "*Cümleden merhaba.*" demesiyle de "*merhabalaşma*" biter.

Yâren Odası'nda herhangi bir eksiklik varsa, misafirlerin bu eksiklikleri görmesi istenmez. Bu nedenle; misafirler, yanlarındaki yârenler tarafından konuşturulur ve dikkatleri bir yere çekilerek çevreyle ilgilenmeleri kesilir.

Kahve ve çay misafirleri; kural gereği izin isteyip giderler. Misafirler, kural bilmiyor olabilir ya da kasıtlı olarak Yâren Odası'nı terk etmeyebilir. Bu durumda, misafirlere "*küllü kahve*" ikram edilir ya da ayakkabısı süpürge üstünde önüne getirilir.

Bu davranış, "*Defol, git*" anlamındadır. Buna karşın, misafir, yine gitmiyorsa iki yâren; misafiri kolundan tutup Yâren Odası'nın dışına çıkarır.

Bu kural; misafirin sosyal hayattaki makamı göz önünde tutulmadan herkese uygulanır. Yalnız, böyle bir davranış, muzipçe tasarlanmış birkaç münferit olay dışında bugüne kadar yaşanmamıştır, diyebiliriz.

YÂREN MECLİSİ'NDE KAHVE VE ÇAY İKRAMINDAKİ RİTÜEL DAVRANIŞLAR:

Çavuş, yâren sayısınınca tabaksız kahve fincanlarını bir tepside getirir. Tepsiyi aşağıdan yukarı doğru uzatır. Sol eli, sırtına doğru kıvrıktır. Büyük Başağa, göz işaretiyle Küçük Başağa'ya uzatmasını emreder.

Çavuş, bu sırada diz vurmuş şekildedir. Büyük Başağa'nın göz işaretiyle doğrulur ve Küçük Başağa'nın önüne gider. Küçük Başağa ise, göz ve kafa hareketiyle Büyük Başağa'ya ikram yapılmasını emreder.

Çavuş, aynı hareketle tekrar Büyük Başağa'nın önüne gelir. Kahveyi sunar. Büyük Başağa, fincanı sağ eliyle alarak sol elini fincanın altına koyar. Ayrıca, fincanı, sağ eliyle göğüs hizasında tutar. Bu davranış şekli çok eski yüzyıllara kadar götürülebilen bir ritüel davranıştır. Prof. Dr. İbrahim KAFESOĞLU'nun "*Eski Türk Dini*" ve Prof. Dr. Bahattin ÖGEL'in "*Türk Kültürü'nün Gelişme Çağları*" adlı kitaplarından da öğrenilebileceği gibi eski Türk şehirleri Turfan ve Beşbalık'ta yapılan arkeolojik kazılarda "TAŞNENE" adıyla bilinen küçük taş biblolar bulunmuştur. İnsan figürlerinden oluşan bu biblolar içinde sağ eli göğüs hizasında fincan tutan biblolar da bulunmaktadır. Benzerlerini yabancı kültürlerde de görmenin mümkün olabileceği bu sembolik duruşun kökenini Türk Kültürünün derinliklerinde aramak daha mantıklı bir yaklaşım tarzı olarak değerlendirilmelidir.

Çavuş, kahveleri daha sonra aynı vaziyette önce Küçük Başağa'ya sonra da sırasıyla bütün yârenlere ikram eder. Yârenler, fincanı Başağa'nın tuttuğu şekilde tutmak zorundadır. Büyük Başağa; kahveden bir yudum alır ve fincanı tekrar aynı şekilde tutar. Sonra Küçük Başağa, bir yudum alır ve o da fincanı aynı şekilde tutar. Yârenler de, yaş sırasına göre birer yudum alırlar ve fincanı aynı şekilde tutarlar.

Bu durum, üç kere tekrarlanır. Üçüncü yudumdan sonra, yârenler; kahvelerini serbest içmeye devam ederler. Burada, ritüel bir sayı olarak görülen ÜÇ üzerinde durulmalıdır.

“ÜÇ” SAYISI:

Konuya ayrı bir önemle yaklaşan araştırmacılarca malumdur ki, Türk Kültüründe ÜÇ sayısı baskın bir özellikte değildir. DÖRT ve DOKUZ sayısı daha baskın özelliktedir. Bu sayılarla ilgili değerlendirmelerine girmeden ÜÇ sayısı üzerinde durmanın daha yararlı olduğu kanaatindeyim.

ÜÇ sayısı, daha çok Arap ve Yahudi ve Batı mitolojilerinde baskın olarak görülmektedir. Buralardan yansımak suretiyle İslâmî literatürde de yerini almıştır. Prof. Dr. Ağah Sırrı LEVENT'in "*Divan Edebiyatında Remizler-Mazmunlar*" adlı kitabında daha ayrıntılı olarak görülebileceği gibi, özellikle divan şiirlerine konu olan "*gassale-yi selase*" kalıplaşmış sözü bulunmaktadır. Bu söz "ÜÇ YIKAMA" anlamına gelmekte ve bu sözün gereği ÜÇ sayısı üzerinde özellikle durulmaktadır. Söz ve saz meclislerinde içkilerin içilmesinde bu ÜÇLÜK kuralına dikkat edildiği pek çok divan şiirinde yansıtılmaktadır.

Peki, bu ÜÇ YIKAMA hangi anlama gelmektedir? Ve Bu ifadenin çıkışı noktası ne olabilir? Bu ritüel davranışın ve ÜÇ sayısının kutsallığı, kuvvetli olasılıkla Peygamber Efendimizin kalbinin mecazî anlamda üç kere yıkanması ile ilgilidir. Malumlarınız üzere, Peygamber Efendimiz de bir insandır. O da diğer insanlardan gibi insanî özelliklerle bezenmiştir ve O'nun da kalbinde beşerî zafiyetler bulunabilir. İnanişâ göre, O'nun bu tür beşerî zafiyetlerden tamamen temizlenmesi amacıyla, Allah'ın emri ile Cebrail, Peygamber Efendimizin kalbini, doğumunda, Peygamberlik gelmeden önce ve Miraç'tan önce temizlemiş ve bütün beşerî zafiyetlerin kalbinde bulunmamasını sağlamıştır. Bu inaniş; zamanla Müslümanların arasında ÜÇLÜK ve ÜÇ YIKAMA kuralını yaygınlaştırmış; ÜÇ sayısının kutsallığının İslâmî literatürde artmasına zemin hazırlamıştır.

YÂREN MECLİSİ'NDE YEMEK RİTÜELLERİ:

Hiyerarşik düzen ve disiplin anlayışı; yemekte de kendini gösterir:

Eğer Yârenler; pilav için tavuk kesmişse, Küçük Başağa hindi ya da küçükbaş hayvan keser. Büyük Başağa ise ya birden fazla küçükbaş hayvan ya da bir büyükbaş hayvan keser. Çünkü, Büyük Başağa, her şeyin en iyisini yapmak zorundadır.

Köy Yâren Meclisleri'ndeki yemeklerde bu kurala uyulduğu pek nadirdir. Köylerde, genellikle ekonomik ve pratik olması nedeniyle yöre usûlü etli pide ve ayran ikramı yapılır.

Sabah saat üçe doğru, Küçük Başağa; Büyük Başağa'ya “*Yemek hazır Başağam.*” der.

Çavuş ile birlikte ocak yakanlardan biri; Büyük ve Küçük Başağalar'ın ellerini yıkamalarına yardım eder. Birinin elinde havlu ve ibrik, diğerinin elinde ise leğen bulunur. Sırasıyla yârenler ve misafirler de ellerini yıkarlar. Daha sonra yer sofrasına oturulur.

Günümüzde, ibrikle el yıkama; geçmiş dönemleri anımsatan nostaljik ve sembolik bir davranıştır. Yemekte; sofraya bezlerinin üzerine tahtadan yemek tablaları, onun üzerine de büyük siniler konur.

Sinilerin etrafına çatal, kaşık ve ekme dağıtılır. Ortasına da bir tas çorba konur. Büyük Başağa; kalkar, ortadaki sofraya oturur. Küçük Başağa, Yâren Reisi, Yârenler ve Misafirler de sırasıyla Yâren Odası'nda açılmış sofralara teker teker otururlar.

Büyük Başağa'nın kaşığı eline almasıyla, diğer yârenler de sırayla kaşıklarını ellerine alırlar. Büyük Başağa, besmele ile kaşığını çorbaya uzatır ve içer. Sonra, Küçük Başağa ve diğer Yârenler de sırayla çorbadan bir kaşık alırlar. Bu hareket; kahve ve çay içmede olduğu gibi üç kere tekrarlanır. Daha sonra ise serbest içime geçilir.

Çorbadan sonra sofraya, etli pilav gelir. Büyük Başağa, kaşığı eline alır, bekler ve Çavuş'a dönerek “*Yollu, yolsuz var mı?*” diyerek sorar.

Bu soruyla, geçmiş hafta içinde Yâren Kültürü kurallarına aykırı davranış gösteren suçlular aranır. Çavuş; Başağa'nın sorusuna karşılık olarak “*Suçlu var.*” derse, Büyük Başağa, pilav tabağının suçludan tarafına kaşık diker ve adını söyler. Eğer, yemekte misafir var ise bu harekete başvurulmaz.

Pilavdan sonra, tatlı ve meyveler getirilir. Sofrada birkaç çeşit meyve var ise, Büyük Başağa, hangi meyveyi alıyor ise, bütün yârenler de aynı meyveyi almak zorundadır.

Büyük Başağa; dikkatleri kontrol için tabaktaki bir meyveye elini uzatıp, bir başkasını alabilir. Bu durumda, yanılıp da kurala uymayanlar; duruma göre ya o an ya da sonradan cezalandırılır.

Yemek bittikten sonra dua yapılır. Sıra ile yemek sofrasından kalkılır. Herkes, eski yerine geçer ve Büyük Başağa'nın oturduğu gibi oturur. Büyük Başağa, serbest oturuşa izin verinceye kadar oturuş değiştirilmez.

Yemekten sonra kahve içilir ve yemeği hazmettirici oyunlar oynanır. (Yattı Kalktı Oyunu gibi)

Oyunlardan sonra da yemek misafirleri ve Sazende Heyeti uğurlanır.

Artık, sırada “*mahkeme*” vardır.

YÂREN MECLİSİ'NDE MAHKEME VE MAHKEMEDEKİ RİTÜELLER:

Yâren Meclisi; sabah gün ışıırken mahkemeyi kurar. Geçmiş hafta içinde kurallara uymayan yârenler, sorguya çekilir ve cezası verilir.

Büyük Başağa, “*Yargıç*”; Küçük Başağa, “*Savcı*” ve yârenler ise “*Jüri*” dir. Yârenlerden biri, suçlunun “*avukatlığını*” da üstlenebilir.

O ana kadar, neşeden, eğlenceden çınlayan Yâren Odası; derin bir sessizliğe bürünür. Eğer bir suçlu var ise, muhakeme edilerek cezalandırılır.

“ARAP VERME” TÖRENİNDEKİ RİTÜELLER:

ARAP: “*Zilli maşa*” ve “*def*”e verilen addır.

Yâren Meclisi dağılmadan önce, gelecek hafta ocağı yakacak yârenlere “*Arap*” vermek için tören yapılır. Gelenek doğrultusunda zilli maşa ve def; haftaya ocağı kim yakacak ise ona verilir. Ocağı yakacak yâren birden fazla ise, zilli maşa ve def, en yaşlı yârene verilir.

Arap'ı alacak yârenlerin temsilcisi; Yâren Odası'nın ortasında, yüzü Başağa'ya dönük olarak diz üstü oturur. Aynı şekilde, Arap'ı teslim edecek yârenlerin temsilcisi de oturur.

Önlerinde, bir tepsi içinde zilli maşa ve def bulunur.

Arap'ı teslim alacak ve teslim edecek yârenlere kahve ikram edilir. Bu anda, bütün yârenler, “*Fakirin geldi Divâne*” adlı türküyü söyleyerek zilli maşa ve def (Arap) , yeni sahiplerine verilir.

Böylece, Yâren Meclisi'nin "**Ocak Yakma Gecesi**" sona erer.

YÜZÜK OYUNUNDA "9" SAYISI VE "DANIŞMA" RİTÜELLERİ:

Yârenler, iki gruba ayrılır. Büyük Başağa ile Küçük Başağa grupların başkanlığını yaparlar. Ortaya 9 tane mendil konur. İslamiyet'ten önce eski Türklerde 9 sayısının ayrı bir önemi vardır. Türklerin "*Yaratılış ve Türeyiş*" destanında 9 dallı ağaçtan bahsedilir. Türk destan ve mitolojisine göre her bir dal ayrı bir Türk ulusunu sembolize eder.

Kura çekilerek oyuna hangi grubun başlayacağı kararlaştırılır. Oyuna başlayacak grup kendilerine bir temsilci seçer. Temsilci olan Yâren Ağa'nın, elindeki yüzüğü mendillerden birinin arasına koyması gerekir. Yalnız, yüzüğün hangi mendilde olabileceğini sezdirmemelidir. Bu nedenle yüzük oyunu maharet ve çabukluk isteyen bir oyundur.

Saklanan yüzüğü karşiki grup ya ilk ya da son kaldırılacak mendilde bulmak mecburiyetindedir. Aksi takdirde oyunu kaybeder. Yüzüğün saklı olduğu mendil sezilirse yüzüğü bulacak grubun Yârenleri hep birden mendili kaldıramaz. Ancak, grup başkanına yüzüğün saklı olduğu mendil söylenir. Grup başkanı kendi grubundaki bütün Yârenler'e de danışarak, çoğunluk hangi mendilin kalkmasını istiyorsa onu kaldırır. Bu esnada gerek Büyük Başağa, gerekse Küçük Başağa yerlerinde otururlar. Yerlerinden kalkmadan ellerindeki 1- I, 5 metre uzunluğundaki çubukluklarla mendilleri kaldırır. (Çubukla mendil kaldırma özellikle Eldivan Yâren Meclislerinde gözlemlenmiştir.)

Grup başkanlarının oyun esnasında kendi grubundaki, Yârenler'e danışması, Türk töresinde hâkim olan danışma Türk töresinin özelliğinden kaynaklanır. İslamiyet'ten önce, Türkler arasında "**Kengeş**" adı verilen danışma meclisleri vardı. Zaten, **Kengeş** kelimesi de danışma anlamına gelir. Bu meclislerde Hakan, devlet ricâli ve halk temsilcileri bulunurdu. Hakan; sosyal, siyasi ve ekonomik konularda herkesin görüşünü alır, daha sonra kendi kararını verirdi.

Gruplardan hangisi daha çok yüzüğü bulmuş ise o grup oyunu kazanır. Kaybeden gruba cezalar verilir. Oyunun muhasebe ve muhakemesi bütün gece boyunca devam edebilir. Özellikle, gece boyunca kazanan grup; kaybeden grubu kızdırır.

SONUÇ ve TEKLİFLER

Yâren Kültürü; içerdiği anlam ile Türk Kültürü'nün kendisidir. Bu kültür; kökü, insanlık tarihi ile başlayan Türk ulusuna özgü maddî ve mânevî kültür unsurlarının bütününü içine alan zengin bir kültürdür.

Yâren Kültürü; 13'üncü yüzyıldan itibaren Fütüvvetçilik ve Ahilik Kurumu ile ilgili, yalnız bunların içinde erimeyen kendine özgü kural ve özelliklerini koruyan, yöresel (otantik) bir kültürdür.

Yâren Kültürü'nün birinci derecede yaşatıldığı Yâren Meclisleri; müzeliik durumlarından kurtarılmalı, maddî ve mânevî yönden desteklenmelidir.

Bu nedenle;

- Kùltür Bakanlığı, Valilik veya Belediye bütçelerinden uygun bir ödenek ayrılmalıdır.
- Ayrılacak bu ödenek; Yâren Dernekleri koordinesinde il, ilçe ve köylerdeki Yâren Meclisleri'nin ihtiyaçlarını (*Yöresel kıyafet, kurs açma, saz ve sâzende temini vb.*) karşılamak üzere belli bir plân dahilinde dağıtılmalıdır.
- Öncelikle, Çankırı Merkez'de Yâren Kùltürü özelliklerine uygun müstakil, bahçeli, iki katlı bir Yâren Evi yapılmalıdır. Sonraki yıllarda bu tür Yâren Evleri'nin sayıca ve kalitece geliştirilmesi yolları ve çareleri aranmalıdır.
- İl, ilçe ve köylerde yeni Yâren Meclisleri'nin kurulması ve yaşatılması teşvik edilmelidir.
- Yâren Dernekleri koordinesinde orta okul ve lise öğrencilerine yönelik dönemlik kurslar açılmalı; okullara özgü Minyatür Yâren Meclisleri'nin kurulması ve yaşatılması sağlanmalıdır.
- Yâren Kùltürü'nü Yaşatma Derneği Yönetim Kurulu üyeleri başta olmak üzere; il, ilçe ve köylerdeki Yâren Meclisleri'nin Başağaları, Yâren Ağaları her türlü siyasî düşünceden uzakta bulunmalı; sosyal ilişkilerinde "*partiler üstü*" yaklaşım tarzını bütün çıplaklığı ile ortaya koymalıdır.
- Yâren'e gönül vermiş her insanın unutmayacağı en önemli nokta; **partizanca tutum ve davranışlardan mutlaka soyutlanmak olmalıdır.**
- "*Bir mih bir nal, bir nal bir at, bir at bir asker, bir asker bir ordu kurtarır.*" ölçüsü doğrultusunda Yâren Kùltürü'nün korunması ve yaşatılmasının gerekliliğini idrak eden etkili ve yetkili bütün insanların harekete geçme zorunluluğu ve sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumluluğu kendine dert edinen, Yâren Kùltürü' nü varlığımızın temel ilkesi olarak gören, bu amaçla çareler arayan insanlarımızın; Çankırı insanının gözünde ve gönlünde ayrı bir yerinin olacağı unutulmamalıdır.

Saygılarımla arz ederim.

YÂRAN KÜLTÜRÜ VE YÂRAN MANZUMELERİNDE SOSYAL VE TARİHİ YANSIMALAR

Dr. Bilal ELBİR* Hatice SARGIN**

Yaranlar diyarı Çankırı, gelenek ve göreneklerine bağlı, zengin bir tarihi geçmişini olan ve dolayısıyla kültürel çeşitlilik denilince ilk akla gelen Anadolu illerimizden birisidir. Pek çok uygarlığa beşiklik etmiş olan Çankırı, 1074 yılında Danişment Beyi Karatekin Bey tarafından fethedilmiştir. Hala Çankırı'nın her köşesinde Karatekin Bey'in izlerini görmek mümkündür.

Çankırı'nın kültürel ve sosyal yapısının orijinalliğini korumasındaki temel etken yaran kültürüdür. Yaran Kültürünü, Ahi Evran'ın öncülüğünü yaptığı Ahilik müessesesinin günümüzdeki yansıması olarak da değerlendirmek mümkündür. Dostluk, yardımlaşma, arkadaşlık anlamına gelen yaran, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmiş olan sazlı, sözlü eğlenceli sohbet geleneği, bir nevi eğitim öğretim görevi görmektedir. Sosyal hayatta bir birey olarak yer alan yaranlar, karşılaştıkları problemleri şiir parçalarına yansıtmışlardır. Söylenilen şiirler, geçmiş dönemlerin tarihi olayları ve sosyal problemleri hakkında bize fikir veren tarihi vesikalar hüviyetindedir.

Yaran sohbetleri kış mevsiminde cumartesiye pazara bağlayan gece yapılır. Akşama bir saat kaldığında, Küçük Başağa'nın yanında Çavuş ve ocak sahibi olduğu halde yaran evine gelir; noksanları tespit eder gider. Toplantıya mazereti nedeniyle katılamayacak ya da geç katılacak yaran, Küçük Başağa'ya daha önce bildirir. Küçük Başağa yaranlardan önce gelir odayı kontrol ettikten sonra yerine geçer. Çavuş tarafından yaranların gelişi Küçük Başağa'ya haber verilir. Yaranlar sıra ile peşrev eşliğinde içeri girerler. Sıra ile tek tek yapılan selamlaşmadan sonra Büyük Başağa gelir ve hepsine birlikte selam verir. Diğerleri selamı ayakta alır. Selam verirken ve alırken ellerini kalplerinin üzerlerine koyarlar ki bu da selamlaşmanın kalben yapıldığını ve birbirine bağlılığı ifade eder. Herkes tamam olduğunda Küçük Başağa Büyük Başağa'ya "Başağam yaran tamam olmuştur" diye bağıarak haber verir.

Önce ocağın yandığını temsil eden mumlar yanar. Arkasından pişirilen kahvenin dağıtımı Büyük Başağa'dan başlar. Daha sonra Küçük Başağa'ya ve Yaranlara verilir. Sazendelere verilmez. Kahve herkese dağıtıldıktan sonra sıra ile Büyük Başağa, Küçük Başağa, Reis ve Yaranlar içmeye başlar." Kahveler içildikten sonra, dağıtıldığı sıra ile fincanlar toplanır. Çavuş, Küçük Başağa'nın yanına giderek "Başağa akşam havasına müsaade var mı?" der. Küçük Başağa da eda ile başını öne eğer. Bu müsaade var anlamındadır. Bunun üzerine Yarandan ayrı kendilerine ait yerde oturan sazendeler (Genelde bağlama, keman, darbuka, telli maşa ve kaşıkçıdan

* Dr. Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü

** Çankırı Süleyman Demirel Fen Lisesi Edebiyat Öğretmeni

oluşur) akşam havasını çalarken Yarandan 8-12 kişilik bir grup ortada yüzü Yarana dönük, iki dizi üzerine oturup (Yarana arka dönülmez) hep bir ağızdan akşam havasını söylerler. Nakarat kısımlarında sağa sola yaylanarak (dizleri üzerinde) ellerini de ritmik olarak vururlar.”¹ Akşam havası ile yaran eğlenceleri başlamıştır. Akşam havası şöyledir :

“AKŞAM HAVASI”

Ah yine akşam oldu ezan sesi var,
Hep ellerin yareni var,eşi (ıssı) var aman eşi var;
Ben garibin şu cihanda nesi var, yar yar aman hey...
Ben saramam ah efendim kim sarsın seni, yar sarsın seni,
Vazgeçemem gel efendim kim sarsın seni, yar sarsın seni.
Ak gül ile kırmızı gül garuşur,
Garuşur da bir arada buluşur, aman buluşur,
Hasret olan bir gün olur gavuşur yar yar aman hey...
Ben saramam ah efendim kim sarsın seni ,yar sarsın seni,
Vaz geçemem gel efendim kim sarsın seni, yar sarsın seni.

Ah sabah olmayınca kapu açılmaz,
Günler doğmayınca benler seçilmez ,
Yavru da gelmeyince bade içilmez,
Şebabım gel gel...
Aman da gel gel, yavruda gel gel.

Kalk gidelim Karadaş’a yokuşa,
Ak memeler bir birine tokuşa,
Ne istersin bir gecelik cumbuşa,
Ağlama kömür gözlüm yol ayrı düştü,
Hey... Aman aman.

Ayvada (Patlak) dibi serin olur yatmaya ,
Kızlar gelür seyrimize bakmaya ,
Hey... Aman aman, hadi yavrum oh oh,
Ne istersin bir gecelik yatmaya,
Lira lira ister ak gerdana takmay
Hey...Aman aman, hadi yavrum oh oh.

Garşıda gavun yerler,bizde varsak ne derler,
Otursak biz de yesek, şu şunun nesi derler,
Yavrucağım, sevdiceğim, fıkır fıkır fıkırdama gel yanıma,
Yavrucağım, sevdiceğim,şıkır şıkır şıkırdama gel yanıma,
Al sana fındık fıstık, fıstık çürük çıktı yarıya”²

¹ Orhan ÖZKAN, Çankırı Gelenekleri ve Yaran Kültürü, Çankırı , 2002, s. 32.

² Orhan ÖZKAN, a.g.e., s. 33-34.

“Oyun bitince herkes yarana arkasını dönmeden yerine geçer, o sırada Başağalar ve oturan yaranlar da iki dizleri üzerindedir. Oyun esnasında Büyük Başağa ayak değiştirmez; Başağa değiştirdiğinde bütün yaranlar sıra ile aynı onun oturduğu şekilde oturmak zorundadır. Oyunda ayak değiştirilmeyişinin sebebi başağasının da yaranlara olan saygı ve sevgisindedir.³ “Sözleri belirtilen akşam havası son 20-25 yıldır yaran ocaklarında söylenen türküdür.

Akşam Havası'nın aslı şöyledir:

Ah yine akşam oldu, ezan sesi var, yar yar aman ,
Hep illerin eşi var, issi var (Dumanı tüten ocak isi),
Ben garibin şu diyarda nesi var , yar yar aman,

Ben saramam, ay efendim kim sarsın seni, yar sarsın beni .
Vaz geçemem gel efendim, kim sarsın seni, yar sarsın beni.

Akgül ile kırmızı gül garışur,
Garişur da bir arada buluşur,
Dudu gibi, kumru gibi ötüşür,

Ben saramam, ay efendim kim sarsın seni, yar sarsın beni.
Vaz geçemem gel efendim, kim sarsın seni, yar sarsın beni

Yüzüğümün allı pullu gaşı var,
Hep ilerinin eşi var, yoldaşı var,
Ben garibin şu dünyada ne işi var
Yandım Allah hasretime kavuşturunur,
Ya kavuşturunur, ya sevdayı savuşturunur.

Ah sabah olmayınca kapu açılmaz,
Günler dolmayınca, benler seçilmez,
Yavru gelmeyince bade içilmez,
İçelim badeyi hu leylim, leyli yar leylim.”⁴

şeklinde devam eder.

“Kahve içilip, fincanlar toplanırken Küçük Başağa'nın işareti ile sazende oyun havaları çalmaya başlar ve yarandan çavuşun davet ettiği yaranlar ortaya çıkıp neşe ile Çankırı'ya has, genelde zeybek ve kahramanlığı hatırlatan koşma türü ile Orta Anadolu'nun kıvrak oyunları ile oynarlar.”⁵ Bu türkülerden bazıları ortaya çıkış hikayeleri ile birlikte şu şekildedir: Fasil içerisinde Mısır türkü de yer alır ki bu türkü “Napolyon'un Mısır'ı işgalinde ve Akka'ya taarruzunda söylenmiştir.

³ Orhan ÖZKAN a.g.e, s. 34.5

⁴ Orhan ÖZKAN a.g.e, s. 35.

⁵ Orhan ÖZKAN a.g.e, s. 40.

(1)
Kafir geldi Mısır (ilini) bastı
Minareleri yıktı çanları astı
Allah'ı zikreden dilleri kesti
Mısır elden gitti bil padişahı
Kafire bir kılıç çal padişahım

(3)
Akka dedikleri küçük kasaba
Dökülen kelleler gelmez hesaba
Döğüşe döğüşe döndük kasaba
Mısır elden gitti....
Kafire bir kılıç...

(2)
Hiç haberin var mı? Mısır ilinden
Eser kalmadı kızdan gelinden
Mısır alalım düşman elinden
Mısır elden gitti...
Kafire bir kılıç...

(4)
Aman padişahım bağrın taş mıdır?
Gözlerinde akan kanlı yaş mıdır?
İmdatçı gelmedi yollar kış mıdır?
Mısır elden gitti...
Kafire bir kılıç..."⁶

Tarihimizde önemli bir yer tutan Sivastopol hakkında da türkü söylenmiştir.

(1)
Sivastopol önünde yatan gemiler
Atar islam topun yer gök iniler
Vadesi gelmeden ölen yiğitler
Aman padişahım izin ver bize
İzin vermezsen döküver denize
Sılada nişanlım ah çeker size

(3)
Kışlanın önünde bir dolu desti
Kestinin üstüne sam yeli esti
Analar babalar ümidi kesti
Aman padişahım...
İzin vermezsen...
Sılada nişanlım...

(2)
Kışlanın önünde sıra söğütler
Oturmuş binbaşı askeri öğütler
Askere gidiyor baba yiğitler
Aman padişahım izin...
İzin vermez isen ...
Sılada nişanlım...

Türküdeki “Atar İslam topun yer gök iniler” mısrası bazen “Atar Mahmudiye topu yer gök iniler” şeklinde okunur. Mahmudiye hakkında bir efsane vardır. Bu muharebede bulunmuş olan Ali Dayı isminde gayet yiğit biri vardır. Ali Dayı'nın nakline göre Sivastopol muharebesinde bulunan müttefikin donanması içerisinde en kuvvetlisi Mahmudiye zırhlısı imiş. Kal'a muhasarası esnasında bir gece zabitan ve efrat uyurken bir emri kıyabi üzerine zırhlı kimsenin haberi olmaksızın muhasara hattını yararak limana girmiş; sabahleyin uyanınca Türkler de Ruslar da şaşırılmış. Fırsattan istifade edilerek hemen karaya asker çıkmış ve Sivastopol bu suretle istirdat edilmiş. Sonraları mektep sefinesi olmuş; tahrip edilirken direkleri kan ağlamış. Bu harpde Fransa, İngiltere, Sardunya hükümetlerinin yardımı olmuşsa da (atar islam) topu sözünden maksat asıl zaferin Türk gülleleri tarafından kazanıldığına imadır.⁷

⁶ Hacı Şeyhoğlu Hasan, Çankırı Tarihi ve Halkiyat Notları, 1932, s. 31.

⁷ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 32.

Osmanlı-Rus savaşları Osmanlı tarihinde çok önemli bir yer tutmuştur. Yaran kültürü içerisinde yer alan türkülerde Osmanlı-Rus savaşları tarihi bir olay olarak yerini almıştır.

(1)	(2)
Abdalın giydiği hırka	Atları saldı ormana
Asker olmuş firka firka	Yiğitler döndü aslana
Kelle gider gitmez şıpka	Silada ağlayor ana
Oynaşır suda balıklar Karadeniz dalgalı	Oynaşır suda balıklar Karadeniz dalgalı
Koç yiğitler askere gidiyor	Koç yiğitler askere gidiyor
Nişanlıların başı sevdalı	Gözellerin başı sevdalı ⁸

Çankırı, bazen sürgünlere ev sahipliği yapmıştır. Kozanoğlu Sülale'sinin Çankırı'ya nefyedilen son beyi için de yakılmış olan türkü, bu sürgünü işlemiştir.

(1)	(2)
Hasta Kozanoğlu hasta	Kızılırmak akmam diyor
Çorba ister altın tasda	Kenarını yıkmam diyor
Bu haneyi yapan usta	Ünü büyük Kozanoğlu
Hayırlı olsun dememiş	Ben yurdumdan kalkmam diyor

(3)	(4)
Kızılırmak akar gider	Kızılırmak akıntısı
Kenarını yıkar gider	Kenarının yıkındısı
Kozanoğlu azl olunmuş	Kozanoğlu düğün kurmuş
Yurdundan kalkar gider	Hanı bize okuntusu

(5)
Olur mu böyle olur mu
Evlat babayı vurur mu
Padişahın zalimleri
Bu dünya size kalır mı ⁹

Şam vak'ası üzerine kurşuna dizilen Ahmet Paşa hakkında söylenen türküde bu olaydan duyulan derin üzüntü dile getirilmiştir. :

(1)	(2)
Mendilimi serdim taş	Ahmet Paşa din haini
Taş yarıldı baştan baş	Yaktı ateşlere Şam İlini
Kör olası Ahmet Paşa	Yiyince kurşunu büktü belini
Bu dünya sana kalır mı	Bu dünya sana kalır mı.” ¹⁰

1312 Yunan Harbi üzerine söylenen türküde eşini kaybetmenin üzüntüsünü yaşayan bir kadının duyguları yer almıştır.¹¹

⁸ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 33.

⁹ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 33.

¹⁰ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 33.

(1)	(2)
Eğil dağlar eğil üstünden aşam	Gümüş cezvelerim kaynar ocakta
Yeni talim çıkmış ona alışam	Yunan çöllerinde kaldım sıcakta
Ölmeden bir dahi yare kavuşam	Altı aylık yavruyu koydumkucakta
Aldılar yarım elimden cihan oyansun	Aldılar yarım elimden nasıl tayansam
Buna çifte yürek ister can mı tayansun	Buna çifte yürek ister kimlere yansam

“Sultan Aziz’e ait olan:

(1)	(2)
Beni tahttan indirdiler	Kolunda makas yaresi
Dört çifteye bindirdiler	Nedir bu derdin çaresi
Tersaneye gönderdiler	Yusuf’um ciğer paresi
Oyan Sultan Aziz oyan	Oyan Sultan Aziz oyan
Kan ağlıyor bütün cihan	Kan ağlıyor bütün cihan. ¹²

Yusuf: Sultan Aziz’in Harbi Umumide intihar eden oğlu Yusuf İzzettin Efendi’dir.”

Yaran toplantılarında söylenen diğer bir türkü ise Mahim türküsüdür. 23 Ağustos 1925 te Çankırı’ya gelen Atatürk’ü efe kıyafeti ile karşılayan kadın Mahi’dir. “Mahi yeşil gözlü, 1.80 boylarında, atletik geniş yapılı bir kadındır. Mahi adlı kadının eşi ise bir köy tahsildarı olan İbrahim Efendi’dir. İbrahim Efendi’nin bir atı vardır. At bir bey atı olup İbrahim Efendi ve eşi Mahi’den başka kimseyi bindirmemektedir. Atatürk’ün Meclis-i Mebusan’ı kurduğu sırada her ilden bir kişi Atatürk’ü karşılamak için gidecektir. Mahi yerel kıyafetlerini giyerek eşinin atına binip Atatürk’ü karşılamaya gider. Mahi’nin erkekçe bir edası vardır. Bu tavırlarıyla Atatürk’ün dikkatini çeker. Ata bu kadının Çankırlı olduğunu ve Çankırı’yı temsil ettiğini öğrenir. Bu olay üzerine şu türkü ile Mahi ismi zihinlerde yer eder.”¹³ Ahmet ABSARILIOĞLU’nun “Çankırı’nın Milli Kültür Değeri Yaran” adlı kitabında Mahim türküsünün sözleri şu şekildedir:

Mahim vardır da Mahim vardır aman aman
Aman içerimde ahım vardır, yavrum içimde ahım vardır.
Kokulmadık gülüm, gülüm vardır aman
Aman gelişin Mahimede benzer yavrum sekişin şahine de benzer

Mahimi gördüm düşümde aman aman
Aman çıkan ayın on beşinde, yavrum giden ayın on beşinde
Sevdası vardır başımda aman aman
Aman gelişin Mahime benzer yavrum sekişin şahine benzer

Kayaları kayaları aman aman
Atlstandır saya sayaları

¹¹ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 33.

¹² Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 34.

¹³ Zeki BABADAĞ, Naklen

Şu Türkmen'in maya mayaları aman aman
Aman gelişin Mahime de benzer yavrum sekişin şahine'de benzer.

Çankırı yaran toplantılarında oyun havaları da ağır basmaktadır. Bu oyun havaları içerisinde bile geçmiş yaşanır ve yaşatılır. Bu da Çankırı'nın özünü korumadaki titizliğini gösterir. Oyun havaları içerisinde Genç Osman türküsü de yer alır ki teşekkülü şu şekildedir: “Genç Osman 14-15 yaşlarında bir delikanlıdır. Bu delikanlı askere gitmek, vatanına milletine hizmet etmek ister. Yalnız yaşı küçük olduğundan bunun istekleri pek önemsenmez. Hatta bir gün hamama götürürler ve tarağı bıyık tutarsa o askere alınacaktır denir. O da askere gitmek için tarağı etine tutturur. Artık bu olgunlaşmış diyerek Genç Osman'ı askere alırlar. Bağdat elinde savaşa katılan Genç Osman, Allah'ın verdiği kudretle kellesi koltuğunda savaşmaya devam eder. Padişah bile Genç Osman'ın kim olduğunu merak eder. Bu olay üzerine şu türkü yakılır.¹⁴

“Genç Osman oturmuş binek taşına
Bağdat poşusunu sarmış başına
Yandım aman Osman

Bağdat'ın içine girilmez yastan
Her ana doğuramaz böyle bir aslan
Yandım anam Osman

Henüz girmiş on üç on dört yaşına
Yan anam yan bana derler Genç Osman
Yandım anam Osman

Bağdatın kapısını Genç Osman
Düşmanın çümlesi önünden kaçtı
Yandım anam Osman

Genç Osman dediğin bir küçük uşak
Beline bağlamış ibrişim kuşak
Yandım anam Osman

Kelle koltuğunda üç gün savaştı
Allah Allah deyip geçti Genç Osman
Yandım aman Osman”¹⁵

Birinci Dünya savaşı, Çankırlı bir askerin ağıtında yer almıştır. Selanik Türküsü diye isimlendirilen bu türküde kaybedilen yerler dolayısıyla bir üzüntü dile getirilir.

Selanik'te tüter yeşil tütünler
Bizi esir aldı dini bütünler
Bizi koydular öksüz yetimler
Yetişin imdada üçüncü ordu

Aman Allah aman ne gelir elden
Kırk kız idik bir odaya koydular
Üstümüze birer kafir saldılar
Aman Allah aman ne gelir elden
Bir alay askeri aşırıldı belden”¹⁶

Aman Allah aman ne gelir elden
Bir alay askeri aşırıldı belden
Koca Selanik de gidiyor elden
Yetişin imdada üçüncü ordu

¹⁴ Zeki BABADAĞ, Naklen

¹⁵ Zeki BABADAĞ, Naklen

¹⁶ Kamil KARATAŞ, Naklen

Çanakkale Savaşı sırasında Çankırlı bir Mehmetçiğin düşmanı denize dökmek için sabırsızlandığı ve ‘Aman komutanım izin ver bize; izin vermezseniz de dökerim denize.’ Sözü üzerine yakılmış bir türküdür Çanakkale türküsü.

(1)	(2)
Kışlanın önünde sıra sıra söğütler Oturmuş binbaşı asker öğütler Askere gidiyor koç baba yiğitler Askere gidiyor nice koç baba yiğitler	Kışlanın önünde bir dolu testi , Testinin üstünden sam yeli esti Analar babalar mektubu kesti Analar bacılar mektubu kesti
Aman da komutanım izin ver bize İzin vermezseniz de dökerim denize	Aman da komutanım izin ver bize İzin vermezseniz de dökerim denize” ¹⁷

Yaran toplantılarında tarihi olayları içeren türküler yanında Çankırı insanını yansıtan, Çankırı insanının problemlerini dile getiren pek çok türkü vardır. Bu türkülerin bir kısmı oyun havası olarak geçer.Sosyal problemleri içeren türkülerden bazıları şöyledir : “Çankırı ilimiz tozu, tuzu ve kızı, kızlarının güzelliği ile bilinir.Bundan hareketle 1962 yılından 2003 yılına kadar yaran içerisinde müzik icra eden Remzi RECEP ’ten alınan Çankırı Güzelleri türküsü hafızalarda yer edecektir.

(1)	(2)
Allı da pullu giyerler Gostak gostak yürürler Bir öpsem naz ederler Çankırı güzelleri	Hele hele yarım gel yarım Oynaktır benim yarım Salın da gel yanıma Döktür sekiver yarım
(3)	(5)
Pencereden el eder İşve eder naz eder İnsanı bir hoş eder Çankırı güzelleri	Bağa bostana giderler Dibekte bulgur döğerler Sevdim mi tam severler Çankırı güzelleri” ¹⁸
(4)	
Başında al yemeni Sarışın esmer tenli Elma yanaktan belli Çankırı güzelleri	

Yaran içinde ve düğünlerde söylenen Emine türküsü şu olay üzerine yakılmıştır:

“Emine, Keskinin Irmak Bucağı Köylerinde (Çavuşçu) köylü bir Türk kızıdır. Bugün bile eski güzellik ve tazeliği ile tanınan ve altmış yetmiş senelik bir dağdağalı hayat geçiren Emine kadın, Hayran Ağa’nın çocuğudur.

Ağa’nın çobanı Emine’yi sevmiş, fakat aşkını –mevkii ve servetini düşünerek-kimseye açıklayamamış ve günün birinde Emine gelin olup götürülürken yol

¹⁷ Kamil KARATAŞ, Naklen

¹⁸ Remzi RECEP, Naklen

üzerinde yanık kavalını çalmak, dertli türküsünü söylemek suretiyle elemelerini inlemiştir. Çobanın alakasından, bu hazin vak'a dolayısıyla haberdar olan Hayran Ağa'nın ;

-Vaktiyle bu aşktan haberim olsaydı kızımı her halde Çobana verirdim dediği, bu hazin macerayı hatırlayıp, gözlerinin dolduğu söylenir. Emine türküsü Anadolu'nun hemen her tarafında yaygındır. Fakat her muhite göre ezgilenişi farklıdır.”¹⁹ Çankırı yaran toplantılarında şu şekliyle söylenir:

(1)
“Emine oturmuş çorap örüyor
Kör olası gözün beni görüyor
Baban seni de gurbet ile veriyor
Kör olsun babanın gözleri güzel
Vay güzel oy oy

(2)
Çavuşçu köyünde de sallanır gezer
Maşallah deyin ağalar değmesin nazar
Sağlığında kazın bana bir mezar
Görmesin dünyayı gözlerim
Vay güzel oy oy

(3)
Çavuşun köyüne uğradı yolum
Köyünden çıkarken gördü gözüm
Eminem elden gitti büküldü belim
Kör olası babanın gözleri güzel
Vay güzel oy oy

(4)
Çifte gider Emine'nin kocası
Ders veriyor Emine'ye hocası
Ben olaydım Emine'nin kocası
Delice çayını geçti gidiyor güzel
Vay güzel oy oy

(5)
Kapunun ardındaydım görmedin beni
Çok mu ağlattılar güzelim seni
Bilirim görmeye doymazsın beni
Kör olası babanın gözleri güzel
Vay güzel oy oy

(6)
Bir yıl sığır güttüm senin ucundan
Bir selam gönderdim küçük bacından
Bana gelsen ölür müydün acından
Kör olası babanın gözleri güzel
Vay güzel oy oy”²⁰

Çankırı kızlarının ve erkeklerinin özelliğini ortaya koyan “Penceremin Altında Zerdali Dalı mısın?” türküsü yaran içinde söylenilegelmiştir. Teşekkülü ise şu şekildedir : “Altı çocuğu ile yoksul bir hayat süren, bütün umutları toprağa bağlı bir aile ve bu ailenin Gülbahar isimli bir de güzel kızları vardır. Henüz on beş yaşında olan Gülbahar'ın gönlünde köyün zenginlerinden bir ağanın oğlu olan Murat yatmaktadır. Murat bu sevgiden habersizdir. Gülbahar her gün testisini alır, çeşmeye gider. Gider ama düşüncesiyle Murat'ı da beraber götürür. Testisini doldurur. Penceresinin önündeki zerdali ağacını sular ama bu işleri yaparken hep Murat'ı düşünmektedir. Bir gün çeşme başında Murat'ı görür. Heyecanını gizleyemez Gülbahar. Elleri titrer, yüzü durmadan renk değiştirir. Murat dayanamaz sorar:

-Beni sevdiğini söylüyorlar köyde, doğru mu bu ?

Gülbahar bu sefer daha da heyecanlandı, bir şey diyemeden kaçamak bir bakışla Murat'ın yüzüne baktı, hızla oradan uzaklaştı. Bakış o bakış. Murat'ın da içine bir

¹⁹ Nail TAN, Salih TURHAN, Çankırı Halk Müziği, Ankara, 1999, S.227.

²⁰ Nail TAN, Salih TURHAN, a g. e, s. 227.

ateş düşmüştür. Her gün çeşme başında buluşmaya başlarlar. Murat'ın babası bunu duyar. Oğlunun bir fakir kızla ilgilenmesini istemez. Komşu köyden bir kızla Murat'ın nikahını kıydırır. Bütün umudunu yitiren Gülbahar, ekmekten aştan kesilir; günlerce ağzına bir şey koymaz. Artık her şeyin bittiğine kanaat getirir ve kendisine bir gün büyük bir umutla yetiştirdiği zerdali ağacına asar. Çünkü davul, zurna sesleri köyün sessizliğini yıkmıştı, gelin geliyordu. Her şeyden habersiz Murat pek düşünceliydi. Haberi duyunca beyninden vurulmuşa döndü. Kendisine ve insanlara, dünyaya lanet ediyordu. Çok geçmeden aklını kaybetti. Bir daha da eski haline gelemedi.

Penceremin altınada a beyim	Penceremin altında da a beyim
Zerdali dalı mısın?	Kitap almış okuyor
Düşkün düşkün duruyon a beyim	Perçemine yağ sürmüş de a beyim
Benden sevdalı mısın?	Yel estikçe kokuyo
Hep kara leyli de bakışı aman	Hep kara leyli de bakışır
Kaşları gözlere yakışır aman	Kaşları gözlere yakışır aman” ²¹

Kıvrak bir oyun havası olarak çalınıp söylenen Yıldız türküsünün doğuşu ilginçtir: “Kalenin üzerinde bulunan yüksek bir dağda kervan yolu varmış. Bağdat’a giden kervancılar bu yoldan geçerlermiş. Kervancılar akşam Çankırı Hanlarında gecelerler ve sabah erkenden yola devam ederlermiş. O günlerde saat bulunmadığından zaman ve yönlerini yıldızlara, aya ve güneşe bakarak tayin ederlermiş. Bu yoldan geçecek bir kervana Zelanoğlu da katılmış, kervan başı Züfre (Zöhre) yıldızını sabah yıldızı sanıp kervanı erkenden yola çıkarmış, dağda soğuk nedeniyle kervandaki bütün kişiler donup ölmüşler. Ondan sonra da Zühre yıldızının ismi ‘Kervankıran’ olmuş.”²²

Güftesi şöyledir :

(1)	(2)
“Gökte yıldız salkım saçak	Gökte yıldız sayılır mı ?
Ah sineme vurdular bıçak	Çiğ yumurta soyulur mu?
Ayrılıklar olmuş gerçek	Bir yar sevdim duyulur mu?
Ah gine mi doğdun Kervankıran,	Ah gine mi doğdun Kervankıran,
Yarimi elimden alan ,	Yarimi elimden alan
Beni öksüz, yetim koyan	Beni öksüz, yetim koyan,
Yıldız ... Yıldız ...	Yıldız... Yıldız...
(3)	(4)
Gökte yıldız saçaklanmış	Yıldız dedikleri aydır,
Ah sinem özü bıçaklanmış,	Kaşları kurulu yaydır,
Ayrılıklar gerçekleşmiş,	Bir kızınan kavlim vardır,
Ah gine mi doğdun Kervankıran,	Ah gine mi doğdun Kervankıran

²¹ Nail TAN, Salih TURHAN, a g. e, s. 228.

²² Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 44.

Yarimi elimden alan,
Beni öksüz,yetim koyan,
Yıldız... Yıldız...

Yarimi elimden alan,
Beni öksüz, yetim koyan,
Yıldız... Yıldız...

(5)

Yıldız akşamdan doğarsın,
Dallara boyun eğersin,
Sen de bir güzel seversin,
Ah gine mi doğdun Kervankıran
Yarimi elimden alan,
Beni öksüz, yetim koyan,
Yıldız... Yıldız...

(6)

Sarı yıldızın ışığa
Bir gelin öğürdü beşiğe
Yaslanıverdim dış eşığe,
Ah gine mi doğdun Kervankıran
Yarimi elimden alan,
Beni öksüz, yetim koyan,
Yıldız... Yıldız...²³

“Çankırı’da elektriğin olmadığı dönemlerde aydınlatıcı olarak en çok mum kullanılırdı. Bu durumdan hareketle;

“Çarşılardan üç mum aldım yakmaya
Edalı suna boylum yatmaya
Sevdalı suna boylum yatmaya
Yatıp yatıp yar yüzüne bakmaya
Edalı suna boylum yatmaya
Sevdalı suna boylum yatmaya”

diye başlayan Çarşılardan Üç Mum Aldım türküsü yakılmıştır.Türkünün kalıcı olması için bir karakter verilmiş ve oyun havasına dönüştürülmüştür.”²⁴

Eski sazendelerden ve Çankırı’da yaşamakta olan Zeki BABADAĞ’ın 1960 yılında merkezde hastane olmasına rağmen Çankırı’nın bir ilçesi olan Şabanözü’ndeki hastanede yatarken ortaya koymuş olduğu ve hastanedeki duygularını anlatan bozlak şöyledir :

(1)

“Bugün çok hastayım efkarım artar
Derdimin dermanı nedir söyle doktor
Acı gençliğimi bu dertten kurtar
Derdimin dermanını söyle doktor

(3)

Ameliyat masasına yatınca
Yavrularım baş ucuma gelince
Doktor neşterini kalbime vurunca
Size olsun elveda yavrularım.”²⁵

(2)

Hasta oldum hastahaneye yatırın
Ameliyat masasına beni götürün
Yavrularım baş ucuma getirin
Onlara derdimi söyle doktor

²³ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 44.

²⁴ Zeki BABADAĞ, Naklen

²⁵ Zeki BABADAĞ, Naklen

Merkezdeki hastanenin tam donanımlı olmaması ve Şabanözü'nde tanıdığı doktorların bulunması nedeniyle Şabanözü'nde yatan Zeki BABADAĞ bu içli bozlakta duygularını dışa vurur.

“Evlerinin Önü Ayaş Üzüm Asması türküsü Daşkiran ailesine yakılmıştır. Bu ailenin evi Çankırı'daki Karataş Hamamına yakındır. Bunlar ailece çok gezerler. Bu ailenin çok güzel bir de kızı vardır. Ana kızın çok gezmesinden dolayı tüm Çankırı halkı tarafından bilinir ve bu aile adına türkü yakılır”²⁶

(1)	(2)
“Evlerinin önü ayaş üzüm asması	Evlerinin önü tahta daraba
Daşkiranın giydiği hürriyet basması	Anne beni niçin verdin çirkin araba
Daşkiranın kardeşi beyler yosması	Satar da paltosunu verir şaraba
İçtiğimiz şaraplar afiyet olsun	İçtiğimiz şaraplar afiyet olsun
Fidan boylum Daşkiranım uğurlar olsun	Fidan da boylum Daşkiranım uğurlar olsun
Yediğimiz çulluklar top top et olsun	Yediğimiz çulluklar top top et olsun.” ²⁷

Çankırı'da sözü ve sazı ile tanınan folklorik yön itibariyle zengin bir kişi olan Dobi Ahmet, bir gün kalenin altında bir künbette türkü söylemektedir. Oradan geçen Fadime, Ahmet'in sesini duyar ve aşık olur. Daha sonra Fadime ile Ahmet evlenir.

(1)	(2)
Suya gider su testisi elinde	Suya gider su testisi doldurur
Allar giymiş etekleri belinde	Eve gelir gül benzini soldurur
Aman Fadimem	Aman Fadimem
Suya gidemem	Suya gidemem
Sensiz edemem	Sensiz edemem

(3)

Benim yarım şimdi gurbet elinde
Vermem seni yad ellere ellere vay
Aman Fadimem
Suya gidemem
Sensiz edemem

Diye başlayan Fadimem türküsünü Dobi Ahmet, eşi Fadime'ye olan sevgisini anlatmak üzere ortaya koymuştur.”²⁸

“Kaynağı, Dobi Ahmet olan İmaret türküsü yaran içinde söylenen diğer bir türküdür. İmaret Çankırı'da bir cadde ismidir. Bu caddeden güzeller gelip geçer. Ayrıca kentin İmaret Mahallesi'nde Candaroğulları Beyliği döneminde yapılmış olan İmaret Camii vardır. Caminin yanında Fatih Sultan Mehmet'in Candaroğullarına verilen halasının mezarı bulunmaktadır. Bir rivayete göre Dobi Ahmet, İstanbul'da askerliği bittikten

²⁶ Zeki BABADAĞ, Naklen

²⁷ Nail TAN, Salih TURHAN, a g. e, s. 112.

²⁸ Zeki BABADAĞ, Naklen

hemen sonra yabancı bir kız getirir Çankırı'ya. Ancak kız Çankırı'nın yaşantısına alışamaz ve Çankırı'dan kaçmaya karar verir. İmarette kaçarken Dobi Ahmet arkasından İmaret türküsünü söyler.”²⁹

“Kaçma güzel kaçma ben adam yemem
Gizli sırlarını ellere demem hey yavri yavri
Ateşine yandım seni benim sandım pek gafil avlandım

İmarette güzellerin yoludur hey aman aman
Lahuri şal al fistanın gülüdür, hey yavri yavri
Ateşine yandım seni benim sandım pek gafil avlandım

Hey ağalar ben Leyla yitirdim hey yavri yavri
Mecnun olup dağ başına oturdum hey yavri yavri

Asmalarda üzüm yosmalarda gözüm
Biraz daha büyürsem çapkınlıkta gözüm

Hey ağalar ben hata işledim hey aman aman
Elma diye al yanaktan dişledim hey yavri yavri
Ateşine yandım seni benim sandım pek gafil avlandım

Asmalarda üzüm yosmalarda gözüm
Biraz daha büyüsem çapkınlıkta gözüm.”³⁰

Çankırı insanı her zaman zorluklarla savaşmış; ince, buruk, çekingen ve duygulu, birbirine kenetlenmiş yardımsever kişilerdir. Bu duygulu türkülerinde toplumun karşılaştığı pek çok problemleri işlemiştir. Bunlarla yaran artık bütünleşmiştir. ”Kalenin Ardına Ekerler Darı isimli türkü için şöyle bir olay aksetmiştir: Çankırı Kalesi'nin arkasında Uluyazı diye bir yer vardır. Oraya darı ekilmektedir. Uluyazı çok yüksektedir ve yolunun bulunmamasından dolayı kimse oraya çıkamamaktadır. Dolayısıyla ekilen bu darıları kurtlar kuşlar yemektedir. Bu olaydan hareketle ortaya çıkan ‘Kalenin Ardına Ekerler Darı’ isimli türkü hafızalarda yer etmiştir.”³¹

Türkiye'nin her yerinde vardır ya gelin kaynana diyalogu Çankırı'da da gelin ve kaynana arasındaki durumlar türkülere yansımıştır. Bir gün “Gürbüz bir Türk yosmasının eline kına yakılıyor, gözlerine sürme çekiliyor, gelin ediliyor. Kocasının evine gönderiliyor. Fakat evde topu topu birkaç tarlası olan bunak bir kaynata ile zalim bir kaynana var. Yeni güvey toy , körpe... Anasına babasına her Türk çocuğu

²⁹ Atilla TİMUREL, Naklen

³⁰ Ahmet ABSARILIOGLU, Çankırı'nın Milli Kültür Değeri Yaran, Ankara, 2003, s. 31.

³¹ Zeki BABADAĞ, Naklen

gibi, lüzumu kadar hürmetkar... Gelinin eve geldiği günlerde ekilen burçağın yolum vakti de gelmiş. Baskıları altına giren gelinleri var ya ... Gitsin yolsun. Amma yeni gelinmiş, ne beis var ?”³²

“İşte (Burçak türküsü) kaynana, kaynata tahakkümünün sabahtan suların karardığı zamana kadar burçak tarlasında çalıştırdığı elleri kınalı, gözleri sürmeli bir taze yosmanın hicranlarını, ıstıraplarını haykıran güzel bir parçadır.

(1)
Kalenin ardında ezen sesi
Ezen sesi değil burçak yası var
Sorun şu herife kaç tarlası var?
Ne yaman zorumuş burçak yolması
Burçak tarlasına gelin olması

(2)
Elimin kınasını çamur ettiler
Gözümün sürmesini kömür ettiler
Burçak tarlasına gelin ettiler
Ne yaman zorumuş burçak yolması
Burçak tarlasına gelin olması

(3)
Elimi uzattım değdi dikene
İntizar eylerim burçak ekene
İlahi kaynana ömrün tükene
Ne yaman zorumuş burçak yolması
Burçak tarlasına gelin oması

(4)
Burçağı yolmazsan herif darılır
Yolma yola yola kolun yorulur
Burçak tarlasında gelin bayılır
Ne yaman zorumuş burçak yolması
Burçak tarlasında gelin olması”³³

Çankırı’ya ait olan ve Çankırı kimliği taşıyan, Çankırı İnsanının geçmişi hakkında bilgiler vererek geleceği aydınlatıcı ve mizahi nitelikte, didaktik tarzdaki şu türküler birere kültürel köprüdür.

“GAZEL

Üç güzeller al giyinmiş
Ben de giysem kareler
Dervişe tekke verilmiş
Sarhoşa meyhaneler
Bülbüle gülistanlık

GAZEL

Ey Rum güzeli inletme beni
Hazreti İsa’yı seversen ağlatma beni
Top giyinmiş peti peresi dai
Var mıdır İncil içinde aşr-ı cevri
Vallahi ederim şikayet Hazreti İsa’ya seni

TÜRKÜ

Ben bir kolay sanat bulaydım
Pare için çekmez idim kasavet
Ya ekmekçi ya kasap olaydım
Minneti ile kurban etmek ne hacet
Dülger olsam daima ağaç yonmalı
Kahveci olsam halka fincan sunmalı
Müşteriye daim divan durmalı

Kadı olsam mahkemede duramam
Müftü olsam maslahatı veremem
İmam olsam cemaate uyamam
Berber oldum geldi kelin birisi
Havaya gitti kafasının yarısı
Elime geldi kulağının birisi
Onu da tıraş ederken

³² Tahsin Nahit UYGUR, Çankırı Halk Edebiyatı, Ankara, 2002, s. 49.

³³ Tahsin Nahit UYGUR, a.g.e, s. 50.

Muhtar oldum gayret gayrette kıldım
Borazancı oldum çok peşrev çaldım
Mübarek gün diye camiye vardım
Pabucum çaldırdım namaz kılarken

Kızılırmak yöresine ait olan ve Kızılırmaklı bir gencim Arif Hoca dan Leyla isimli kızını istemesi ve bununla ilgili duygularını anlattığı Kızılırmak Türküsü, genel duyguları yansıtmaları nedeniyle Çankırı insanı tarafından benimsenmiştir.

KIZILIRMAK YÖRESİ

(1)

Kurusu kumrusu gölde oynasın
Gayet güzel olsun gönlüm eylesin
Yenile bir yar sevmiş beni neylesin
Aldırdım Leylamı bana ne diyon

(3)

Eline kalbur almış da tarhana toplar
Yar aklına geldikçe yar beni yoklar
Bu gece varacağım da koynunda saklar
Aldırdım Leylamı bana ne diyon

(5)

Helkesini almış da koymuş kenara
Yüzünü benzettim yanan fenara
Dolanır gelirsin sen de pınara
Pınar senden soracağım var benim

(7)

Gitme dedim de yarım gider inada
Yalnız taş temel tutmaz binada
Hakikatli yar kalmamış gayri dünyada
Bulup erbabını konuşmayınca. " 34

(2)

Tütün olsam tabakana basılsam
Paket olsam mahallende satılsam
Sülük olsam yanağına yapışsam
Kan komam da emerim sevgilim

(4)

Keten gömlek giymiş de kolları büzük
Kollarını sıktımda altın bilezik
Seni bir kötüye vermişler yazık
Aldırdım Leylamı bana ne diyon

(6)

Uydum şeytana da çıktım bacaya
Beni attılar da bir karanlık geceye
Benden selam söylen de Arif Hoca'ya
Leyla kızı bana vermez misin.

Yaran toplantılarında misafir uğurlandıktan bir süre sonra erkan kurulur. Kusurlu görülenlere fakir ailelere yardım ve yaran içi cezalar gibi birtakım cezalar verilir. Suçlu görülenler yaran meclisinden çıkarılır ve o kişiler ili bile terk etmek zorunda kalırlar. Daha sonra arap verme vardır. Yani ocağı yakacak kişi belirlenir. Yarıda “def ve zilli maşanın” adı araptır. Bir rivayete göre “gece vakti bir Arap Çankırı’da kaçarken bu zifiri karanlıkta bir yerde boş bir ışık ve müzik sesleri duyar. Buraya doğru yönelir. İçeri giren Araba, kim olduğunu ve nerden geldiğini sormadan zaptiyeler gelir. Kaçağı almak isterler ancak yaranlar misafirlerini sabah vereceklerini söylerler. Araba, kendilerine tanrı misafiri olduğunu söyleyip içeri alarak kim olduğunu ve nereden geldiğini sorarlar. Böylece toplantıdan sabah çıkan Arabı, zaptiyeler alır ve sorgulayıp serbest bırakırlar. Arap bir süre Çankırı’da kalır. Yaranlar Arabı misafir etmeye devam ederler. Sırası ile ocağı yakacak kişi Arabı misafir etmektedir. Bu durum Arabın Çankırı’dan ayrılmasına kadar devam eder. Bu adet daha sonra sembolik olarak günümüze kadar gelmiş ve devam etmektedir. Arap verme havası ile sonraki ocağı yakacak kişi belirlenir. Ona Arap verilir.”³⁵

Türkünün sözleri şöyledir :

³⁴ Tenekeci İsmail, Naklen

³⁵ Atilla TİMUREL, Naklen

(1)
“Fakirin geldi divane
Elinde gül dane dane
Başağam iznin kime
İç ağam afiyet olsun
Sohbetin mübarek olsun

(2)
Yeniçeri yeniçeri,
Belinde gümüş hançeri
Al Arabı gir içeri
İç ağam afiyet olsun
Sohbetin mübarek olsun

(3)
Koyun gelir kuzu ile
Ayağının tozu ile
Yaranların sözü ile
İç ağam afiyet olsun
Sohbetin mübarek olsun

(4)
Saray köyünün samanı
Bitmez dağının dumanı
Getir haftaya kemanı
İç ağam afiyet olsun
İçmezsen de uğurlar olsun

(5)
Evlerinin önü oluk
Gırnatacı üfle, soluk
Pilavın içine coluk (hindi)
İç ağam afiyet olsun
İçmezsen de uğurlar olsun

(6)
Evlerinin önü şimşir
Günler doğar, yerler ıştır
Pilavı yağlıca pişir
İç ağam afiyet olsun
İçmezsen de uğurlar olsun.”³⁶

şeklinde devam etmektedir

Bu dörtlüklerden sonra Arabı teslim alanlara onları iyi korumalarını nasihat eden türküler söylenir.

Yaran toplantılarında söylenen bu türküler yanında uğurlama havası olarak da bilinen Cezayir havası söylenir ki bu türkü yaran toplantılarında en çok söylenen türkülerden biridir. Çankırı insanının misafirperverliğini yaran toplantılarında da görmekteyiz. Yaran toplantılarında hatırı sayılır misafirler Cezayir havası ile uğurlanır. Ayrıca Cezayir havası eşliğinde toplantı bitiminde yaranlar geri geri çıkarlar. Cezayir türküsü şöyle cereyan eder : “Uhud, Hendek savaşı bittikten sonra Peygamberimiz geri dönmüştür. Oğlu savaşa katılmış olan bir kadın, Peygamberimizin önüne geçerek oğlunu sorar. Peygamberimiz arkada geliyor anlamında arkayı işaret eder. Kadın arkaya bakar. Hz. Ömer’i görür ve oğlunu sorar. Ömer de arkayı işaret eder. Arkasında Hz. Osman vardır. Osman yine arkayı işaret eder. Onun arkasında Hz. Ebubekir vardır. Kadın ona da oğlunu sorar. Hz. Ebubekir acılı kadına oğlunun öldüğünü söyleyememiştir. Önce Allah’a dua eder ve acılı kadına oğlunun şehit olduğunu söyler. Kadın arkaya baktığında ölmüş oğlunu canlı bir şekilde görür. Oğlan annesine bir haber olarak şunları söyler :

Eğer annem öldüğümü duyarsa
Top top edipte saçlarını yolarsa
Benim oğlum nerde diye sorarsa
Arkadan geliyor deyin bari

³⁶ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 73.

Sözlerinden hareketle Cezayir havası ortaya konmuştur.”³⁷ Ayrıca Cezayir havasının Fransızların Cezayir’i işgali sırasında söylenen bir bando marşı olduğu da bilinmektedir. Cezayir havasının güftesi şöyledir :

“Cezayirdir koç yiğidin vatani yar yar ey
Aramazlar gurbet elde yitene yar yar of yitene yarim of
Gurbet şehrin yar yar yar dikenini of
Ağla annem ayrılığın günüdür ey ey yar ey

Gider oldum yarenlerim darıldı yar yar ey
Gitme deyi yar boynuma yar yar of sarıldı
Bizim kısmet yad ellere yar yar yar verildi of
Kısmetimi veren Hüda kerimdir yar ey ey yar ey”³⁸

Arap vermeyi takiben haklarını helal etmeleri istenir ve arkasından Aşr-ı Şerif okunur. Hayatta olmayan yaranlar ruhuna Fatiha okunduktan sonra sohbet son bulur. Büyük Başağa birtakım hatırlatmalar yaparak hayırlı günler deyip meclisi terk eder. Sonra Küçük Başağa, Reis ve Yaranlar meclisi geri geri terk ederler.

“Temeli Ahiliğe dayanan bu kültürle yetişip de kötü mal üretenler cezalandırılmakta olup Ermeni ve Yahudi gibi azınlıklarla ticaret rekabeti yapmak için bu toplantılar yapılmaya başlanmıştır. Ahilik müessesesinin olduğu dönemde dikici (ayakkabıcı) esnafının hatalı yapmış olduğu mal neticesinde müşteri tarafından Ahi Baba’ya intikal ettirilmesi sonucu Ahi Baba kızar ve hatalı üretilen pabucu bir dama fırlatır. Bu olaydan sonra “Pabucu dama atılmak” deyimini günümüze kadar kullanılagelir.”³⁹

Yaran toplantılarında ocak açıldıktan sonra, gelen misafirler içeri alınır ve kahve ikram edilir. Daha sonra mahalli oyunlar içinde söylenen türkülerden sonra esnafların v.b meslek gruplarının hitapta bulunacağı kişilere güzel söz söylemelerini kolaylaştıran mani satma oynanır. Maniler ya daha önce öğrenilmiştir ya da o anda öğrenilir. Mani söyleyecek kişiler tura ile belirlenir. “:Yaran meclislerinde mani söylemeler sohbet odasına renk ve neşe katar. Manici başının vermiş olduğu ayaktan mani söylemek oldukça zordur.Verilen ayaktan mani söyleyebilmek için zaman zaman gülünç sözlerde çıkmaktadır.”⁴⁰ Çankırı Karadeniz ve İç Anadolu bölgeleri arasında bir köprü konumunda olması nedeniyle söylenen manilerde de ağız özellikleri görülür. Yaran sohbetlerinde söylenen manilerden bazıları şunlardır:

“Koca Mimar Sinan Ustanın kalfalarından Sadık Kalfa tarafından Muhteşem Süleyman zamanında yapılan Büyük Camii, yaran oyunlarındaki mani satma oyununa şu şekilde girmiştir:

Çankırı’nın Ulu Camisi Davulun ipi kırmızı
Yetmiş ikidir penceresi, Bu yıl yiyemedim karpuzu

³⁷ Zeki BABADAĞ, Naklen

³⁸ Nail TAN, Salih TURHAN, a g. e, s. 82.

³⁹ Arif ASTARLIOĞLU, Naklen

⁴⁰ Ahmet KIYMAZ, Çankırı Yöresi Yaren Kültürü, Ankara, 1996, s. 26.

Hanım camdan bakarken Eğer arkadaşımı sorarsan
Yandı pilavın tenceresi. Büyük Camii’de pabuç hırsızı.”⁴¹

Napolyon’un Mısır’ı işgalinde ve Akka’yı taarruzundan etkilenerek söylenen;

“Gökte yıldız üç sıra
Yarım gitti Mısır’a
Yare bir şey olursa
Giderim ardı sıra”⁴²

“Bir zamanlar yaran ocaklarına “Tatıyos” veya “Tatos” isminde saf ve Müslümanlara yakın olan, aslen Devrekli bir kemancı türemiş. Zavallı bir Ermeninin küçük kızını istemiş. Papaz tarafından çirkin olan büyük kızla evlendirilmiş, o sebeple sık sık alay ederlermiş. Ayrıca tura ile mani okuyup dururken;

Korgun’un altı Apsarı Korgun’un üstü Şıhlar
Turayı görünce benzin İslam, gavuru
Niye oldu sapsarı Aha böyle mıhlar”

şeklinde söylenir.⁴³

Genç Osman’ın Bağdat elinde savaşlara katılmasından büyük ölçüde etkilenen Çankırı insanı bunun üzerine maniler de söylemiştir.

“Bağdat’ta demir kapı “Bağdat’tan gemi gelir
İçinde mermer yapı Gözümün nemi gelir
Başkasına gidersem Ağla hey gözüm ağla
Dilensem kapı kapı”⁴⁴ Ayrılık demi gelir.”⁴⁵

1074 yılında Karatekin Bey tarafında fethi gerçekleştirilen Çankırı’nın en yüksek yeri Çankırı kalesidir.Karatekin Bey ve ailesinin türbesi Çankırı Kalesindedir. Bu özelliklerinden dolayı Çankırı Kalesi türkülere olduğu gibi manilere de girmiştir.

“Kaleler iniş biniş “Kalenin ardı pınar
Yare yolladım yemiş Elimi soksam donar
Yar yemişı yememiş Geç buldum tez yütürdüm
Kendisi gelsin demiş.”⁴⁶ Yüreğim ona yanar.”⁴⁷

⁴¹ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 7.

⁴² Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 171.

⁴³ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 55.

⁴⁴ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 150.

⁴⁵ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 165.

⁴⁶ Tahsin Nahit UYGUR, a.g.e, s. 185.

⁴⁷ Zeki BABADAĞ, Naklen

“Kalenin ardındayım Kaleden iner akrep
Saatin dördündeyim Ağzında yeşil yaprak
Elem çekme nazlı yar Ne kız oldum ne gelin
Ben senin derdindeyim. Ateşe yandım ancak”⁴⁸

“Anbarda unum var
A kız sana gönlüm var
Eğer benim olursan
Türbelere mumum var”⁴⁹

Çankırı manileri içerisinde Musul ve Şam şehirleri de mekan olarak yer almıştır. Bu şehirlerin maniler içerisinde geçmesinin sebebi, Çankırlı bir yiğit ya orda savaşa katılmış ya da bir Çankırı güzeli, sevdiğini orda kaybetmiştir.

“Kaşların çarkı markı “Duvara çaktım eyser
Gözlerin Musul arkı Cemalin aya benzer
Şu yar benim olursa Dolaştım Şam’ı Şarkı
Neyleyim evi barkı”⁵⁰ Yoktur yare benzer”⁵¹

Yaran içerisinde mani söyleyecek ya da oyun oynayacak yaranları belirlemek için tura kullanılır. Bunun yanında yemekten sonra elleri yıkamak için kullanılan ibrik manilere de geçmiştir.

“Duvar üstünde durdum “Lambayı attım tavana
Turalı mendil buldum Işık verdim her yana
Ben bu aşkı sevdayı Seyredin hanımcıklar
Annemden gizli buldum.”⁵² Maniler çıktı meydana”⁵³

“Ocak başı yaş değil
Gümüş ibrik boş değil
Sen orada ben burada
Benim gönlüm hoş değil”⁵⁴

Çankırı, özellikle Çankırı’nın Eldivan ilçesi kiraz, vişne ve erikleriyle tanınmış bir ilçedir. En küçük olaydan etkilenebilen duygulu insanlarımız bu özellikten hareketle şu manileri ortaya koymuştur:

“Vişne dalı iğilmiş Kara gözlü sevgilim

⁴⁸ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 162

⁴⁹ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 181.

⁵⁰ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 153.

⁵¹ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 176.

⁵² Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e., s. 180.

⁵³ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e., s. 179.

⁵⁴ Orhan ÖZKAN, a.g.e., s. 155.

O yar benim değilmiş Bugün allar geyinmiş”⁵⁵

“Sıra sıra kirazlar
Niçin meyve vermezler
Kör olasıca kızlar
Bekar halin bilmezler.”⁵⁶

“Mektup yazdım yaz idi
Kalemim kiraz idi
Yazacağım çok amma
Kağıdım pek az idi
Kahveyi ağır pişir
Kirazı daldan düşür
Her kirazı yedikçe
Beni aklına düşür”⁵⁷

“Ne bakarsın delikten
Payımı yolla erikten
Ne tez doydun usandın
Benim gibi ferikten”⁵⁸
“Altun tabakta vişne
Gel yavrum aşka düşme
Bu aşkın sonu yoktur
Nafile dile düşme”⁵⁹

“Maniye maraz derler
Güzele kiraz derler
Kime derdimi açsam
Bu dert sana az derler”⁶⁰

Çankırı'nın bilindiği üzere Büyük Camisi meşhurdur.Çankırı'da bulunan bu camiler ve medreseler manilerde sık sık geçmekte ve yaranı ile tanınan Çankırı manilerinde yaran sözcüğüne de rastlanmaktadır.

“Camiler medreseler
Yar geliyor deseler
Bir emanet canım var
Veririm isteseler.”⁶¹
“Camilerden hu gelir
Çeşmelerden su gelir
Çekelim ayrılığı
Elimizden ne gelir.”⁶²

“Camiye fener geldi
Aklıma neler geldi
Yaşım pek küçük emme
Başıma neler geldi.”⁶³
“Su gelir millendirir
Çayırı çimlendirir
Çankırı'nın yaranı
Ahrazı dillendirir”⁶⁴

Maniler genellikle sevgiliye duyulan sitem ,sevgiliye özlem , sevgilinin güzelliği üzerine söylenir.Çankırı manilerinde de bu durumu görmek mümkündür. Bunu örnekleyecek olursak :

⁵⁵ Orhan ÖZKAN, a.g.e., s. 159.

⁵⁶ Orhan ÖZKAN, a.g.e., s. 155.

⁵⁷ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 177.

⁵⁸ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 156.

⁵⁹ Tahsin Nahit UYGUR, a.g.e, s. 148.

⁶⁰ Ahmet ABSARILIOĞLU, a.g.e, s. 43.

⁶¹ Tahsin Nahit UYGUR, a.g.e, s. 161.

⁶² Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 174.

⁶³ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 166.

⁶⁴ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 163.

“Leblebi koydum tasa
Doldurdum tika basa

Yarım pek küçük emme
Ecücük boydan kısa”⁶⁵

“Şu armudun dalı var
Odasında halı var

Çankırı’da çok gezdim
Nede çok sevdalı var.”⁶⁶

“Bahçelerde kereviz
Biz kereviz yemeyiz
Bize Çankırlı derler
Biz güzeli severiz.”⁶⁷

“Şimşir yaprağın düşür
Altında kahve pişür
Yarın elden gidiyor
Aklın başına devşür.”⁶⁸

“Mendilimin uçları
Çıkamam yokuşları
Yarime selam edin
Yedi dağın kuşları.”⁶⁹

“Gökte uçan garlanguç*
Kanadı ayruç ayruç
Beni yardan ayıran
Kan kusun avuç avuç

*: Garlanguç kırlangıç anlamındadır”⁷⁰

Gelinlerin kaynanalarına hitaben söylemiş oldukları maniler yanında güveylelerin de söylemiş olduğu maniler vardır.

“Ak tavuk olmadın mı?
Dallara konmadın mı?
Kör olası kaynana
Sen gelin olmadın mı?”⁷¹

“Gökte yıldız yüz altmış
Mevlam neler yaratmış
Annesi çörden çöpten
Kızını nurdan yaratmış.”⁷²

Bu manilerin yanında Çankırı’ya has olan pek çok mani bulunmaktadır. Çankırı insanının özelliklerini gösteren bu maniler yaran içerisinde söylenmekte ve yaran içerisinde irticalen söylendiği gibi daha önceden hazırlık yapılarak söylenen maniler de vardır. Mani satma sırasında mani söyleyemeyen yaranlar, tura ile cezalandırılır. Mani yanında yaran içerisinde dil becerisini, düşünme yetisini geliştirmek için tekerlemeler ve bilmece de söylenmektedir. Bunların dışında Çankırı’ya has şu maniler bulunmaktadır:

“Gidiyom gidemiyom
Az doldur içemiyom

Geven gevenin olsa
Geven devenin olsa

⁶⁵ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 154.

⁶⁶ Tahsin Nahit UYGUR, a.g.e, s. 206.

⁶⁷ Ahmet KIYMAZ, a.g.e, s 26.

⁶⁸ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 179.

⁶⁹ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 173.

⁷⁰ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 174.

⁷¹ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 151.

⁷² Tahsin Nahit UYGUR, a.g.e, s. 173.

Sen benden geçtin ama Hükümetten emir gelse
Ben senden geçemiyom Seven sevenin olsa

(Geven: Dikenli bir ot türü)

Git yarım sağlığınan Ah dedikçe yarelerim delindi
Gül yola yağlığınan Gitme deyi yar boynuma sarıldı
Gül kurur yağlık çürür Gel bir dahi sarılalım belki Hüda kerimdi
Kendin gel sağlığınan Bizim kısmet de yad ellerden verildi”⁷³

"Askere vardım da soyun dediler Kara kabak dal attı
Asker elbisesini giyin dediler Dalı etrafı tuttu
Tayın karavana bilmezken Ben feleğe ne yaptım
Önüme getirdiler yiyin dediler Seni mezara attı.

Ötmeyin kuşlar kışla başında Karşıdan gelenlere
Askerlik var benim başımda Gaz kodum fenerlere
Eşimden ayrıldım yirmi yaşımda Annen beni verecek
Onun için arzu ederim silayı Askerden gelenlere

Çiçek dağı derler benim adıma Mendilim benek benek
Yar yütürdüm arar gezerim Ortası çarkı felek
Üç güneydi benim kavli kararım Yazı beraber geçirdik
On gün oldu kömür gözlüm gelmedi Kışın ayırdı felek. " ⁷⁴

(1)

"Sökülünde salkım söğüt sökülün
Hendeklerden soğuk sular dökülün
Seni benden beni senden ayıranın
Kıyamete kadar beli bükülün

(2)

Yüce dağ başında da bir kötürüm meşe
Düşündüm taşındım yaptığım işe
Gönül dedikleri de bir billur şişe
Kırılırsa yapılması güç olur

(3)

Karşıdan karşıya da olur mu böyle
Ne derdin var ise gel burda söyle
Söylemezsen ordan bir işmar eyle
İşmarında anlarım sevgilim. " ⁷⁵

Ayrıca bu manilerin yanı sıra Çankırı'nın ağız özelliğini gösteren bir çok mani bulunmaktadır.Örneğin;

“Camide halı mıyım Çerkeş’ in ışıkları

⁷³ Bahattin AYHAN, Çankırı ve İlçeleri, Ankara, s. 275.

⁷⁴ Memnune YILMAZ, Naklen

⁷⁵ Tenekeci İsnail, Naklen

Ba' çende çala mıyım Calunu gaşukları
Anan alman deyomuş Sür motorcu motoru
Bakan ben vara muyum Gavuşdu aşıkları “ 76

Bu manilerin yanında Çankırı'ya has olan pek çok mani bulunmaktadır. Çankırı insanının özelliklerini gösteren bu maniler yaran içerisinde söylenmekte ve yaran içerisinde irticalen söylendiği gibi daha önceden hazırlık yapılarak söylenen maniler de vardır. Mani satma sırasında mani söyleyemeyen yaranlar tura ile cezalandırılır. Mani yanında, yaran içerisinde dil becerisini, düşünme yetisini geliştirmek için tekerlemeler ve bilmece de söylenmektedir.

“Tekerlemelerin, Çankırı Yaranında oynanan orta oyunlarında önemli bir yeri vardır. Bu tür oyunlar esnasında söylenen tekerlemeler daha çok birbirine yakın seslerden örülü kelimeleri ihtiva eder ki, söylenmesi zor olsun veya söyleyeni dil sürçmeleri ile zorda bıraksın, böylece halkı eğlensin ve muhabbeti artırsın. Bazen de bu tür tekerlemeleri söyleyen kişi cezaya çarptırılarak, orada bulunanlarca dövülür ya da maddi birtakım cezalara çarptırılır. Tekerlemelerin bu tür oyunlardaki mutlak rolü, eğlence, muhabbet ve hoşgörüyü ön plana çıkarmaktır. Bu tür oyunlar esnasında hiçbir kırgınlık ve dargınlık olmaz. Oyunun kuralı baştan bellidir ve oyuna katılan kişi bu kuralları peşinen kabul etmiştir. Onun için orta oyunlarında her şey (Belli ölçüler içinde kalmak şartıyla) meşrudur. Böyle tekerlemelere örnek vermek gerekirse;

Bizim evin önünde bir dut ağacı,
Bir dalına aptal çıkmış, bir dalına anam çıkmış,
Anam aptalı silkmiş indirmiş,
Aptal anamı silkmiş indirmiş.

Tilkim, tilkim tilkiştireyim,
Silkim silkim silkiştireyim,
Eller tilkisini tilkim tilkim tilkiştirirken,
Bel tilkimi neden silkim silkim silkiştirmeyeyim.” 77

Bunların yanında Çankırı Yaran Toplantılarında söylenen bazı tekerlemeler şunlardır:

(1)	(2)
“Ambara teptim, açıldı, Alaca boncuk saçıldı. Alaca boncuk, has boncuk, İlik, düğme kaytencik.	Kaytenciğimi yediler, Bana cincin dediler. Ben cincinden bezerim, Derin kuyu kazarım.
(3)	(4)
Derin kuyu beş gece,	Hay kayalar kayalar,

⁷⁶ Memnune YILMAZ, Naklen

⁷⁷ Yusuf ÇATAK, Çankırılılar Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yaren Meclisi, Sayı : 4, Aralık, 1993, s.29.

Hani bunun erkeci. Dibi keklik yayalar.
Erkeç kazanda kaynar, Birin vursam öldürsem,
Kamber önünde oynar. Bana kanlı diyorlar.
Kanlı değil kamıştan,
On parmağı gümüşten.”⁷⁸

Mısır eli, Çankırı'nın türkü ve manilerinin yanında tekerlemelerde de geçmiştir

Sev seni seveni yerinin yekranise,
Sevme seni sevmeyeni Mısır'a sultan ise.”⁷⁹

“Yaranda ve köy odalarında oynanan oyunlarda kullanılan bazı tekerlemeler şunlardır:

Karşıdan gelen boz eşşek,
Beşi de bez yüklü beş boz eşşek.
Beşi de bez yüklü beş boz eşşek deh
Beşi de bez yüklü beş boz eşşek çüş,
Beşi de bez yüklü beş boz eşşek”.⁸⁰

“Bir değirmenim var,
İndürmeli bindürmeli,
Pergele verip döndürmeli,
İndüremessen bindüremezsen
Pergele verip döndüremezsen,
Ver arkadaşına indürsün, bindürsün,
Pergele verüp döndürsün

Çarşudan gelür beş eşek
Beşi de bez yüklü boz eşek.
Keloğlan eşeklere deh demiye başladı
Deh dıt dıt, çüş dıt dıt.

“Bi tarlaya Kemeken ekmişler,
Bu tarlaya iki postu yırtık kel kör kirpi dadanmış,
Biri postu yırtık dişi kel kör kirpi,
Diğeri postu yırtık erkek kel kör kirpi,
Postu yırtık dişi kel kör kirpinin postunu,
Postu tırtık erkek kel kör kirpinin postuna eklemişler.”⁸¹

“Mayıs ayında yağın yağmur;

⁷⁸ Yusuf ÇATAK, a.g.e, s. 30.

⁷⁹ Memnune YILMAZ, Naklen

⁸⁰ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 116.

⁸¹ Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 117.

Çoğlu çoğlu lengerek
Gökten bi yağmur gerek,
Dere tepe sel olsun,
Ekincikler bol olsun,
İkibin kazan su.

Kandil geceleri minarenin altında,
Minarede kandil yanar,
Çok söyleme başım döner.
Ki ka kak.
Ki ka kak.”⁸²

Topal çoban:

“Şu karşıda topal çoban
Yapar satar çatal saban,
Topal çoban olmasaydı,
Kim yapar, satardı çatal saban.

Büyük kirpiyi bitli kör kirpi
Küçük kirpiği bitli kör kirpiyi bitlemeseydi,
Küçük kirpiyi bitli kör kirpi
Büyük kirpiği bitli kör kirpiyi bitlemezdi.”⁸³

Çankırı’ya ait Çankırı insanının özelliklerini ve Çankırı dil özelliklerini gösteren pek çok tekerleme vardır. Yaran içinde tekerleme söylemedeki amaç, dil becerisini geliştirerek günlük yaşamlarında hitapta bulunacağı kişilere iyi hitapta bulunup, insanlarla iyi diyalog içine girmektir. Tekerlemeler yanında düşünme yetisini geliştirmek için yaran içinde bilmecele de yer almaktadır. Bilmecelede de Çankırı’ya has birtakım özellikleri görmekteyiz.

- Afur altında ya’lı gayış. (Yılan)
- Aşşa inerkene hıkır hıkır güler, yukarı çıkarkene gözyaşı döker (Guyu kovası)
- A’zu açuk elamet, içi gızıl gıyamet, bu neyle elamet. (Furun)
- Bit gibi burnu var, küp gibi garnı va. (Gaz lambası)
- Da’dan gelü dak gibi, dalları budak gibi, eyülü su içmez, ba’rı o’lak gibi (Ga’nı)
- Elgovan yapra’ Hacı Osman topra’ bunu bilen bilüğ, bilemeyen bu geceye galmaz ölü. (Guran)
- Na ganı va, ne canı va, beş denedü barma’. (Eldiven)”⁸⁴
- “Gayanda galbur asılı (Gulak)
- Çıt demeden çalıya girer. (Gölge)”⁸⁵

⁸² Orhan ÖZKAN, a.g.e, s. 119.

⁸³ Bahattin AYHAN, a.g.e, s. 326.

⁸⁴ Bahattin AYHAN, a.g.e, s. 285-286.

⁸⁵ Memnune YILMAZ, Naklen

Çankırı İli komşu İllerden de etkilenmiş olup, çevre iller arasında bir kültür köprüsü konumundadır. Komşusu Kastamonu'nun Tosya İlçesi pirinci ile bilinir. Bundan etkilenen Çankırılılar arasında ve Çankırı Yaranında şu bilmece yaygındır:

- “Tosyalı Mehmet Ağa gelir. (Pirinç pilavı)”⁸⁶
- “Metel metel matlamış, Metel iki çatlamış, Kurbağa kanatlanmış, Gavuru kırmaya gitmiş. (Tüfenk)
- Ayetler içerisinde ‘M’ siz. (İna Atayna)”⁸⁷

Çankırı İli özellikle Eldivan İlçesi kirazı ile bilinmektedir. Duygu yönünü ön plana çıkararak insanlarımız en küçük olaydan etkilenmiş ve duygularını belli dizelerde açığa vurmuşlardır. Eldivan'ın kirazı adlı bir türkü yakılmış olup, bu kiraz sadece türkülerde kalmayıp, bilmecelere de girmiştir. Örneğin;

“Beyazla başladım,
Yeşille işledim.
Al ile bitirdim,
Cümle aleme yetirdim. (Kiraz)”⁸⁸

Bunların yanında yaran içinde ve Çankırı genelinde bir harf söylenerek sorular soruluyor ve bu, o belirlenen harfle başlayan cevapların verildiği bilmece tarzı sorular da yer almaktadır.

Çankırı'nın öz kültürünü yansıtan bu yaran içerisindeki türkü, mani, tekerleme ve bilmeceleri yanında pek çok oyunlar da yer almaktadır. Yaran içerisinde her birinin ayrı bir işlevi vardır. Çankırı'nın malı olan Çankırı insanını anlatan türkülerden bazı örnekler verilmiş olup, bu örnekler dışında da Çankırı'ya has pek çok türkü vardır. Ancak, bu ürünlerimize bazı nedenlerden dolayı sahip çıkılamamış olup, küçük birtakım değişikliklerle bu ürünler başka yörelere mal edilmiştir. Örneğin; “ halen Ankara türküsü olarak anılan “Fidayda” ya konu olan türkünün kahramanı Çankırılı olduğu ve kendisini Çankırı'da tanıyan bir çok kimse bulunduğu halde, Türk Halk Müziği Sanatçısı ve derlemeci Muzaffer SARISÖZEN tarafından “Fidayda” türküsü önceleri Ankara yöresine ait bir parça olarak adlandırılmış ve şu anda da Ankara türküsü olarak söylenilmektedir.”⁸⁹ Bunların yanı sıra tarihi süreç içerisinde gerçekleşen savaşlardan etkilenen Çankırı insanımız bu etkilenme neticesini mısralara dökmüştür. Örneğin; Yunanlılarla yapılan savaştan etkilenen insanımız bunun üzerine yunan türküsünü yakmıştır. Belgrat'ın elden çıkmasına üzülen duygulu Çankırı insanımız Belgrat Türküsü ile üzüntüsünü dile getirmiştir.

Yaran kültürü içerisinde verilen ürünlerde değişik tarihi olaylar ve kişiler ele alınmıştır. Değişik nazım biçimi ve türlerinde verilen eserlerde dönemin önemli

⁸⁶ Ömer TÜRKOĞLU, Çankırı İl Yıllığı 1999, Çankırı, s. 70.

⁸⁷ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 90-92.

⁸⁸ Hacı Şeyhoğlu Hasan, a.g.e, s. 92.

⁸⁹ Mahmut ULUDAĞ, Naklen

tarihi olayları ele alındığı gibi, yerel özellikteki tarihi olaylar da ele alınmıştır. Tarihi olayların değişik bakış açısıyla ele alındığı örneklerin de karşımıza çıktığı edebi ürünlerde toplumun problemleri de yansımıştır. Yaran kültürü içerisinde yer alan bu ürünleri iyi okuyabildiğimiz takdirde tarihi gerçekleri ve belli konuları aydınlatabilmemiz mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

1. ABSARILIOĞLU, Ahmet, Çankırı'nın Milli Kültür Değeri Yaran, Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2003.
2. ASTARLIOĞLU, Arif, Çankırı, Sözlü Kaynak.
3. AYHAN, Bahattin, Çankırı ve İlçeleri, Kültür Yayınları, Ankara, 1988.
4. BABADAĞ, Zeki, Çankırı, Sözlü Kaynak.
5. ÇATAK, Yusuf, Çankırlılar Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yaren Meclisi, Sayı: 4, Aralık, 1993.
6. Hacı Şeyhoğlu Hasan, Çankırı Tarihi ve Halkiyat Notları, 1932.
7. TENKECEİ, İsmail, Çankırı, Sözlü Kaynak.
8. KARATAŞ, Kamil, Çankırı, Sözlü Kaynak.
9. KIYMAZ, Ahmet, Çankırı Yöresi Yaren Kültürü, Yaprak Yayınları, Ankara, 1996.
10. ÖZKAN, Orhan, Çankırı Gelenekleri ve Yaran Kültürü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Çankırı, 2002.
11. REMZİ, Recep, Çankırı, Sözlü Kaynak.
12. TAN, Nail -TURHAN, Salih, Çankırı Halk Müziği, Çankırı Valiliği Yayınları, Ankara, 1999.
13. TİMUREL, Atilla, Çankırı, Sözlü Kaynak.
14. TÜRKOĞLU, Ömer, Çankırı İl Yıllığı, Çankırı Valiliği Yayınları, Çankırı, 1999.
15. ULUDAĞ, Mahmut, Çankırı, Sözlü Kaynak.
16. UYGUR, Tahsin Nahit, Çankırı Halk Edebiyatı, Okuyan Adam Yayınları, Ankara, 2002.
17. YILMAZ, Memnune, Çankırı, Sözlü Kaynak.

YÂRAN KURUMUNUN TARİHSEL KÖKLERİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Hakkı DURAN*

GİRİŞ:

Yâran, Türk coğrafyasının değişik yerlerinde cümbüş, muhabbet, keyif, meşrep, sıra, oturma, sohbet, gezek, yâren, sıra gezme, barana, oturak, erfane gibi adlarla var olan cemiyetlerle benzerliğine rağmen, bir takım orijinal vasıflara sahip kültürel bir değerimizdir. Tarihi kökleri itibariyle fütüvvet ve ahilik ile yakından ilgilidir. Özellikle Çankırı’da bütün olumsuz şartlara ve toplumsal değişmelere rağmen varlığını sürdürmektedir. Atlı göçebe kültüründen yerleşik hayata geçişin gerektirdiği yeni ihtiyaçlar, ahilik kurumu ile karşılanmış ve disipline edilmiştir. Fethedilen toprakların şenlendirilmesi toprağı ekip biçmek, bağ ve bahçe yapmak, ihtiyacı karşılayacak alet-edevat yapmak, değirmen,su yolu, kuyu açmak bu işleri bilen ve göçebelere öğretecek yetişmiş kadroları gerektiriyordu. Ömer Lütfi Barkan’ın “**Kolonizatör Türk Dervişleri**” adını verdiği, bu işlerin eğitimini almış insanlar, bu görevleri yerine getirmiştir. ¹ Aşıkpaşaoğlu’nun **Anadolu Gazileri, Anadolu Ahileri, Anadolu Abdalları ve Anadolu Bacıları** ² diye dörde ayırdığı bu görev aşkıyla dolu insanlar, bütün zorlukları aşarak Anadolu’yu vatan yaptılar. Sahip oldukları yüksek kültür,ideal ve inançla bu topraklardan bir cihan devleti çıkarmayı başardılar. Çankırı Yâran Meclisi, ister farkında olalım, ister olmayalım bu manayı mündemiçtir. Batı medeniyetinin çekim alanına girmemiz ve ekonomik şartların getirdiği sosyal değişmeler, Türk-İslâm değerlerini bir savruluşa uğratmıştır. Geleneksel kültür unsurları terk edilmeye, unutulmaya ve yozlaşmaya devam etmektedir.

YÂRAN GELENEĞİNİN TARİHSEL KÖKLERİ

Çankırı üzerine en değerli araştırmaları ortaya koymuş, bir çok araştırmacıyı yönlendirmiş ve eserlerine katkı yapmış olan Ahmet Talat Onay, Yâran geleneğinin temelinde ahilikle beraber Yeniçeriliğin de etkisi olduğunu ısrarla vurgulamaktadır.³ Uygunsuz davranışı yüzünde sohbetten çıkarılmanın, eskiden yeniçerilikten “keçe külâh” çıkarılmaya benzerliğine dikkat çeker. Bilindiği üzere Yeniçeriler, Hacı Bektaş Veli’yi pîr kabul ederlerdi. Onların ilkeleri, alplik, yiğitlik, yüksek ahlaki değerlere sahip olmak, **İlâ’i kelimetullah** uğruna anadan, yardan, serden geçmekti. Ahi Evren ise kaynağını fütüvvet değerlerinden alan, dostluk, çalışkanlık, cömertlik,

* Araştırmacı-Yazar, 21. Dönem Çankırı Milletvekili

1 Barkan,Ömer Lütfi, Kolonizatör Türk Dervişleri,. Vakıflar Dergisi II,1942.

2 Köprülü, Fuat, Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu, İstanbul-1981.

3 Onay, A. Talat, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Ankara-1992. Onay, “24 yaran ve bir çavuştan ibaret bu teşekkülün **ahilik** ve **yeniçerilik**ten alınma hususi bir takım âyini, erkânı ve disiplini vardır.”s.376. Yine aynı konuda Onay, “Çankırı Musikisi”, Duygu, 5 Haziran 1937.sayı 336 . Ayrıca Velet Çelebi de yazdığı bir makalede benzeri görüşleri tekrarlamıştır. (bkz.:Çankırı Halk Edebiyatı, Ankara-2002,s.38)

dürüstlük, başkaları için kendi çıkarlarından vazgeçmek gibi ilkeleri üretici sınıflara aşılmalıdır. Esnafa aşılana “**Allah için sağlam, Allah için güzel**” mal üretme prensibi ise, ekonomik anlayışımızın ve İslam estetiğinin esasıydı. Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesinde Ahi Evren’in Hacı Bektaş ile görüşmelerinden bahsedilir. Yeniçeri gülbanki “Pîrimiz, Hünkârımız Hacı Bektaş Velî” diye sona erer. Yâranın yemek duası, Bektaşî gülbankleri ile büyük benzerlik arzeder.

Bektaşî Yemek Duası:

“Bism-i şah Allâh Allâh. Yiyip yedirenlere, pişirip kotaranların fahrî mezîd ola, bu gitti ganîsi gele. Er, Hakk, Muhammed, Ali bereket vere, ni’met-i Celîl bereket-i Halîl. Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin. On iki imam, on dört ma’sûm-ı pâk, Hızır aleyhi’s-selâm ganîyetliği direkâtı gelsin. Nûr-ı Nebî, Kerem-i Ali, pîrimiz Hünkâr Hâcî Bektâş Veli efendimizin himmeti bu sofraya üzerimize hâzır nâzır ola. Lokma hakkı, cömertler demi, Balım Sultan Efendimizin demine hû.” 4

Çankırı Yâranı Yemek Duası:

“Bism-i şah Allâh Allâh. Bu gitti ganîsi gele. Hak, Muhammed, Ali berekâtın vere. Yiyip yedirenlere pişirip kotaranlara nûr-ı iman ve aşk u şevk ola. Gittiği yerler gam ve gussa görmeye. Hizmet sahipleri hizmetlerinden şefaât bula. Lokman hakkına, evliya keremine, cömertler cemine, gerçek erenler demine, Allâh eyvallâh, hû dost. Bizden evvel yâran yiyen rahmetli ağalarımızın ruhları için, cümle misafirlerimizin geçmişlerinin ruhları için, Allâh rızası için, El-Fatiha.” 5

Ayrıca **arap** verme töreninde söylenen “**yeniçeri, yeniçeri/ belinde bıçak, hançeri**” ifadesi yeniçerilik izlerini göstermektedir. Çankırı’da Bektaşîliğe bağlı bir çok halk şairinin bulunması, Yaran sohbetlerinin bu geleneğe pek de yabancı kalmadığını gösterir. Hatta Âşık Sabri’nin kızkardeşiyle Hacet tepesinde yalnız bir hayatı tercih etmesi, yârandan kovulmuş olması ile ilgili gösterilmişse de, A.T. Onay, onun “zındık” sayıldığı için Hacet tepesinde yaşadığını ve Çankırı dışına çıkmadığını kaydeder.⁶

Çankırı’nın kültürel değerlerini tespit hususunda ilk çalışmaları yapanlardan biri de, Tahsin Nahit Uygur(1899-1992)’dur. 1954-1957 yılları arasında Çankırı milletvekilliği yapmış olan bu zat, Çankırı halk edebiyatı ile ilgili makalelerini bir dizi halinde 1926 yılında Ankara’da Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde yayınlamıştır. Çankırı sohbet âlemi, Çankırı türküleri, gezmeler, dil özellikleri bu yazı dizisinde ortaya konulmuştur. Bu makaleleri takdirle karşılayan **Mevlânâ** torunu ve Konya Mevlevî dergahı son postnişini **Velet Çelebi İzbudak**, bu konuda birkaç makale

4 Ankara-Milli kütüphane, Tomar-ı beктаşıyan, İbn-i Sina El Yazması Nadir Eserler Bölümü.No:2304,v.7a

5 Orhan Özkan,Çankırı Kültür ve Gelenekleri, Çankırı 2002.s.71

6 Onay, Ahmet Talat, Çankırı’da Duygu , 1936. Onay, yeniçerilikte KEÇE-KÜLAH olmakla, yârandan kovulma arasında münasebet kurmaktadır.

yazmıştır. Velet Çelebi, İbni Batuta Seyahatnamesinden alıntılar yaparak Çankırı sohbet alemlerinin ahilikle ve yeniçerilikle ilgili olduğunu belirtmiştir.⁷

İbni Batuta⁸, Anadolu'da ahilerin yoğun olduğu bölgelerde, bu esnaf kuruluşunun bir çok tören ve adetlerini seyahatnamesinde yazmıştır. Yiğitler, kazançlarından belli bir kısmını Ahi babanın postu altına koyar. Bu fon, ortak giderler, gelen-gidene (âyende ve revendeye) ikram ve yeni şed (kuşak)bağlanan ustalara dükkan açmaları için yardım amacıyla oluşturulmaktadır. Akşam ahiler toplanırlar,namaz kılınır. Daha sonra üç tarafı sedir olan büyük odada toplanılır. Ahi baba baş sedire postunun üzerine oturur. Diğerleri, sırasına göre sedir üzerine iki diz üstüne oturur. Ahi baba veya yiğitbaşı o güne ait bir söyleyeceği varsa söyler. Çözümenecek bir mesele varsa halledilir. Küstahlar çeliklenecek ise edeble besmele ile çelik(tura) vurulur. O yiğit, Ahi babanın dizini ve elini öptükten sonra diğerleri ile öpüşür. Ahi baba: (... kardeşimizin küstahlığı affoluna!)diye gülbank çeker. Hazır olanlar: (Allah, Allah! Hu eyvallah!) tarzında onay verirler. Ahi baba, çeliklenen yiğidin artık suçlu sayılmaması gerektiğini belirtir. Zira o yiğidin sırtına çeliğin vurulması, aynen tozlanmış bir postun üzerindeki tozu silkmeye benzer. Şimdi bu kardeşin dıştan ve içten temizlendiğini ahi baba usulünce anlatır.

Daha sonra kendi aralarından çıkan saz heyeti çalmaya başlar.Ahi baba dizini kaldırır,herkes serbest olur. İsteyen kalkar sema eder. Velet Çelebi, kendi gençlik dönemiyle büyük dedesi Mevlana Celâleddin devrinden benzer uygulamaları dile getirir.⁹

Görüldüğü gibi, ahilerin akşam toplantılarındaki uygulamalar, yâran sohbetleri ile büyük benzerlik arz etmektedir. **Ahi baba –Başağa, yiğitbaşı-küçük başağa, kahya-çavuş, yiğitler-yâren ağalar** birbirine karşılık gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme sürecinde önemli işlevler ifa eden ahilik kurumu, sosyo-ekonomik değişimle paralel olarak loncalara ve gediklere dönüşmüştür.¹⁰ Ancak sanayi devrimini yapan Avrupa karşısında küçük zeneat erbabı ve esnafımız zayıf ve çaresiz kalmıştır. Teknolojik gelişmeler, kitlevi üretim

7 Uygur, Tahsin Nahit, Çankırı Halk Edebiyatı, Kastamonu-1932 ve Ankara-2002. T.N. Uygur (1899-1992), daha beş yaşındayken esnaf şeyhi olan dedesinin yanında esnaf meclislerine katılmıştır. Anne tarafından dedesi Çankırı'nın son esnaf şeyhlerinden biridir. Merhum Uygur'un Ahilik geleneği ile tanışması erken vuku bulmuştur.

8 Şeker, Mehmet, İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik, Ankara-1993.

9 Uygur, age. S. 37. Adı geçen kitapta Veled Çelebi'nin "Halk Eğlenceleri" ve "Halk Edebiyatına Dair" adlı makaleleri yer almıştır.

10 Gülerman, Adnan; Taştekil, Sevda, Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Etkileri,Ankara-1993.

yapan batı firmalarının rekabetine dayanamayan bu yapılar, kapitülasyonların yaygınlaşmasıyla tedricen ortadan kalkmışlardır.

FÜTÜVVET

Fetâ, "genç, yiğit, cömert"; fütüvvet ise "gençlik, yiğitlik, cömertlik" anlamına gelir. Fütüvvet kelimesinin ilk olarak Caferi Sadık (Ö.765) tarafından kullanılmış olduğu söylenmektedir. Irak ve Horasan'da revaç bulmuştur. Önceleri tasavvuf ile eşanlamli kullanılırken Abbasi halifesi Nasır-Lidinillah'ın teşkilatlandırarak kendine bağlaması ile farklı anlamlar ve işlevler yüklenmiştir. Şii eğilimleri de içermekle beraber esasta Sünni anlayışta bir kurumdur. Bu dönemde fütüvvet, bazı ilkelere sahip olmuştur ki, bunlar; kemer kuşanmak, şalvar giymek, tuzlu su içmek, her sanatın bir pîri olduğunu kabul etmek, mesleklerini örgütlü ve disiplin içinde icra etmek, birbirlerini kardeş gibi görmektir. "Hz.Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur!" umdesi ise Hz. Ali'yi baş fetâ ve pîr tanımları ile ilgilidir. Fütüvvet kurumu, 1214 yılında halife Nasır'ın Sultan I. Alaaddin Keykubad'a ünlü mutasavvıf Şehabeddin Sühreverdi başkanlığında bir heyetle fütüvvet sembolleri (kase ve şalvar) göndermesi ile resmen Anadolu'ya ayak basmıştır. Bu topraklarda ahilik kurumunu varoluşu ve gelişimi fütüvvet ile bağlantılıdır. Nitekim Anadolu'da ahilik kurumunu, seyahatnamesinde en güzel biçimde anlatan İbni Batuta (1304-1377), 14.yüzyıl Anadolu'sunda ahiliğin, fütüvvetle bütünleşerek kaynaştığını anlatmıştır. Bu teşkilat mensuplarına Fütüvve'nin çoğulu olarak fıtyan denildiğini belirten İbni Batuta, iki kelimeyi birleştirerek "ahîyyetü'l-fityân" tabirini kullanmıştır.¹¹ Türk insanı kendi kültür değerleri ile fütüvvetin ve ahiliğin başarılı bir sentezini yaparak günümüze kadar yaşama gücü gösteren, kendine mahsus yeni kültür unsurları meydana getirmiştir. Kanaatimizce **yâran kurumu** da aynı kaynaktan neşet etmiştir. Fütüvvet, ahilik gibi kurumlar, memleket gençlerini yiğit, disiplinli, meslek sahibi, fedakar, cömert, yüksek ahlak sahibi insanlar olarak eğitmek konusunda devletin işini kolaylaştırmış oluyordular.

EVHADÜDDİN KİRMANİ VE AHİ EVREN

Fütüvvetin, Halife Nâsır'ın emrinde teşkilatlanmasının mimarı ve teorisyeninin ünlü mutasavvıf **Şehâbeddin Sühreverdi** olduğunu belirtmiştik.Esasen Halife Nasır, gençliğinde Bağdat'ta Abdülcebbar adlı bir fütüvvet şeyhine intisap etmiş, otoritesini yitiren Abbasi hilafetini fütüvvetin manevi gücüyle takviye etmek istemiştir. Ş.Sühreverdi ile birlikte **Evhadüddin Kirmani**, Muhammed Berzai ve başka şeyhlerden de yararlanmış; bu kimseleri Müslüman ülke sultanlarına elçi olarak göndermiştir. Harzemşahlar Devleti hariç halifenin bu siyaseti başarılı olmuştur. Şeyhü's-Şüyûh (şeyhlerin başkanı) Ş. Sühreverdi, Anadolu Selçuklu sultanı I. Alaaddin Keykubad'a gönderilmişti.(1221) Halife Nasır, Şeyh Sühreverdi'ye, fütüvvet örgütü yönetmeliği anlamında "**Fütüvvetname**"

11 Şeker, Mehmet, age.

düzenletmiştir.Uyulacak adab ve erkan; yapılacak merasimler,teşrifat ve diğer kurallar bu metinlerde açıklanmıştır. ¹²

Bir Türkmen şeyhi olan E.Kirmanı (ö.1238), ¹³ **Ş.Sühreverdi'nine** (ö.1234) vefatından sonra şeyhü'ş - şüyûh makamına getirilmiştir. I.Gıyaseddin Keyhüsrev, tahta çıkar çıkmaz hocası **Şeyh Mecdüddin İshak'ı** ¹⁴ cülusunu bildirmek üzere halifeye Bağdat'a göndermişti. Mecdüddin İshak, Anadolu'ya dönerken bir çok ilim adamı ve mutasavvıfı beraberinde getirmiştir. Aralarında **Şeyhül ekber Muhiddin Arabi, Evhadüddin Kirmani, Şeyh Nasirüddin Mahmud (Ahi EVREN), Ebul Hasan İskenderani** gibi meşhur kimseler vardır. Mikail Bayram, bu seyahatin 1204'de vuku bulduğunu belirterek buna dair diğer bilgileri, Sadreddin Konevi (ö.1275)'den intikal eden kitapların sema ve kıraat kayıtlarına atfen vermiştir. ¹⁵

EVHADİYYE TARİKATI

Anadolu Selçukluları döneminde en güçlü ve yaygın fikir hareketlerinden birisi Evhadüddin Kirmani'nin kurduğu Evhadiyye tarikatidir. Mikail Bayram'a göre o devirde Ahiler ve Türkmenler bu hareketin içindeydiler. Bu tarikat silsilesi, Rüknüddin Sücasi- Kutbuddin Ebheri-Zeynüddin Ebu Necib Sühreverdi-.....silsilesiyle Cüneyd Bağdadi'ye ulaşır. Bir tarikat kurucusu olması itibariyle tarikatının kendine özgü hususiyetleri vardır.

Şeyh E.Kirmanı, Anadolu'da hızla teşkilatlanmış fütüvvet örgütünün lideri olmuştur. Mikail Bayram'ın ilim çevrelerinde biraz ihtiyatla karşılanan tezine göre, E.Kirmanı, Ahi Evren'in kayınpederi ve Ahi Evren'in eşi olan kızı Fatma Hatun ise, Anadolu Bacıları(Bacıyan-ı Rum) örgütünün başkanıdır.¹⁶ E.Kirmanı, bazı seyahatlar dışında uzun süre Anadolu'da kaldıktan sonra 1235 yılında vefat eden Ş.Sühreverdi'nin makamına geçmek üzere Bağdat'a gitmiş, 1238 senesinde vefat etmiştir. Mikail Bayram,E.Kirmanı'nin menakıbnamesi'ne dayanarak bu zatın Evhadiyye adıyla bir tarikatı olduğunu ve Anadolu'nun hemen her beldeinde halifelerinin bulunduğunu belirtmektedir. Fütüvvet ve ahilik teşkilatlanması Anadolu'da bu E.Kirmanı önderliğinde vukubulmuşsa Çankırı'da da bunun tarihi

- 12 Tam adı Şehabeddin Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdi (1145-1234) olan bu zatın "**Avarifü'l Maarif**" adındaki eseri tasavvuf klasikleri arasında yer alır. H.Kamil Yılmaz ve İrfan Gündüz tarafından dilimize çevrilmiştir.
- 13 Evhadüddin Kirmani (ö.1238) , bir rivayete göre, Kirman Selçuklu hükümdarı II.Turan Şah'ın oğludur.Türk asıllı bir şeyhtir. Kurduğu Evhadiyye tarikatının özellikleri arasında bir meslek sahibi olmak zorunludur. Ancak mesleği mutlaka bir ustadan öğrenmek ve icazet almak gereklidir.
- 14 Şeyh Mecdüddin İshak, Malatyalıdır ve meşhur mutasavvıf Sadreddin Konevi'nin babasıdır. Ölümünden sonra Konevi'nin annesi, Muhiddin Arabi ile evlenmiştir.
- 15 Bayram, Mikail, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya-1991, s.28.
- 16 Bayram, Mikail, Bacıyan-ı Rum, Konya-1987. M.Bayram, Moğol İşgali altındaki Anadolu'da yapılan baskılara karşı Ahi ve Türkmenlerin yaptığı isyanlardan bahseder. Kayseri, Kırşehir ve Konya'dan sonra Ankara, **Çankırı**, Sivas, Tokat ve Aksaray'da da isyan olmuş, kanlı şekilde bastırılmıştır. Age. S.43. Bayram, Mikail, Şeyh Evhadüddin Hamid El-Kirmanı ve Evhadiyye Tarikati, Konya, 1993. s.59-60.

izlerinin olması gerekir. Konuyla ilgili araştırmalarımız sırasında ankırı tarihçisi A.Kemal ok'un bir tespiti yolumuza ışık tutmuştur. ankırı'da evvelce var olan tekkeleri ve bunların hangi tarikata mensup olduklarını anlatırken **şeyh Bahaaddin Hangâhının Evhadüddin Kirmani tekkesi** olduğunu kaydetmiştir. Kaynak göstermemekle beraber A.K.ok'un tarihi belgeleri son derece vukufila değerlendiren kişiliği, bu konuda tereddüte mahal bırakmamaktadır.¹⁷

Selçuklu Sultanlarının fütüvvet şeyhlerine çok büyük destek vermeleri, bu teşkilatın ve ondan neşet eden Ahilik örgütünün olağanüstü bir hızla gelişmesine yol açmıştır. Öyle ki, Ahi Evren'in (ö.1261) ölümünden 70 yıl sonra 1333'te Anadolu'yu baştan başa dolaşan ünlü Seyyah İbni Batuta, her yörede sayısız Ahi hankâh ve zaviyeleri ile karşılaşmıştır. İbni Batuta, şunları da kaydetmiştir:

“Ahiler, Anadolu'da yerleşmiş bulunan Türkmenlerin (Oğuzların) yaşadıkları her şehir, kasaba ve köyde bulunmaktadırlar. Memleketlerine gelen yabancılara yakın ilgi gösterir, her türlü ihtiyaçlarını karşırlar. Öte yandan buldukları yerlerdeki zorbaları yola getirirler. Orada bekar ve sanat sahibi gençlerle diğerlerinin bir cemiyet kurarak içlerinden seçtikleri başkana Ahi derler. Bu cemiyete de “Fütüvve(Gençlik)” denir. Reis seçilen bir zaviye yaptırarak iini halı, kilim,kandil ve diğer lüzumlu eşyalarla donatır.”

Hacı Bayram Veli gibi önemli bir tarihi şahsiyet, **Ahi Sultan** diye anılmaktaydı. Dervişlerini yeteneklerine göre zenaate ya da ziraate sevk ediyordu. Kendisi de tarlada bizzat çalışır ve burçak ekerdi. Hacı Bayram'ın şeyhi Somuncu (Ekmekçi) Baba idi. Halifelerinden biri ise Bıçakçı Ömer Dede idi. ankırı'da Bayramilik etkileri araştırılması gereken konulardandır.¹⁸

ÇANKIRI'DA AHİLİK VE FÜTÜVVET

ankırı halkının büyük çoğunluğunun Türk ve Müslüman (İslam ve Etrakten) olduğunu Katip elebi (ö.1657) Cihannüma'sında yazmaktadır. Bu ifade az sayıda Rum ve Ermeninin yaşaması sebebiyle ankırı merkez için söylenmiştir. ankırı kasaba ve köylerinde hiçbir azınlık unsur olmadığı gibi ekseriya Oğuz boy, kabile ve oymakları isimleriyle yaşamaktadır. ankırı kasabalarında bir çok dabakhaneler (debbağhane) bulunduğunu yine Katip elebi kaydeder. Bu sebeple debbağların piri Ahi Evren geleneği, kuvvetle yaşatılmıştır. Mikail Bayram'ın iddia ettiği gibi, Ahi Evren (ö.1261),¹⁹ Evhadüddin Kirmani'nin (ö.1238) damadı ve öğrencisi ise, bu şahsiyetlerin ankırı'da var olan bir takım izleri, fütüvvet ve ahiliğin yâran kurumu ile bağlantı kurmamızı kolaylaştıracaktır. Kırşehir'den gönderilen Ahi Evren sancağı(sakallı sancak), 1925'e kadar, seçilen her Ahibaba vekiline teslim

17 Üçok,Ahmet Kemal,(1880-1956) Çankırı Coğrafyası, ankırı il basımevi, 1949, s. Bu zatın hayatı hakkında geniş bir incelemeyi değerli araştırmacı Prof.Dr. Ali Birinci yayınlamıştır.Bu inceleme, yeniden neşredilen “GÖRÜP İŐİTTİKLERİM” ve “ÇANKIRI COĞRAFYASI” adlı eserlerinin başında da yer almaktadır, Okuyan Adam Yayınları, Ankara, 2002.

18 Bayramoğlu, Fuat, Hacı Bayram-ı Veli, TTK yayını, 1989-Ankara, s.43.

19 Bayram, Mikail, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluğu, Konya –1991.

ediliyordu. Ahmet Kemal Üçok'un 1949 'da ilk baskısı yapılan Çankırı Coğrafyası adlı eserinde kaynak gösterilmeden Çankırı'da bir Evhadüddin Kirmani tekkesinden söz edilmektedir. Çankırı'da Ahi Evren adının, Ahi Ervan şeklinde kullanıldığını Hasan ÜÇÖK kaydetmektedir.²⁰

Çankırı'da bir Tabakhane Mahallesi mevcut olup, Ahi Evren mesleği **debbâğlık**, hem Katip Çelebi'nin kaydettiği gibi eski tarihlerde, hem de yakın dönemde yaygın bir şekilde yaşamıştır. 1925'e kadar Ahi Evren sancağını taşıyan Ahi babalık devam etmiştir. 1930'larda Çankırı il daimi encümeni, dericilik konusunda uzmanlaşması için Almanya'ya masraflarını karşılayarak bir öğrenci göndermiştir. Yine bu yıllarda yeni bir **debbâğhane** yapılmıştır.

ÇANKIRI'DA BİR EVHADÜDDİN KİRMÂNÎ HANGÂHI

Çankırı tarihçisi Ahmet Kemal Üçok'un yeniden basılan ve az bilinen "Çankırı Coğrafyası" adlı eserinde "evvelce mevcut olan tekkeler" başlığı altında "**10-Şeyh Bahaaddin (Evhadüddin Kirmani)**" şeklinde bir kayıt gördüm.²¹ Merhum A.Kemal Üçok'un kaynağını net olarak belirtmeden aldığı bu ifade bile, E.Kirmani izlerini göstermesi bakımından önemlidir. Çankırı merkezde Hangâh-ı Şeyh Bahaeddin adlı mahallede aynı adla anılan bir zaviye mevcuttur. H.738 (M. 1337) tarihli vakfiyeye göre, Çankırı'ya bağlı Kayı, Çiftlik, Merzi, Otarcık ve Boyalıca köyleri ile Şeker Hacı mezarası zaviyeye vakfedilmiştir. Çankırı'da daha bir çok fütüvvet ve ahilikle ilişkili gördüğümüz hangâh ve zaviyeler mevcuttur. Yine Çankırı merkezde olduğu tapu tahrir defterlerinde kayıtlı olan **Şeyh Paşa Zaviyesi, Oğlu Şeyh Mehdi zaviyesi**, (Karataş mahallesinde olan bu zaviyeye Bugay, Alevi, Handırı, Depecik köyleri ile Eymircik, Feryadsazı ve Ballica mezraları vakfedilmiştir.) **Şeyh Emir Hangâhı** (Ayan ve Yanlar'daki muhtelif bağ, bahçe, zemin, mezra ve değirmenler vakfedilmiştir.) ve Seydiköy'deki Hacı Murad-ı Veli zaviyesini kuruluşu aşamasında "Ahîyyetü'l-Fityan" ile ilişkili görmekteyiz.

Ahi sultan Hacı Bayram Veli'nin konuyla ilişkisini önceki bölümde belirtmiştik.²²

GÜNÜMÜZDEKİ DURUM

Yâran geleneği, onu besleyen kurumların zayıflaması, teknolojik gelişmeler, büyük şehre göçler vb. sebeplerle bir noktada durmuş ve irtifa kaybetmeye yüz tutmuştur. Örgütlü küçük esnaf ve tarım toplumunun değerlerini yansıtmakla birlikte sanayi toplumuna ayak uydurmayı başaramamıştır. Yâran meclisinde yer alan oyun ve türkülerdeki bazı ifadeler kestirmeden bir göz atmamız bile, bu gerçeği fark etmemize yetecektir. "**Deveci Birol, öküz süsmesi, katır çiftesi, mum dibi, bir değirmenim var, tavuk hırsızı, beş boz eşek, koyun gelir kuzu ile, tarlaya**

20 Üçok, Hasan, Çankırı Tarih ve Halkiyatı, Ankara-2002.

21 Üçok, Ahmet Kemal, Çankırı Coğrafyası, Ankara-2002, s.

22 Devlet Arşivleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü belgeleri, Tahrir defteri kayıtları.

diktim sabanı, dabakhanenin duvarı, Türkmenin mayaları, dama bulgur sererler” ifadeleri tarım toplumunun sosyo-ekonomik uğraşları ve değerlerini yansıtmaktadır. Konuyu daha fazla uzatmamak için burada kesiyorum.

Çankırı merkez, ilçe ve köylerinin çoğunda yâran teşkilatı halen bilinmektedir. Sanayileşme ile yaşanan köyden şehre göç olgusu, Çankırı kasaba ve köylerinde nüfus azalmasına yol açmış, kültürel değerler de aşınmaya ve unutulmaya başlamıştır. Buna rağmen Ankara, İstanbul, İzmit, Kırıkkale, Karabük gibi illerde ve hatta Avrupa’da yaşayan Çankırlılar, yâran meclisleri düzenlemeye devam etmektedirler. Yâran meclisi çevresinde musikimiz, oyunlarımız, sözlü kültür unsurlarımız (bilmece, tekerleme, fıkra, şiir, atasözü vs.), yemeklerimiz, örf ve adetlerimiz, giyim-kuşamımız, mimari anlayışımız ve tarihimiz şekillenmiştir diyebiliriz. Türk-Oğuz boylarının yoğun ve önemli bir yerleşim yeri olan Çankırı coğrafyası Fütüvvet-Ahilik ile Türk kültür değerlerinin esaslı bir bileşimini sağlamıştır.

**“KIZ, ANADAN ÖĞRENİR SOFRA DÜZMEYİ
OĞLAN BABADAN ÖĞRENİR SOHBET GEZMEYİ”**

ifadesi Çankırı’da bir hayat ilkesi haline gelmiştir. Şüphesiz kökleri Oğuz Türkleri geleneğinden neşet etmiştir. Nitekim Dede Korkut hikayelerindeki “ **Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofraya çekmez.**” ifadesi ile münasebeti izahtan varestedir. Çankırı’da 24 kişi ile yapılan sohbete **Yâran**, sayıya riayet edilmeyen toplantılara ise **Sıra** denilmektedir. Yârandaki 24 sayısı, Oğuz boy teşkilatı ile doğrudan ilgili olup, Oğuz boylarının adını taşıyan köyler, Çankırı’da çok sayıda mevcuttur.²³ (Çankırı’da tarih boyunca tespit ettiğimiz **OĞUZ Boy adları taşıyan köyler: Avşar, Alayundlu, Alkaevli, Karaevli, Bayat, Bayındır, Beğdili, Büğdüz, Çavundur, Çepni, Dodurga, Eymür, İğdir, Kayı, Kargın, Kınık, Salur, Yazır, Yıva.** Bu boylardan türeyen oymak, cemaat ve aşiret adları taşıyan çok sayıda köyler ile tarihi şahsiyetlerin adlarını taşıyan köy adlarını burada zikretmek, konuyu uzatacağı için bu kadarla yetiniyoruz.)

Hem ahi teşkilatında, hem de yâranda usta-çırak ilişkisi biçiminde aktarılan değerler, kayda geçirilmediği için belirli nispette kaybolmaya yüz tutmuştur. Bugün elimizde kalanlar olması gerekenin % 30-35’i civarındadır dersek yanlış olmaz. Ahi Fütüvvetnamelerine göre insan hayatının tamamı 740 kurala bağlanmıştır. Bu teşkilata giren bir çırağın bile 740 kuraldan en az 124’ünü bilmesi gerekmektedir.²⁴ Yaran meclisinde de âdap ve erkâna riayet en temel şartları oluşturmaktadır. Ahi

23 Yaranın oturma düzeninin Oğuz Boy Teşkilatındaki **Orun**, kahve ikramındaki işleyişin **Ülüş** ile bağlantısı olduğu şeklinde görüşler var ise de, bu hususu şimdilik ihtiyatla karşılamak gerekir. (bkz.:İnan, Abdulkadir, **Orun ve Ülüş Meselesi**, Makaleler ve İncelemeler,TTK, Ankara-1989,s.241)

24 Çağatay, Neşet, Bir Türk Kurumu olan Ahilik, Ankara-19

şeyhinin 740 edebi bilmesi mecburiyeti, başağının yaran âdap ve erkânının tamamını bilmesiyle eşdeğerdir.

Son yıllarda Çankırı merkez yâranı , kış aylarında yâran yemeyi (ocak yakmayı) bırakmış, bu sebeple yeni nesillerin bu kültür değerlerimizle bağları azalmıştır. Türkülerimiz unutulmuş, yeni türküler yakılmaz olmuştur. Yıllar boyu süren ekonomik krizler, insanları geçim kaygısı dışında bir konuyla ilgilenemez konuma getirmiştir. Hâlen, Eldivan ve Şabanözü ilçelerimizde yâran ocağı yakılmaktadır. Bu ocaklara bir çok defa katılma fırsatı buldum.

Yâran adı altında bu geleneği yozlaştıran ve olduğundan farklı anlaşılmasına yol açacak bazı uygulamalara şahit olunmaktadır. Bu yozlaşmalara izin verilmemesi ve işin orijinal ve doğrusunu öğretecek bir kuruluşun olması gerekir. Bu kuruluşun **icazet** vermediği ve/veya **şed** bağlamadığı kişilerin gösterisi, **Yâran** olarak ciddiye alınmamalıdır. Musikisi, sözlü unsurları, oyunları aslı özelliklerini muhafaza ederek öğretilmelidir.

YÂRAN KÜLTÜRÜ YAŞATMA DERNEĞİ

Çankırı’da yaşayan önemli bir kültürel değer olan yâran kurumunu yaşatma ve geliştirme hususunda, parasal ve kültürel desteğe ihtiyaç vardır. Çankırı’da geleneği devam ettirme hususunda en eski kuruluş, Çankırı Yaran Kültürü Yaşatma Derneği’dir. 2001 ve 2002 yılı Bütçe Kanunlarında bu derneğimizin adı, malî destek verilen kuruluşlar arasında yer almıştır. Bu dernek mensupları, yâran meclisini en orijinal şekilde icra edebilen kişilerdir. Kendilerine sorduğumuzda yâran meclisinde şu anda icra edilenin olması gerekenin ancak % 30-35’i olduğunu belirtmektedirler. Bütçe kanunuyla verilen parasal desteğe ilaveten, bu derneğimize Kültür Bakanlığı vasıtası ile de ek maddi imkânlar sağlanmıştır. 2000-2001 yılları içinde bu derneğimize verilen toplam devlet desteği miktarı 55-60 milyar lira civarındadır ki, böyle bir parasal destek bu önemli kültürel değerimizin en az kayıpla yeni nesillere aktarılması açısından faydalı olmuştur. O günden sonra ilköğretim okulları ve liselerimizde yâran ekipleri yetiştirildiği gözlenmektedir. Çankırı’da **Ahi Yâran Derneği** adında yeni bir yâran derneği daha kurulmuştur ve verimli çalışmalar yapmaktadır. **Yâran Kültürü Yaşatma Derneği**, sahip olduğu imkanları amacı doğrultusunda kullanarak “**Yâran Türküleri ve peşrevleri**” orijinal söylenişi ile değerli sanatçı **Metin GÜL**’ün sazı ve sözüyle kaset haline getirmiştir. Başağa **Orhan ÖZKAN**’ın “**Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü**” adlı kitabını yayınlamıştır. Bir çok televizyon çekimine ve gösteriye katılarak ilimizin tanıtımına katkıda bulunmuşlardır.

ÇANKIRI DIŞINDA YÂRAN SOHBETLERİ

Kırıkkale ilinde Çankırılılar Derneği’nin başarılı bir yâran ekibi vardır. Zaman zaman yaptıkları yâran meclisleri ile Çankırı’yu temsil ve tanıtım noktasında hizmet vermektedirler.

Ankara’da **Şabanözü Gürpınar** beldesi yâran ocağı yakmaktadır. Bu ocağa da misafir olarak katılma fırsatı buldum. Ankara’nın **Sincan** ilçesinde yine değerli

hizmetler yapan bir **yâran heyeti** vardır. Sincan'da 2003 yılında mahalli bir televizyonda yâranın ve Çankırı türkülerinin sergilendiği bir programa birlikte katıldık. **Keçiören Çankırılılar Yâren Derneği**, henüz yâran meclisi düzenlememekle beraber, Çankırı Tarih ve Kültürü dizisinin ilk beş kitabının yayınlanmasını ve "**Eğil DAĞLAR**" adlı Çankırı Türküleri albümünün yapımını gerçekleştirmiştir. Mamak Çankırılılar Derneği, Çankırı yâren gecesi düzenlemiştir. Çankırı'da yetişmiş genç bir yâran ekibi, **2003 yılında Gazi Üniversitesi** müzik salonunu hıncahınç dolduran öğretim üyeleri ve öğrencilerden oluşan seyircilere, hocaları Orhan ÖZKAN'ın gözetiminde çok başarılı bir gösteri sunmuşlardır. **Kocaeli'deki Çankırılılar Derneği, İstanbul'da Maruflular Derneği** başarılı temsilcilerimizdendir. Kurşunlu-**Hocahasan** Köyü yâran meclisi düzenlemektedir. Karabük, Kastamonu ve Almanya'daki Çankırı derneklerinin bazı çabalarını işitiyoruz. Bundan memnuniyet duyuyoruz. Mahalli olduğu kadar, milli kültüre de verdikleri bu değerli hizmetleri takdirle karşılıyoruz.

700 yılı aşkın bir süredir topraklarımızda yaşama alanı bulmuş, yiğitlik, cömertlik, çalışkanlık, misafirperverlik, dürüstlük temelinde şekillenmiş bu çok yönlü eğitim ve kültür kurumu yaşatılmıyorsa bile koruma altına alınmalıdır. Bu değerlere günümüz insanı daha fazla muhtaçtır. Bu **bilgi şöleni bu anlamda** çok yararlı bir adım olmuştur.

Başta sayın Vali olmak üzere, İl kültür Müdürlüğünü ve bu işi başarıyla omuzlayan değerli arkadaşları tebrik ediyorum. Uzaktan, yakından gelerek değerli bildirimleriyle katkıda bulunan, saygıdeğer bilim adamları ve araştırmacılara teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

ÇANKIRI YÂRAN SOHBETLERİ VE OĞUZ TÖRESİ

Necati Asım Uslu*

Çankırı’da adına ‘Yâran Sohbeti’ denilen köklü bir anane vardır. Günümüzde eski canlılığından ve görkemli icrâsından çok şey yitirmiş olmasına rağmen bu anane varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Yâran sohbeti veya kısaca yâren, kış aylarına mahsus bir toplantı geleneğidir. Esas mevzua girmeden sohbetin ana unsurlarını kısaca belirtelim. Sohbet topluluğu, yirmi ila yirmi beş, çoğunlukla yirmi dört kişiden meydana gelir. Resmî toplantı günlerine “Ocak Günü” derler. Haftada bir defa olur. Sohbet toplantısında iki başkan vardır. Birine “Büyük Başağa”, diğerine “Küçük Başağa” denir. Topluluğun diğer üyelerine “yâran Ağa” veya kısaca “yâran” denir. Çankırı tabiriyle Yaren. Bir de hizmet ve inzibat için tutulan “Çavuş” vardır. İşte bu yazımızda yâran sohbetinin bütün özelliklerini anlatacak ve eski Türk-İslam temel müesseseleriyle bağlantısını araştıracağız.

Eski Çankırı sosyal yaşayışında sohbetin çok mühim bir yeri vardır. Çankırı’da her evden bir iki erkek, ömründe en az bir defa sohbeete iştirak etmiş, mahalli deyimle “sohbet yemiş” olurdu. Bizim âilede babam, dayım yâran olmuş; dedem ve ağabeyim baş ağalık yapmışlardır. Hatta; “Kız anadan öğrenir sofrâ düzmeyi, oğlan atadan öğrenir sohbet gezmeyi!” diye sohbetle ilgili bir de atasözü vardır. Sohbet meclisi eğlence görüntüsü altında başlı başına bir an’aneler silsilesi, bir içtimâi kültür, ahlak nizamı ve milli disiplinin gençliğe aktarıldığı bir okuldur. Analar haşarı çocukları için; “Aman biraz daha büyüse de sohbeete girip adam olsa!” diye çırpınırlardı.

Çankırı’da çok detaylı ve canlı bir müessese olarak tanıdığımız yâran sohbeti an’anesinin bir benzerinin eskiden bütün Anadolu’da yaygın bir tarzda var olduğunu ünlü bilgin İbn-i Batuta’nın 1300 yıllarda yazdığı Seyahatnâme’sinden öğreniyoruz. Batuta bu eserinde Alanya’da Anadolu’ya ayak bastığı günden itibaren, gezdiği her yerde bu gençlerin kendisini son derece saygıyla ağırladıklarını öve öve bitiremez.

Batuta, bütün İslâm âlemini dolaştığını, Anadolu’dan başka yerde böyle bir topluluğa rastlamadığını kaydeder. İbn-i Batuta bu gençlerin bir başkan kontrolünde her akşam bir mahalde toplandıklarını, günlük kazançlarını başkanlarına teslim ettiklerini, başkanların da bununla yiyecek alıp sabaha kadar süren toplantı ve eğlenceler tertipleediklerini, yabancı ve misâfirleri toplantılarına dâvet edip, onlara son derece ihtimamla hizmet edip, ikramda bulduklarını belirtir.

Cumhuriyet’in ilk yıllarına gelindiğinde Türkiye’de bu toplantıların yalnız Çankırı’da çok değişik bir şekilde yaşayabildiğini müşâhede etmekteyiz. Bolu’da, Balıkesir’de, Bursa’nın ilçelerinde, Uşak’ta, Ankara civarında buna benzer daha az teferruatlı toplantıların varlığını biliyoruz. Ayrıca Kayseri, Konya ve Sivas’ta Gezme, Gezek, Oturma, Oturak; Barana Gümüşhâne, Kelkit ve bâzı diğer yörelerde

* Araştırmacı Yazar

Felfene, bazı yerlerde Sıra gibi isimlerle anılan eğlence ve toplantı an'aneleri de bilinmektedir. Ayrıca Urfa'da bir üstat musikişinâsın başkanlığında musikî aleti çalanlar ve gazel, türkü söyleyenlerin toplanarak bir han odası kiralayıp, bir de hizmet için adam tuttuklarını, haftanın belli günlerinde burada toplanarak üstad reisin başkanlığında mahallî türkü, destan, hoyrat gibi eserleri icra ettikleri görülmektedir. Gene Ufra'da "sıla" adıyla bizim yâren toplantılarına benzer bir toplantının daha yapılmakta olduğunu biliyoruz.

Diğer bölgelerden farklı olarak Çankırı'da bu toplantıların geniş ve şümulü bir müessese olarak varlığını günümüze kadar sürdürmüş olmasının, bölgenin tarihî ve içtimâî yapısıyla yakından alakası olduğu şüphesizdir.

Çankırı 1071 Malazgirt Muharebesi'nden hemen sonra 1073–1074 de Selçuklu kumandanı Karatekin tarafından Kastamonu, Sinop, Zonguldak'la birlikte Anadolu'da ilk fethedilen bölgelerden birisidir.

Kastamonulu bir papaz, “Kâfir Türkler Paflagonya eyâletine (Ankara, Çankırı, Kastamonu bölgesi) atlarıyla, davarlarıyla karınca sürüsü gibi üşüştüler. Bunların şerrinden bağı, bahçesi, tarlası harap olan mümin Hıristiyanlar bölgeyi terk edip gittiler. Bu bölgede hiç Hıristiyan unsur kalmadı.” diye durumdan yakınıyordu. Prof. Osman Turan, Selçuklu Târîhi ve Türk İslam Medeniyeti adlı kitabında (s. 280) “Tarihî kayıtlar Paflagonya (Ankara, Çankırı, Kastamonu) bölgesine Türklere yüz bin çadır halkının gelip Menderes havzasına da iki yüz bin çadır halkının gelip yerleştiğini söylüyor.” Ayrıca Üsdâ, Selçuklular devrinde Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray gibi Orta Anadolu şehirlerinde büyük miktarda Hıristiyan ahâli yaşamakta olduğunu, buna mukâbil Ankara, Çankırı, Kastamonu, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Eskişehir vilâyetleri Türk göçünün kesif olarak yerleştiği yerler olup, aslında Bizans devrinde de nüfusu az olan bu bölgenin yerli halkı, Türklerin gelmesiyle yerlerini terk ederek batıya doğru çekildikleri için bu vilâyetler yoğun bir şekilde Türkleşmişlerdi ve bölgede Hıristiyan nüfus aşırı derecede azalmıştı.” diyor. Ayrıca “12. ve 13. asır vakıf kayıtları bu hususu açıkça göstermekte ve yer adları bu durumu teyit etmektedir. Bu târihlerde bölge tamamen Türkleşmiş bulunmaktadır.” diye ekliyor. Yine üsdâ “1179 yılında Ankara Metropoliti'nin Hıristiyan nüfus çok azaldığı için, Bizans'tan kendisinin Amasra gibi küçük bir yerleşim bölgesine atanmasını istemiş olması bu bölgede Hıristiyan nüfusun ne kadar azaldığını gösteren delillerdendir.” diyor.

Bu kesif yerleşme, Çankırı ve civârında çok sayıda Oğuz boy ismi taşıyan köylerin varlığıyla da açıkça belli olmaktadır. Halen Çankırı'da yedi tâne Kayı, beş tâne Bayındır, iki tane Yuva isimli köy vardır. Çavundur, İğdır, Salur, Dodurga, Büğdüz, Korgun, Bayat ... gibi 24 Oğuz Boyu'na ait çeşitli köy isimleri mevcuttur. Selçuklulardan sonra kurulan beyliklerden Kastamonu, Çankırı, Sinop bölgesini elinde tutan İsfendiyaroğulları'nın Osmanlılar gibi Oğuzların Kayı kolundan olduğu söylenir. Anadolu birliğini kurmaya çalışan Fatih, Kastamonu'da İsfendiyaroğlu İsmail Bey'le yaptığı savaşı kazanır ve bölgeyi Osmanlı İmparatorluğu'na tekrar katar. Bu savaşta İsmail Bey'in oğlu Kör Kasım, Fatih'in yanında savaşa katılır. Savaştan sonra mükâfat olmak üzere Çankırı kendisine Sancak Beyliği olarak verilir.

Bu sülaleye Kasım Beyler denir. Çankırı, Anadolu Beylerbeyliği'nin 22 sancağından birisi olarak bu ilde bir müddet sancak beyliği yapan Kasım Beylerin idaresinde kalmıştır.

Çankırı'nın güneyinde Eldivan Dağı diye anılan bir yayla vardır. Kasım Beyler her sene yaylaya bu Eldivan Dağı'na çıkarlarmış. Civar köyler bu dağa İldivan derler ki doğrusu da budur. İl Beyi'nin maiyeti ve diğer beylerle toplanıp divan kurduğu yer demektir. Çankırı'da divan ismini taşıyan birkaç yaylanın daha bulunması, Bolu'da Çankırı hududuna yakın Dört Dîvan, Çankırı Yapraklı'da Dîvan Câmii gibi dîvan adını taşıyan mahallerin olması bölgede diğer boy beylerinin de yaylalarda dîvân kurduklarını gösterir. Ayrıca Evliyâ Çelebi, İldivan sözünü daha iyi açıklar. Çankırı'dan bahsederken "Birden on ikiye kadar divan ismi taşıyan nahiyeleri vardır. Evliyâ Çelebi seyahatnâmesinde Çankırı için "Üç Dîvan, Dört Dîvan, Kızılöz, Alacaöz, Alacamescit Dîvan'larına kadar on iki dîvan nâhiyeleri yâni bucakları vardır" diyor. Evliyâ aynı sözleri Bolu ve Gerede için de söylüyor. Kızılöz, Alacaöz, Aladivan, Birdivanvelhasıl Yedidîvân'a varıncaya kadar nâhiyeleri vardır. Hepsi dağlarda otururlar. Bu Türkler'in dîvan dedikleri de Selçuklular'dan Sultan Alaaddin asrında Bolu beyi iken bu dağları feth ettikçe gönül almak için dîvan edip kös çaldırdığı yerlerdir ki hâlâ dîvan tâbir olunur." diyor.

Yukarıda dediğimiz gibi başlangıçta bu divanların mahalli Boy Beyleri'nin toplantı yaptığı, divan kurduğu yerler olduğunda hiç şüphe yoktur. İşte bu divan toplantıları Oğuz an'anesini bölgede uzun müddet canlı olarak yaşatmış olsa gerekir.

Kezâ Yazıcıoğlu, Selçuknâme'sinde Selçuklular'da Oğuz an'anesinin ne derece kuvvetle yaşadığını bâriz bir şekilde anlatmakta, Selçuklu beylerinin bu toplantılarda nasıl merâsimle kımız içtiklerini dile getirmektedir. Ayrıca Dede Korkut Hikâyeleri Anadolu'daki ilk Oğuzların toplantı, toy ve merâsimleri hakkında bize en sağlam ve en geniş bilgileri aktarmaktadır.

Çankırı, Ahi an'anesinin ve Lonca teşkilatının da son senelere kadar yaşadığı nâdir Anadolu şehirlerindedir. Çankırı'da 1970'li yıllara kadar demirci esnafı arasında ahi an'anesi ve Lonca teşkilâtının da varlığını sürdürüyordu.

Lonca teşkilâtını Osmanlıların Bizans'tan devraldıkları mâlûmdur. Bilindiği gibi Selçuklular'ın son devrinde Ankara'da bir Ahi Cumhuriyeti teşekkül etmişti. Bu cumhuriyetin varlığına Osmanlılar son vermişlerdir. Fakat Ahi teşkilâtı ve geleneği bu bölgede varlığını kuvvetle sürdürmeye devam etmiştir.

Bu müesseseyi kuran Ahi Evren isimli zat Kırşehir'de bulunduğu için onun soyundan gelenler Ahi Baba ismi altında bütün ahilerin başı olarak Kırşehir'de otururlardı. Anadolu'daki her kasabada Kırşehir'deki Ahi Baba'yı temsilen bir Ahi Baba vekili bulunurdu. Sayıları 32 olduğu söylenen zanaat zümrelerinin her biri ayrıca içlerinden birini başkan seçerlerdi. Bu başkana Yiğitbaşı denirdi. Bunlar Ahi Baba Vekili'ne bağlı idiler. Ayrıca her esnafın Avârız Sandığı'nı idâre eden bir mütevellisi bulunur, bu mütevellî Avarız Sandığı'ndan ihtiyaç sahibi esnafa yüzde 15 faizle borç verir ve bunların tahsilini takip ederdi.

Burada, başlı başına bir mevzu olan Ahilik ve Lonca teşkilatı bahislerine fazlaca girmeyeceğiz. Yalnız Abbasiler devrinde Fütüvvet denilen gençlik teşkilatlarının varlığını biliyoruz. Ahilikle Fütüvvet teşkilatlarının pek çok benzerlikler taşıdığını müşâhede etmekteyiz. Çankırı yâran sohbetleri de bu müesseselerden birçok izler taşımaktadır.

Ahi sözünün Türkçe (Akı: cömert, gani) sözünden mi, yoksa Arapça (Ahi: Kardeşim) sözünden mi geldiğinin tam olarak bilinmediğini ayrıca belirtmeliyiz. Görüleceği üzere Çankırı yâran sohbetinin Müslüman Arapların Fütüvvet teşkilatından, Bizans'ın Lonca kuruluşlarından, Müslüman Anadolu Türklerinin Ahi geleneklerinden ve kadim Türk Oğuz an'anesinden alınan temeller üzerinden geliştiği açıktır. Aşağıda anlattığım yâran sohbetine dâir bilgiler Çankırı merkezindeki yâran an'anesini anlatır. Benim şahsî anılarım, yaşlılardan duyduklarım ve Çankırı kültürü ve folkloru üzerine eşsiz kıymette bir eser bırakan rahmetli Hacışeyhoğlu'nun kitabından alınanlardır. İlçe ve köylerde icra edilen yâran toplantıları esas itibâriyle aynı olmakla berâber değişik safhalar arz eder.

Bu arada üstat Veled Çelebi'nin Tahsin Nahit Uygur'un yazdığı "Çankırı Halk Edebiyatı" kitabının ön sözü sayfa 36–40 da, yâran sohbeti hakkında yazdıklarını bu günkü dile biraz yaklaştırarak buraya aldım. Üstad, "Çankırı'nın eski sohbet âlemlerinden bir numune olarak bu makâleyi okuduğumda büyük bir hayret içinde bir müddet etrafımda olan her şeyden soyutlanmış bir halde düşüncelere gark olmuş bir durumda kaldım. Aman Yârabbî! Bu âlem esas itibâriyle Hazreti Mevlânâ zamânında Konya'daki Selçuklu devlet büyüklerinin âlemlerine benziyor. Aradan geçen altı yedi yüzyıl bu âdetleri hiç bir şekilde yok edememiş. Ulusun ince zevki bunları bizim için koynunda saklamış. Velhasıl ulusların her çeşit eğlenceleri, masalları, destanları, mânileri, atasözleri ki, bunlar her ulus için uyanma ve ilerleme unsurlarıdır. Bunların her birini bu günün modern yaşayışın imkânlarıyla besleyip geliştirmedikçe ulus yaşayışında ileri bir ulus yaşamı oluşmaz. Böyle bir yaşayışı olmayan bir ulusun ise dini de olmaz dünyâsı da olmaz." diyor.

Şimdi yukarıdaki îzâhatın ışığında yâran sohbetinin oluş ve işleyişine göz atalım.

Her yıl sonbahar gelince Çankırı'da birbirine akraba veya yakın komşu olan beş on genç aralarında toplanıp konuşurlar. O kış sohbeti yemeği kararlaştırırlar. Bunun için kendilerine iki tâne Başağa ararlar. (Paşa sözünün bu başağa sözünden geldiği tahmin ediliyor.) Baş ağalık, çevrelerinde saygı gören orta yaşlı ve varlıklı kişilere teklif edilir, kabul ederlerse Başağa olmuş olurlar. Bir tânesine Büyük Başağa, diğerine Küçük Başağa denir. Bu tâyinde Büyük Başağa'nın Küçük Başağa'dan daha varlıklı olmasına dikkat ederler.

Baş ağaların tâyin ve tespit işi bittikten sonra yâran sayısının 24 veya 25 kişiye tamamlanması için, orta yaşlı ve yaşlılardan sohbet toplantılarında tecrübeli yedi–sekiz kişiye ricâ ile teklifte bulunurlar. Bunların da iştirakîyle yâran tamamlanmış olur. Bu suretle teşekkül eden yâranın birinci tabakasını ve kalabalık kısmını gençler teşkil eder; ikinci tabakayı altı, yedi kişiden oluşan orta yaşlılar grubu: Bu gruba esnaf ağırlıklı yâranlarda "lonca" adı verilir. Mahkemede hükmü bunlar verir.

Üçüncü tabakayı üç dört kişiden oluşan yaşlılar grubu ve en son tabakayı iki kişiden oluşan başağalar gurubu teşkil eder.

Orta yaşlı ve yaşlılar törelerin eksiksiz tatbikine son derece dikkat ederler. Yanlış ve uygunsuz gördükleri her hareketi ikaz mâhiyetinde başağalara bildirirler. Yâranın kuruluşu tamam olduktan sonra bir hazırlık toplantısı için gün tespit edip başağalar'dan birinin evinde bir gece toplanırlar. Buna, Erfene Gecesi denir. "Erfene", herkesin masrafa eşit iştirâki mânâsına kullanılan bir deyimdir.

Bu toplantıda önce yasaklar vaaz edilir. Her yâranda temel olan yasaklar ayrıca zikredilmez. Bunlar yalan, içki, kumar, hırsızlık, zina gibi hallerdir. Temel olarak her yârana yasaktır. Ayrıca yâran bu ilk toplantıda sigara içmeyi, kahveye gitmeyi, küfretmeyi de yasak olarak kararlaştırabilir. Yasakların tespitinden sonra yemeğin cinsi, kalitesi ve kap sayısı tespit edilir. Bu yapılırken yâranın iktisadi bakımdan en güçsüzünün durumu göz önüne alınır. Eğer o, üç kaptan fazla yemek yapmak kudretinde değilse, yemek üç kap olacak denir ve bunların cinsi belirtilir. Mesela çorba, pilav, tatlı veya sâde pilav ve çorba olacak denir. Gene en fakir yâranın durumuna bakılarak, çorbaya yağ dökülmesin, pilava et konmasın diye kararlaştırılabilir. Eğer böyle bir karar alınırsa, yâranda kime sıra geldiyse, ne kadar varlıklı olursa olsun, çıkaracağı yemeklerde çorbaya yağ dökemez, pilavı etli yapamaz; sofraya iki kaptan fazla yemek çıkaramaz. Tabii ki kimse bundan eksik de yapamaz. Genellikle yâranda yemek üç kap olur. Bunlar çorba, etli pilav ve helvadan ibarettir.

Sonra yakacak ışık sayısını tesbite geçilir. Gene en fakir yâranın durumu göz önüne alınarak 25 lamba yanacak, 30 lamba yanacak diye kararlaştırılır. Kimse daha fazla yakamaz. Yukarıda söylediğimiz yasaklar yâran içindir. Sıra Baş ağalara gelince yasaklar kalkar. Elektrik geldikten sonra lamba sınırlandırılması kaldırılmıştır.

Sonra toplantının hangi sırayla yapılacağı kararlaştırılır. Yâranın varlık durumu pek kuvvetli değilse, iki kişi ortaklaşa ocak yaksın diye kararlaştırılır. Yâran Sohbeti'ni tertipleme sırası kendisine gelen yârana ocak sâhibi, bu toplantıyı üstlenmeye de ocak yakma denir.

Ayrıca ocak gecelerinin dışında ve gündüzleri toplanacakları yer için eskiden kahve, han odası, ağaların kendi odaları, medrese odaları vs. gibi yerlerden birisi tâyin edilirdi. Sonra sohbette herkesin yaşına ve içtimâi mevkiine göre nereye oturması lâzım geldiği kararlaştırılır. Bütün yâran toplantılarında herkes kendi yerinden başka yere oturamaz. Umumiyetle Büyük Başağa tarafında sağ kolda on iki kişi oturur, buna Büyük Başağa Kolu denir. Küçük Başağa tarafında sol kolda oturan on iki kişiye de Küçük Başağa Kolu denir. Büyük Başağa Kolu'nun en alt sırasında oturan yâran, Küçük Başağa Kolu'nun en üst sırasında oturan yâranda daha kıdemlidir.

Ayrıca Büyük Başağa yâranın hizmetini yapacak ve Baş ağaların disiplin temininde yardımcısı olacak bir kişiyi Çavuş, olarak tâyin eder. Çavuş, yâranın dışından ve ücret karşılığı tutulur; fakat yâranın içinde sayılır ve yâranın asli unsurlarından birisidir. Çavuş olacak şahsın âdap erkân bilir, çevik, becerikli ve az çok gösterişli, çalimli olmasına dikkat edilir.

Çalgıcılar da Başağa tarafından ücretle tutulur. Çok iyi bilse bile yârandan kimse toplantılarda çalgı çalamaz. Sâdece, tef, zilli maşa ve kaşık çalmak serbesttir. Genellikle bu çalgı takımı bağlama, keman ve darbukadan ibaret olur. Bâzen bunlara gırnata denilen klarnet de ilâve edilir.

İlk toplantı sırası kendisinde olan yâran veya iki yâran önce sohbetin yapılacağı uygun bir yer ararlar. Sohbet, şahniçi denilen özel bölümleri olan büyük salonlu evlerden başkasında yapılamaz. Bu salonlar ufak bir koridordan girilen L biçiminde divanhânelerdir. Kapının tam karşısında davlumbazlı bir ocak bulunur. Ocak gürül gürül kızıl alevlerle yanar. Ocağın üstünde baca kaşı veya şerbetlik denen kısım bulunur. Ocağın iki yanında dolaplar ve gözler vardır. Ocağın sağ ve sol yanında alçak sedirler uzanır. Sol taraftaki sedirin sonuna gelen kısım içeriye girinti yapar. Bu kısmın bir parçası alçak ağaç parmaklıklarla bölünmüş bir sofadır. Buraya bir basamak merdivenle çıkılır ve asıl buranın ismi şahniçidir (shnişin). Sedirlerle şahniçi arasında genişçe bir mekan vardır. Burası oyunlar ve yemek için kullanılır. Çalgıcılar ve bazı güzel sesli türkücüler şahniçinde otururlar. Eskiden Çankırı'da böyle şahniçili 200–300 sohbet evi bulunurdu. Zenginler özel olarak evlerini sohbet için şahniçili yaptırırlardı.

Ocak sahipleri kendileri böyle bir eve sâhip değillerse, tanıdıklarından rica eder; evlerinin sohbet için kullanılması için müsaade isterler ve ekseriyetle de bu müsaadeyi temin ederlerdi.

Yâran eskiden genellikle Cuma geceleri toplanırdı. Sonradan Cumartesi gecesi toplanır oldu.

Ocak sâhipleri sohbet evini ellerinden geldiği kadar süslerler. Konudan komşudan işlemeli yağlık, uçkur, bindallı bohça, yorgan yüzü toplayarak odanın duvar ve tavanını bunlarla ve renkli kumaşlarla tezyin ederler. Tespit edilen sayıda lambaları hazırlar ve yakarlar. Ocağın yanında baş ağaların oturacakları sağ ve sol köşelere kat, kat minderler konularak yükseltilir. Büyük baş ağanın oturacağı köşenin önüne üzerinde çiçekli mumlar bulunan dokuz kollu bir şamdan konur. Ocak sohbet esnasında devamlı yanacak şekilde düzenlenir. Ocağın üzerine büyük bir kahve güğümü konur, sohbet boyunca ocak devamlı yanar ve güğüm kaynar. Ocağın yanındaki gözlerde doldurulmuş ve hazırlanmış tütün çubukları veya sarılmış sigara tabakaları bulunur. Ayrıca ocağın içinde küçük bir sigara mangalı ve maşası vardır. Ocağın üstünde, baca kaşı denen yerde çok süslü birkaç lamba yanar.

Sohbette yenilecek yemekler gündüzden hazırlanır. Gündüz Küçük Başağa, sohbetin yapılacağı eve gelerek yemekleri ve sohbet evinin tertip ve tanzimini kontrol eder, eksikleri tamamlatır ve gider.

Akşam ezanından önce ocak sahipleri, çalgıcılar ve çavuş yemeklerini yerler. Bu yemeğe başka kimse gelemmez. Akşam ezanı okunduktan sonra Küçük Başağa sohbet evine tekrar gelir, geçer ocağın yanındaki sol köşeye iki diz çöker oturur. Bu arada sazlar şahniçindeki yerlerini almışlar, devamlı olarak Çankırı Peşrevi'ni çalmaya başlamışlardır. Bu peşreve Çuhacıoğlu Peşrevi de denir. Ezandan beş on dakika sonra yâran birer ikişer gelmeye başlar. Sohbeteye gelen yâranın zıvka (zıpka), cepken

(eskiden üç etek, sarı çizme), mest giymeleri ve başlarına poşu bağlamaları mecburidir. Başağalar için mecburiyet yoktur; isterlerse günlük elbiseleriyle iştirak ederler.

Çavuş ikişer-üçer gelen yâranı bir odada biraz beklettikten sonra, onları alıp kapıya gelir ve, içeriye yüksek sesle: “Başağa! Yâran ağalar geliyor!” diye haber verir. Küçük Başağa gelenler için derhal ayağa kalkar. Gelen yâran sağ ellerini göğüslerine koyarak: “Selamünaleyküm Başağa” diye selam verdikten sonra kendi yerlerine çevik bir hareketle geçerler ve Küçük Başağa oturduktan sonra iki dizleri üstüne çöküp otururlar. Gelen yâranın tamamına Küçük Başağa ve içerideki yâran ayağa kalkarlar, “Aleyküselam yâran ağa!” diyerek selam alır ve “Merhaba yâran ağa” diye merhabalaşırlar. Yâranın gelmesi tamam olduktan sonra, ki bu iş bir saat kadar sürer ve bu zaman zarfında yâran hiç konuşmaz, iki diz üstünde ve elleri dizlerinin üstünde dimdik ve sessizce oturur. Çavuş daha önce gelip başka bir odada beklemekte olan Büyük Baş ağaya yâranın tamam olduğunu bildirir. Büyük Başağa, “Geliyorum” der ve Çavuş yâranın toplandığı odanın kapısından Küçük Baş ağaya hitaben, “Başağa! Başağa geliyor!...” diye bağırır, hepsi ayağa kalkarlar. Büyük Başağa vakarla gelir, selam verip geçer, ocağın sağındaki kendi köşesine iki diz çöker oturur. Sonra Küçük Başağa çöker oturur, sonra Büyük Başağa tarafındaki sağ kol; Büyük Başağa Kolu sıra ile diz çöküp oturur. Daha sonra Küçük Başağa Kolu sol kol en ön sıradan başlayıp teker teker otururlar.

Sonra aynı tertip ve sırayla Büyük Başağa ile tek tek selamlaşırlar ve karşılıklı merhabalaşırlar. Selamlaşma bitince Çavuş ocakta kaynayan güğümünden bir tepsideki 24 fincana kahve doldurur, tepsiyi, tek eliyle tutarak geri geri, kapıya doğru gider ve sonra süratle ileri gelip Küçük Baş ağanın önünde tek dizini yere koyarak öbür eli göğsünde olmak üzere kahveyi ikram eder. Küçük Başağa sessiz bir heykel gibi istifini bozmadan oturur. Eğer dalgınlıkla elini kahveye uzatacak olursa, hem Çavuş tepsiyi geriye çeker, hem de kendisi Büyük Baş ağadan evvel kahveyi almak istediği için büyük bir cezâyâ çarptırılır. Sonra Çavuş geri geri gidip öne gelerek, Büyük Başağa'nın önüne tek dizini yere koyup, tepsiyi sunar, Büyük Başağa fincanı alır ve içmeden bekler. Çavuş yine geri geri gidip, öne gelerek, Küçük Başağanın önünde diz koyup ikinci kez kahvesini ikram eder. Arkadan sıra ile Büyük Başağa Kolu ve Küçük Başağa Kolu'na tek tek diz kırmak ve ileri geri gitmek suretiyle kahveleri ikram eder. Bu merâsim esnâsında saz heyeti durmadan Çankırı Peşrevi'ni vurur. Kimse konuşmaz kahve elinde bekler. Herkes kahvesini aldıktan sonra Büyük Başağa kahvesinden bir yudum alır bekler, sonra Küçük Başağa bir yudum alır, sonra Büyük Başağa Kolu sırayla birer yudum alıp beklerler. Arkasından Küçük Başağa Kolu sırayla birer yudum alırlar. Küçük Başağa Kolu'nun son yâranı ilk yudumunu aldıktan sonra bütün yâran serbest olarak kahvelerini içip bitirirler. Çavuş aynı usul ve sıra ile fincanları toplar. Bu merasim aşağı yukarı kırk beş dakika sürer. Kahveler buz gibi olur. Yabancıların bulunmadığı bu merâsimde çalgıcılara kahve verilmez. Önceden izin almamışsa geç gelen yârana bu merâsim tekrar yapılmaz. Bu merasim esnasında yâran hiç konuşmaz, iki dizleri üstünde sessizce oturur.

Bir kahveye bu kadar değer verilip, pek ciddi ve teferruatlı bir merasimle içilmesi pek mâkul görülmeyebilir. Ama bellidir ki bu merâsim şekil ve mânâ itibâriyle eski Oğuz Beylerinin toplantılarında, Dede Korkut'ta, Yazıcıoğlu Selçuknâme'sinde görüldüğü gibi icrâ edilen kırmızı merâsiminin İslâmî tesirle, kahveyle yapılan şeklinden başka bir şey değildir.

Kahve merâsimi bittikten sonra Başağa sesi güzel olan ve usûl bilen yedi–sekiz kişiye işâret eder. Onlar derhal yerlerinden fırlayarak geri geri dışarı çıkıp, sonra tekrar içeri girerek, şahniçindeki sazcuların yanına geçerler. Bu yedi sekiz kişi sazcuların tam karşısında iki diz çöküp, bir sıra halinde otururlar. İki başta bulunanlar kaşık, zillimaşa, tef gibi âletleri çalarak hep bir ağızdan ve tiz perdeden akşam havaları denilen Çankırı'nın mahalli türkülerini söylerler. Bu esnâda bütün mahalle bu türkülerin yankısından inim inim inler, herkes bilir ki bu mahallede sohbet toplantısı olmaktadır.

Türkücüler akşam havalarını okurken, iki dizlerinin üstünde hafifçe doğrulurlar, birbirlerine yaslanarak, ellerini vura vura ve âhenkle saf hâlinde iki yana sallanırlar. Türkülerin nakarat kısımlarında umumiyetle hepsi birden öne iyice eğilerek “heey!” diye uzun bir hey çekerler. Bu akşam havalarının belli başlıları şunlardır: (Örnek olmak üzere birer dörtlüklerini buraya aldım.)

- 1– Ah yine akşam oldu ezan sesi var,
Ben garibin şu cihanda nesi var,
Hep ellerin yâranı var ıssı (sâhibi) var,
Ben saramam ay efendim yar sarsın.
- 2– Ah sabah oldu günler doğdu köşküne
Misk–i amberler saçılmış üstüne
Yar seni beni Yaradan'ın aşkına
Şebabım gel, gel
Anam da gel, gel
Sunam da gel, gel
İçelim bâdeyi hu leylim
Leyli yar heeey.
- 3– Ayva dibi serin olur yatmaya
Kızlar gelir seyrimize bakmaya
Sarı lira ister ak gerdana takmaya
Ağlama kömür gözlüm yol ayrı düştü
Heeey amman, amman.

Bu esnâda sedirlerde oturan yâranın iki diz üstünde devamlı kalmaktan yorulduğunu gören Başağa, ayak değiştirir. Yâran, Başağa nasıl oturuyorsa öyle oturmak zorundadır; Baş ağa ya sağ ayağını diker, ya sol; yahut bağdaş kurar. Küçük Baş ağadan başlayarak, yâran, tertip üzere tek tek ayak değiştirir. Kimse Başağa oturmasını değiştirmeden oturmasını değiştiremez. Bazen Başağa ayak değiştirmeyi unuttur. Yâranın çok sıkıldığını gören Küçük Başağa, Büyük Başağaya: “Basağa buyursanız, biraz dizinizi kaldırsanız.” diye ikaz eder. Bu arada davetli misâfirler de

gelmeye başlamıştır. Sohbeta, ocak sâhipleri Baş ağaya haber vererek misâfir dâvet ederler. Başağa da ocak sahiplerine haber vererek misâfir dâvet eder.

Misâfir iki türlü olur;

Kahve Misâfiri: Gelir kendine kahve ikram edilir, biraz oturur, oyunları seyreder ve gider.

Yemek Misâfiri: Gelir yemeğe kadar toplantıda kalır, yemeğini yer öyle gider. Misâfir çağırılırken bu hususu Çavuş belirtir: “Bu hafta falan yâran ağa veya Başağa kahve içmeye buyursun” diyor veya “Yemeğe buyursun” diyor.” demek suretiyle misâfire davetin şeklini bildirir. Sohbeta gelen misâfirler önce Çavuş tarafından bir odaya alınıp, biraz bekletilirler. Akşam havası başladıktan sonra birer ikişer içeriye alınırlar. Çavuş önce içeri girer, misâfir geldiğini Baş ağaya bildirir. Başağa yâranların, yanında misâfir için yer hazırlatır. Gelen nüfuzlu bir ki mse ise, Büyük Başağa sağ tarafında yer hazırlatır. Gelen ne kadar nüfuzlu ve itibarlı bir şahsiyet olursa olsun, Başağa kendi yerini veremez. Yerler hazırlanınca Çavuş kapıdan, “Basağa, misâfir ağalar geliyor.” Diye bağırır. Başağa ve yâran ayağa kalkar. Misâfirler ortaya gelip Baş ağayı selâmlarlar, “Selâmün aleyküm Basağa.” Basağa da cevap verir, “Aleykümselâm misâfir ağa!” ve yâran misâfirleri hazırlanan yerlere buyur eder.

Çavuş misâfirlere derhal kahve ve sigara ikram eder. Bu kahveye “hoşgeldin kahvesi” denir. Misâfirin iki yanında oturan yâran misâfirle devamlı konuşarak onunla sohbet ederler. Gelen misâfirin içinde mevki sahibi bir zat veya eski baş ağalardan birisi varsa, Büyük Basağa sazlara yeni bir düzen veririr, güzel sesli ve usul bilen yârandan yeni bir heyeti şahniçine gönderir. Bunlar gazel, uzun hava, divan koşma, topal koşma, zincirli koşma, müstezat, semâî, kerem, kesik kerem vs. okurlar. Sabâhîden, hüseyîden fasıllar yaparlar. Misâfir umumiyetle bu güzel ahenk ve musikî içinde bol ve gözleri kamaştıran ışıkların aydınlığında ve devamlı olarak konuşan iki tarafındaki yâranların davranışından vaktin nasıl geçtiğini anlayamaz. Basağa, Çavuşa işâret eder: Kahve misâfirine bir kahve daha getirirler, bu îkaz kahvesidir, “kalk git kahvesi” de derler. Bu kahveyi içen misâfir Büyük Basağadan müsaade ister. Basağa biraz daha oturmasını ricâ eder, biraz daha oturan misâfir tekrar Basağadan müsaade isteyerek ayrılır. Misâfir gelişinde olduğu gibi, giderken de bütün yâranın ayağa kalkması ile uğurlanır. Küçük Basağa misâfir kim olursa olsun, kapıya kadar teşyi eder. Yerine dönerken, yâran bu sefer Küçük Basağa için ayağa kalkar.

Misâfir ikinci kahveden sonra gitmek istemezse, üçüncü olarak küllü kahve getirirler. Bu acı bir ihtardır, kimse bu duruma düşmek istemez. Bâzı şakacılar muziplik olsun diye buna da aldırılmazlar. Bunlara arsız misâfir denir. Bu sefer, ayakkabılarını bir süpürgenin üzerinde getirir önüne korlar. Gene gitmezse iki kişi koluna girer, sürükleyerek dışarı atarlar.

Misâfir otururken yanındaki yâranlar onu gereği gibi oyalamıyorsa, Basağa derhal işâret eder. O iki yâran geri geri dışarı çıkar. Yerine misâfirin daha iyi tanıdığı başka iki yâran, geri geri dışarı çıkıp sonra içeri girmek suretiyle misâfirin yanına gelip

otururlar. Bu arada şunu söyleyelim, misâfirler ve yabancılar varken yâran disipline ve usûllerin tatbikine son derece dikkat eder. Hepsi Büyük Başağanın gözünün içine bakar. Umumiyetle Büyük Başağa emirleri bakışlarıyla veya göz işaretiyle verir. Misâfir selâm verip yerine oturduktan sonra, yâranın bağlı olduğu kâidelere bağlı değildir. Serbest oturur gelene gidene ayağa kalkmaz. Bu sırada oynanacak oyunlar için Çavuş bir tura hazırlar. Tura iyice bükülmüş ve ucu düğümlemiş bir havlu veya yağlıktır. Sert vurulursa oldukça can yakar. Oyunların açılışı mânâsına çavuş turayı büyük başağanın ayakları önüne eğilerek bırakır. Başağa turayı alır, Küçük Baş ağanın önüne gelir. Küçük Başağa elini açar ve bir mısra söyler. Büyük Başağa onunla kâfiyeli ikinci bir mısra söyler ve turayı Küçük Başağanın avcuna vurur. Küçük Başağa turayı alır. Büyük Başağa Kolu'nun en kıdemlisinin önünde durur. O da elini açar. Küçük Başağanın söylediği mısranın ilk kelimesiyle başlayan başka bir mısra söyler. Küçük Başağa ona kâfiyeli ikinci bir mısra bulur ve söyler ve turayı yâranın eline vurur. Böylece bütün yâran ilk söze uygun ve kâfiyeli bir mısra söylemek zorunda kalır; söyleyemeyenin eline tura vurulur. Fakat kendi tura vurma hakkını kaybeder.

Mesela Küçük başağa elini açarak, “Korgun’un altı Apsarı.” der. (Korgun Kargın, Çankırı’da bir ilçe, 24 Oğuz boyundan birinin adı. Köy isimleri değiştirilirken ya iyice araştırma yapmama sonucu ya da bilgisizlik sonucu Türkiye’nin pek çok yerinde olduğu gibi Çankırı’da da bazı öz Türkçe olan köy adları ve bazı Türkmen boy ve âşiret isimlerini taşıyan köy adları düşünülmeden yabancı kökenlidir diye değiştirilmiştir. “Apsarı, İldızım, Karaşeyh” köyelerinin adlarının değiştirilmesi bu yanlışlıkların tipik örneklerindedir. Ayrıca Aksaray’da bir Apsarı köyü olduğu bilinmektedir. “İldızım” a gelince; Türk diliyle uğraşan herkes bilir ki, “yıldız, yılan, yıldırım” gibi bazı sözler değişik lehçe ve ağızlarda “ıldız, ılan, ıldırım” olarak söylenir. Buna göre “İldızım” adı ya “yıldızım” sözünün değişik söylenişidir, yahut da “yıldırım, ıldırım” sözünün z türkçesi söylenişine göre “ıldızım” şeklinde söylenmiş şeklidir. Kelimenin yapısı bile bu sözün Türkçe’den başka hiç bir dile mal edilemeyeceğini açıkça göstermektedir. Gene “Karaşey, Karaşih” köy ismi de bilgisizce değiştirilmiştir. Oymak Aşiret ve Cemaatler adlı kitaptaki bilgilerden anlaşılmaktadır ki Karaşeyh, Karaşeyhli Oymağı, Avşar Oğuz boyunun bir koludur ve aynı eser sayfa 26’da Karaşeyhlü Türkmen oymağının Ankara, Çankırı ve Rakka’ya iskân edildiği sayfa 486’da Karaşeyh, Karaşeyhli Türkmen tâifesinin Sivas, Maraş, Diyarbakır, Kütahya, Saruhan, Karaman, Halep, Rakka, Niğde, Arabgir, Divriği, Malatya, Çankırı, Kilis, Ankara, Aydın, Hama ve Humus, Sivas, Malatya, Şiran, Kırşehir sancaklarına yerleştirildiği yazılmaktadır. Ayrıca bu ad değiştirme yapılırken Anadolu’da birden fazla Karaşeyh isimli köyün var olduğu da göz önüne alınmamıştır.) Büyük Başağa, “Turayı yiyince benzin oldu sapsarı” der ve vurur. Ondan sonraki, “Korgun’un üstü Şıhlar” (Şıhlar Korgun’a bağlı bir köydür) der elini açar. Küçük Başağa, “Tura adamı böyle mıhlar.” der ve turayı vurur. Yâni bütün yâran sıra ile Korgun sözüyle başlayan bir mısra bulmak ve onunla kâfiyeli ikinci bir mısra yakıştırmak zorundadır.

Bundan sonra sohbetlerde çok bulunmuş tecrübeli yârandan birisi hemen yerdeki geniş meydanın ortasına oturarak, “Oyunların başı giriş” diye bağırır. Derhal

yârandan on, on beş kişi bir halka teşkil edecek şekilde yanına oturlar. Bu ilk oturan yârana ebe derler. Ebe diğer oyuncularından birine “Sen şeytansın.” der, onu şeytan tâyin eder. Sonra Çavuş ortaya, yanmakta olan uzun şamdanlı bir mum koyar. Ebe bir parmağını uzatarak elini yerdeki halıdan kaydırır ve şamdana doğru süratle götürerek bağırır, “Giriş!” Herkes tekrar eder, sonra geri çeker, “Çıkış” der. Tekrar sürer ve gene “Giriş!” diye bağırır, birkaç tekrardan sonra, “Kiriş” der ve elini süratle uzatır. Şeytan olan yâran da hemen şiddetle “kiriş” diyerek elini uzatır, yanlışlıkla yârandan biri de elini uzatırsa veya “kiriş” diye bağırırsa cezâlı olur.

Sonra ebe bir parmağı uzatılmış halde şamdanın dibine yakın elini yere kor, herkes aynı şeyi yapar. Ebe “mum dibi” der, sonra parmağını mumun ortasına getirir. “Mum ortası” der, sonra ucuna kaldırır. “Leke çanağı” der, sonra daha kaldırır, “Fitili” der. Bunları çok süratli yapar, bütün yâran aynı süratle ellerini hareket ettirirler ve aynı sözleri bağırarak söylerler, sonra ebe bunu birkaç kere tekrar eder. Ebe bâzen “mum dibi” yerine, “mum gibi” der. Şeytan da tekrar eder, yârandan yanılıp da tekrar edene cezâ verilir. Sonra ebe başlar: “Uçtu, uçtu kelebek uçtu, uçtu uçtu leylek uçtu, uçtu uçtu evlek uçtu” diye her seferinde parmağını süratle havaya kaldırır. Evlek uçtu derken ebe ve şeytanla birlikte parmağını kaldıran ve evlek uçtu diyen yâran cezâlı sayılır. Cezâlar genellikle tura vurma cezalarıdır.

Ondan sonra ebe diğer bâzı oyunlara geçer. Yâran gene yarım halka olur, oturur, herkes ismini değiştirir, bir diğerinin ismini alır. Ebe, “Yanımdakine selâm getirdim Hasan Paşa’dan, selâm götür Hüseyin Paşa’ya!” diye başlar. Bu hitâba mâruz kalan yâran, Hüseyin ismindeki yârana değil, onun ismini alan yârana hitaben, “Selâm getirdim Ahmet Paşa’dan, selâm götür Mehmet Paşa’ya!” diye hitap eder. Oyuncuların birisi isimleri veya şahısları yanılırsa ortaya dibi isli bir tencere gelir. Oyuncular ayağa kalkar, ebe tencereye elini sürerek parmağını tencerenin karasına bulaştırır. Oyuncular hep berâber, “Al karayı, çal karayı. Gördünüz mü maskarayı.” Tekerlemesini âhenkle söylerler. Ebe karayı cezâlı yâranın alınına sürer. O yâran Ahmet ismini almışsa bundan sonra ismi bir karalı Ahmet Paşa olur. Yanılma devam ederse, yedi karalı olursa, artık çok karalı Berbat Paşa adını alır.

Bunun gibi çeşitli seyirlik oyunlar oynanır ki, Çankırı’da bunlara orta oyunu denir. Anadolu’da da pek çok yerde bu oyunların benzerleri bilinir. Misâfirler isterlerse bu oyunlara iştirak ederler. Baş ağalar nâdiren iştirak ederler.

Bâzen misâfirlerden yeni bir oyun göstermek isteyen olursa, yanındaki yârana söyler. Yâran da Büyük Başağaya, “Başağa, falan misâfir ağa bir oyun çıkaracak. Müsaade ederseniz yapsın?” diye izin ister. Başağa, “Buyursun yapsın!” der ve misâfir ortaya oturur. Ebe olarak oyununa yârana dâvet eder, bu suretle çeşitli oyunlar oynanır. Çoğu tura vurmali oyunlardır.

Orta oyununa biraz ara verilir. Büyük Başağa sazlara işâret eder. Sazlar Çankırı’nın mahalli oyun havalarını vurmaya başlar. Gene Başağanın işâretiyle yârandan iyi oyun bilenler derhal oynamaya başlarlar. Aşağı yukarı yârana hepsi bu oyunları bilmek, bilmezse öğrenmek zorundadır. Çankırı oyunları zeybek türüne yakın oyunlardır. Biraz Ankara oyunlarını andırır. Bazı oyunları kaşık oyunudur. Konya

oyunlarına yaklaşır. Oyunlar hep türkölü oyunlardır ve genellikle iki kişi karşılıklı oynar. Belli başlılarını şöyle sıralayabiliriz:

Kömür Gözlü

Kömür gözlüm gülüm geçti de ömrüm zar ile
Haçan yarı görsem engel, engeller ile
Engelin gördüğü günler, günleri görsem
Yanıyom gel, ölüyom gel
Gel aman, aman

Çanakkale'sinde Meskof (Moskof) seferi
Gelenim yok gidenim yok
Yavru kimden alam haberi
Aldı da beni şu yavrunun kederi
Ölüyom gel, yanıyom gel
Gel aman, aman

Üç Ayak

Duvara vurdum kazmayı
Aman Alim ben yandım
Güzeller bağlar yazmayı
Aman Alim ben yandım
Kimden öğrendin gezmeyi
Aman Alim ben yandım
Ah senin elinden
Usandım sarhoş dilinden

Kavak kavağa yaslanır
Dalında bülbül seslenir
Yavru küçüktür uslanır
Şerifçim allan, allan da gel, gel, gel
Gel Şerif ablam da gel, gel, gel
Al, al üstüne Şerif ablam da alın üstüne
Şişeden bir şey damlamış da şalın üstüne

Mahi

Mâhim vardır, Mâhim vardır
Ah yüreğimde ahim vardır
Kokulmadık gülüm vardır
Gelişin Mâhime benzer
Gülüşün şâhime benzer

Kayaları, kayaları
Atlaslandır sayaları
Şu Türkmenin mayaları
Gelişin Mâhime benzer
Gülüşün şâhime benzer

Genç Osman

(Yere diz vurmak suretiyle iki kişinin karşılıklı oynadığı Çankırı'ya mahsus bir oyundur.)

Genç Osman dediğin bir küçük uşak
Beline bağlamış ibrişim kuşak
Askerin içinde birinci uşak
Yan anam yan bana derler Genç Osman
Osman değil aslan, aslan
Gel sineme yaslan, yaslan
Şeker ile beslen, beslen

Osman'ın atı da kötünden kötü
Düşmanın kılıcı zehirden katı
Çekiverin baş tavladan kıratı
Özengiler alkanlara boyandı
Aman, aman Osman
Osman değil aslan, aslan ...

Aptestin alırdı namaz kılardı
Cümleden önce cenge durardı
Ya şehitlik ya gazilik umardı
Şehitlere serdar olan Genç Osman
Aman, aman Osman
Osman değil aslan, aslan ...

Atamdan öğrendim ata binmeyi
Pirimden öğrendim kılıç çalmayı
Mevladan isterim Kızıl elmayı
Yan annem yan
Bana derler Genç Osman
Aman, aman Osman ...

Çankırı'da bu destanın on beş, yirmi kıtası söylenir. Bunun gibi yirmi, yirmi beş çeşit kadar mahalli oyunlar oynanır. Sonra tekrar orta oyunlarına geçilir. Bunların içinde bütün Anadolu'da bilinen Arap Oyunu da vardır. Çoğu çevikliği gerekli kılan ve zekânın cin gibi olmasını temin eden dikkât ve mahâret oyunlarıdır. Bu oyunlar oynanırken bol bol tura vurulması hiç yadırganmaz.

Sonra meşhur yüzük oyununu oynarlar. Bu oyunda, taraflar birbirlerini ızdırmak için oyunun en hareketli yerinde:

Tabakhanenin duvarı
Cila vurdukça ağarır
Şu yüzükçü şu zağarı
Oh leyli, şaşkın zavallı
Bilmiyorsun bunu, oynama bâri

Fosur fosur içer tütün
Aliş verişi bütün
Minderden kaydrmış gtn
Oh leyli, şaşkın zavallı
Bilmiyorsun yüzüğü, oynama bri

Haydin şunlara varalm
Haln hatrn soralm
Yzkc başın bulalım
Oh leyli leyli, şaşkın zavallı
Bilmiyorsun bunu, oynama bri

dizelerini ahenkle söyleyerek karşı tarafa laf atarlar.

Bu şekilde daha pek çok mânileri makamla söyleyerek, ‘‘Giri giri girdanl. / Ağam beyaz gerdanl’’ diye bir birilerine söz atıp kızdırırlar. Bu oyunlar bittikten sonra Küçük Baş ağamın işâretiyle yorgunluk kahvesi gelir, herkes kahvesini içer. Sonra Büyük Başağ maharetini çok iyi bildiğ yârandan birine işâret eder; bu zat geri, geri çıkar ve tekrar girip şahniçine oturur. Yalnız tef ve bağlamanın eşliğnde yanık ve tiz bir sesle destan ve kahramanlık türküleri söyler. Bugün bunları bilen ve söyleyen kimse kalmamıştır. Bunlar Sivastopol türküsü, Napolyon’un Akka’ya saldırısını anlatan türkü, şıpka Harbi’ne ait bir türkü, Kozanoğlu Destanı, şam vak’ası ve Ahmet Paşa için söylenen bir türkü, 1312 Yunan Harbi zerine söylenen bir türkü, Sultan Aziz’in ölümü üzerine söylenen bir türkü, Köroğlu Destanı, Arzu ile Kanber Destanı, Elif türküsü ve ankırı’daki mahalli hdiselere ve ölümlere yaklan türkü ve destanlardır. Bunlara bir örnek olmak üzere Sivastopol Türküsü’nden bir kt’a şyledir:

Sivastopol önünde yatan gemiler
Atar Mahmudiye topu yer gök iniler
Vdesi gelmeden ölen yiğitler
Aman padişhm izin ver bize
İzin vermezsen dkver denize
Slada nişanlm ah eder size

Kışlann önünde sıra söğütler
Oturmuş binbaş asker ğtler
Sefere gitti baba yiğitler
Aman padişhm ...

Hacışeyhoğlu, ‘‘Benim ocukluğmda ankırı’nın redif taburlarının önünde baltacı olarak giden ak sakal bir ihtiyar Ali Day vardı. Çok iri yarı heybetli bir adamdı. Onun anlattığına göre Sivastopol muhasarasında bir gece Mahmudiye Zırhls gayıptan gelen ilahi bir emirle kendiliğnden harekete geçip düşman topcuları uyurken muhasara hattını yarararak limana girmiş. Bundan istifde ile bizimkiler karaya asker çıkarıp Sivastopol’u geri alınmışlar, bu harpte müttefiklerden çok bizim

gayretimizle zafer kazanılmış.” Hacışeyoğlu Ali Dayı’nın, “Mahmudiye uzun yıllar sonra hurdaya çıkarılıp sökülürken direkleri kan ağladı.” diye anlattığını naklediyor.

Bu sırada ocak sahibi Küçük Baş ağaya yemeğin hazır olduğu bildirir. Küçük Başağa, Büyük Baş ağaya, “Başağa yemek hazırdır!” diye yüksek sesle bildirir. Başağa işâret eder, sazlar susar. Yârandan iki kişi, bir ellerinde bir ibrik, öbür ellerinde, üstünde sabun bulunan bir leğen, omuzlarında bir havlu ile gelip diz çökerler. Baş ağalar ellerini yıkayıp kuruladıktan sonra sıra ile diğer yâran da ellerini yıkar.

Bundan sonra iki yâran ellerine birer sofr bezini alarak içeri girerler, biri meydanda, biri şahniçinde durur, meydandaki, “Gelmiş geçmiş yâranların ruhuna Fâtihâ” der, Fâtihâlar okunur. Sofra bezleri yere serilir, divan sinileri kurulur. Ekmek, kaşık ve çorba sofralara konur. Önceden söylediğimiz gibi, yâran sohbetinde yemek kalitesi ve sayısı tahditlidir. Çorbaya kıyma, et suyu veya yağ konmayacak diye karar varsa kimse bunları pişirdiği çorbaya koyamaz. İsterse şehrin en zengini olsun; veya üç kap yemek tahdidi varsa, kimse üç kaptan fazla yemek çıkartamaz.

Küçük Başağa, “Başağa buyurun” diye Büyük Başağayı sofraya dâvet eder. Büyük Başağa meydandaki sofraya, Küçük Başağa şahniçindekine oturur, kendi kolları kendi sofralarında toplantı oturma sırasına göre oturur. Hatırlı misâfirler Büyük Baş ağanın sofrasına buyur edilir. Herkes oturduktan sonra Küçük Başağa Büyük Baş ağaya, “Buyurun Başağa” diye seslenir. Büyük Başağa besmele çeker, çorbaya uzanır, herkes elinde kaşık bekler, sonra Küçük Başağa uzanır, sonra tertip üzere herkes çorbaya uzanır. Baş ağaları beklemeden yemeğe uzananları erkan edip, ağır cezâlara çarptırırlar.

Genellikle çorbadan sonra pilav gelir. Pilava başlamadan önce yârandan büyük bir suç işlemiş olup da o gece mahkeme edilecek birisi varsa, pilav tepsisinin onun önüne gelen kısmına, bir kaşık dikerler. Bu onun suçlandığını ilan eder. Aynı tertip ile pilav ve daha sonra helva yenir, sofradan kalkılır herkes yerine oturur. Sonra gene ibrikler, leğenler gelir, eller yıkanır. Ardından herkese birer kahve verilir, sonra yemeğin kolay hazmı için sedirden inmeden ellerinde kahve fincanları olduğu halde oturmalı kalkmalı bâzı oyunlar oynanır.

Bundan sonra Büyük Başağa’nın emriyle ocak sâhibi veya sâhipleri gelip kendi yerlerine iki diz çöküp otururlar. Baş ağalar tarafından, “Merhaba yâran ağa” diye selâmlanırlar. Sonra tek tek bütün yâran tarafından selâmlanırlar, sonra çavuş kahvelerini getirir, diz çöküp ikram eder, geri çekilip bekler. Yâni başlarken diğer yârana yapılan kahve merâsimi hizmet yüzünden o merâsimde bulunamayan ocak sahiplerine ve izinli olarak kahve merâsiminde bulanamayan yâranlara ayrıca yapılır. Sonra Başağa sazlara işâret eder. Sabah yaklaştığından sabahiden bir fasıl yaparlar. Sonra beyit, gazel, koşma, kalenderi, gevheri gibi parçalar çalınır, söylenir.

Sonra gelecek hafta ocak yakacak olan yârana (umumiyetle iki kişi bir ocak yakar) veya yâranlara ocak devri merâsimi yapılır. Buna Arab Verme veya Ocak Verme denir. Sohbet zilli maşa ile tefin ismi Arabdır. Bunlar ortalığın malıdır. Ocak kimde ise ona merâsimle devredilir ve bir hafta onda kalır. Gelecek ocak sâhibi

Küçük Baş ağanın önünde diz çöker oturur. Yârandan Arap Verme usulünü bilen birkaç kişi ve sazcılar gelip yanına otururlar. Çavuş elinde yanan bir mum bulunan uzun bir şamdanla içeri girer, hepsi ayağa kalkıp Büyük Baş ağanın önüne gelirler ve sazların eşliğinde şu türküleri söylerler;

Fakirin geldi meydâne
Elinde gül tâne, tâne
Baş ağam izin kime
Ağam sohbetin kutlu olsun

Yeniçeri yeniçeri
Belinde hançer bıçağı
Al arabı gir içeri
Paşam sohbetin kutlu olsun

Bunun gibi beş altı kıta söylerler. Sonra gelecek haftanın ocak sâhipleri Küçük Başağanın önüne yere oturur. diğeri bir halka çevirerek etrafına otururlar. Kahveler gelir ve sazların eşliğinde ayrı bir makamla aşağıdaki türküyü okurlar:

Hacı, hacı canım hacı, yar malım yar
Başındadır altın tacı ah ağam ah
Sohbet tatlı sonu acı ah ağam ah
İç ağam sohbetin şen olsun

Kalk gidelim bizim bağa
Selam verelim sağa sola
Al arabı Ahmet Ağa
İç ağam âfiyet olsun
Sohbetin kutlu olsun

Başına bağlamış destar
Gel paşam cemâlin göster
Yârenler sohbetin ister
İç ağam âfiyet olsun
Sohbetin kutlu olsun.

Burada “İç ağam” derken kahveyi yeni ocak sahiplerine uzatırlar ve süratle geri çekerler. Yeni ocak sahipleri de almak için ellerini uzatmazlar. Sonra gene bu minval üzere makam değiştirerek üç dört türkü okurlar, her kıtanın sonunda da kahveyi ileri sürüp geri çekerler.

Ocak yanar çıra ile
Sohbet yerler sıra ile
Sıra değil para ile
İç ağam iç âfiyet olsun
İçmezsün de uğurlar olsun.

Alaca zıpkın diktirir
Karacaları söktürür

Sohbet sarığı sattırır
İç ağam iç ...
Evlerinin önü şimşir
Günler doğar yerler ıştır
Pilavı yağlıca pişir
İç ağam iç ...
Feslikanda* biter kamış
Uzar, uzar vermez yemiş
Pilava girmesin kömüş (manda)
İç ağam iç ...
Evlerinin önü dere
Gelir göğsün gere, gere
Pilavın içine deve
İç ağam iç ...
Evlerinin önü yazı
Yazıda koşturur tazı
Pilavın içinde kuzu
İç ağam iç ...
Evlerinin önü oluk
Gırnatacı üfler soluk
Pilavın içine coluk** •
İç ağam iç ...
Makatlıkta olur saçak
Kimi yalan kimi gerçek
Yâranlar istiyor köçek
İç ağam iç ...
Bakırcılar döver kazan
İçimizde yoktur kızan***
Bezcilik et para kazan
İç ağam iç ...

(*Feslikan, Çankırı'da bahçelerin bulunduğu bir bölgedir. ** Coluk: Hindi, ***
Kızan: Cimri)

Böylece öğütlü türküler, makamlar değişerek uzayıp gider. En son kahveyi önlerine bırakırlar ve;

“Git çarşıya yağın acısını alma
Akşama kadayıf geceye helva.”

deyip merâsimi bitirirler.

Prof. Faruk Sümer'in Türk Devletlerinde Şahıs Adları kitabında “İlhanlılar bir kimse için şenlik yaptıklarında içlerinden birisi bir içki kadehini elinde tutar, diğer

iki kişi biri onun sağında biri solunda olmak ¼zre şerefine şenlik yapılan şahsa doğru ilerlerler. Onun ¼n¼ne gelince t¼rk¼ s¼yleyip oynarlar. Bir ara kadehi o şahsa sunarlar ve derhal geri ¼ekerler. Bunu birkaç defa tekrar ederler ve ondan sonra kadehi eline verirler.” diye bir kayıt var (s. 303). Bu kayıt benim Y¼aren Sohbeti’nde 40-45 dakika s¼ren uzun kahve mar¼siminin eski T¼rk-Oğuz toplantılarındaki kıımız i¼me mer¼siminin aynı olduğu, yalnız bu mer¼simin İsl¼m¼ tesirle kıımız yerine kahve ile yapıldığı fikrimi doğruluyor.

Yeni ocak s¼hipleri hem gerekli ¼đ¼tleri almış, hem de kutlu vazifenin teslim edildiği manasına gelen tef ve zilli maşayı devralmış olurlar: Yani ocak s¼hibi olurlar. Sonra ¼alđıcılar da d¼h¼l olmak ¼zere mis¼f¼rler birer ikişer izin isteyip ayrılırlar. Mis¼f¼rlere tek tek gidış mer¼simi yapılır. B¼z¼ geceler kapılar kapatılır, dış lambalar s¼nd¼r¼l¼r, tecr¼beli y¼arandan birisi, “samur simit” diye bağırıp meydanda yere oturur. B¼y¼k Başağa h¼ari¼, b¼t¼n y¼aranın bu oyuna oturması mecbur¼dir. B¼zen y¼arandan ¼zr¼ olanlara, b¼y¼k bir ř¼len tertip etmeleri şartıyla, oyuna katılmama izni verilebilir.

“Samur simit!” denince konuşma biter, herkes ebenin etrafında iki diz ¼¼k¼p elleri, arkasından dimdik oturur. Ebe sağ tarafından başlamak ¼zere yanındakinin y¼z¼ne, ensesine, kollarına, dizlerine vurmaya başlar. Dayağı yiyen y¼aran kılını kıpırdatmadan oturur. O da ebenin vurduğu sıra ile yanındaki y¼aranın ensesine, y¼z¼ne vurmaya başlar, yanılırsa ebe tekrar vurur. şaşıran y¼aran bir hayli dayak yer. Fasıl d¼n¼p ebeye geri gelir ve b¼ylece birkaç devir yapar. İlk yanılan y¼aranın eli y¼z¼ dayaktan kıpkırmızı olur. Sonra alışırlar. Sonra ebe ¼nceden hazırladığı ¼ok acı biberleri ortaya koyar, bir t¼nesini yer, b¼t¼n y¼aran bir t¼ne alıp yemek zorundadır. Sonra ebe kalkar, bir don kalıncaya kadar soyunur, bir kova alır, dışarıya ¼ıkar, eksi on, on beş derece soğukta dereden bir kova su alır, başından aşağıya d¼ker, b¼t¼n y¼aran sırayla aynı işi yaparlar veya ebe eline y¼z¼ne simsiyah isler s¼rt¼p yarı ¼ıplak ¼arřıda dolaşır, b¼t¼n y¼aran aynı şekilde yapıp peşinden gelir. Veya sonbaharın son g¼nlerinde bir s¼m¼kl¼b¼cek bulup ortaya kor, b¼t¼n y¼aran kimse ile konuşmadan, kimseden yardım istemeden ve sabah ezanı okunmadan ebenin ¼n¼ne bir s¼m¼kl¼b¼cek bulup, getirip koymak zorundadır. Bu m¼ddet i¼inde kimse tek kelime konuşamaz.

Y¼aran bu şekilde tahamm¼l¼ g¼¼ işleri hi¼ konuşmadan ebenin yaptığı şekilde yapmak mecburiyetindedir. B¼zen bu samur simiti yemekten ¼nce oynarlar. Herhalde bu tabir Arap¼a “Samit” yani sessiz ve “Simit” halka kelimelerinden (sessiz daire m¼n¼sına) meyd¼na gelmiş olmalıdır.

Bundan sonra kapı kilitlenir, perdeler sıkı sıkı ¼rt¼l¼r, herkes iki diz ¼st¼ oturur. Sohbet odası derin bir sessizliğe g¼m¼l¼r. ¼avuř Başağa'nın ¼n¼ne kırmızı bir minder koyar, bu minderin konması mahkemenin başlayacağının işaretidir. Başağa ortalığa hit¼ben, “Yollumuz, yolsuzumuz var mı?” diye seslenir. Eğer y¼arandan biri diğer bir y¼aranın uygunsuz bir işini g¼rm¼ř veya duymuşsa, i¼ki i¼mek, kumar oynamak, arkadaşlarına k¼f¼r ve tec¼v¼z etmek gibi veya us¼l¼ ve t¼reyi ¼iđneyen bir harekette bulunmak gibi hemen geri geri kapıya gider, ¼ne gelir, Baş Ağanın ¼n¼nde eğilir, iki diz ¼¼ker oturur. Başağa, “Ne dileğin var ... Ağa?” diye sorar. O

da “Fılan (şikâyet edilen yâran) ağadan dâvâcıyım, falan gün falan kahvede tavla oynuyordu.” der. İsmi geçen yâran yerinden kalkar, kapıya geri geri gider, gelir Baş Ağanın önündeki öbür yâranın yanına diz çöker oturur. Başağa dâvâ sâhibine sorar, delilleri ister, dâvâlıdan ne diyeceğini sorar, icâbında şahitleri çağırır, dinler. Kâfi derecede dinledikten sonra Küçük Başağadan başlayarak tek tek yâranın kıdem sırasına göre fikirlerini sorar. Yâranın rey ekseriyetine göre hükmünü verir. “Erkansın” derse, suçlu demektir, yolsuz çıkmış sayılır, hüküm kesindir. Dâvâlının yapacağı bir şey yoktur. Veya “Yolsuzluğu görülmemiş” der, dâvâlı geçer yerine oturur. Yolsuz çıkmışsa artık yâranın arasına oturamaz, gider şahniçine oturur. Bu şekilde yolsuz çıkan yâran elini göğsüne koyarak, “Yolumla yoldayım Başağa” der ve artık toplantılara iştirak edemez veya sâdece şahniçinde oturarak toplantıları tâkip eder.

Bu arada yolsuz çıkan yâranın suçu pek ağır değilse bir sonraki toplantıda, yakın arkadaşlarından birisi, mahkeme vakti geldiğinde Başağının önüne oturup, “Basağa, ben falan yâran ağanın yolunu açmaya vekilim, yolunu açmağa geldim, ne buyurursun?” der. Büyük Basağa Küçük Basağaya dönerek, “Madem öyle, bu yâran ağa bir deve kessin. Sonra bir dana kessin, devenin içine koysun, sonra bir davar kessin, danın içine koysun, sonra bir coluk (hindi) kessin koyunun içine koysun, sonra bir keklik kessin coluğun içine koysun. Bunları pişirip bize bir ziyâfet versin. Hepimizi hamama götürsün, tıraş ettirsin, gece takım yemeği çıkarsın, saz heyeti tutsun, bizi eğlensin.” diye ağır bir ceza hükmeder. Eğer o yâranın suçu büyükse bunları aynen yaptırırlar. Yapmazsa yârandan ihraç ederler, sebebini de kimseye söylemezler. Yârandan atılan kimse eskiden Çankırı’da duramaz, terk-i diyar eder, çeker gidermiş. Onun için yâran mümkün olduğu kadar ağır suçlardan kaçır ve yaşlı yâranlar da kolay kolay suçların mahkeme edilmesine meydan vermezler, işi kapatmaya çalışırlar.

Mahkemede yukarıda bahis ettiğimiz ağır ceza umumiyetle Küçük Basağa tarafından hafifletilir, bir kuzu veya coluk ziyâfetine ya da bir yağlı ziyâfetine iş bağlanır. Suç işlemeye meyilli, nasihat dinlemez yâranın yolunu birkaç toplantıda kimse açmaz. Bu şekilde aklını başına toplaması gerektiği kendisine bildirilmiş olur. Küçük Basağa, “Basağam bilir amma...” diyerek cezâların bir kısmını hafifletmeyi teklif eder, sözünün sonunu gene, “Basağam bilir” diyerek tamamlar. Basağa da, “Şu, şu cezâları affettim, şunu yapsın.” diye son sözünü söyler.

Bir toplantıda yârandan birisi güveç cezasına çarptırılmış, bütün yârana çarşı güveci yaptırmış. İçlerinden bir yâranın bu güveç ziyâfetine gelmemiş. Hemen o haftadaki mahkemede güveç ziyâfetine gelmedi diye hakkında dâvâ açmışlar, hakkında dâvâ açılan yâran diz çöküp müdafaa zımında, “Özürüm var, bir yakınım ölmüştü, gelemedim.” deyince bir başka yâran hemen kalkıp, gelip Baş ağanın önüne oturup, “Cenâzesi varmış da niye bize haber vermemiş!” diye, o yâran için ikinci bir dâvâ açmış. Ve yapılan mahkemesinde o Yârana büyük bir cezâ vermişler. Çünkü yâran düğün, sünnet, cenâze gibi merâsimlerde birbirlerine son derece yardım ederler, sevinçte ve acıda berâber olurlar, acıyı paylaşırlar, sevince sevinç katarlar.

Yârandan birisi evlenecek olsa, onun bütün hizmetini arkadaşları yapar, hediyeler alır, oynar, şarkı türkü söyler, düğünü şenlendirirler. Eğer bir cenazesi varsa gene elbirliğiyle hizmete koşarlar, kimi tabut bulur, kimi mezar kazdırır, kimi kefen hazırlar. Yâranın Çankırı’da düğünlerde âdet olan baş donanma gecesine gitmesi ayrı bir merâsimle olur.

Çavuş yâranın günlük yaşayışlarını yakından tâkip eder, içki alışkanlığı olanların evini gözetim altında tutar. İcap ederse evinin yakınındaki câminin minâresine çıkıp evi gözetler, o yârani içki içerken görürse, ilk toplantıda, mahkeme faslında, Başağanın önüne diz çöküp, “Ben falan ağayı, falan gün, falan saatte, evinde içki içerken gördüm” der. O yâran hemen Çavuşun yanına oturur. Başağa, “Çavuşun bu sözüne ne diyorsun?” diye sorar, yâran elini göğsüne koyup, “Yolumla yoldayım Başağam.” der. Bunun mânâsı suçu kabul etmektir. Mahkeme usulü, yâran yalan söylemez esasına göre yürütülür, suç işlenmişse kimse inkâr etmez. Nâdir hallerde şahit dinlemek gerekebilir. Dâvâcı yâranın veya Çavuşun yalan söylediği, haksız isnatta bulunduğu belli olursa, yârani sohbetten ihraç ederler. Çavuşu da meydana yıkıp ayaklarına Baş ağanın tâyin ettiği miktar tura vururlar. Çavuş yârandan sayılmadığından, dayaktan başka cezâsı yoktur.

Eğer Başağalardan birisi suç işlemişse onun dâvâsına diğer Başağa bakar. Yok yâran her iki Başağadan dâvâcı ise, o sene Çankırı’da kaç tâne sohbet toplantısı varsa, onların Büyük Başağaları ve Küçük Başağaları çağırılır. Dâvâ on beş yirmi kişilik Başağalar ve dâvâcı yâranın toplandığı mecliste görülür. Hüküm, yolsuzdur veya yolludur şeklinde çıkar. Yolsuz çıkmışsa cezâyı yâran toplanıp kendi aralarında kararlaştırırlar. Eğer Başağalar yolsuz hükmüne râzı olmayıp îtiraz ederse, dâvâ Ahî Baba Vekili’ne götürülür, onun hükmü kesindir.

Yâran sohbetinde mahkeme bittikten sonra herkes yerine geçer, ocak sâhibine kahve için Başağa işâret eder. Herkese birer kahve verilir. Bu arada şunu ilâve edelim, misâfir gittikten sonra yâran oturuş şeklinde serbesttir, Baş ağanın oturuşuna uyumlu değildir (mahkeme faslı hariç). Bu arada günlük olaylar ve genel konular üzerinde yâran arasında konuşmalar yapılır. Eses sohbet denen toplantının özü bu konuşmalardır. Yaşlı ve tecrübeli yâranlar bilgi ve deneyimlerini gençlere aktarırlar onların sorularını cevaplandırmaya çalışırlar. Sonra Başağa sesi güzellerden birine bir aşr-ı şerif okutturur, Fâtiha çekilir ve hep birden ayağa kalkılır. Yâran önce Başağalar olmak üzere, sohbet evinden ayrılır. Bu arada sabah olmuş, ortalık aydınlanmıştı.

Böylece yirmi dört yâran tek tek yaparsa yirmi dört hafta, ikişer ikişer yaparsa on iki hafta süren sohbet; sıra Başağalar’a gelince daha renklenir. Eğer ikişer kişi bir ocak yakıyorsa, Küçük Başağanın istemesine bağlı olarak onun yanında da bir yâran bulunur. Buna “yamak” denir. Arkadaşlarının kendi sıralarında harcadığı miktar para ile Küçük Başağa gecesine maddî katkıda bulunur. Büyük Başağaya yamak verilmez, şânına yakışmaz. Sıra Başağaların gecesine gelince bütün yasaklar kalkar. Mahkeme ve cezâ biter. Artık yâran töreyi ve nizâmı mahkemesiz ve cezâsız aynen uygular. Çünkü tam mânâsıyla yetişmişler ve yâran olmanın şuuruna ermişlerdir. Bilhassa dışarıya karşı her zamankinden daha dikkatli hareket etmek gerektiğini

anlamışlardır. Sıra kendine gelen Küçük Başağa, sohbet evini içli dışlı süsler, kapıya fenerler, lüks lambaları asar, dört, beş koyun kestirir, sini sini baklavalar yaptırır, kırk elli misâfir dâvet eder, debdebeli, şâşâlı bir gece yapar.

Büyük Başağa ise Küçük Başağadan çok daha parlak ve daha gösterişli bir gece yapmak zorundadır. Bütün yâran Büyük Başağa ne yapacak diye merakla beklerler. Büyük Başağalar varlıklı Küçük Başağalardan çok çekinirler. Büyük Başağa evin içini, alt katını, üst katını, yağlık, bindallı, uçkur, bohça, halı gibi süslemelerle öyle süsler ki, duvarlarda ve tavanda bir karış boş yer kalmaz. Ayrıca evin avlusuna dış kapıya kadar halılar serdirir, ağaçlara renkli fenerler, lüks lambaları astırır. Küçük Başağa beş koyun kestirmişse, o on koyun veya o on beş coluk kestirmişse o otuz coluk kestirir. Küçük Başağa on sini baklava yaptırmışsa, o yirmi sini yaptırır. Küçük Başağa elli lamba yaptırmışsa, o yüz yaptırır. Küçük Başağa elli misâfir dâvet etmişse, o yüz misâfir dâvet eder. Aşağı yukarı onun yaptığının bir mislini yapmağa çalışır. İki, üç takım daha sazıcı getirir. Köçek, davulcu, zurnacı getirir. Yârana birer işlemeli mendil veya birer işlemeli poşu; Çavuşla, sazıcılara birer takım elbise hediye eder. Gündüz yârana hamama götürür, öğleyin yağlı yedirir.

Başağa gecesinin gündüzü yâran sırmalı ceketlerini, zıvgalarını ve poşularını giyerek çarşının kalabalık yerlerinden önlerinde sazıcıları sazlarını çalarak, Kayabaşı denen, şehrin üst kısmındaki bir yere veya Kurşana tepesine çıkarırlar ve orada uzun havalar söyler, şarkı ve türküler okurlar.

Akşam ezanında Başağa'nın evinde, yâran usûl üzerine toplanır. Diğer sohbet gecelerinden farklı olarak kahve merâsiminden sonra sofraya kurulur. Misâfir olmaksızın yâran bu yemeği kendi arasında yer. Bâzı Başağa gecelerinde misâfir yalnız bu akşam yemeğine çağırılır. Bâzılarında gece de ayrıca bir yemek verildiğinden her iki yemekte de misâfir bulunur.

Bu yemek takım yemeğidir. Söylediğimiz gibi önce çorba gelir. Bu toyga çorbası veya yoğurtlu pirinç çorbasıdır. Sonra et gelir. Bu bütün et denen kızartma tipi bir et yemeğidir. Bu bazen hindi dolması veya kuzu kızartması da olabilir. Sonra tatlı gelir, bu genellikle ya baklava ya da Çankırı'ya mahsus elde kesilmiş bâdemli tel kadayıftır. Sonra ekşili bamya gelir. Bu çok yağlı, sulu ve koruk ekşili olur. Sonra pilav gelir, tereyağlı ve etli olur. Sonra zeytinyağlı bir yemek gelir. Sonra su böreği gelir. Sonra mücevveze gelir. Sonra bir sebze yemeği gelir. Arkasından tuhâfiye; komposto, ya da elmâsiye gelir. Arkasından yaprak dolması gelir. Ona yemeğin bitimine doğru verildiğinden yâni yemeğin bitmekte olduğunun habercisi diyerek şaka yollu "kara haber" de denir. En son sütlaç gelir. Daha eskiden pilav sütlaçtan önce verilirmiş. Ayrıca ayran, hoşaf, pestil ezmesi, turşu da verilebilir. Bu sofraya kalktıktan sonra yâran yerine geçer ve misâfirler gelmeye başlar. Bu arada oyunlar, türkülerle, bir cümbüş, bir âhenk olur ki yer yerinden oynar. Şehrin ileri gelen idârecileri, eşrâfi genellikle misâfirler arasında bulunur. Gece yarısına doğru tekrar sofralar kurulur. Akşam yemeğindeki mevcut yemekler aynen ve aynı sıra ile tekrar gelir. Çavuş elinde tura, yemek yemekte yavaş davrananlara şaka yollu hafifçe vurur. Yukarıda belirttiğimiz gibi Küçük Başağa beş sofraya kurmuşsa (her sofrada on

iki, on üç kişi olur), Büyük Başağa on sofraya kurar. O on sofraya kurmuşsa, Büyük Başağa yirmi sofraya kurup o kadar misâfir çağırarak ve ağırlamak zorundadır.

Sözün kıyası, Büyük Başağa o kadar büyük bir şölen yapar ki, Dede Korkut'un Oğuz Beyleri için kullandığı, "Tepe gibi et yığdı, göl gibi kırmızı sağdı" ifâdesine aynen uyar. Yalnız kırmızı yerine beş altı okka çekilmiş kuru kahveden pişirilen güğüm, güğüm kahveler ikram edilir.

Baş ağalık yapıp da iflas eden iş adamları hiç de az değildir. Ayrıca evinin kiremitlerini sessizce toplayıp Başağa gecesinin masrafları için sattıran çok Başağa olduğu söylenir.

Burada yârânın başka bir yârana topluca misâfirliğe gidişleri ve bundaki usul, sigara gecesini, yârânın gündüz toplantıları, ceza yemekleri ve bunların hususiyetleri yârânın düğüne gidiş şekilleri gibi teferruatı, mevzuu fazla uzatmamak için anlatmadık.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi gece saat 01.00'e doğru aynı yemeklerle ikinci bir sofraya daha kurulur. Ve bu yemekten sonra eğlence ve oyunlar devam eder. Sabaha yakın misafirlere gider, yârânın ayrılık vakti gelir. Sazlar Çankırı'da düğün ve merâsimlerde bitiş ve ayrılış sırasında çalınan Cezâyir havasını vurur. Bu:

Cezâyir'dir koç yığidin vatânı
Aramazlar gurbet ilde yüteni
Yar, yar, yar, yar...

diye başlayan Cezâyir Marşı'nın biraz değişik tarzda söylenişidir. Sazlar Cezâyir havasına başlayınca yârân ayakta iki sıra dizilir. Baş ağalar en uçta dururlar. Küçük Baş ağa diz çöker, Büyük Başağa'nın elini öper. Sonra sıra ile yârân Başağalar'ın elini öper. Başağalar da yârânı kucaklarlar. Sonra yârân birbiriyle kucaklaşır. Bu ayrılış faslı çok hâzin olur, yârândan pek çoğu kendini tutamaz, ağlar. Artık o sohbet meclisi tamamıyla sona ermiştir. Fakat aralarındaki bağlılık, sevgi, dostluk ve hürmet ölünceye kadar devam eder. Bundan sonraki yaşayışlarında birbirlerine yine yârân ağa (daha doğrusu Çankırı tabiriyle yâren ağa), Baş ağalara da Başağa diye hitap etmeye, gerekli saygı ve sevgiyi göstermeye devam ederler. İleriki yıllarda bu yârânların bir kısmı başka sohbet toplantılarına katılır, gene yârân veya durumu müsaitse Başağa olur.

Tam hakkıyla Büyük Başağalık yapan birisinin en az yüz elli iki yüz altın karşılığı bir para harcaması gerekir. Ben bu kadar para harcayan Başağalar devresine yetiştim. Başağalık yapıp da iflas eden tüccar veya esnaf az değildir. Son zamanlarda daha az masraflı Büyük Başağa geceleri yapılmaya başlandı.

Baş ağalar ne kadar şaşaalı ve masraflı gece yaparlarsa yapsınlar, yârânı pek memnun edemezler. Her Başağa gecesinin ne derecede Büyük Başağaya lâyık bir tarzda yapıldığı yârân arasında kritik edilir ve genellikle yârân Büyük Başağa'ya: "Olmadı Başağa, Az oldu Başağa" diye memnuniyetsizliklerini açıkça bildirirler. Velhasıl Büyük Başağa ne yapsa azdır. Daima daha fazlasını yapması gerektiği düşünülür.

Yâran sohbetinde ilk gözümüze çarpan husus bir devlet yapısı özelliği arz etmiş olmasıdır. Bu özellik her safhada adeta ben buradayım diye bağırılmaktadır. Tabii, daha dikkatli bakıldığında bu devlet yapısının eski Türk- Oğuz devlet yapısından başka bir şey olmadığı açıkça belli olur.

Çankırı yâran sohbetleri Ahilikle ve Esnaf Loncalarıyla da çok yakın ilişkiler içerisinde. Ve yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, Ahiliğin bünyesinde bulunan hususlardan birisi olan fütüvvet birliklerinden de temel almıştır. Ayrıca Lonca teşkilatı Türkler Anadolu'ya gelmeden Bizans'ta var olan ve Türklerle gelişip mâhiyet değiştiren bu an'aneye kök veren unsurlardan biri olmuştur.

Anadolu'daki Ahi Birlikleri Bizans Loncaları'na da, eski İslâmî esnaf teşkilatlarına ve Arap fütüvvet birliklerine de benzememekte ve onların devamı sayılmamaktadır. Onlardan çok şeyler alan fakat Türklerin, Orta Asya'dan getirdikleri, öz değerleriyle karıştırıp ortaya çıkardıkları, yeni şekiller, yeni sentezlerdir.

Ahiliğin kurucusu sayılan Ahi Evran'ın hayatı, menkıbelere ve ahîlerin inançlarına göre incelendiğinde; tam bir Türk Alp (er, eren) - bilge tipini temsil ettiğini görmek mümkün olur. Ayrıca burada Ahiliğin temel vasıflarından birinin de konukseverlik ve cömertlik olduğunu hatırlatmakta fayda vardır.

Ahilik; Türklerin göçebe kültürden Anadolu'da yerleşik kültüre geçmesiyle oluşturdukları müesseselerden birisidir. Bozkır yaşayışının gereği var olan töre ve an'aneler yerleşik düzende yeni sistemler içerisinde şekil değiştirerek varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Çankırı yâran sohbeti bünyesinde Ahilikle sıkı bağlar olduğu açıkça bellidir. Çalgı ve oyun dışında devrin İslam anlayışına tam uymak, eline, diline, beline hâkim olmak, cömert olmak, misâfirperver olmak, başkana tam itaat etmek, sırrı dışarıya vermemek, tam bir dayanışma içinde olmak gibi hususiyetler Ahiliğin temel kâidelerindedir ve yaran sohbetinde de bunların çoğunun bulunduğunu görmüş bulunuyoruz.

Yâran sohbetinde Ahilik esasları yanında eski Türk törelerinin de (tabii bunların bir kısmı Ahi gelenekleri ile birlikte bünyeye girmiştir) açık bir şekilde yaşadığını müşâhede ediyoruz.

Türkler dünyada târih boyunca pek çok devlet ve imparatorluk vücuda getirmiş olmakla tanınırlar. Hakikaten târih boyunca kurulmuş irili, ufaklı Türk devletlerini saymaya kalksak satırlar yetmez. Diğer milletlerin târihinde pek rastlanamayan bu durum, Türklere has bir haldir. Türklerin törelerinin esasını teşkil eden boy nizâmı, il nizâmı; yani Beylerin maiyeti erkânı ile toplanıp dîvan kurması, dîvan açması yemekli içkili şölenler tertip etmesi, bu toplantı meclislerinin terkihi, adeta bir çekirdek devlet addolunabilir. Bir devlet nîzamında bulunması gerekli bütün temel unsurlar Türk beylerinin bu toplantılarında mevcuttur. Uygun bir zemin ve zaman içerisinde derhal hakiki bir devlet hâlini almaya hazırdır. (Onun için bu toplantılara ve toplantı yerlerine dîvan denmektedir). Bilhassa Oğuz Türkleri'nin toplantılarına âit bu bilgileri en canlı şekilde Dede Korkut menkıbelerinde müşâhede ediyoruz.

Çankırı yâran sohbetinde de bu devlet özelliği her hâliyle göze çarpıyor demiştik.

Bu tesbitlerimizi şöyle sıralayabiliriz:

1. Tam bir otoriteye sahip Başağaların bulunuşu.
2. Çavuşun bulunması ve çavuşun Başağa'ya bağlı olması, çavuşun elinde cezâ âleti turanın bulunması. {Çankırı'da çocukların oynadığı bir tura oyunu vardır. Çocuklar sıra ile aşık atarlar, cuk gelen (bey-tura münâsebeti) bey olur, tura işâretli kısım gelen çocuk, turayı alır, geri kalanlar yeniden aşık atarlar. Aşığın düşüş şekline göre bey, turayı tutana her çocuk için kaç tura vuracağını bildirir.}
3. Bir mahkemenin mevcûdiyeti ve icranın işleyişindeki ciddiyet.
4. Kanunların mevcûdiyeti ve kutsallığı.
5. Dışarıya karşı bünyeyi koruma temâyülü.
6. Toplantı açılırken merâsimle açılması ve resmi açılış müziğinin de merâsim esnasında devamlı çalınması.
- 7- Yarânın resmi üniforma giymesi.
- 8- Yarânın her birinin oturduğu yerin özel olması. Devlet başkanı bile olsa, Başağanın kimseye yerini vermemesi, gibi hallerdir.

Tabii bu saydıklarımız eski Türk Oğuz beyleri toplantılarında da aynen mevcuttu. Ayrıca Çankırı yaran sohbetinde Türk-Oğuz töresinden gelen şu diğer unsurları da görebilmekteyiz.

1. Yâranın yirmi dört kişi civârında olması (24 Oğuz Buyu), Yâranın Büyük Başağa kolu (12 kişi), sağ kol; Küçük Başağa Kolu (12 kişi), sol kol diye ikiye ayrılması (Bozoklar, Üçoklar) Büyük Başağa kolunun sağda Küçük Başağa kolunun solda oturması. Büyük Başağa kolunun en sonunda oturanın Küçük Başağa kolunun en başında oturandan daha kıdemli olması, her yaranın belli bir yeri olup, kimsenin kendi yerinden başka bir yere oturmaması (Orun), Baş ağaların oturdukları yerlerin kat kat minderlerle yükseltilmesi yaranın toplantı salonundan çıkarken geri geri çıkması.
2. Baş ağaların iki tane olması (Tarih boyunca Türklerde görülen ikili, -Hakan ve Yabgu'lu-devlet sistemi;) (Hunlarda, Göktürkler'de...) Büyük Başağanın ocağın sağında oturması. Büyük Baş ağanın tam otoritesi, yaranın daima "Basağam bilir" sözüyle söze başlaması. Basağaların otoritelerinin töreden gelmesi, töreye uymayan Basağalara karşı gelinmesi, hesap sorulması.
3. Toplantı yapılan salonun özelliği kapıdan doğrudan girilmeyip, bir holden dönerek girilmesi (eşik kutsiyeti). Ocağın kapınının tam karşısında olması. Baş ağaların ocağın sağ ve sol tarafında oturmaları, sohbet esnasında ocağın mutlaka yanar halde olması (ocak kutsiyeti), toplantı tertip etmeye ocak yakma, toplantı sırası gelene ocak sâhibi denmesi. (Ocak devri merâsiminde kahvenin sekiz on defa ocak sahiplerinin önüne sürülüp geri çekilmesi olayı, yukarıda bahsettiğimiz gibi İlhanlılarda şerefine tören tertip edilen şahsa içki sunmaya aynen benzemektedir.) Toplantı salonuna divanhane denilmesi

(Dîvan; Resmî devlet toplantısı). Sazcılarının yerinin parmaklıkla bölünmüş ayrı bir mahal olması, şahniçi (Mehter).

4. Çavuşun bulunuşu. Çavuşun gelen gideni kapıdan yüksek sesle bağırarak haber vermesi, çavuşun inzibat âmiri durumunda olması (Çavuş başı).
 5. Toplantının başlarken merâsimle başlaması; (dîvan açma, kahve dağıtımı ve merasimi çavuşun tek diz kırarak bir eli göğsünde tepsiyi sunması (Yükünmek). Fincanların elde bekletilmesi, sırasıyla birer yudum alındıktan sonra geri kalanın serbestçe içilmesi. Bütün yâranın bu merâsimde bulunma mecburiyeti. Zarûri olarak bulunamayan yârana bu merâsimin daha sonra mutlaka yapılması. (Eski Oğuz toplantılarındaki kırmızı içme merâsimi ve kırmızı merâsimiyle toplantıların başlaması).
 6. Tarihî destanların ve mahallî olaylara yakılan türkülerin yalnız on iki telli saz ve darbuka eşliğinde özel bir makamla ve tiz perdeden okunması (Hakanların ve boyların toplantılarında, ozanların kopuzla destan söylemeleri, Dede Korkut'da boy boylamaları, soy soylamaları.)
 7. Başağa gecelerinin çok debdebeli ve tantanalı olarak icra edilmesi. Bilhassa Büyük Başağaların bu gece için âdetâ bütün varlıklarını harcamalarının gerektiğine inanılması ve Baş ağaların ziyâfetlerde birbirlerini geçmeye çalışmaları, bu uğurda iflas etmeyi bile göze almaları. (Dede Korkut'ta Kazan Han yılda bir kere Oğuz beylerini toplar, tepe gibi et yığar, göl gibi kırmızı sağdırır, büyük bir şölen tertip eder. Şölenin sonunda da hatununu elinden tutup evinden dışarı çıkar, evini beylerine yağma ettirir {hân-ı yağma} denmektedir).
- Ayrıca Başağaların gecesinde yemekler çok çeşitli ve çok bol olmasına ve gecede iki defa sofranın kurulmasına rağmen, yaran yemeği iştahla yemek zorundadır. Yemekte gevşeklik gösterenlere Çavuşun turayla (hafifçe vurması) (Türklerde beyin, hakanın, pâdişâhın yemeğini yemek itaat işaretidir. Normal zamanlarda sarayda ikram edilen yemeğe saldıracasına hücum ederek yemek ve isyan edecekleri zaman kazanları devirerek padişâhın yemeğini yememek Yeniçerilerin meşhur âdetlerindedir).
8. Ayrıca yâranın hâiz olması icap eden hasletlerden cesâret, doğruluk, cömertlik, mîsafirperverlik, büyüklere saygı, disiplin, çeviklik, uyanıklık gibi yüksek vasıfların; tarih boyunca bütün Türk topluluklarının bâriz karakteri olmuş olması.

İşte bu yukarıda sıraladığımız hususiyetler, bize Çankırı yâran sohbetinde Türk Oğuz geleneğinin, törenin, Türk devlet-dîvan toplantı nîzâmının nasıl canlı bir şekilde varlığını devam ettirdiğini açıkça belirtmektedir.

KAYNAKÇA

- 1) Çankırı Tarihi ve Halkiyatı: Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı, Hacışeyhoğlu Hasan Üçok, Okuyan Adam Yayınları, Ankara 2002
- 2) Dede Korkut Kitabı: Metin, Sözlük Haz. Muharrem Ergin, Ebru Yayınları, 2. bs., İstanbul 1986
- 3)Ahi Birlikleri: Sosyoloji Açısından, Sabahattin Güllülü, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1977
- 4) Türk Cihan Hakîmiyeti Mefkuresi Tarihi, Osman Turan, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993
- 5) Evlîya Çelebi Seyâhatname'si, İbni Batuta Seyahatnâme'si
- 6) Türk Milli Kültürü, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu
- 7) Oğuzlar (Türkmenler) Tarihi, Boy Teşkilâtı, Destanlar, Faruk Sümer, Ana Yayıncılık, İstanbul 1980
- 8) Tevârih-i Âl-i Selçuk, Yazıcıoğlu Ali
- 9) Türkiye Halkının Kültür Kökenleri: Teknikleri, Müesseseleri, İnanç ve Adetleri, Burhan Oğuz, Doğu-Batı Yayınları: 1., İstanbul 1976, 2. c., İstanbul 1980; Anadolu Aydınlanma Vakfı : 3. c., İstanbul 2001, 4. c., İstanbul 2004

KEMAL TAHİRİN ROMANLARINDA YÂRÂN KÜLTÜRÜ VE ÂHİLİK

Eyüp AKMAN*

Kemal Tahir Demir, Cumhuriyet devri hikaye ve romancılarımızdandır. 1910 yılında doğmuş, 21 Nisan 1973 yılında vefat etmiştir. Tahsil hayatını yarıda bırakarak aktif olarak yayın hayatına başlamıştır. 1938 yılında “Nazım Hikmet’in Yavuz zırhlısında isyan çıkartmaya teşebbüs ettiği iddiası ile açılan askerî davada suçlu görülerek 15 yıl ağır hapse mahkum edilmiştir.”¹ 1950 yılında çıkan genel af ile mahkumiyeti sona ermiştir. 13 yıllık mahkumiyetini sırasıyla İstanbul, Çankırı, Malatya, Çorum, Nevşehir cezaevlerinde tamamlamıştır.

Kemal Tahir’in romanlarının ve hikayelerinin ana temelini hapis yattığı bu vilayetlerdeki insanlar ve olaylar oluşturmaktadır. “Göl İnsanları” isimli hikaye kitabından başka Sağır Dere, Esir Şehrin İnsanları, Kör Duman, Rahmet Yolları Kesti, Yedi Çınar Yaylası, Köyün Kamburu, Esir Şehrin Mahpusu, Kelleci Memet, Yorgun Savaşçı, Bozkırdaki Çekirdek, Devlet Ana, Kurt Kanunu, Büyük Mal, Yol Ayrımı, Namusçular, Karılar Koşuşu, Hür Şehrin İnsanları isimli romanlarıyla Kemal Tahir’e Mahpushaneden Mektuplar isimli eseri vardır.

Çankırı ceza evinde yattığı bir buçuk yıllık kısa bir süre ona üç tane romanının konusunu oluşturacak malzeme sağlamıştır. Bu romanlar 1955 yılında yazdığı Sağır Dere, 1957 yılında yazdığı Kör Duman ve 1962 yılında kaleme aldığı Kelleci Memet isimli romanlarıdır. Bildirimizin konusunu oluşturan Çankırı yaran kültürü özellikle, Kör Duman romanında ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu romanın konusunu Çankırı’nın Yamören adındaki bir köyünde geçen olaylar ve insanlar oluşturmaktadır. Yamören köylüsü fakir, çiftçilikle uğraşan, pek azı gurbeti bilen insanlardır. Buna rağmen eski geleneklerine bağlı, yaran kültürünü devam ettiren bir özelliğe de sahiptir.

Yamören köyünden Kulaksız oğullarından olan Murat, köyün en tahsillisidir. Bu yüzden “Küçük başağa” seçilmiştir. Köy delikanlıları ve özellikle kardeşi Mustafa, kendisinden çok çekinmektedir. Bir gece Topal İsmail ile Pehlivan Vahit, hocanın buğdayını çalmaya giderler. Bunlar hocanın buğdayını çalarken, Topal İsmail, Vahit’e, “korkuyorsun” der o da “Yüreğimdeki Allah korkusu falan değil, Murat ağam duyarsa” diye cevap verir. (Kör Duman s.21) Görüldüğü gibi bu diyalogda, köyün bir genci olan Vahit, Küçük Başağa Murat’tan çok korkmaktadır.

Murat’ın Küçük baş ağalık süresi dolmuştur ve yeniden seçim yapılacaktır. Yeniden seçilmeyi Murat istememektedir. Köylülerden Nail, küçük baş ağa olmak istemektedir. Hatta küçük baş ağa seçilirse köy delikanlılarına vaatlerde bulunur. Bu vaatlerden biri de köye dansöz getirip oynatmaktır. (Kör Duman s.154)

* Gazi Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi

¹ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.2, İstanbul 1977, s.231

Kemal Tahir, K r Duman romanında bu baş ağa seğimini sanki yanlarındaymış gibi bize anlatmaktadır: “Yamören köyünün on  c yaşından otuz yaşına kadar bütün genęleri “başağaları”seğmek için toplanmıştı. Oda çok güzel döşenmişti. Vakit yatsıyı geçmiş, namaz kılan birkaç sofı yaş sırasıyla yerlerine oturmuştu. T reye uyararak herkes yanındaki arkadaşla fısıl fısıl konuşuyordu. Kapıdan girince sağa düşen sedirin baş tarafına büyük başağa Battal, onun karşısına, sol sedirin başına da küçük başağa Murat kurulmuştu. Herkesin sırtında yaren toplantısının ilk gecesinin şerefine bayramlık, d ğ nl k elbiseler vardı. Ağa yamakları, boşalan fincanları almak, sobaya odun atmak, tabaklardaki cigara artıklarını dökmek için duvar dibinde hizmete hazır bulunuyorlardı. Vahitle Mustafa, yaşları küçük olduğundan kapıya yakın oturmuşlardı.

Mustafa, arkadaşının kulağına eğildi:

-Dizim ağrıdı benim!

-Sus yahu!

-Sus dersin. Battal Ağam inada bindirdi, şart olsun!Bacağı yorulmaz mı baş ağa kısmının?

-Yorulmaz. Başağa, yorulsa da sık değiştirmeyecek bacağını. Delikanlıyı terbiyedir bu.

Battal ağa, kapı önünde ellerini kuşaklarına bağlamış, hizmet bekleyen yamaklara sordu:

-Eksiğimiz var mı ağalar?

-Yok başağa!

Battal odadakileri gözden geçirdi:

-Bir diyeceği olan buyursun!

Remzi elini kaldırdı:

-Başağa bu sene Hasan’ı bağışlayalım. Yarenin heybetinden Remzi’nin sesi titriyordu. “Bu yıl bağışlayalım. Yetti el verir” diye yakınmakta.

Battal kaşlarını çattı:

-Ne dersiniz arkadaşlar?

Köy korucusu bu teklifi reddeder ve onun bu zamana kadar yaptığı olumsuzlukları sayar. Korucu şöyle der: “Para yedi, utanmadı. Bir de sonunda kalktı aramıza geldi , şuraya oturdu. Yoluyla “kalk git” dedik. Aldırmaz. Ayakkabılarını önüne çevirdik, aldırmaz. Yıkıl git be adam! Gitmez. Yamaklar süpürge ile  n n  s p rd ler. Sopa yiyeceğine aklı kesmeden defolmadı.” Bu konuşmalardan sonra o kişi bağışlanmaz. Yaren meclisindeki olaylar şöyle devam eder. Murat, cebinden siyah kaplı bir defterle bir kese çıkartır. Yılın hesabı yapılacaktır. Bu deftere kızımı ve oğlunu evlendirenlerden alınan paralar, civar köylerden gelen yarenleri ağırlamak için

harcanan paralar, kahve, şeker, çay parası, yemek parası, karı oynatma parası, köy halkına verilen ödünç paralar tek tek kaydolunmuştur. Borcu olanlar bu gün borçlarını yarene ödemek zorundadırlar. Murat, baş ağadan dizlerini değiştirmeleri için izin ister. Bu izin alındıktan sonra Nail'e küçük baş ağa olup olmak istemediklerini sorarlar. Nail, baş ağa seçilmeden önce naz eder "Köy hizmeti Allah hizmeti! Üstesinden gelemem. Konukların kahvesi, yatağı, yemeği, odanın döşenmesi, sobanın odunu... Düğünlerde meydan idare etmek zor. Komşu köylerden on beş yirmi, sırasında, otuz kırk delikanlı gelir. Ağırlayacağız. Köy, köye düşman olur. "sinsin"de kavga ettirmeyeceksin. Güreşlerde maraz çıkmayacak. Zor gayet. (Kör Duman s.171)" diyerek yalandan naz eder. Yapılan seçimde eski baş ağa göreve devam eder ve Nail de küçük baş ağa seçilir. Nail küçük baş ağa seçildikten sonra Nail'e şu öğütler verilir:

-Al, paramız sende duracak bundan böyle. Düğün yapanlardan, gücüne göre para alırsın. Delikanlıyı güzel güt! Delikanlı birbirine tutkun olsun. Eski töre bozulmasın. Ağalığın yüceliği de var, cüceliği de. Hiç unutma!

Seçim işlemlerinin yapılmasından sonra meclisten birisi:

-Başağa dargınımız var!deyince başağa:

-Darginlik günah. Hadi, delikanlı önünde barışsınlar bakalım, diyerek barıştırır onları.(Kör Duman s.172)

Küçük başağa seçildikten sonra Nail, verdiği sözü tutar ve köy odasına bir kadın getirir. Bu dansöz oynatma motifi gerçekten 1940'lı yıllarda Çankırı ve civarında var mıydı, yoksa Kemal Tahir tarafından mı buraya yazıldı, bilemiyoruz. Gençler köy odasında toplanmış dansöz seyretmektedirler. Bu gece köyün gençlerinden birisi dansöz kadını kendi evinde misafir etmek için götürecektir. Eğlencenin bitiminden sonra köy odasındaki gençler gelen dansöze şöyle derler:

Haydi abla üzme, yeter
Bitti yaren yandı fener
Bu tosunlar seni bekler
Hacer ablam cömert deyû
Hak belime kuvvet deyû! (Kör Duman s.222)

Vahit ile Mustafa dansözü evlerine götürmeleriyle gece sona erer.

Bildiğimiz kadarıyla bu gün de Çankırı ve çevresinde varlığını sürdüren Yaran eğlenceleri, yukarıda Kemal Tahir'in bahsettiği yaran erkan ve usulüyle dansöz oynatma motifi dışında aynıdır.

Kemal Tahir'in hemen hemen bütün romanlarında ahilik izlerine rastlamak mümkündür. Müşterek iş yapmak, imece usulü çalışmak, yardım severlik hep ahilik kültürünün bir kalıntısı olsa gerektir. Kör Duman romanında Mustafa ile arkadaşının şu konuşması ilginçtir:

-Mustafa “Ağam Murat: “İnsanoğlu ortak çalışmalı!”der. Laf mı şu? Herkes kendi başına keçesini sudan çıkarırsın.

-Ulan herkes kendi başına çalışsa, Kulaksız kabilesi göl kazabilir mi? Yirmi yıl uğraşsanız Kavaklıgöl’ün toprağını atabilir misiniz? Köyün hayvanı susuzluktan kırılır. Kavaklıgölü de bizim köylümüz kazdı. Çeşmeye suyu Yamören’in adamı imeceyle getirmiş. Suyu karşı yamaçtan gelmekte çeşmelerin. Sağlam bacakla bir saatlik yol. O zaman köye su getirmeyiverselerdi, şimdi kuyu suyu içmekten karnın şişerdi. Kalabalıkta adamı iş ezmez, Türkü söyleyerek küreği kazmayı sallarsın.(Kör Duman s.86)”

Ayrıca Yamören köyünde keşik usulü (sırayla) köyün sığırları güdülmektedir.

Ahiliğe ait bir başka izi yine Sağır Dere romanında buluyoruz. Tarlaya tohum saçarken Yakup Ağa, “seyrek ekтім sık ver. Tanesini tok ver. Geçen sene az çıktı, bu yıl bize çok ver. Köylünün piri Adem Baba! Bize Halil İbrahim bereketi ver. Yâ Allah, yâ pîr! Bismillah! (Kör Duman s.103)”sözlerini söyler.

Ahilik geleneğinin en fazla işlendiği roman Kemal Tahir’in Devlet Ana romanıdır. Bu romanda yazar, ahiliği bütün yönleriyle anlatmaktadır. Romandan ahilik bahsinin geçtiği şu pasajları örnek olarak verebiliriz:

“Ahilik yolu bilinmeklik için... 124 sorusunun karşılığı verilebilmek için...Umuttur ki bundan geri yitirmeye! Erbabı kuşağına sokup gezdire!...Ey İhvanlar, ey yoldaşlar, ey dostlar! Yiğitlik yönelmektir, ahilik başlamaktır ve Ahi babalık gerçeğe ulaşmaktır. Aslında üçü birdir, ayrılık gayrılık yok! Şöyle biline ki ahilikte miras yürümez, babanın kazındığı oğula geçmez ve de herkesin kendi kazanması kanundur. Ama kazanmak kolay, tutmak çetin. Yüz yıl çabaladın, kazandın, bir gün şaştın, yaramazı işledin, gitti gider.”

Ahiliğe girişte yapılan bir töreni anlatan bu pasajdan sonra Kemal Tahir, ahiliğe girmek isteyen bir gence roman kahramanının ağzından şu öğütleri verir:

“Ey Can, kulağımı aç! Yola girmek dileğindesin. Şöyle bil ki ahilik ince yoldur ve çetin yoldur. Yüreğine bileğine güvenmeyen girmemek gerekir. Çünkü yüceleğim derken batağa batmak vardır. Yolumuz anlamaklık yoludur ve inanmaklı yoludur. Ve de tutmaklık yoludur. Törelere tutmaya gücün yeter mi? Yüreğin ne demekte?”

-Beliii!

-Sınavlanmaya da beli mi?

-Beliiii!

-Beli dedin, günah gitti bizden... Yâallah bismillah! De bakalım ahiliğin açığı kaçtır?

-Dörttür.

-Say gelsin.

-Eli, yüzü, gönlü, sofrası...

-Kapalı kaçır?

-Üçtür.

-Say gelsin.

-Gözü, beli, dili...”

Kemal Tahir’in gelenekte yer alan gerçeklere aykırı olmayarak anlattığı bu ahilik kültürü onun diğer romanlarında da yer almaktadır. Çankırı hapishanesini anlatan Kelleci Memet romanında, Kelleci Mehmet’e ustası şunları söyler: “Kaç gündür dükkan açmadık. Git aç! İyice süpür, topla! Dur ulan, kilide anahtarı sokarken besmele çekeceksin. İçeriye sağ ayak atılacak...”² Görüldüğü gibi burada da dükkan açma ile ilgili ahilik gelenekleri kendini göstermektedir.

Kemal Tahir, Çorum civarını anlattığı Yedi Çınar Yaylası romanının bir kısmında ahilikle ilgili olarak esnaf loncalarından bahseder. Roman kahramanı Halil Efendi leblebi esnafıdır. Halil Efendi’ye Kemal Tahir, bir hocanın ağzından şunları söyler: “Senin deden Ebubekir usta Leblebiciler loncasının yiğit başıydı. Leblebici çarşısının girdisi çıktısı ondan sorulmakta... Lonca yiğit başının izni olmadı mı ustalığa çıkıp dükkan açamazsın. Peştemalı beline bağlayıp ensene şamarı çekecek ki dükkan sahibi olabilesin... Bundan başka, çarşıya gelen öteberiyi de kendi paranla keyfi alabilmek yok...Her ayın birinci cumasıyla üçüncü cuması lonca derneği var. Burada her lonca kendi esnafı arasındaki ufak tefek dalaşmaları kadıya, zaptıyeye düşürmeden söndürür. Haksız çıkanı falakaya yatırmak da yiğit başının işi...”³

Kemal Tahir’in ele aldığımız bu romanlarından başka diğer romanlarında da ahilik ve esnaf loncalarına ait motifler vardır. Burada biz sadece konuyu gündeme getirmek istedik v bu konuda çalışacak olanlara ciddi bir mevzu göstermiş olduk.

SONUÇ olarak şunu diyebiliriz: Kemal Tahir, bütün romanlarında halk kültürü unsurlarından başarıyla istifade etmiştir. Yazarımız, müthiş gözlem gücüyle, harikulade hayal dünyasıyla hiç yaşamadığı köy hayatını gerek hapishanede dinlediği arkadaşlarından ve gerekse okuduklarından sanatçı bakış açısıyla en iyi şekilde anlatmıştır. Yukarıda, romanlarından örnek olarak verdiğimiz parçalar da bu görüşümüzü desteklemektedir. Özellikle Yâran meclisini anlattığı kısım, bazı bölümleri hariç, bu günküyle aynıdır. Denilebilir ki pek az kişi köyü ve köylüyü Kemal Tahir kadar başarılı anlatabilir.

Sözlerimi burada bitirirken Kemal Tahir’e Allah’tan rahmet diliyor, bu Yâran geleneğinin de sonsuza kadar devam etmesini ümit ediyorum.

² Kemal Tahir: Kelleci Memet, Ankara 1972, s.200

³ Kemal Tahir: Yedi Çınar Yaylası, İstanbul 1974, s.46

ÇANKIRI YÂRAN SOHBETLERİNDE KULLANILAN ÇALGILARIN İŞLEVİ, YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE TARİHSEL GELİŞİMLERİ

Gökhan EKİM*

Sözlerime Halil Bedii Yönetken'in Çankırı Yârânı'nın önemini vurgulayan bazı cümlelerinden alıntılar yaparak başlamak istiyorum. “Çankırı Sohbetinin Alevi – Bektaşî ceminden, Konya oturak alemlerinden, Ankara cümbüşünden, Anadolu'nun diğer bütün halk eğlence toplantılarından çok ayrı, özel ve orijinal bir mahiyeti vardır. Çankırı Sohbeti bir gün bütün otantik dekoru ve mahiyetiyle muhakkak milli bir Türk operasında yer almalı ve sohbetin bütün ezgileri, oyun figürleri böyle bir eserde kullanılmalıdır. Sohbet, gelecek Türk sanat eserlerinde bütün dünyayı ilgilendirecek büyük özellikler verecektir.”¹

Bu sözlerden sonra şimdi müziğin ve buna bağlı olarak da çalgıların gelişiminden kısaca bahsetmek istiyorum. İnsanoğlunun varoluş süreci incelendiğinde aynı zamanda kültür ve uygarlık tarihi sürecinin de paralel bir gelişim seyri izlediği görülür. İnsanoğlunun kullandığı ilk enstrüman kendi bedeni ve çıkardığı seslerdir. Başlangıçta biri konuşmayı diğeri de ezgi söylemeyi ifade eden iki türlü ses elde etme yolu zamanla keşfedilmiştir. Biri vurgulu diğeri vurgusuz bitonikten (iki perdililik), tritonik, tetratonik, pentatonik dizgeye kadar uzayan süreçte insanoğlu müziği sanatsal ve estetik bir olgu olmaktan çok işlevsel yönüyle kullanmıştır. Bu sesler kimi zaman insanoğlunun iletişimde kimi zaman doğa olayları ve vahşi hayvanlardan korunmak için kullanılmış; kültür ve uygarlık tarihi ilerledikçe de bazı dinsel ve büyüsel pratiklerin gerçekleştirilmesinde işlevi olmuştur. Başlangıçta yalnız kendi bedenini ve sesini kullanan insanoğlu, zamanla daha farklı sesleri elde etmeyi öğrenmiş ve çeşitli nesnelere kullanmak suretiyle vurmaları çalgıların ilkel biçimlerini yaşamına katmıştır.

Çalgı terimi çalmak eyleminden türetilmiştir ve günümüzde ‘çalgılar’ çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmada çalgıların yapım özelliklerine, orkestrada yer alış biçimlerine, uluslararası, ulusal ve yerel olmalarına göre gruplandırıldıkları görülür. Sözgelimi; uluslararası alanda kabul edilmiş sınıflamalardan biri şu şekildedir : Vurmaları, üflemeliler, telli çalgılar (yaylı-mızraplı). Geleneksel Türk müziğinde geçmişte yalnızca; ney, kemençe, tambur, kudüm çalgılarından oluşan bir oda orkestrası anlayışı varken daha sonra bu çalgı topluluğu diğer Batı çalgılarıyla birleştirilmiş ve günümüzde de çok daha geniş bir çalgı topluluğu anlayışı egemen olmuştur.

Halk çalgılarına gelince; bu konuda da yöresel çalgı topluluklarının icralarından, TRT ve Kültür Bakanlığı bünyesindeki halk müziği korolarının icra topluluklarına doğru çeşitlenen - bir bakıma popüler anlayışa doğru yönelen - bir yapı gözlenir.

* Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Öğretim Görevlisi

¹ Halil Bedii Yönetken; *Derleme Notları I*, Çeltüt Matbaası, İstanbul 1966.

Halk Çalgıları konusunda ilk metodik ve kapsamlı çalışmayı gerçekleştirenlerden biri olarak M.R. Gazimihâl'in "organografya" çalışmaları görülmektedir. Gazimihâl'in "kopuz, ıklıĝ, ötkü depki" çalgıları adlandırmalarından; mızraplı, yaylı, üflemeli ve vurmali çalgılar grubunun temel alındığı anlaşılmaktadır.²

Günümüzde halk çalgıları üzerine yapılmış daha kapsamlı bir sınıflandırma ise şu şekildedir:

1. Telli çalgılar

- A. Tezeneli-mızraplı
 - a. Tahta kapaklı (bağlama)
 - b. Deri kapaklı (tar)
- B. Yaylı çalgılar
 - a. Tahta kapaklı (hegit, kemençe)
 - b. Deri kapaklı (kabak kemane)

2. Nefesli çalgılar

- A. Direkt üflemeli
 - a. Dilli (kaval, çifte, çimon)
 - b. Kamışlı (zurna, mey, sipsi)
- B. Hava depolu (tulum)

3. Ritim çalgıları

- A. Vurmali çalgılar
 - a. Bagetli (davul, debildek, koz)
 - b. Bagetsiz (def, darbuka)
- B. Çarpmalı çalgılar
 - a. Tahta çarpmalı (kaşık, çalpara)
 - b. Metal çarpmalı (zilli maşa, zil)³

Bildirimize konu olan "Yâran Geleneğinde" kullanılan çalgılara gelince; yâranda icra edilen müzikle paralel olarak hem halk müziği çalgıları hem de sanat müziği çalgılarının beraber kullanıldığını görmekteyiz. Bu çalgılar arasında, Üçok'un 1932 yılında yayımlamış olduğu eserinde belirtilen on iki telli saz, darbuka, def, zilli maşa, keman, gırnata, santur ve yaygın olmamakla beraber ud'un yer aldığı görülür.⁴ Halk çalgılarının ve sanat müziği çalgılarının beraber kullanımı, Anadolu'nun geçmişte kültürel merkez durumunda bulunan Konya, Urfa, Elazığ vb. çeşitli yörelerindeki halk toplantılarında da görülmektedir. İstanbul'daki çalgılı kahvelerde yirminci yüzyılın başlarından itibaren kopuz, çöğür, bozuk, tanbura gibi halk çalgılarıyla şiirlerini söyleyen saz şairlerinin bu dönemden sonra klarnet, zurna,

² Bu konuda bkz. Mahmut Ragıp Gazimihâl, *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, MİFAD Yayınları N: 15, Ankara, 1975; *Türk Vurmali Çalgıları*, MİFAD Yayınları N: 14, Ankara, 1975; *Türk Ötkü Çalgıları*, No: 12, , MİFAD Yayınları N: 15, Ankara, 1975, *Asya ve Anadolu Kaynaklarında İklĝ*, Ankara, 1958.

³ Atınç Emnalar; *Türk Halk Müziği Nazariyesi*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1998

⁴ Hacışeyhoğlu Hasan Üçok, *Çankırı'da Ahilikten Kalma Sohbet ve Yâran Teşkilatı*, Çankırı Vilayet Matbaası, Çankırı, 1932.

darbuka, zilli maşa, çifte nağara gibi çalgıları da kullanmaya başlamalarıyla Anadolu'daki idare merkezi ve civarındaki yerler de bu uygulamadan etkilenmiş, böylelikle de karma bir çalgı topluluğunun kullanılması gelenek halini almıştır.

Kanımızca, yâran geleneğindeki müzik icralarında kullanılan çalgıların dinî ve tasavvufî sembollerle ilgili olarak düzenlendiği düşünülmektedir. Örnek olarak; esnaf yiğitbaşlarının, Âhi Baba vekiline itaat ettiklerini bildirdikleri toplantıya 32 kişi ile katılmaları İslâmiyetteki 32 farza; yâranın oluşumunda büyük başağa, küçük başağa ve 22 yâran olmak üzere 24 Oğuz Boyu'na⁵; on iki telli sazın ise Âhi geleneğindeki altısı açık altısı kapalı düstura işaret etmesi gibi.

Bilindiği gibi yâran sohbetlerinin her bir bölümü belli bir disiplin altında uyulması gereken kuralları da beraberinde getirir. Dolayısıyla bu kurallar çalgıları çalanlar için de geçerlidir. Bura da dikkati çeken bir husus da yâranların yalnızca vurmalı sazları çalabilmeleri diğerlerini çalmayı bilseler dahi yâran sohbetleri esnasında çalmalarının uygun bulunmamasıdır.

Günümüze gelindiğinde yâran müziğinde kullanılan çalgı grubunun değiştiğini görmekteyiz. Bu değişime neden olarak da bazı çalgıları çalan kimselerin artık bulunmayışını ve bazı çalgıların çalımındaki teknik ve fiziki zorlukları gösterebiliriz. Örneğin yâran müziğinin icrâsında önemli bir unsur olan ve geçmişte sohbet toplantıları sırasında bazı bölümlerde solo olarak çalınan on iki telli saz günümüzde kullanılmamaktadır. Onun yerine kullanılan tanbura adlı bağlama ailesinin bu sazın yerine kullanılma nedeni olarak da, 1950 li yıllardan sonra kurulan yurttan sesler korolarında bu sazın tercih edilmesini gösterebiliriz. Çünkü mahalli sanatçılar ve amatör icrâcılar için yurttan sesler korolarının hem çalış hem de kullanılan çalgılar açısından örnek olması, yurdumuzun birçok yerinde bağlama ailesinin birtakım üyelerinin unutulmasına neden olmuştur.

Yâran geleneğindeki müzik uygulamaları bir fasıl anlayışı içerisinde gerçekleştirilir. Bu fasılda önce peşrev çalınır.(19. Yüzyılda İstanbul Tavukpazarı'ndaki aşık fasıllarının da Çuhadaroğlu Ali Peşrevi ile başladığı bilinmektedir⁶.) Burada "Çuhacıoğlu Peşrevi"nin icra edilmesi daima yâranın da odaya girişi sırasında olur. İkinci sırada toplu olarak seslendirilen "Akşam Havaları" yer alır. Ardından "Çuhacıoğlu Peşrevi" yâran misafirlerinin odaya girişine eşlik eder. Fasıl, halk edebiyatı ve müziğinin ortak adla anılan türlerinden; gazel, divan, müstezat, semai, koşma, zincirli koşma, topal koşma, Kerem, Kesik Kerem gibi Sabâ ve Hüseyini makamından ezgilerle devam eder. Fasıl, Anadolu'da ve Balkanlar'da da yaygın olan "Cezayir Havası" ile son bulur. Bütün bu uygulamalar sırasında sazların toplu olarak icrayı gerçekleştirdikleri ve yanısıra yârana katılanların da türküleri birlikte okudukları gözlenir.

Orta oyunlarından sonra başlayan Çankırı halk oyunlarında yalnızca on iki telli sazın eşlik etmesi dikkat çekici bir uygulamadır.

⁵ Orhan Özkan; *Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü*, Kayıkçı Matbaası, Çankırı, 2002.

⁶ F. Reyhan Altınay, THM Bilgileri Ders Notları, İzmir, 1996.

Yâran'ın bir diğer bölümünde tarihî olaylar ve kahramanlık konusunu işleyen "Sivastopol, Genç Osman..." vb. gibi tarihiolayları anlatan türküler seslendirilir. Yine benzer bir durum İstanbul aşık fasıllarında görülmektedir. Burada da fasılların son bölümlerinde Köroğlu, Genç Osman, Sivastopol, Yemen ve Mısır Destanları'nın söylendiği tespit edilmiştir.⁷

Yâranın sonunda "Arap" olarak adlandırılan zilli maşa ve def çalgıları, ocağı bir hafta sonra yakacak olan yâranlara teslim edilmesi sırasında verilir. Bu esnada söylenen türkü ise "Fakirin geldi meydana..." adlı türküdür. Balıkesir-Dursunbey'deki Barına havalarda da, bir sonraki hafta yapılacak olan toplantı, "sohbet övme" türküsüyle sohbeta ev sahipliği yapacak kişi belirlenir.

Yukarıda bahsi geçen yâran müziğinin icrâsı esnasında geçmişte ve günümüzde kullanılan sazlar ve bu sazların bazı önemli yapısal ve teknik özellikleri özetle şu şekildedir:

On iki telli saz: Bu sazın bağlamadan farkı dini ve sembolik düşüncelerden dolayı tel sayısının on ikiye çıkartılması ve bununla beraber sap kısmının daha kısa ve kalın olmasıdır. Hasan Salman adındaki ünlü semah çalgıcısının verdiği bilgiye göre akordu ud gibi yapılır ve alt ile orta tellerden çalınır⁸. Yurdumuzda şu an kullanılmamakla beraber geçmişte Çankırı, Konya ve Kahramanmaraş'ta kullanılmıştır. On iki telli sazın kullanılma nedenlerinden biri de kalabalık bir ortamda gerçekleşen sohbet toplantılarında bağlamanın sesinin yetersiz kalması, on iki telli sazın hem ebat hem de tel sayısının fazla olması dolayısıyla daha güçlü ve yüksek volümlü ses elde etme ihtiyacıdır. On iki telli saza yâran müziği içerisinde ayrı bir değer verilmiştir, bunun yanında farklı görevler yüklenmiştir. Öncelikle, on iki telli saza bir Türk'ün çalması kuraldır. Oysa diğer sazları gayri Müslimler de çalabilirler ki, geçmişte yâran ocağında bulunmuş Santuri Topal Nikola, Kemani Tatyos gibi Ermeni kökenli kimselerin bu sazları çaldıkları tespit edilmiştir. Bütün bağlama türevli çalgıların atası olarak kabul edilen kopuz'un eski Türk toplumunda kutsal sayılması hatta Dede Korkut anlatmalarında elinde kopuz taşıyan düşman kopuzun hürmetine öldürülmediği görülmektedir. Türkler kutlu saydıkları ağaçlardan gövdesini, kutsal saydıkları hayvanların bağırsaklarından tellerini yapmışlardır. Kopuz ölümsüzlük veren, Korkut Ata'nın hikmetli sözlerini söylerken çaldığı sazdır. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde ise bir çok yerleşim birimine Kopuz, Kopuzsüfla, Kopuzülya... adlarını vermişlerdir. Gittikleri ülkelere de bu çalgıyı tanıtmış ve benimsetmişlerdir. Macarlar'daki koboz, Çekler'deki kobziçku, Rumenler'deki kobze çalgıları gibi.⁹

Santur: Türk müziğinde uzun yıllardan beri kullanılan santur biçim yönünden kanuna benzer. Ülkemize ilk defa Ali Ufkî Bey tarafından getirildiği öne sürülse de daha önce de bu çalgının çalındığı bilinmektedir. Kullanılan perdelerin sınırlı olması

⁷ F. Reyhan Altınay, THM Bilgileri Ders Notları, İzmir, 1996.

⁸ Cemil Demirsipahi, *Türk Halk Oyunları*, Cellüt Mat., İş Bankası Yay., Ankara, 1975.

⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihi'ne Giriş* Başbakanlık Yayınevi Ankara, 1991

ve tonal sistemimizin bütün gereklerini yerine getirememesinden dolayı uzun yıllar unutulmuş, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra tekrar yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Çalınışı ise şöyledir: Özel şekilde yapılmış tellere gelen yüzeylerine kauçuk levhalar bağlanmış küçük çekiçlerle çalınır. Bu bakımdan da piyanonun atası olarak kabul edilmiştir. (Bkz. EK Resim 1)

Keman: Kemanın Türk ülkesine ne zaman geldiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, İstanbul ve Trabzon gibi Latin ülkeleriyle sıkı ilişkiler içinde bulunan şehirlerde çok öncelerden beri eski örneklerinin bulunduğu ileri sürülmektedir. Keman dört telli ve yaylı bir sazdır. Eskiden tutuluş ve çalınış pozisyonu da şimdiki gibi değildi. Bugün Anadolu'da pek çok yerde kemençe gibi dize dayanarak dikey durumda çalındığı görülmektedir. Bunda hem eski geleneğin hem de rebap ve ıklığ gibi sazların da bu pozisyonda çalınışının izlerini bulmak mümkündür. (Bkz. EK Resim 2)

Kanun: Tarihi Mezopotamya ve eski Mısır uygarlıklarına kadar gerilere gider. Arkeolojik kazılardan ele geçen kalıntılarda bugünkü şekline benzeyen örneklerine rastlanmıştır. Evliya Çelebinin Seyahatnamesinde sözünü ettiği ve bunun dışında bazı 17. yy. kaynaklarının da belirttiğine göre bu yüzyıla kadar Osmanlı ülkesinde kullanılmıştır. Kanun, eğil kenarı uzun bir yamuk dikdörtgen şeklindedir. Bu şekilde yapılmasındaki amaç tel boylarının ayarlanabilmesidir. Göğüs tahtasında standart olmayan kafesler bulunur. Telleri üçer üçer gerilmiştir ve aynı sesi verirler. İki dizin üzerine konarak ve yüksük denilen metalin her iki elin işaret parmağına takılarak bunlara da mızraplar yerleştirilerek çalınır. (Bkz. EK Resim 3)

Ud: Asya sazlarının en eskilerindedir. Bu sazı Farabî'nin bulduğu ileri sürülse de Kındî daha önce tarif etmiştir. Büyük tekneli, kısa saplı, burguluğu eğiktir. Türk udlarının göğsünde iki küçük bir büyük, Arap udlarında ise tek büyük kafes bulunur. Klavye üzerine gerilmiş altı çift teli vardır ve perdesizdir. Eskiden tel olarak kiriş ve içi ipek dışı gümüş tel sarılı sırma teller kullanılırdı. Bugün kiriş tellerin yerini naylon teller almıştır. Dörtlü aralık sistemine göre akort edilir. (Bkz. EK Resim 4)

Klarnet: Avrupa'da kullanılış tarihinin 1690-1700 tarihlerine rastladığı düşünülmektedir. Osmanlıda da 18. yy. dan sonra kullanılmış ve uzun bir süre zurna ile beraber icra edilmiştir. Sultan II. Mahmut döneminde bando sazı olmuş, gittikçe popüler bir özellik kazanmış ve Anadolu'nun bir çok yöresinde de benimsenmiştir. (Bkz. EK Resim 5)

Def: Büyüklüğüne göre değişen bir kasnağın tek bir yüzüne geçirilen tek bir deriden ibarettir. Kasnağın orta kısmına metalden yapılan ziller takılabildiği gibi zilsiz defler de bulunur. Yöre ve çalan kişilere göre "tarande, çingene, acem" diye isimler almaktadır. Yaklaşık 30-40 cm. çapındaki bir kasnağa gerilen deri, oğlak derisinden olursa daha verimli olur. Bu şekilde deriden daha kalın ve tok bir ses alınabilmektedir. (Bkz. EK Resim 6)

Kaşık: Anadolu’da çok eskiden beri bir ritim aracı olarak kullanılmaktadır. Diğer sazlara eşlikçilik yanında bazı bölgelerde oyuncular hem çalar hem oynarlar. Çalınan kaşıklar yörenin folklorik özelliklerini yansıtacak biçimde yapılırlar.

Darbuka: Elle çalınan vurmali çalgılarımızın hemen hemen en tanınmışlarından. Arapça’da dümbelek adıyla anılan çalgı, Anadolu’nun farklı yörelerinde “dümbek, deblek, güp, küp, dümbelek, dönbeke” adlarını alırlar. Çeşitli büyüklüklerde olan toprak ve metalden yapılan darbukalar, keçi ve dana derisinden işlenen deriyle kaplanır. Günümüzde röntgen filmi ile kaplı olanları da yaygındır. (Bkz. EK Resim 7)

Zilli maşa: Mangal maşasının biraz daha büyüğü olup birbirine eklenmiş “V” şeklinde yapıya sahip olan vurmali bir çalgıdır. Türk sanat müziğinde de kullanılmıştır. Sapı siyah demirden olduğu için zenci boynuna, sarı zilleri de göze benzetildiği için Arap adı verildiği iddia edilmektedir. (Bkz. EK Resim 8)

Cümbüş: Yapısal olarak banço’ya, işlevsel olarak da udu oldukça benzeyen bu saz 1930’lu yıllarda Zeynel Abidin tarafından icat edilmiştir. Mızrapla çalınır. Teknesinin teneke ile kaplı olması hem sesi artırmış hem de sağlam olması dolayısıyla da tercih nedeni olmuştur. Teller udu olduğu gibidir. Sapı da ud yapısına göre yapılmıştır ve perdesizdir. (Bkz. EK Resim 9)

Sonuç olarak Anadolu’nun çeşitli yörelerinde uygulaması farklı isimlendirmelerle de olsa hâlâ devam eden toplu çalıp söyleme geleneğinde, sanat müziği ve halk çalgılarının beraber kullanıldığı görülmektedir. Çankırı Yâran sohbetlerinde de bu uygulama zaman içinde çalgıların bazıları bahsettiğimiz nedenlerle değişmiş olsa bile günümüzde de yaşatılmaktadır.

(Önemli Not: Bu bölümde aşağıdaki 10 adet resim sizde bulunan haliyle kullanılacaktır. İnternette gönderimde sıkıntı yaşadığım için kaldırdım. M. Kemal KARATATAR)



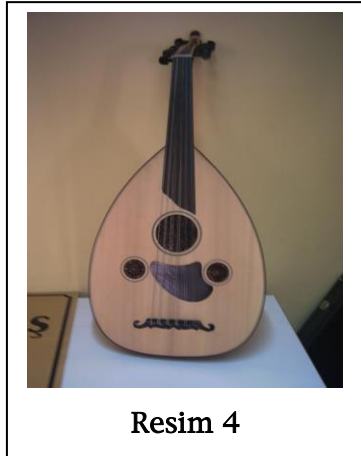
Resim 1



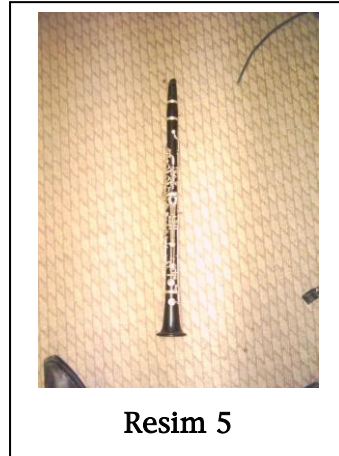
Resim 2



Resim 3



Resim 4



Resim 5



Resim 6



Resim 7



Resim 8



Resim 9



Resim 10

ÇANKIRI'DA ZAVİYELER VE AHI ZAVİYELERİ (12-15. Yüzyıllar)

Cevdet YAKUPOĞLU*

Giriş

Ahilik kurumunun Anadolu Türklerinin sosyo-ekonomik hayatında oynadığı rol büyük olmuştur. Türkistan'dan Anadolu'ya göç eden Türkler arasında bulunan tüccar ve esnaf birlikleri, Malazgirt Meydan Muharebesi'nden hemen sonra gerçekleşen bu göçlerle ve Moğol istilası ile birlikte Anadolu'nun muhtelif şehirlerine yerleşmişler; eski yurtlarından getirdikleri esnaf teşkilatını yani "ahilik sistemi" ni devrin şartlarına göre yeniden oluşturmuşlardır. Öyle ki İbn Battuta, Anadolu'daki ahilerden bahsederken bunların Türkmenlerin yaşadığı her yerde faaliyet gösterdiklerini nakletmiştir. Ayrıca bu ahilerin ve zaviyelerinin faaliyet alanları olarak gösterdiği yerler de umumiyetle Türk ülkeleri olmuştur. Ahiliğin Arap coğrafyasından Türklere intikal ettiğini savunanlar için İbn Battuta'nın "Seyahatnâme"si önemle üzerinde durulması gereken orijinal bir belgedir.¹

12. yüzyıl başlarından itibaren yoğun bir Türk iskânına maruz kalan ve Selçuklu egemenliği altında kısa bir sürede Anadolu'daki önemli Türk iskân sahalarından biri haline gelen Çankırı, aynı zamanda da bahsi geçen bu ahilik teşkilatının önde gelen merkezleri arasına hızlı bir şekilde girmiştir.

Çankırı'da ahiler, bunların ve diğer bazı kesimlerin işlettiği zaviyelerden bahsetmeden önce Çankırı'nın Türk hâkimiyetine girişi ve yörenin bir Türk yurdu haline getirilmesi hakkında özet bir bilgi sunmak, ahiliğin bu havalide köklü bir kurum olarak ortaya çıkması noktasında ip uçları vermesi açısından, önem arz edecektir.

Çankırı'da Türk Hâkimiyeti ve İskân

Çankırı'da ilk ciddi Türk fütuhâtının 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nden hemen sonra başlamış olduğu ve bu hususta Selçuklularla beraber bilhassa Dânişmendlilerin de rolünün bulunduğu önemli bir görüş olarak kabul edilmiştir. Dânişmendnâme'ye göre Kuzeybatı Anadolu'nun fethini Emir Dânişmend Gazi ve komutanları gerçekleştirmiştir.² Buna göre Dânişmend Gazi'nin komutanlarından

* Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü Araştırma Görevlisi
¹ İbn Battuta'nın Anadolu ve Kıpçak sahasında bahsettiği ahiler ve zaviyeleri hakkında bk. İBN BATTUTA SEYAHATNÂMESİNDEN SEÇMELER, Haz. İ. PARMAKSIZOĞLU, Kültür Bakanlığı Yay., 1000 Temel Eser (Ankara, 1981), s.5 vd.; Anadolu'da Ahilik müessesesi hakkında derli toplu bir çalışma Neşet Çağatay tarafından yapılmıştır. Ancak bu eser Ahiliğin Anadolu'daki serüvenini tam olarak anlatmak için yetersizdir. Şimdilik Ahiliğin tanımı, diğer teşkilatlarla ilişkisi ve Anadolu'daki Ahi teşkilatlarının özellikleri hakkında bu esere bakılabilir. Neşet ÇAĞATAY: Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, TTK Yay., 2. Baskı, (Ankara,1997).
² Şükrü AKKAYA: "Kitâb-ı Melik Danişmend Gazi-Danişmendname", A.Ü. DTCFD., C.VIII, S.1-2'den ayrı basım, TTK Basımevi (Ankara,1950), s.136,140,143.; Besim DARKOT: "Kastamonu" İA, C.6, s.401.; Malazgirt Meydan Muharebesi hakkında ise şu çalışmaya bakılabilir: Faruk SÜMER: İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı, (Ankara,1971).

biri olan Kara Tekin³, Sinop, Samsun, Çankırı ve Kastamonu bölgelerini eline geçirerek buralar üzerinde bir beylik kurmuştur. Bazı tarihçiler, Kara Tekin'i Selçuklu komutanı olarak göstermekte ve bölgenin ilk fethinin 1075 yılında olduğunu kabul etmektedirler.⁴ Şöyle ki, 1075 yılında İznik'i fethedip kendine başkent yaparak böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin temelini atan Kutalmışoğlu Süleymanşah döneminde Kara Tekin, Orta Anadolu'dan hareketle bu günkü Çankırı ve Kastamonu şehirlerini Bizanslılardan fethetmiş, muhtemelen aynı tarihte buraları kendi idaresi altına almıştır. Emir Kara Tekin, Süleymanşah'ın ölümünden sonra, onun tâbii olduğu ve belki de Kuzeybatı Anadolu'da istiklâl sevdasına düştüğü için Melikşah'ın tedibine uğramış; sonuçta Melikşah onu öldürtmüştür.⁵

1070'li yıllarda henüz Dânişmendlilerin Selçuklu devletine karşı bir üstünlükleri söz konusu olmadığı için ve Anadolu'da umumiyetle diğer beyliklerin bu yıllarda Selçuklu otoritesini kabul etmelerinden dolayı, her ne kadar Dânişmendli komutanı olsa bile Kara Tekin'in, Selçuklulara tâbi emirlerden biri olarak kabul edilmesi tarihî realiteye uygun düşmektedir.

I. Haçlı Seferi (1096) sonucunda Anadolu Selçuklularının top yekûn iç bölgelere çekilme stratejisi neticesinde Çankırı ve civarı da bir süre Türk hâkimiyetinden çıkmıştır. Ancak kısa zaman sonra Türkler Çankırı'yı yeniden ele geçirmişlerdir. "Dânişmendnâme", bölgenin Dânişmend Gazi tarafından haçlılardan, daha doğru bir ifade ile Bizans'ın elinden kurtarıldığını yazmaktadır. Şöyle ki, Anadolu'ya geçen ilk haçlıların başarısızlığa uğraması üzerine sevk edilen esas büyük haçlı ordusu doğu istikametinde ilerleyerek Ankara istihkamlarını yıkmış, şehirde oturan Türkleri öldürdükten sonra, oradan Kızılırmak'ı geçerek Çankırı'ya varmış, fakat şehirde bulunan kuvvetli Türk garnizonu burayı müdafâa ettiği için, etrafını yakıp yakarak kuzeydoğuya doğru çekilmiştir (1101). Temmuz başlarında buradan hareket eden haçlılar Amasya'yı muhasara ederken I. Kılıç Arslan ve Dânişmend Gazi onları bozguna uğratmış, pek az insan Sinop'a kaçarak İstanbul'a varabilmiştir.⁶ Görüldüğü gibi daha 1100'lü yılların başında Çankırı, Selçuklular açısından mühim bir savunma şehri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Selçuklu-Dânişmendli rekabetinden istifade eden Bizans imparatoru Ioannes/Yuannis 1134 yılında Çankırı'yı şiddetli bir kuşatmadan sonra teslim alıp esirleri İstanbul'a göndermiştir. Çankırı bu kuşatma sırasında Bizans ordusu

³ "Tekin" lakabı ve Karatekin'in soyu hakkında bk. A. Zeki Velidî TOGAN: Umumî Türk Tarihine Giriş I, (İstanbul,1981), s.197.

Bk. M. Halil YINANÇ. Türkiye Tarihi Selçuklular devri I - Anadolu'nun Fethi (İstanbul,1944), s.58,74.; aynı müellif, "Dânişmendliler" İA, C.3, s.468-479.; Refik TURAN: "Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi ve İskâni", Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000), s.1.

⁵ Refik TURAN: "Selçuklular Döneminde Kastamonu" Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler (Ankara,1989), s. 2.

⁶ Dânişmendnâme'ye göre Haçlılar, Dânişmend Gazi ve Çankırı arasındaki münasebet hakkında bk. Necati DEMİR: "Anadolu'da Teşekkül Etmiş Destani Halk Hikâyelerinde Haçlı Seferlerinin İzleri", Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu Bildirileri, İstanbul,1997, TTK. (1999), s.196,197,202,203,204,205,206.; Osman TURAN: Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yay., (İstanbul,1993), s.139-140.; Ş. AKKAYA: a.g.m.; R. TURAN: a.g.m.

tarafından yüksek tepeler üzerinde kurulmuş mancınıklardan atılan büyük taşlar yüzünden tahribata uğramış ve pek çok ev yerle bir edilmiştir. İmparator buraya 2000 kişiden oluşan bir Bizans garnizonu bırakarak Batı'daki işlerini halletmek üzere İstanbul'a dönmüştür. Bunun hemen akabinde Dânişmendli kuvvetleri Çankırı ve Kastamonu'yu yeniden Türk egemenliği altına sokmuşlardır (1135).⁷

Bundan böyle bölgenin, Dânişmendli Muhammed'in ölümüne kadar (1143), Dânişmendlilerin elinde kaldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra buraları, Türkiye Selçukluları sultanı I. İzzeddin Mesud'un hakimiyetine geçmiştir. Onun ölümü (1155) ile oğullarından Şahinşah, daha önce "melik" olarak bulunduğu Ankara-Çankırı ve Kastamonu bölgesinde, babasından sonra tahta geçen kardeşi II. Kılıç Arslan'a karşı isyan etmiş, ancak o yenilince bu bölgeye Selçuklu sultanı Kılıç Arslan hakim olmuştur. Bizans'ın Kuzeybatı Anadolu topraklarından elini çekmesi, işte bu II. Kılıç Arslan devrinde, 1176'da "Miryokefalon Muharebesi" ve zaferiyle kesinlik kazanmıştır.⁸

Sultan II. Kılıç Arslan babasının yaptığı gibi memleketini eski Türk hakimiyet telâkkisine dayanarak oğulları arasında taksim ettiğinde; oğullarından Muhiddin (yahut Muiniddin) Mesud, Ankara merkez olmak üzere Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir toprakları üzerine melik tayin edilmiştir.⁹

12. yüzyıl boyunca Çankırı havalisine kesif Türkmen göçleri olmuş, bu hızlı ve büyük çaplı göçler 13. yüzyılda da devam etmiştir. Çankırı şehir merkezi, daha 12. yüzyıl ilk yarısından itibaren esnaf ve sanatkârlar, tüccarlar, ilim adamları, askerî kadrolarla dolmaya başlamış ve böylece şehrin çok erken dönemlerden itibaren medenî bir Türk şehri olması yolunda önemli bir birikim ortaya çıkmıştır.¹⁰ Bu şekilde henüz Moğol istilasının başlamasından bir asır önce Çankırı'da esnaf birliklerinin temelleri atılmıştır. Anadolu'da şehirleşmenin Moğolların önünden kaçarak göç eden şehirli unsur neticesinde vuku bulduğu görüşü ise gerçeklerden uzaktır. Öyle olmuş olsa idi, 1100'lü yıllarda Çankırı ve diğer pek çok Anadolu şehrinde şehirleşme adına önemli gelişmelerin olması mümkün olmazdı. 1243 Köseadağ Bozgunu neticesinde Anadolu'da Moğol tahakkümünün başlaması sebebiyle Çankırı'nın Türk hâkimiyeti altındaki huzurlu günleri sekteye uğramış, bütün Anadolu'da olduğu gibi Çankırı da Moğol baskısından olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.¹¹

⁷ NIKETAS KHONIATES: *Historia*, Çev. Fikret İŞILTAN, TTK, (Ankara,1995), s.13-14.; Krş. Coşkun ALPTEKİN: "*Türkiye Selçukluları*" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. VIII. (İstanbul, 1992), s.240.

⁸ R. TURAN: a.g.m., s.3.

⁹ C. ALPTEKİN: a.g.m., s.257; Osman TURAN: "*Kılıçarslan II.*", İA, Cüz 55, s.696.

¹⁰ Çankırı ve çevresinde 1100'lü yıllarda yaşadığı tespit edilen pek çok ilim ve sanat adamının varlığı buna delalet etmekte olup ileriki konularda bunların adları geçecektir.

¹¹ Anadolu'da Moğol istilasının izleri ve bu coğrafyada iskân olunan Moğollar hakkında bk. Faruk Sümer: "*Anadolu'da Moğollar*", Selçuklu Araştırmaları Dergisi C.I, (Ankara,1970).; Ayrıca Anadolu'ya sadece konar-göçer Türklerin gelmediğine dair Faruk SÜMER: "*Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?*", Belleten, 96 (Ankara,1960).

Bu yıllarda Moğol istilasıyla birlikte Çankırı yöresine yeniden bir Türkmen/Yörük göçü olmuş, bu Türk toplulukları kısa süre içinde köyler kurarak bölgede Türk nüfusunun artmasını sağlamışlardır. Çankırı ve çevresinde Kayı, Bayındır, Kınık, Afşar, Alayundlu, Halkaevli, Bayad, Beydili, Büğdüz, Çavundur, Eymür, İğdir, Kargın, Salur, Todurga, Yuva, Yazır Oğuz boyları; İnallu, İnanç, Dülüdepe, Aluçlu, Alembeylü, Alibeylü gibi Yörük ve Türkmen toplulukları; Kıpçak ve Sarı Kürt gibi Türk boyları bu Türkleşmenin en büyük delilidir.¹² Böylece Çankırı’da Türk iskânı büyük ölçüde tamamlanmıştır.

14. yüzyıl başlarında Kastamonu merkezli Candaroğulları beyliğinin kurulması ile bir süre sonra Çankırı da bu beylik idaresine geçmiş, bu yüzyıl sonlarında ise Osmanlılar Çankırı’ya hâkim olmuşlardır. 1402’de Timur’un zaferi ile sonuçlanan Ankara Savaşı neticesinde İsfendiyar Bey tarafından Çankırı tekrar Candaroğulları beyliği idaresi altına alınmıştır. 1416 yılında babasına isyan eden İsfendiyar Bey’in oğlu Kasım Bey, Osmanlılar tarafından Çankırı sancak beyi atanmıştır. 1460’lı yıllarda Kasım Bey’in ölümü ile Çankırı tamamen bir Osmanlı sancağı haline getirilmiştir. 15. yüzyıl sonuna kadar olan Çankırı tarihinin özeti bundan ibaret olup, bu yüzyıl sonrası siyasî gelişmeleri konu itibarıyla bizim dışımızdadır.¹³

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki, Anadolu’daki ahilik sisteminin bir devamından ibaret olan, Çankırı ve çevresinde teşekkül etmiş bulunan ahilik geleneği ve bu havalide ahi zaviyelerinin vücut bulması hadisesi, Çankırı’nın Türkler tarafından fethi ve bu bölgeye belli sürelerle hâkim olan siyasî teşekküller ile sıkı sıkıya bağlılık arz etmektedir. Çünkü bu fetih ve akabindeki Türk iskânı neticesinde yöreye yerleşen halk, eski Türk sosyal hayat nizamını devam ettirmiş; bütün geleneklerini, esnaf birliklerini, dünya felsefelerini beraberinde getirmiştir. Bunun neticesinde Çankırı’da pek çok tesisle birlikte zaviyeler de teşekkül etmiştir. Bunların bir kısmı ahiler tarafından kurulmuş olmakla birlikte, diğer bazıları ise farklı zümrelerce tesis edilmiştir. Ancak bunları tam olarak birbirinden ayırt etmek mümkün değildir. Bir devlet adamı tarafından kurulan zaviye genellikle ahiler eliyle çalıştırılmıştır. Bunun yanında bazı tarikatlara mensup zümrelerin de kendilerine ait zaviyeleri bulunmakta idi. Her ne olursa olsun, bölgedeki bu zaviyeler, Çankırı’nın tarihinde gerek yârân kültürünün ve gerekse diğer bazı sosyal dayanışma geleneklerinin oluşumunda vazgeçilmez bir değer taşımaktadırlar. Bu sebeple aşağıda, “Ahi zaviyesi” veya “Rufai zaviyesi” gibi bir takım ayrımlara gidilmeden, tespit edilen bütün zaviyeler sıralanmıştır.

Ahilik Teşkilatı ve Zaviyeler

¹² Bu Türk boy ve toplulukları ile ilgili yer adları üzerine bir çalışma yapılmakta olup, henüz tamamlanmamıştır. Cevdet YAKUPOĞLU: Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (13-15. Yüzyıllar), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Çalışması.

¹³ Çankırı’nın beylikler idaresindeki tarihi hakkında şimdilik bk. Cevdet YAKUPOĞLU: İsfendiyar Bey ve Zamanı, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Ankara,1999), s.1-96.; Yaşar YÜCEL: Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I. TTK. Yay. (Ankara,1991).

Anadolu'da 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar "Ahilik", bu yüzyıldan 20. asra kadar ise "Gedik" yani lonca teşkilatı olarak devam ettirilen bu kuruma esnaf, sanatkârlar, usta ve çıraklar, zanaat ve ticaretle uğraşanlar, devlet yönetimi içinde bulunanlar, müderrisler, hatipler, vaizler, kadılar yani yörenin önde gelen saygın kişileri, sözü dinlenen faziletliileri girebilirlerdi. Bunların sohbetleri yönlendirmeleri, iyi halleri ahi gençlerini müspet manada etkilemekte idi. Ahilik uzun yüzyıllar Anadolu Türk halkının sosyo-ekonomik ve hatta bir ölçüde siyasî hayatına yön vermiş bir kuruluş olmuştur. Ahilikte her sanat ve meslek, bir İslâm büyüğünü veya velisini kendisine pir/üstad olarak seçmiştir.

Ahiliğin bir kurum olarak belli başlı özellikleri; mensubu olduğu üyelerinin bir iş, meslek sahibi olmalarını sağlama, misafirperverlik, yardımseverlik, iş bölümü, dayanışma gibi duyguları ve huyları geliştirme, sanatta, ticarete ehil kişiler yetiştirme; neticede bu üyelerini sosyal, kültürel, dinî, ahlakî ve meslekî yönlerden eğitmektir. Ahiler gündüz tezgahlarda ve atölyelerde iş başında, geceleri ise tekke ve zaviyelerinde sosyal hizmetler içinde aktif bir rol üstlenmişlerdir. Ahiler aynı zamanda silah kullanma, ata binme gibi askerî eğitimleri de almışlardır. Ahilerin, özellikle de ahi gençlerinin eline, diline, beline sahip olmaları; cömertlik, misafirperverlik ve yardımlaşma konularında çok hassas davranmaları, bu kurum içindeki en önemli ahlakî ve meslekî şartlardandı.¹⁴

Şehir, kasaba ve hattâ köylerde bir çok yararı yanında, bilhassa ekonomik düzenin kuruluşunda başlıca âmil olan ahilik teşkilatı, Anadolu Türk tarihinde sosyal yardımlaşmanın, işbölümünün, çalışma ahlakının, işbaşında eğitimin, kalite kontrolünün en güzel örneklerini vermiştir. Ahilerin ve diğer zümrelerin kurdukları zaviyeler çevre gençliğinin iş dışı eğitiminde birer kültür merkezi görevini üstlenmişlerdir. Esnaf ve sanatkârı koruyan, usta-çırak münasebetlerini güçlendiren, özellikle el sanatlarının gelişmesinde etkisi görülen ahilerin aynı zamanda halkın, özellikle gençlerin müzik eğitimi ve beden gelişimindeki müspet manadaki fonksiyonunu da kimse inkâr edemez. Hal böyle olunca ahi teşkilatının, ahilerin ve zaviyelerinin icra ettiği bu önemli faaliyetler, Türk-sosyal, kültürel ve ekonomik tarihi açısından, göz doldurucu mahiyette icraatlar olmuştur.¹⁵

Anadolu'da uzun yıllar boyu Türk toplum hayatını düzenlemekte büyük bir önem ittihaz eden zaviyeler sadece şehir merkezlerinde değil, yollar üzerinde, derbendlerde ve ıssız yerlerde de kurulmakta idi. Bunların mahalle, köy gibi yerleşim yerlerinin kuruluşlarında önemli rol oynadıkları da bir gerçektir. Bu açıdan Çankırı dolaylarında, kazalarında, hattâ en hücrâ köylerde ve bilhassa yollar üzerinde bir çok zaviyenin çok erken devirlerden itibaren kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz. Bu tesisler, bölgenin Türk ve İslâm kültürü ile yoğrulmasına katkıda bulunmuştur.

¹⁴ ÇAĞATAY: a.g.e., s.92, 235,236,239,240,244.

¹⁵ Müjgan CUNBUR: "Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları", Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler, (Ankara, 1989), s.7.

Çankırı ve çevresinde kurulmuş zaviyelerin çoğunun ahiler eliyle vücûda getirildiği bir hakikattir. Çankırı yöresi ahileri, diğer Anadolu ahileri gibi, tezgah ve atölyelerde mükemmel bir beceri ile mesleklerini icra, bağ ve bahçelerini mamur ettikten sonra akşamları, kendilerine tahsis edilmiş zaviyelerinde, kendisine “Şeyh” denilen zaviye reisinin başkanlığında toplanmakta ve dışarıdan gelmiş bir misafirin olup olmamasına göre bazen yemekli bazen de yemeksiz olarak toplanmakta idiler. Şehre gelen bir yabancı, bir seyyah veya tüccar, hatta bilim adamı hemen ahiler tarafından tespit edilip, konuk edilmek üzere zaviyelerine götürülmekte idi. Çoğu zaman zaviye işleten ahiler bu misafiri kendi zaviyelerine götürebilmek için birbirleriyle yarışıyorlardı.

Ünlü seyyah İbn Battuta'nın Anadolu ahileri hakkında vermiş olduğu bilgiler arasında bu konuya ve ahi zaviyelerinin nasıl işlediğine, bu tesislerin ne şekilde aydınlatıldığına, hangi eşyalarla döşendiğine, bu zaviyelerde kimlerin ağırlandığına dair çarpıcı örnekler vardır. Bu örnekler arasında maalesef Çankırı geçmemektedir. Buna rağmen Çankırı ile aynı tarih ve kültürü paylaşmış bulunan Kastamonu ve buradaki ahi zaviyeleri ile ilgili verilen bilgiler, bizim için önem arz etmektedir. Bu bilgilere göre, Hicaz, Şam, Irak, Horasan ve Mısır gibi İslâm dünyasının ilim açısından seçkin ülkeleri sayılan bölgelerinden gelen âlimler, dervişler gezginler ve şairler Kastamonu'daki zaviyelerde günlerce ikâmet etmekte, hamamlarında bedava yıkanabilmekte, çarşılarından istifade etmekte, nafaka olarak ekmek, et, tereyağlı pirinç pilavı ve helva almaktadırlar. İbn Battuta'nın zikrettiği bir ahi zaviyesi ise Kastamonu-Sinop arasında ıssız, yüksek bir dağın tepesinde bulunan ve Kastamonu ahalisi ile ahilerden Nizameddin adındaki bir ileri gelenin yaptırdığı tesistir. Burada masraflar ve gelen geçen yolcuların yiyecekleri, gelirin vakfedildiği bir köyden karşılanmakta idi. Sinop yakınlarındaki bir zaviye de ahiler tarafından yaptırılmıştı.¹⁶ Görüldüğü üzere Kuzeybatı Anadolu'daki zaviyelerin çoğu ahiler eliyle tesis edilmiştir. Çankırı için de aynı durum söz konusudur.

Selçuklular ve Çobanoğullarından sonra Candaroğulları beyleri ve bilhassa Candaroğlu Kasım Bey¹⁷, beylikler devrinin diğer devlet adamları vb. şahıslar ya zaviyelere gelirler tahsis etmişler yada bizzat kendi adlarına zaviye kurmuşlardır. Bu şekilde yöredeki ticarî, sınaî tesisler ve buralarda çalışanların hayat standardında iyileşmeler meydana gelmiş, zaviyelerdeki sosyal terbiye ve eğitim anlayışı sayesinde halkın içtimâî hayat seviyesinin yükselmesi sağlanmıştır.

Ahiliğin Çankırı'nın köylerindeki uzantısı Yârân odalarıdır. Bunların ahi zaviyeleri ile benzer yönleri, misafiri ağırlama ve ona ikram, cömertlik ve yardımlaşma gibi iyi hasletlerdir. Bunun yanında büyüklere saygı, emre itaat, dürüstlük, doğru sözlülük gibi ahlakî değerlerin öğretilmesi de zaviyelerde olduğu gibi bu yârân odalarında gerçekleştirilmiştir. Esasında köylerde kurulan yârân odaları, kırsal alanda eskiden kurulmuş zaviyelerin ulaşım veya ticaret yollarının zamanla önemini kaybetmesi ile

¹⁶ İbn Battuta Seyahatnâmesinden Seçmeler, s.25,57.; Krş. K. Yaşar KOPRAMAN : “*Memlûk Kaynaklarına Göre XV. Yüzyıl'da Kastamonu ve Çevresi*”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler, (Ankara, 1989), s.23.; CUNBUR: a.g.m., s.9.

¹⁷ YÜCEL: a.g.e., s.134-135.

ortaya çıkmıştır. Bir yol üzerindeki zaviyenin kapanması ile en yakın köy halkı buradan gelip geçen yolcuları ağırlamak amacıyla köy odaları kurmuştur. Kısacası yârân odalarının temelinde zaviyeler yatar.

Halk eğitimi açısından, o devrin “kültür evleri” olarak yorumlanan tekke ve zaviyelerde toplanan insanların ihtiyacını karşılayan hayır kuruluşu **vakıfların** rolünü mutlaka belirtmek gerekir. Bölgedeki zaviyelerde gelene-geçene hizmet etmek esas ittihaz edilmiştir. Bunun için zaviyede çalışan görevliler vardır. Zaviyelerde âyende ve revendeye hizmetin yürütülebilmesi için, hizmet eden görevlilere veya bizzat zaviyeye vakıflar tahsis edilmiştir. Zaviyelerde gelip-geçenler, misafirler, fukara yani kısaca bütün kalanlar için yemek çıkarılmaktadır. Bu hizmetler genellikle şart olarak vakıf kayıtlarında geçmektedir. 13-15. yüzyıllar Kuzeybatı Anadolu’unda sosyal-kültürel ve hatta ekonomik bir faaliyet alanı içinde değerlendirilebilecek zaviyelerin sağlıklı bir şekilde hizmet verebilmesi, bu zaviyeleri işleten görevlilerin işini iyi yapmasına bağlı idi. Zaviyeyi hizmet veremez duruma düşürecek veya hizmeti aksatacak her hangi bir hareket gerçekleştiğinde siyasî otorite duruma müdahale etmek suretiyle tesisi yeniden faal hale getirirdi. Görüldüğü üzere devlet sosyal tesislerin işleyişini sürdürebilmek için sık sık bunlara müdahale etmek zorunda kalmıştır.¹⁸

Çankırı’da Zaviyeler

Yukarıda özelliklerinden bahsedilen ahiler, bunların tesis ettiği zaviyeler ile diğer zümrelerin işlettiği zaviyeler hakkında arşiv kayıtlarında bir hayli malumat bulunmaktadır.

Çankırı’da Paşa köyündeki Ahi İbrahim mezarı, 1460’larda Çankırı’da Ahi Ali adlı şahıs, 1501 yılında Çankırı’nın Alem Beylü köyünde Ahi Ali adlı diğer bir şahıs, Çankırı merkezinde ve köylerinde ahilerin mevcudiyetine delalet etmektedir.¹⁹ Buna göre Çankırı’da ahilere ait araziler bulunmaktadır. Onlar bu arazilerinden elde edilen hasılatı çoğu zaman kendi zaviyeleri için vakfetmişlerdir.

15. yüzyıl sonu, 16. yüzyıl başları itibariyle Çankırı merkezi ve köylerinde tespit edilen zaviyeler şunlardır:

1. Candaroğlu Kasım Bey Zaviyesi: Çankırı’da Osmanlı adına valilik eden İsfendiyar Bey’in oğlu Kasım Bey tarafından yaptırılmıştır. Vakfiye tarihi H. 867/ 1463 M. yılını gösterdiğine göre bu yıl içinde faaliyette olmalıdır. Çankırı’ya tâbi Saray köyü ile bol gelirli diğer bazı vakıflar bu zaviyeye tahsis edilmiştir.²⁰

¹⁸ Bu durumlarla ilgili bazı örnek uygulamalara Kastamonu ve Bolu havalisinde rastlanmıştır. Çankırı için de aynı durum söz konusu olmalıdır. Bunun için bk. İBK. MCO. 15, v.20a,73a,75b, 88b,92b,94b, 96b,129b.

¹⁹ BOA. TD. 100, s.75.; İBK. MCO. 117/3, v. 39b.; İBK. MCO. 63, v.165a.

²⁰ VGMA. Vakfiye Nu. 581/2, s.471.; BOA. TD. 438, s.711.

2. Hacı Mehmed Zaviyesi: Ne zaman yaşadığını tespit edemediğimiz Hacı Mehmed adlı bir zat tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Çankırı’da bir kısım arazilerin geliri bu zaviyeye vakıftır.²¹

3. Hoca Aziz Zaviyesi: Bu zatın kimliği hakkında da ayrıca araştırma yapılmalıdır. Onun yaptırdığı bu zaviye için bir çiftlik, bir bahçe mukataası ve 6 muddluk bir arazi vakfedilmiştir.²²

4. İmanlı Zaviyesi: Çankırı’nın fethinde görev alan emir veya dervişlerden birinin adı İmanlı Baba olarak halk arasında kabul görmüştür. Buna göre gerçekten tarihî bir şahsiyet olarak İmanlı adlı bir zatın Çankırı’da yaşadığı anlaşılmaktadır. Çankırı’ya bağlı Alemdar köyü bu zaviyeye vakıftı. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan İmanlı Dede mescidi vakfiyesine göre, bu zat Horasan şeyhlerinden olarak gösterilmiştir. Adının İmanlı olduğu kesin olmakla birlikte hem “baba” ve hem de “dede” lâkabıyla anıldığı anlaşılmaktadır.²³

5. İne Hacı Zaviyesi: Türklerde 14-15. yüzyıllarda İne Hacı, İne Hoca, İne Bey, İne Beyi, İne Gazi gibi “İne” ile yapılmış şahıs adlarına çok sık olarak tesadüf edilmektedir. İne Hacı da bunlardan biridir. Çankırı’da arazi ve bahçe öşründen 100 akçelik gelir İne Hacı zaviyesine ayrılmıştı.²⁴

6. Kara Şeyh oğlu Şeyh Mustafa Zaviyesi: H. 864 / 1460 M. tarihli Kara Şeyh Musfafa camii adına bir vakfiye bulunmaktadır. Buna göre Kara Şeyh oğlu Şeyh Mustafa, Candaroğlu Kasım Bey devrinde bu camiyi ve zaviyesini yaptırmış görünmektedir. Şeyh Mustafa’nın ve babası Kara Şeyh’in Çankırı yöresinin önde gelenlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kara Şeyh adı bir şahıs adı ile birlikte aynı zamanda bir Türkmen aşiretinin de adıdır. Kara Şeyh aşireti veya cemaatinin Çankırı yöresinde de yurt tuttuğu bilinmektedir. Buna göre burada adı geçen Kara Şeyh bu aşireti de temsil ediyor olabilir. Çankırı’ya tâbi Ağca (Akça) köyünde bulunan zaviyenin hizmetkârlarının tamamının avarızdan muaf ve müsellemler tutulduğuna dair kayıt vardır. Ağca köyünde 1 çiftlik, Çam-avlağı mezarı, Çürük köyünden 1 çiftlik yer, Yelli-dere mezarı, Umur mezarı, Mekras mezarı bu zaviye vakıflarındandır.²⁵

7. Lenger Baba Zaviyesi: Lenger büyük leğen manasına gelmekte olup, şahıslara ad veya lâkap olarak da verilmiştir. 13. yüzyıl sonlarında Hindistan’da Delhi Türk Sultanlığı’nda Ramazan-ı Kalender tarafından açılmış bazı zaviyelere; zaviye, tekke, hangâh manasına “Lenger” denildiği de malumumuzdur. Burada adı geçen Lenger Baba da, muhtemelen zaviye işletmesinden dolayı bir unvan olarak Lenger adı ile

²¹ BOA. TD. 438, s.713.

²² BOA. TD. 438, s.712.

²³ BOA. TD. 438, s.712.; VGMA. Çankırı Fihristi 2330, Esas:204/ Sıra:794.

²⁴ BOA. TD. 438, s.712.

²⁵ BOA. TD. 438, s.712.; VGMA. Vakfiye Nu. 608/23, s.319,320; VGMA. Esas: 204/ Sıra:26.

anılmış olmalıdır. Lenger Baba'nın bir Kalenderî dervişi olma ihtimali vardır. Tesisin yeri tespit edilememiştir. Bu zaviyenin Çankırı'da arazi geliri vakfı vardı.²⁶

8. Melek Hatun Zaviyesi: Çankırı tarihinde bu isimde ileri gelen bir kadının adına rastlanmamasına rağmen, Osmanlı hanedanı içinde I. Murad'ın bir kızının adı Melek Hatun olarak karşımıza çıkmaktadır. Melek Hatun Karamanoğulları beyliği hükümdarı Alâaddin Bey'le evlendirilmişti. Bu hatun, babası I. Murad'ın Alâaddin Bey'i mağlup etmesi üzerine şefaatçi olarak iki tarafı uzlaştırmıştı. Ancak 1398'de Yıldırım Bâyezid, Karamanoğullarını yenerek Alâaddin Bey'i ortadan kaldırmış ve Melek Hatun'u Bursa'ya nakletmişti.²⁷ Yıldırım Bâyezid devrinde Çankırı Osmanlı hâkimiyetinde olduğuna göre Melek Hatun, bu şehirde kendi adına bir zaviye inşa ettirmiş olabilir. İkinci bir ihtimal, Melek Hatun zaviyesi Çankırı'da olmayıp, buradan zaviye için vakıfta bulunulmuş olabilir. Üçüncü ihtimal ise bölge tarihinde başka bir Melek Hatun daha olabilir. Her ne olursa olsun bu zaviye 14. yüzyıl sonu ile 15. yüzyıl başlarında tesis edilmiş görünmektedir.

Melek Hatun'un yaptırdığı bu zaviye ister Çankırı yöresinde, isterse başka bir yerde olsun, kadınların Türk sosyal hayatı içinde ne derece aktif rol aldıklarını göstermesi açısından kayda değerdir. Bu zaviyeye, 30 mudduk arazi ile bağ ve bahçe vakfedilmiştir.²⁸

9. Mesud Paşa Zaviyesi: Mesud Paşa'nın Candaroğulları veya Osmanlı devlet adamlarından olduğu anlaşılmaktadır. Bu ileri gelenin yaptırdığı zaviye için 4 mudduk arazi, 22 bab dükkan geliri vakfedilmiştir.²⁹

10. Saru Baba Zaviyesi: Türklerde Saru, Saruca, Saru Paşa, Saruhan gibi şahıs adlarından biri olduğu görülen Saru Baba adı, bu zaviyenin derviş, gazi veya ahi kimlikli bir zat tarafından inşa ettirildiğine işaret etmektedir. Nitekim Çankırı'da Saru Baba, yörenin fethinde görev almış komutanlardan biri olarak bilinmektedir. Bugün Çankırı'da Saru Baba mahallesi bulunmakta olup, bu zatın kabrinin de aynı mahalde olduğu iddia edilmektedir. 15. yüzyılda Çankırı şehir merkezinde bulunan zaviye için, 10 mudduk arazi vakfında bulunulmuştur.³⁰

11. Şeyh Çaruk Zaviyesi: Çaruk, 15. yüzyıl ve öncesinde şahıs ismi olarak kullanılmakta idi. Türklerde ad verme geleneğinde çadira veya eve giren ilk kişinin adı yada mesleği, çocuğa ad olarak verilebilirdi. Şeyh Çaruk da bu ismi taşımaktadır. Burada geçen "çaruk" ahi birlikleri içinde ayakkabıcılık mesleğini temsil eden birine de işaret ediyor olabilir. İsmine bakılırsa bu şahıs Çankırı'da çok eski devirlerde

²⁶ BOA. TD. 438, s.713.; A. Yaşar OCAK: Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler, TTK Yay., 2. Baskı, (Ankara,1999), s.51.

²⁷ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI: Osmanlı Tarihi, TTK Yay., 7. Baskı, (Ankara,1998), C.I, s.46,47,116, 245,249.

²⁸ BOA. TD. 438, s.712.

²⁹ BOA. TD. 438, s.713.

³⁰ BOA. TD. 438, s.712.

yaşamış ahi veya tasavvuf erbabı bir halk adamı olmalıdır. Zaviyesi için 12 kilelik arazi ve bahçe resmi vakfedilmiştir.³¹

12. Şeyh Hüsam Zaviyesi: Çankırı merkezinde bulunan bu zaviye için, 6 kilelik arazi, 13 adet ceviz ve armut ağacı vakfedilmiştir. Aynı isimde bir tekke de Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde mevcuttur. Türbesi bu gün halen ziyaretgahdır. Tekke ise zamanımıza gelememiştir. Çankırı'daki bu zaviyenin kurucusunun ise farklı bir şahıs olduğu kanaatindeyiz. Çünkü o yıllarda aynı isim ve lâkabı taşıyan birden çok şahıs kayıtlara geçmiştir.³²

13. Şeyh İbrahim Zaviyesi: Şeyh İbrahim'in kimliği hakkında ayrıca araştırma yapılmalıdır. Ancak 15. yüzyılda Çankırı'nın mahallelerinden birinin adı Hoca İbrahim mahallesi olup, bir de aynı isimde mescid bulunmakta idi. Kayıtlarda baba ile dede birbirinin yerine nasıl kullanılıyorsa, şeyh ile hoca da aynı şekilde birbirinin yerine geçmiş olabilir. Bu nedenle Şeyh İbrahim'le Hoca İbrahim'in aynı şahıslar olma ihtimali yüksektir. Çankırı'nın Tülüce köyü zaviyenin vakfi idi.³³

14. Şeyh Mehdi Zaviyesi: Hakkında halk arasında türlü menkıbeler üretilen ve Çankırı tarihinde Kara Tekin'den sonra adından en fazla söz ettiren zatlardan biridir. Seyyid Abdülkâdir Geylanî'nin neslinden olduğu iddia edilen bu Türk dervişinin yaklaşık 1210 M. yılında, bir diğer rivayete göre 1154 M. yılında Çankırı ve yöresini fethederek mahallî bir ahi beyliği kurup Çankırı'yı yönettiği; kurduğu ahi beyliğinin siyah deriden yazılı sancağının bulunduğu, mesleğinin debbağlık olduğu ve H. 672/1272 M. yılında vefat ettiği rivayetler arasındadır. Ancak bu rivayetlerde geçen tarihler birbirileri ile çelişmektedir. Bu zat, Türkmen oba ve boylarını yerleşik düzene geçiren, Çankırı şehrini kale dışına taşıyarak Karataş mahallesi başta olmak üzere yeni mahalleler ihdâs eden, arasta ve çarşılar kurarak Çankırı'da ahiliği sistemli bir hale getiren ahi lideri olarak da kabul görmüştür. Türbesi ve külliyesinden arta kalanların bulunduğu semtin, Karataş mahallesinde kayalar üzerinde Türkmen tarzı bir yapı ile temsil edildiği önceki yıllarda araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Ancak bu gün için türbesi yeniden yapılmış olup aslı özelliğini tamamen yitirmiştir. Bazı araştırmacılar ise şehrin kuzeybatı ucunda bulunan bu ziyaretgahda yatanın Çankırı fatihlerinden olarak kabul edilen "Billur Bey" adındaki kahraman olduğunu iddia etmişlerdir. Yani Billur Bey ile Şeyh Mehdi aynı kimlikte birleştirilmiştir. Bu zatın fetih esnasında yerli Hıristiyanları katliâmdan koruduğu, halk arasında son yıllara kadar anlatıla gelmiştir. Hatta bugün izi kalmamış olan Rum kilisesinde eskiden "Şeyh Mehdi sandığı" adıyla bir sandık mevcut olup bu sandıkta biriken sadakaların cemaat fukarasına dağıtıldığından da bahsedilmektedir.³⁴

Onun halk arasında anlatılan kimliği tarihî kaynaklarca da desteklenmektedir. Şeyh Mehdi'nin 13. yüzyılda yaptırmış olduğu anlaşılan zaviyesi için vakıflar kurduğu

³¹ BOA. TD. 438, s.713.

³² İBK. MCO. 75, v.86b.; BOA. TD. 438, s.713.

³³ BOA. TD. 438, s.703,712,713.

³⁴ Hacı Şeyhoğlu A. Kemal (ÜÇÖK): Çankırı Tarihi, Vilâyet Matbaası (Çankırı,1930), s.22,179.; www.cankiri.pol.tr/html/cankiriyaren.htm.

bilinmektedir. Çankırı'nın Depecik, Ulvi, Kandırı, Buğay köyleri ile Eymircik mezarısı bu zaviyenin vakıflarındandı (Yekûn Hasıl: 6581). Ayrıca bu gelirlerden Şeyh Mehdi'nin türbesinin bakımına da pay ayrılmıştır. Zaviyenin aynı zamanda tekke olarak da bilindiği, vakfiyesinden anlaşılmaktadır.³⁵

Bir sosyal hizmet kurumu olarak kabul edilen hangâhlar da Çankırı'daki yerini almıştır. Bunlar hizmet verme biçimi veya anlayışı açısından tekke ve zaviyelerle aynı çerçevede ele alınmaktadırlar. 15. yüzyılda Çankırı merkezinde varlığı tespit edilebilen hangâhlar şunlardır:

1. Kayser Bey Hangâhı: 15. yüzyılda Çankırı merkezinde Karataş-ı Kayser mahallesi bulunmaktadır. Buna göre Kayser Bey Çankırı'da adına mahalle kurulan emirlerden biridir. Hangâh için, Çankırı'ya bağlı Ayan köyünün hasılatından, öşür ve rüsûmundan vakıf tahsisinde bulunulmuştur. Kayser Bey'in Çankırı merkezinde kendi adına bir de cami yaptırdığı, vakfiye kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu tesislerin Çankırı'nın en eski binalarından olduğu dikkati çekmektedir.³⁶

2. Şeyh Bahâeddin Hangâhı: Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde Şeyh Bahâeddin zaviyesine ait H. 838/ M. 1434-35 tarihli bir vakfiye bulunmaktadır.³⁷ Buna göre zaviye 1430'lu yıllarda faal haldedir. Diğer taraftan bu zaviyeyi yaptıran Şeyh Hacı Bahâeddin'in 14. yüzyıl ortalarında yaşamış sofi ve ahilerden olduğu; yöre Türkmenlerinin şeyhliğini yaptığı kabul edilmiştir. Şeyh Bahâeddin'in M. 1328 yılında yaptığı bir vakfın belgesinden bahsedilmektedir. Bu belgeden edinilen bilgilere göre Ahi Evran'ın hocası ve kayınpederi Sofi Evhadüddin Hâmid-i Kirmânî'nin³⁸ yolunu izleyen ve belki de onun soyundan gelen ahi dervişlerinden olarak kabul görmüştür. Yine onun mesleğinin debbağlık olup keçecilikle ve çömllekçilikle de uğraşmış olduğu, dükkanlar yaptırarak esnafa iş yeri sağladığı da rivayetler arasındadır. Şeyh Bahâeddin'in mezarının Karataş mahallesi Kurşana (kuşhane) semtinde olduğu nakledilmektedir.³⁹ Buna göre bu zatın, Çankırı'nın sosyal, ticarî, sınaî açıdan ilerlemesine hizmet eden ahilerin ileri gelenlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Çankırı merkezinde 15. yüzyılda Şeyh Hünkâr Hacı Bahâeddin mahallesi bulunmakta idi. Şeyh Bahâeddin hangâhı bu mahallede tesis edilmiş olmalıdır. 16. yüzyıl başları kayıtlarına göre, bu sosyal tesis için, Çankırı'ya bağlı Çiftlik, Kayı, Otarcık, Merzi köyleri ile Sarı-köy ve Boyalu köyünden 5 kıt'a mezra olmak üzere 5 köyden toplam 10256 akçelik vakıf yapılmıştır. Çankırı merkezinden de bağ ve bahçeler hangâhın vakıfları arasında idi.⁴⁰ Şeyh Bahâeddin'e ait vakıflar üzerinde bu gün Çankırı'da tapusu özel mülkiyete intikal etmiş pek çok bina ve arsa bulunduğu Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ilan edilmiştir.⁴¹

³⁵ BOA. TD. 438, s.711.; VGMA. Çankırı Fihristi 2330 Esas: 204/Sıra: 1606.

³⁶ BOA. TD. 100, s.2-11.; BOA. TD. 438, s.703,712.; VGMA. Çankırı Fihristi 2330, Esas: 203/ Sıra: 269.

³⁷ VGMA. Vakfiye Nu. 593, s.247; VGMA. Çankırı Fihristi 2330, Esas: 204/ Sıra: 457; Esas:205/ Sıra: 369.

³⁸ 13. yüzyılın en tanınmış mutasavvıflarından olup, İran'ın güneyindeki Kirman havâlisindedir. Hakkında kısa bilgi için bk. A. Yaşar OCAK: a.g.e.,s.74-76.

³⁹ www.cankiri.pol.tr/html/cankiriyaren.htm.; Bu bilgiler için ayrıca sayın Ahmet ABSARILIOĞLU'nun "Ahilik Teşkilatı ve Yâran Meclisleri ile İlişkileri" başlıklı tebliğine de bakılabilir.

⁴⁰ BOA. TD. 438, s.712.; Hacı Şeyhoğlu A. Kemal: a.g.e., s.181.

⁴¹ www.cankirininsesi.com/Haber-vakiflar.htm

3. Şeyh Emir Hangâhı: Çankırı merkezinde olup olmadığı belli değildir. Şeyh Emir adlı şahsın yaptırdığı hangâh ve cami için, 2 dükkan, 30 muddluk arazi, 1 çiftlik, 1 değirmen, 1 bağ ve 1 bahçe vakfedilmiştir.⁴² Hangâh olsun, tekke veya zaviye olsun, umumiyetle yanında küçük çaplı da olsa bir mescid bina edildiği, hatta yukarıda görüldüğü üzere cami olarak tanımlanabilecek büyüklükte ibadetgâhlar tesis edildiği görülmektedir.

Çankırı yöresinde adları geçen zaviyeler şimdilik bunlardan ibarettir. Yeni çalışmalarla bunların sayısı artırılabilir. Bunun yanında 15. yüzyılda Çankırı'ya bağlı bulunan kazalar ve çevresinde bulunduğu veya bu kazalardan yapılan vakıflar sayesinde varlığından haberdar olduğumuz zaviyeler vardır. Burada bu zaviyelerin sadece isimlerini vermekle yetineceğiz. Çünkü bunlar başlı başına bir çalışma konusudur.

Çerkeş'te; Emir Yaman Zaviyesi, Kurt Şeyh Zaviyesi.

Kalecik'te; Ahi Çelebi Zaviyesi, Aydın Şeyh Zaviyesi, Candaroğlu Kasım Bey Zaviyesi, Has Şeyh Zaviyesi, İdris Zaviyesi, Mahmud Bey Zaviyesi, Seydi b. Elvan (Elvan Seydi) Zaviyesi, Şeyh Davud Zaviyesi, Şeyh Hasan Zaviyesi, Şeyh Hızır Zaviyesi, Şeyh Ömer Zaviyesi, Şeyh Samut Zaviyesi, Şeyh Seydi Zaviyesi, Şeyh Yusuf Zaviyesi.

Kargı'da; Elvan Çelebi Zaviyesi, Şeyh Aydın Zaviyesi, Şeyh Koca Zaviyesi.

Koçhisar (İlgaz)'da; Has Bey Zaviyesi, Şeyh Yahya Zaviyesi.

Kurşunlu'da; Cüneyd Efendi Zaviyesi, Durmuş Zaviyesi, Pir Mehmed Zaviyesi, Ramazan Dede Zaviyesi, Şeyh Elvan Zaviyesi, Şeyh Muhyiddin Zaviyesi, Şeyh Salih Zaviyesi.

Milan'da; Şeyh Hacı Ahmed Zaviyesi.

Tosya'da; Derviş Hasan Zaviyesi, Derviş Yakup Zaviyesi, Hacı Murad Zaviyesi, Hacım Zaviyesi, Kumarı Zaviyesi, Pir/Pirî Paşa Zaviyesi.⁴³

Bu zaviyelerin adlarının geçtiği kazalar 15. yüzyılda, günümüze göre çok farklı sınırlara sahip olup, o dönemde Kalecik'e bağlı görünen bir köy bu gün için Orta, Şabanözü, Keskin, Balışeyh veya Çubuk ilçesine bağlı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu durum dikkatlerden kaçmamalıdır.

Sonuç

⁴² BOA. TD. 438, s.714.

⁴³ Çankırı kazalarında adları geçen bu zaviyeler hakkında arşiv malzemelerinde bilgi bulunmaktadır. Bunun için bk. İBK. MCO. 117/3, v.25a.; İBK. MCO. 75, v. 4a, 8b,9a, 39a,46a-46b,92b,93a.; İBK. MCO. 15, v.175a.; BOA. TD. 438, s.603,614, 633,634, 638,719,722, 726,730,731, 734,735,738, 739,745, 746,747.; BOA. TD. 23M, s.64.; BOA. TD. 100, s.307,406,419.; VGMA. Vakfiye Nu. 600, s.241,297,308.; VGMA. Vakfiye Nu: 597, s.98, Sıra Nu: 69.; VGMA. Vakfiye Nu. 596/229 (197,219).; VGMA. Vakfiye Nu: 612, s.8.; VGMA. Esas/Sıra: 228/439.; VGMA. Esas/Sıra: 288/793.; VGMA. Esas/Sıra: 203/1390.; VGMA. Esas/Sıra: 418/234.; A. Yaşar OCAK: a.g.e., s.190.

Yukarıdaki listelerden görüldüğü üzere Çankırı başta olmak üzere Kalecik, Kurşunlu, Koçhisar, Çerkeş, Milan, Tosya ve Kargı kazalarında yaklaşık olarak 52 zaviye ve hangâh tespit edilmiştir. Bunların 17'si Çankırı, 14'ü Kalecik, 7'si Kurşunlu, 5'i Tosya, 3'ü Kargı, 2'si Çerkeş, 2'si Koçhisar ve 1'i de Milan kazalarında bulunmaktadır. Buna göre, Gerede istikametinden gelen ve Milan-Çerkeş-Kurşunlu-Ilgaz-Tosya-Kargı istikametine devam eden kara ulaşım yolu üzerinde bulunan kazalar çevresinde ve muhtemelen Devrez çayı paralelinde toplam 20 zaviye bulunmaktadır. Bu yolun işlek ve gelen-gideni çok olması, yöredeki zaviye sayısını artırmıştır. Ancak bütün bu yerlerdeki zaviyelerden daha çok olmak üzere yani 30'dan fazla zaviye ise sadece Çankırı-Kalecik-Keskin kara yolu üzerinde ve çevresinde bulunmakta idi. Burası ise Kastamonu-Çankırı-Kalecik-Ankara ve daha güneye doğru giden yol güzergâhıdır. O halde zaviyeler sadece şehir merkezlerinde olmayıp ulaşım yolları üzerinde kurulmakta ve gelen-gidene hizmet sunmaktadır.

Çankırı ve kazalarındaki zaviyelerin çoğunu derviş (1 yerde), şeyh (24 yerde), dede (1 yerde), baba (2 yerde), hacı (3 yerde), hoca (1 yerde), ahi (1 yerde), çelevi (2 yerde), efendi (1 yerde), paşa (2 yerde), bey (3 yerde), emir (1 yerde), hatun (1 yerde) gibi ad, lâkap ve unvanlı şahıslar, beyler, devlet adamları kurmuş görünmektedir. Yukarıda parantez içinde bunların kaç zaviyenin adında geçtikleri gösterilmiştir. Buna bakıldığında zaviyeleri ezici bir çoğunlukla şeyhler kurmaktadır ki, bunlar ahi şeyhlerinden başkaları değildir. Bazı zaviyeleri ise İne Hacı, Durmuş, İmanlı, Pir Mehmed, Kumarı, İdris gibi yalın adla kaydedilmiş şahıslar kurmuştur. Sadece bir zaviye bir kadın tarafından kurulmuş olup, bu kadın muhtemelen ileri gelen devlet adamlarından birinin eşi veya kızıdır.

11. yüzyıl sonlarından 15. yüzyıl sonlarına kadar geçen 4 asır (400 yıl) lık süreç içinde Çankırı ve çevresi, inşa edilen camiler, mescidler, türbeler, köprüler, hamamlar, hanlar, çeşmeler, şifahaneler, çarşı ve pazarlar ile maddî-manevî kültür unsurlarını bünyesinde toplamış; böylece 400 yıl içinde Çankırı'nın siyasî, sosyal, kültürel, etnik temelleri atılmıştır. Diğer taraftan ise bahsi geçen zaviyelerle Çankırı'nın kara ulaşım ağı üzerinde sosyal tesisler belirmiş, şehir ve kasabalarında ticarî, ziraî, sınaî üretim kontrollü bir biçimde geliştirilmiş, Çankırı yöresi Türklerinin içtimaî, ahlakî, meslekî kabiliyet ve hasletleri müspet manada terakki etmiştir. İşte günümüz Çankırı'sının temelleri 7-8 asır öncesinde atılmış, bu günün yaren kültürü o yılların tekke ve zaviyeleri ile teşekkül etmiştir. Bunda Çankırı'ya hizmet etmiş, İsfendiyar Bey, Kasım Bey, Kayser Bey, Şeyh Mehdi, Şeyh Hacı Bahâeddin, Şeyh Mustafa, Hacı Murad-ı Velî, Elvan Seydi, Şeyh Hızır, Ahi Çelebi, Has Bey gibi devlet adamı, derviş, gazi ve beylerin büyük emeği bulunmaktadır.

Çankırı ve diğer bütün Anadolu illeri 21. yüzyıla bu tip yüksek seviyeli Türk büyükleri sayesinde gelmiştir. Bu günkü nesle düşen görev, Anadolu Türklüğüne yeni ve yüksek hamleler yaptırabilecek kurum ve kuruluşları, meslekî ve ahlakî değerleri yeniden harekete geçirmek olacaktır. Bunu yaparken çağın getirdiği tekniklerden, yöntemlerden, anlayışlardan da istifade etmeli, Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gibi büyük hamlelere imza atılmalıdır.

Çankırı ve çevresine hizmette bulunmuş bütün büyüklerimizi rahmetle anıyor, yöre halkına, tüm dinleyicilere köklü geçmişlerini, kültür ve geleneklerini yaşatmaları temennisi ile saygı ve selamlarımı sunuyorum.

KAYNAKLAR

1. BOA. TD. 100 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri 100).
2. BOA. TD. 438 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri 438).
3. BOA. TD. 23M (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri 23M).
4. İBK. MCO. 117/3 (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Tasnifi 117/3).
5. İBK. MCO. 75 (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Tasnifi 75).
6. İBK. MCO. 15 (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Tasnifi 15).
7. 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, (937/1530) II. Haz. Ahmet ÖZKILIÇ ve bşk., BDAGM Yay., (Ankara,1994).
8. VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ (VGMA.) Vakfiye Nu. 581/2; 593; 608/23; Çankırı Fihristi Esas/Sıra 203/269; 204/794; 204/1606; 204/26; 204/457; 205/369.
9. AKKAYA, Şükrü: “*Kitâb-ı Melik Danişmend Gazi-Danişmendname*”, A.Ü. DTCFD., C.VIII, S.1-2’den ayrı basım, TTK Basımevi (Ankara,1950).
10. ALPTEKİN, Coşkun: “*Türkiye Selçukluları*” Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi. C. VIII., (İstanbul,1992).
11. CUNBUR, Müjgan: “*Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları*”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler, (Ankara,1989).
12. ÇAĞATAY, Neşet: Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara,1997.
13. DARKOT, Besim: “*Kastamonu*” İA, C.6.
14. DEMİR, Necati: “*Anadolu’da Teşekkül Etmiş Destani Halk Hikâyelerinde Haçlı Seferlerinin İzleri*”, Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu Bildirileri, İstanbul,1997, TTK, (1999), s.195-211.
15. HACI ŞEYHOĞLU A. KEMAL: Çankırı Tarihi, Vilâyet Matbaası Çankırı,1930.
16. İBN BATTUTA SEYAHATNÂMESİNDEN SEÇMELER, Haz. İ. PARMAKSIZOĞLU, Kültür Bakanlığı Yay., 1000 Temel Eser, Ankara,1981.
17. KOPRAMAN, K. Yaşar: “*Memlûk Kaynaklarına Göre XV. Yüzyıl’da Kastamonu ve Çevresi*”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler, (Ankara,1989).
18. NIKETAS KHONIATES: Historia, Çev. Fikret İŞILTAN, TTK, Ankara,1995.
19. OCAK, A. Yaşar: Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sûflilik: Kalenderiler, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara,1999.
20. SÜMER, Faruk: “*Anadolu’da Moğollar*”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi C.I, (Ankara,1970).

21. SÜMER, Faruk: “Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?”, Belleten, 96 (Ankara,1960).
22. TOGAN, A. Zeki Velidî: Umumî Türk Tarihine Giriş I, İstanbul,1981.
23. TURAN, Osman: Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yay., İstanbul,1993.
24. TURAN Osman: “Kılıçarslan II.”, İA, Cüz 55.
25. TURAN, Refik: “ Selçuklular Döneminde Kastamonu” Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu, Tebliğler (Ankara,1989).
26. TURAN, Refik: “Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi ve İskânı”, Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000).
27. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı: Osmanlı Tarihi, TTK Yay., 7. Baskı, Ankara,1998, C.I.
28. YAKUPOĞLU, Cevdet: İsfendiyar Bey ve Zamanı, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,1999.
29. YINANÇ, M. Halil: Türkiye Tarihi Selçuklular devri I - Anadolu'nun Fethi, İstanbul,1944.
30. YINANÇ, M. Halil: “Danışmendliler” İA, C.3.
31. YÜCEL, Yaşar: Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I. TTK. Yay., Ankara,1991.
32. www.cankiri.pol.tr
33. www.cankirininsesi.com

URFA “SIRA GECESİ”NDEN, ÇANKIRI “YARAN MECLİSİ”NE

Abuzer Akbıyık*

GİRİŞ

Bir topluluğa veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü olarak tarif edilen kültür değerleri, yüzyıllar süren bir zaman sürecinde oluşur. “İl gider töre kalır” sözünde olduğu gibi toprak değişse bile kültür, bir milletin varlığıyla birlikte devam eder. İnsanlar bir yerden bir başka yere göç ettiklerinde kültür değerlerini de götürürler. Geldikleri coğrafya, çevre ve çeşitli faktörlerden etkilenecek kültür değerlerini zenginleştirirler.

Türkler Orta Asya’dan Anadolu’ya kendi kültür değerleriyle gelmişlerdir. Anadolu’da Şeyh Edebali, Yunus Emre, Hacı Bayram-ı Veli, Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahmet Yesevi gibi islam mutasavvıflarının, merhamet, iyilik, yardımseverlik, hoşgörü, dürüstlük, kardeşlik ve güzel ahlak değerlerini temel alan düşünce sistemlerinin yanı sıra, ahilik, vakıflar gibi sosyal ve kültürel müesseseleri ile kültür değerlerini zenginleştirmişlerdir.

Anadolu’nun çeşitli yörelerine yerleşen insanların bazı kültür değerlerinde coğrafya ve çevrenin etkisi ile farklılıklar oluşmuştur. Fakat konu araştırıldığında görülmektedir ki “öz” aynıdır.

Coğrafi olarak aralarında yüzlerce kilometre mesafe olmasına rağmen, “Urfa sıra gecesi” ile “Çankırı yâran sohbetleri” buna en güzel örnektir. Bunun dışında; “Kahve yemenden gelir” “Kalenin ardında ekerler darı”, “Kavak kavaktan uzundur”, “Suya gider su testisi elinde” türkü sözleri, “Eminem oturmuş daşın üstüne” uzun hava, “Cezair” oyun havası, “Su gelir millendirir”, “Leblebi koydum tasa”, “Merdivanım kırk ayak”, “Mektup yazdım karadan”, “Kahve piştiği yerde” gibi mani sözleri ve daha birçok konu Urfa ile Çankırı’nın benzerlik arz eden kültür değerlerinden birkaçıdır. Konumuzu dağıtmamak için biz bu yazımızda sadece “sıra gecesi” ve “yaran meclisi” geleneği üzerinde duracak, bu gelenekleri sizlere tanıtmaya, ortak noktalarını tespit etmeye ve kültür hayatındaki yerini izah etmeye çalışacağız.

Urfa sıra gecesi yabancı olmadığı bir konudur. Bu nedenle sıra gecesini size anlatmakta zorlanmayacağımı umuyorum. Yaklaşık 30 yıldır sıra gezmekteyim. Gezdiğimiz sıranın da sıra başkanıyım. Sıra gecesi ile ilgili gerek yaşlı insanlardan elde ettiğim bilgileri, gerekse gözlemlerimi, makale olarak yazdım. Bu yazılarım Urfa ile ilgili çeşitli kitaplar içinde, dergi ve gazetelerde yayımlandı. Birçok televizyon ve radyo programlarına katılarak geleneksel sıra gecesini anlattım. Hazırladığım “Geleneksel Şanlıurfa Sıra Gecesi” kitabı muhtemelen önümüzdeki ay çıkacaktır.

* Araştırmacı –Yazar/Şanlıurfa

Çankırı kültürü ile ilk tanışmam, sıra gecesi kitabı ile ilgili yazılı kaynakları araştırırken, Prof Dr. Mahmut Tezcan'ın “Çankırı Yaran Sohbetleri” kitabını okumamla oldu. Bu kitabı okuyunca sıra gecesi ile yaran sohbetleri'nin benzerliği hemen dikkatimi çekti.

İçinde Urfa kültürü ile ilgili yazıların bulunduğu internet sitemle¹ ilgili Çankırı eski Milletvekili Sayın Hakkı Duran'dan aldığım mektup, bilahare gönderdiği Çankırı ile ilgili kitaplar ve müzik CD'si ile, Çankırı'ya olan ilgim arttı ve araştırmalarımı yoğunlaştırdım. Çankırı Valiliğinin daveti ile de bugün buradayım.

“Çankırı yâran ocağı geleneği”ni, yâran meclisinde küçükbaşğa Sayın Orhan Özkan'ın yazdığı “Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü”, Gazeteci Şair ve Yazar Tahsin Nahit Uygur'un 1932 yılında yazdığı “Çankırı Halk Edebiyatı” kitabı, Prof Dr Mahmut Tezcan'ın Çankırı Yaran Sohbetleri” kitabı ve Çankırı Valiliği Web sitesindeki kaynak kişi Yaşar Ateşsoy'dan derlenen “Yaran Kültürü” yazısını harmanlayarak yazdım. Bu geleneğin membaı olan Çankırı'da “yaran meclisi”ni anlatmam elbetteki haddim değildir. Fakat her iki geleneği karşılaştırmak için yazmak mecburiyetinde kaldım. Bu nedenle eksliğim olursa affınıza sığırım.

URFA'DA “SIRA GECESİ” GELENEĞİ

Peygamberler şehri Urfa; Hz İbrahim Makamı, Balıklıgöl ve Hz Eyyüp Makamı gibi kutsal mekânları, Harran Harabeleri, Şuayb Şehri ve tarihi yapıları, Geleneksel Urfa evleri, otantik çarşıları ve zengin folkloru ile müstesna bir şehirdir. Çiğköftesi, fıstığı, sade yağı, ceylanları, kelaynak kuşları, türküleri ve meşhur ses sanatçıları ile ünlüdür. GAP Projesi, Urfa Tuneli ve Harran Ovası sulamaları ile Atatürk Barajı da Urfa'yı ön plana çıkaran yatırımlardır. Son yıllarda Urfa'yı gündeme taşıyan konulardan biri de “sıra geceleri” olmuştur.

Sıra gecesinin tanıtımı ile ilgili ilk program 1976 yılında TRT'de yayımlandıktan sonra, yurt içi ve yurt dışından Urfa'ya gelen birçok televizyon kanalı sıra gecesi ile ilgili çekimler yapmış ve yayınlamıştır. Sıra gecesi meşhur olunca, bazı televizyonlarda “sıra gecesi” adıyla sürekli programlar yapılmış, Züğürt Ağa ve Eşkiya gibi birçok televizyon filmi içinde “sıra gecesi” sahneleri yer almıştır. Sıra geceleri, birçok gazetede manşet olmuş, sıra gecesi hakkında birçok haber, makale ve yüksek lisans tezi yapılmıştır. “Sıra geceleri” adıyla seri olarak kaset, CD ve VCD'ler çıkarılmıştır.

Sıra geceleri, sohbet, oyun, müzik ve ikramlar olmak üzere birçok kısımdan oluşsa da, sıra geceleri içinde müzik ve çiğköfte yapılışı medyaya cazip geldiğinden, sıra gecelerinin hep bu kısmı televizyonda gösterilmiştir. Böylece halk “sıra gecesi”ni bir müzik eğlence gecesi olarak algılamıştır. Sıra gecesi medyada böyle tanıtılınca, Urfa'ya gelen her misafir de eğlenmek amacıyla sıra gecesine katılmak istemiştir. İşletmeciler de bu talebi değerlendirmiş, misafirleri eğlendirmek amacıyla “sıra geceleri” düzenlemeye başlamıştır. Böylece milli kültürümüzün birçok özelliklerini içinde barındıran “sıra geceleri”, sahneye uyarlanarak müzik ve eğlence amaçlı “sıradan geceler” haline getirilmiştir.

¹ Abuzer Akbıyık'ın internet sitesi: www.abuzerakbiyik.com

Bugün için “Sıra gecesi” turizm organizatörlerinin vazgeçilmez etkinliği haline gelmiştir. GAP turu adıyla Urfa’ya gelen yerli ve yabancı misafirlere çeşitli mekânlarda “sıra gecesi” adıyla geceler düzenlenmektedir. Böylece “Sıra gecesi” Urfa’da eğlenceye yönelik müzik sektörünü canlandırmıştır. Urfa ve Urfa dışında 100 civarında “Sıra gecesi” müzik ekibi oluşmuştur. Bu ekipler, Urfa başta olmak üzere yurtiçi ve yurtdışında “sıra gecesi” adıyla düzenlenen gecelere katılmaktadırlar. Şu anda Urfa’da, her akşam “sıra gecesi” adıyla etkinlik düzenleyen konukevi, lokanta, otel gibi birkaç mekanı bulmak mümkündür.

Turizm amaçlı eğlence için düzenlenen sıra geceleri bugünkü konumuz değildir. Biz, günümüzde birçok Urfalı’nın gezdiği geleneksel “sıra gezme” lerini anlatmaya çalışacağız.

Sıra gecesi nedir?

Yaşları birbirine yakın arkadaşların bir grup oluşturarak haftanın belli günlerinde, “sıra” ile belirli kurallara tabi olarak evlerde yaptıkları toplantılara Urfa’da, “sıra gezme”, bu gecelere de “sıra gecesi” denmektedir. İlk sıra gecesinde, hangi gün sıra gezileceği ve hangi hafta sırayı kimin yapacağı hususu belirlenir. Kuşaktan kuşağa gelen geleneksel sıra geceleri; Urfa’da sosyal hayatın bir parçasıdır. Bu gelenek halen Urfa ve diğer illerdeki Urfalılar arasında yaşamaktadır. Sıra, genellikle sonbaharda başlar ve kış boyunca devam eder. Bu mevsimlerde Urfa’da sıra gezen yüzlerce grup vardır.

Sıra gecesinde bazı kurallar

Sıra gecelerinin kendine has kuralları vardır, sıraya katılanlar bu kurallara uymak zorundadır. Sıra gecesi kurallarından bazılarını şöyle sıralayabiliriz.

İlk yapılan sırada sıranın bir başkanı seçilir. Başkan sıra gecesinin yönetimini üstlenir. Sıra içinde kurallara uymayanlara verilen cezaları uygular. Sıra dışında da sıra arkadaşları arasında irtibatı sağlar, kıra gitme, taziye yemeği yapma, arkadaşları toplama gibi organizasyonları yapar.

Sıra’da, önceden belirlenen gelme saatine uyulur, uymayanlara arkadaşlarca tespit edilen ceza verilir. Sıraya izinsiz misafir çağırılmaz. Sıraya gelen misafirler veya yaşça büyük olanlar, saygı ifadesi olarak üst tarafta oturtulur, ev sahibi (sırayı yapan) ise her zaman kapıya yakın oturur.

Sıra gecesinde genellikle bağdaş kurularak oturulur. Oturanların ayaklarını uzatmaları, yan gelmeleri hoş karşılanmaz. Ancak ayağında rahatsızlık olan, izin isteyerek ayağını uzatabilir. Sıra gecesinde müzik icra edilirken konuşmak, müzisyenlere hakaret sayılır.

Sıra gecesinde sohbet

Sıra gecelerinin en önemli fonksiyonlarından biri sohbettir. Sıra gecelerinde konuşulan konular sıra gezenlerin mesleklerine, kültür ve sanat seviyelerine, tahsillerine göre değişiklik arz etse de sırada; sağlık, eğitim, ekonomi, sanat, edebiyat, siyaset, dini konular ile Urfa’nın sorunları yanında Türkiye ve dünya meseleleri gibi her konu konuşulur.

Bu sohbet ve istişarelerden hareketle bazen çok önemli kararlar da alınır ve uygulanır. Mesela; 1920 yılında Urfa Fransızlar tarafından işgal edildiğinde, düşmana karşı yapılacak mücadele yine bir sıra gecesinde karara bağlanmıştır.²

Sıra gecelerinde müzik

Urfa'da her sıra gecesinde müzik yoktur. Bazı sıralarda sadece sohbet edilir. Herhangi bir enstrüman çalan veya okuyabilen kişilerin oluşturduğu sıra grubunda ise müzik icra edilir. Bu sıra gecelerinde de müzik, gecenin ancak belli bir bölümünde icra edilir.

Urfa'da müziğin gelişmesi ve yaşatılmasında, yeni bestelerin ve sanatçıların ortaya çıkışında en önemli faktör sıra geceleridir diyebiliriz. Sıra gecelerinde müzik, sıra elemanlarınca usta-çırak geleneği içerisinde makam geleneğine uygun olarak icra edilir. Müzik faslı Rast veya Divan makamından başlayarak, Uşşak, Hicaz ve gecenin durumuna göre diğer makamlarla devam ederek Kürdi veya Rast makamıyla son bulur. İcra edilen makama göre şarkı, türkü, hoyrat ve gazel okunur.

Son yıllarda televizyonlarda veya çeşitli salonlarda, restoranlarda “sıra gecesini” adıyla düzenlenen geceler; turizm ve tanıtım amaçlı, eğlenceye yönelik sıra geceleridir. Bu tür sıra geceleri, amaç ve yapılaş şekli bakımından geleneksel sıra gecelerinden tamamen farklıdır.

Sıra gecesinde ikram

Sıra gecelerinde yemek olarak çiğköfte ve mahalli tatlılar, içecek olarak çay ve kahve, yemekle birlikte ise ayran ikram edilir.

“Sıra” yapılacak evde en az iki gün önceden hazırlıklar başlar. Sıra gezenin, bekarlık döneminde annesi veya bacısı, evlendikten sonra da eşi, ev temizliği yapar, çiğköfte malzemelerini, ev tatlılarını, içilecek çay ve kahveyi özenle hazırlar. Sıra bittikten sonrada ev temizliği yapılır. Bu nedenle “Sıra”yı erkekler gezse de, sıra gecesinin esas mimarı kadınlardır.”³

Sıraya gelenlere ilk olarak acı kahve ikram edilir. Bu kahveye “mırza” da denir. Acı kahve, özel fincanlara az miktarda konulup misafirlere iki defa sunulur. Acı kahvenin yapılması gibi içilmesinin de kendine has kuralları vardır. Bu kurallardan birkaçını şöylece sıralayabiliriz. Kahveyi içen, kahve fincanını yere koymamalı ve mutlaka dağıtana geri vermelidir. Kahveyi içenin, fincanı yere veya masaya koyması, kahveyi verene büyük hakaret sayılır. Eskiden bunun cezası, kahveyi dağıtan bekârsa evlendirilmesi ya da fincanın altın ile doldurulup geri verilmesi imiş. Bu kuralı bilmeyen misafirler, kahve fincanını yere koyarsa, bu kural hatırlatılır ve de hoş görülür. Acı kahveden sonra çay ikram edilir. Gece ilerleyip diğer ikramlar yapıldıktan sonra, son bir acı kahve daha verilir. Normal olarak kahve iki defa verilirken, son verilen kahve bir defa verilir. Bu kahve sıra gecesinin bittiğini hatırlatmak içindir, son verilen bu kahveye “kalk git kahvesi” denir.

² Diş Doktoru Osman Bengisu 1992 yılında ŞURKAV tarafından düzenlenen “Sıra Gecesinin Dünyü Bugünü” konulu açık oturumda bu konuyu detaylı şekilde anlatmıştır.

³ Kaynak kişi Hikmet Abacı

Sıra gecelerinde yemek olarak “çiğköfte” yapılır, nadiren mahalli yemeklerin ikram edildiği sıra geceleri de vardır. Diğer bir ifade ile çiğköfte, sıra gecelerinin değişmez yemeğidir. Rahatsızlığı nedeniyle yiyemeyen ve misafirler hariç, çiğköfte ikram edildiğinde, herkes tabağındakini bitirir. Tabakta çiğköftenin kalması çiğköftenin iyi yoğrulmadığı veya malzemelerinin beğenilmediği manasına geldiği için hoş karşılanmaz.

Sırada, çiğköftenin yanında içecek olarak ayran ikram edilir, bu gecelerde kesinlikle alkollü içki içilmez.⁴ Çiğköftenin yanında Urfa’ya has özel bir salata olan bostana, salatalık veya maruldan yapılmış cacık, koruk salatası, çoban salatası gibi salatalardan biri ikram edilir.

Sıra gecelerinde çiğköfteden sonra kadayıf, şıllık, katmer, baklava veya daş ekmeği, küncülü akkıt, palıza, şire gibi mahalli tatlılardan herhangi biri ikram edilir.

Sıra gecesinde yapılacak yemek çeşidi ilk sıra gecesinde kararlaştırılır. Her sıra elamanı bu kurala uymak zorundadır. Mesela ikram çiğköfte ve tatlı olarak kararlaştırılmışsa, bu ikram edilir, İlave bir ikramda bulunana “bunu davet kabul ettik, bu nedenle sırayı tekrar yapacaksın” denilerek ceza verilir. Amaç arkadaşlar arasında zengin-fakir ayrımı yapılmayarak eşitliğin sağlanmasıdır.

ÇANKIRI’DA “YÂRAN MECLİSİ” GELENEĞİ

Çankırı’ya mahsus bu geleneğin adı çeşitli kaynaklarda “yâran meclisi”, “yâran ocağı”, “yâran sohbetleri”, “sohbet alemi”, “sohbet ocağı”, “sohbet teşkilatı” şeklinde geçmektedir. Biz küçükbaşğa sayın Özkan’ın kitabında kullandığı “yâran meclisi” ismini kullanacağız.

Yâran meclisinin kurulması

Yâran meclisi, genelde samimi, içten, birbirlerini her yönüyle tanıyan gençlerden kurulur. Özellikle yaran meclisini oluşturacak kişiler belirli bir yerde toplanır. Yâran meclisinin açılmasına karar alınır. Yaran meclisi çavuş ve çalgıcılar hariç 24 kişiden oluşur. Bu sayı Türklerdeki 24 Oğuz boyundan gelmektedir. Yâran meclisine katılanların her birine "yâren" denilir.⁵

Yâranlar ilk önce büyükbaşğa ile küçükbaşğa ve yâran kahyası'nı seçerler. bir de hizmet edecek çavuş seçilir. Daha sonra çalgıcılar, sohbette yenilecek yemekler, yakılacak ışıklar tespit edilir.

Haftada bir gece, yâranlardan birisi diğerlerine ziyafet verir. Sıra ile olmak üzere böyle devam eder. Fakat çavuş ikram etmez, hizmet görür. “Ocak yakmak”

⁴ Şanlıurfa’da düğünden bir gece önce damadın arkadaşlarıyla eğlendiği bir gece vardır ki, Şanlıurfa’da bu geceye “asbap gecesi” denir. Asbap gecesi’nde bazen içki içenler de olur. İçki içilmeyen “sıra gecesi” ile sadece eğlenmek için düzenlenen ve bazen de içki içilen “asbap gecesi” birbirine karıştırılmamalıdır.

⁵ Çankırı Eski Milletvekili Sayın Hakkı Duran’la görüşme notu: “Yörede genel olarak “yaren” tekil, “yâran” çoğul anlamında kullanılır. Yarenlerin bir araya gelerek oluşturduğu geleneksel toplantıya “yaran meclisi” denir.”

yârenden birisinin, diğ er yârenlere önceden kararlaştırıldığı üzere yemek ve diğ er ikramda bulunmasıdır. İkrâm genelde maddi külfet gerektirdiğ inden iki yaran bir ocak yakar.

Yâran meclisi her yıl kış boyu devam eder. Asıl ocak cumartesi akşamıdır. Ocak, akşam namazından sonra açılır, sabah namazı kılınır ve dağılır.

Yâranların meclise gelişi

Küçükbaşağ a akşama bir saat kala, yanında çavuş ve ocak sahibi olduğ u halde eve gelip noksanları tespit ederek gider. Ocak sahipleri (sohbetin kurulduğ u evin sahibi) ocak yaktıkları günün (sohbetin başladığı) akşamı, çalgıcılara yemek verir. Akşam yemeğ inde sadece ocak sahipleri bulunur.

Yâran ocağı, odaya küçükbaşağ a'nın gelmesi ile açılır. Tertip ve düzenden sorumlu olan küçükbaşağ a ocağ a gelir, kontrol eder, çavuş a gerekli emirleri vererek eksikliklerin düzeltilmesini sağlar ve köşesine oturarak beklemeye başlar. Yaran odası son derece itina ile döş enir. Odayı çevreleyen sedirlerin iki köş esinin döş enişi daha gösterişlidir. Bu köş eler başağ alara ait köş elerdir.

Akşam güneş battıktan sonra yâranlar birer ikiş er gelmeye başlar. Yâranlar doğ rudan ocağ a girmezler, kapıda bekleyen çavuş geldiklerini görtünce içeriye girerek küçük başağ aya seslenerek haber verir, Başağ a da “ buyursunlar” diyerek ayağ a kalkar. Yaranlar içeri girer, sağ elini göğ süne koyarak “Selamün aleyküm başağ a” diyerek selam verir. Başağ a da “Aleyküm selam yâran ağ a” der, sonra yaş lı olan yâran ağ anın yanına olmak üzere sedire sıra ile çıkar, beklerler. Başağ a oturunca ki bu oturuş genelde iki diz üzerine oturma şeklinde olur, sıra ile diğ erleri de oturulur.

İki başağ a arasındakiler usta yâranları, küçükbaşağ a'nın sağ idakiler kalfaları, büyük başağ a'nın soluna oturanlar ise çırakları temsil eder.

Bütün yâranlar ve küçükbaşağ a ocakta hazır olunca en son büyük başağ a gelir. Odaya gelmeden, çavuş geldiğ ini haber verir, odadakiler ayağ a kalkarlar. Başağ a usulüne uygun selam verir ve kendine mahsus köş esine geçerek diz üstü oturur, arkasından küçük başağ a ve diğ er yâranlar da yaş sırasına göre otururlar. Merhabalaş madan sonra çavuş önce büyükbaşağ a'nın daha sonra da küçükbaşağ a'nın önlerindeki ş amdanlarda bulunan mumları yakar, mumlar yandığ ında artık yâran ocağı açılmış olur.

Yâran meclisinde kahve ikramı

Yaran meclisinin açılış ından sonra çavuş önce başağ a'ya, daha sonra da küçükbaşağ a'ya sıra ile kahve dağıtır. Kahve fincanını çavuş tan alanlar hemen içmezler, başağ a'ya bakarlar. başağ a fincanı nasıl tutmuş sa herkes aynı şekilde tutar, büyük başağ a, kahvesinden bir yudum aldıktan sonra, oturuş sırasına göre yâranlar ilk yudumlarını alırlar. Ondan sonra herkes kahvesini içer.

Çavuş kahveleri dağıttığı halde tepside birden fazla kahve fincanı kalmış sa o gün ocağ a gelmeyen yâran var demektir. Ocağ a gelmeyen yâran, mutlaka başağ a'dan

izin almıştır. Buna rağmen başağa, ocağa katılmayan yâranın meclis tarafından bilinmesi için çavuşa o fincanın hangi yâran'a ait olduğunu sorar.

Yâran meclisinde müzik ve oyunlar

Kahveler içildikten sonra çavuş başağa'nın yanına giderek "başagam akşam havasına müsaade var mı" der. Küçük başağa da eda bile başını öne eğer, bu müsaade anlamındadır. Bunun üzerine yarandan ayrı ve kendilerine ait yerde oturan sazendeler akşam havasını çalarken yarandan 8-12 kişilik bir gurup hep bir ağızdan "Ah yine akşam oldu ezan sesi var" akşam havasını söylerler. Nakarat kısımlarında dizlerinin üzerinde sağa sola yaylanarak ellerini de ritmik olarak vurular. "Sohbette eskiden keman, ud, santur, gırnata, 12 telli bağlama, darbuka, def, zilli maşa, kaşık ve fincan çalınırdı."⁶

Akşam havası denilen türküler, yaklaşık bir saat kadar sürer. Akşam havasından sonra sazendelerin Çuhadaroğlu Peşrevi'ni vurması (çalması) ile ocağa misafir geleceği bütün yâranlar tarafından bilinir. Gelen misafir doğrudan içeri girmez, kapı önünde misafirler için hazırlanmış yerde belirli bir süre bekler, bu arada çavuş misafirin nasıl içeri girmesi gerektiğini, içerideki davranışını misafire öğretir. Sonra çavuş içeriye girerek "başagam misafirler geldi" diyerek seslenir. Misafirler salona girer. Orta yerde durup önce başağalara sonra yaranlara selam verir ve gösterilen yere oturur. Yerine oturan misafire önce Büyükbaşağa "merhaba" dedikten sonra sıra ile diğer yaranlar "merhaba" der.

Kahveler içilip fincanlar toplandıktan sonra küçükbaşağa'nın işareti ile sazendeler oyun havalarını çalmaya başlar ve yarandan çavuşun davet ettiği yâranlar ortaya çıkıp Çankırı'ya has oyunları oynarlar. Üç Mum, Kahve Yemen'den Gelir, Üç Ayak, Genç Osman, Yıldız, yâran meclislerinde çalınan oyun havalarından bir kaçıdır. Türküler eşliğinde oynanan oyunlar seyredilir. Misafirler arasında iyi oynayanlar varsa çavuş tarafından oyuna kaldırılır. Sesi güzel olanlara türkü söylettirilir. Eğlence faslı 1-2 saat sürer.

Artık oynayanlar ve sazendeler yorulduğundan çavuşun küçükağadan izin alması ile yavaş yavaş orta oyunları oynanmaya başlar. Orta oyunları, yâranın el ve dil becerilerinin ortaya çıktığı oyunlarıdır. Yâran meclisindeki orta oyunları hem güldürücü hem de düşündürücüdür. Orta oyununa başağalar hariç herkes sıra ile katılabilir. "Samut Oyunu", "Tavuk Hırsız", "Deveci Birol", "Yüzük Saklama", "Yattı Kalktı", "Şildir Şip" oyunlardan birkaçıdır.

Oyun ve türküler faslı bittikten sonra misafire ikinci bir kahve daha verilir. Kahveyi içen misafir yemeğe kalmaz, müsaade isteyerek ocağı terk eder. Misafir eğer hürmet gösterilen bir zat ise saz takımı uğurlama sırasında "Cezayir Marşı"ni çalar. Çankırlı şair ve yazar sayın Tahsin Nahit Uğur 1932 yılında yazdığı "Çankırı Halk Edebiyatı" kitabında eski yâran sohbetlerinde misafirlere ikinci kez verilen kahveden söyle bahsetmektedir, "Bu kahvenin manası "kalk git"tir. Misafir biraz sonra kalkar gider. Gitmezse bir kahve daha verilir. Fakat bu ya telve kahvesi veya

⁶ Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı, Hacı Şeyhoğlu Hasan Üçok, 1932, Çankırı

küllü kahvedir. Arsız bir misafir onu da içer ve gene gitmezse, çavuş kunduralarını getirir, önüne koyar. Bu son iki hareket binde bir vaki olur”⁷ Şimdiki yaran meclislerinde misafir müsaade isteyip ayrılmadıkça yemeğe alıkonulur.

Yâran meclisinde yemek ikramı

Yâran meclisinde yemek gece yarısından sonra yenir. Türkü ve oyunlarla devam eden gece bir hayli ilerleyince küçükbaşğa , büyükbaşğa’ya: “ başğam yemek hazırdır” der. Sazlar susar. Odadakiler ellerini yıkar, sofrta bezleri Fatihâ olunarak serilir her birinin üzerine divan sinilerden sofrta kurulur. Bir sini etrafında yaklaşık 10-12 kişî oturabilir.

Yâran ocağı kurulurken, yemeklerin çeşidi ve özellikleri kararlaştırılır. Genelde yemekler çorba, etli güveç, etli ya da tavuklu pilav, hoşaf veya meyveden ibarettir. “Yemeğin yanında ayran veya şerbet bulunur.”⁸ Yâran meclisinde alkollü içki kesinlikle yasaktır.⁹ Her ocak yakan önceden kararlaştırılan çeşitte yemek yapar, eksiltme veya çeşit arttırmaya gidilmez. Yemekten sonra yemek duası yapılır ve peşinden kahve içilir.

Yâran meclisinde disiplin ve ceza verilmesi

Başğalar yâran meclisinin işleyişini sağlarlar. Yâranın bir "yolsuz" durumu görülünce, ihtar ve tembih ederler. Bu ihtarlara itaat etmek şart olup aksi taktirde ceza verilir.

Yemeğe başlamadan önce başğa, çavuşa ”Yolumuz, yolsuzumuz var mı?” der. Yolsuz olan varsa çavuş alenen söylemez, bir kaşığı yolsuzluk yapanın önüne diker. Bu hareketiyle o adamın yolsuzluğunu ifade etmek ister. Sonra yemek yenir. Herkes yerine oturur. Davacı, başğanın önüne diz çökerek davasını anlatır. Başğa, sonra maznunu (hakkında dava açılan kişî) çağırır, o da ağanın karşısında diz çöker kendini müdafaa (savunur) eder. Başğa her iki tarafın şahitlerini de dinleyerek haksız olana işlediği suçğa göre ceza verir. Bu ceza bazen ziyafet veya hamama götürme şeklinde olur.

Yâran meclisinde “arap verme” töreni

Yâran meclisi dağılmadan, gelecek haftanın ocağını yakacak (ikramda bulunacak) kişîye devri özel bir törenle yapılır bu törene “arap verme” denir.

Yâran meclislerinde, zilli maşa, def’in adı “arap”tır. Bunlar ocağın ortak malıdır. Ocak yakma sırası gelen bir hafta saklar. Ocağı yakacak kişîye “güveyi”, sırasını yapan kişîye de “sağdıç” adı verilir. Sohbet dağılmadan küçükbaşğa’nın alt tarafında güvey ve onun yanına da sağdıç oturur. Yarandan güzel seslilerle çalgıcılar ayağğa kalkarlar ve başğa’nın huzuruna gelirler. Özel makam ile “fakirin geldi divane” diye başlayan türküyü söylerler. Küçükbaşğanın huzuruna da gelerek

⁷ A.g.e s:29

⁸ A.g.e S.28

⁹ Uygur A.G.e. s.35, “Sohbet gecesi katiyen rakı içmezler, kız oynatmazlar, taşkınlık yapmazlar.”

“evlerinin önü şimşir” deyişini ve “arab”ı alacak kişinin mesleği ile ilgili dörtlükleri söylerler. Bu dörtlüklerden sonra arap (zilli maşa, def) teslim alanlara, onu iyi korumaları için “Arap seni beslesinler bal diye” başlayan türküyü söylerler. Böylece “arap verme” töreni tamamlanır. Bir dahaki yâran meclisinde buluşmak üzere yâranlar dağılır.

Yâran meclisinde son gece ve veda töreni

Yâranların kardeş muhabbeti ile 3-4 ay bir arada bulunduktan sonra ayrılmaları zor gelir, herkes hüzünlenir, bu sebeple ayrılık matem havası içinde gerçekleşir. Sohbetin son gecesi gece yemeğinde misafir kalmaz. Sadece yâran ve çalgıcılar kalır. O sırada herkes ayağa kalkar. Sazlar Cezayir Marşı'nı vurur. Bu marş Çankırı'da hüzün ve matem ifade eder. Marşı ayakta dinlerler. Cezayir Marşı'nın hüzünlü havasının uyandırdığı ve ayrılığın verdiği tesirle bazıları ağlamaya başlar. Bu sırada küçükbaşağa, büyükbaşağa'nın önüne çöker ve elini öper. Büyükbaşağa da onu alnından öperek kucaklaşırlar. Yâranlar ve çavuşa da sıra ile büyük ve küçükbaşağanın elini öper ve kucaklaşırlar. Başağa birer kahve ısmarlar. Sohbet esnasında geçirdikleri günleri anmakla, sağ olurlarsa gelecek sene yine bu şekilde sohbet edeceklerini ve şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra birbirleriyle kardeş gibi görüşmelerini ve birbirlerinden kırılanlar var ise haklarını helal etmelerini isterler. Bu nasihatlerden sonra, bir “Aşr-ı Şerif” okunur, "Fatih" okunduktan sonra, yâran meclisi son bulur.

Sıra gecesi ve yâran meclislerinin ortak noktaları

Yukarıda ayrıntılı şekilde anlatıldığı üzere “Urfa sıra gecesi” ve “Çankırı yâran meclisleri”nin yapılış amaçlarından, tarihi geçmişlerine, gecenin bölümlerinden, disiplin anlayışına kadar birçok konuda ortak özellikleri vardır. Bunları ana başlıklar halinde özetlersek;

1. Bu toplantılar: kökü çok eski Türk geleneğine dayanan, Ahilik müessesesinin düşünce ve kurallarının hakim olduğu gecelerdir
2. Bu toplantılar; yaşı birbirine yakın samimi arkadaşların bir araya gelerek oluşturduğu geleneksel toplantılardır.
3. Bu toplantılar, haftanın belli gecelerinde evlerde yapılır.
4. Bu toplantılarda; belirli kurallar vardır. Geceye katılanlar makam ve mevkileri ne olursa olsun, bu kurallara uymak zorundadır.
5. Bu toplantılarda; gecenin yönetimini üstlenen “başkan”, “başağa” gibi kişiler vardır. Bu kişilerin verdiği talimatlar geceye katılanlarca yerine getirilir.
6. Bu toplantılarda sohbet edilir, hikayeler, masallar, darb-ı meseller, kıssalar, fıkralar anlatılır, tekerlemeler söylenir.
7. Bu toplantılarda; ortaoyunu, “Yüzük Fincan ” ve “Tolaka” gibi geleneksel oyunlar oynanır

8. Bu toplantılarda; geleneksel müzik belirli makam ve usullere uygun olarak icra edilir. Bu gecelerde müzik kültürü gelişir, yeni eserler ve okuyucular ortaya çıkar.
9. Bu toplantılarda; önceden belirlenen çeşitte mahalli yemek, tatlı ve içecekler ikram edilir. Eşitliği bozacak şekilde eksik veya fazla yapılması ceza sebebidir.
10. Bu toplantılarda; alkollü içki içilmez, kadın oynatılmaz, taşkınlık yapılmaz.
11. Bu gecelerde; örf adet ve gelenekler, konuşma âdâbı ve müzik eğitimi usta-çırak geleneği içinde öğrenilir.
12. Bu toplantılarda; herkes birbirinden razı ve emin olmalıdır. Şikâyeti olan olursa mahkeme kurulur ve kusurlu bulunana cezası verilir.

Sıra gecesi ve Yaran meclislerinin kültür hayatındaki yeri

Şanlıurfa’da yüzyıllardan beri yaşanan ve günümüzde de yaygın olarak sürdürülen “sıra geceleri” ve Çankırı’daki “yaran meclisleri”nin kültür hayatındaki yerini şu başlıklarla özetleyebiliriz;

1. Bu geceler sayesinde insanlar birbirleriyle tanışır, konuşur, arkadaşlıklar, dostluklar oluşur. Birliğin, beraberliğin, tohumu bu gecelerde atılır, yıllarca süren gecelerde bu tohum büyür ve ulu bir çınar olur.
2. 2- Bu geceye katılanlar, birlikte oturup kalkmayı, gelenek ve göreneklerini, âdâb-ı muaşeret kurallarını, dini vecibelerini, konuşmanın âdâbını, büyüğüne saygıyı, kurallara uymayı öğrenir.
3. Bu gecelerdeki nezih sohbetlerde tarih, şiir, edebiyat, hikâye, masal, menkıbe kıssa ve fıkralar dinler, ortaoyunu, geleneksel oyunları öğrenir, memleket meseleleri konuşulur, bu yönüyle bu geceler milli kültürümüzün yaşatan, eğiten, öğreten bir “halk mektebi” dir.
4. Bu geceler sayesinde acı ve mutluklar paylaşılır. Geceye katılanlar herhangi bir hastalık veya ölüm olayında arkadaşının yanında olur acısını paylaşır, Yine arkadaşlarının düğün, sünnet vb. mutlu gününde yanında olur, mutluluğunu paylaşırlar.
5. Bu geceler sevgi, barış ve hoşgörü ortamıdır. Herkes birbirinden razı ve emindir. Arkadaşlar arasında kırgınlıklar, dargınlıklar olursa bu gecelerde giderilir. Haksız olanlar yargılanır ve gerekli ceza verilir.
6. Bu gecelere katılan misafirlerle tanışılır, değişik fikirlerden istifade edilir, herkesin çevresi genişler. Bu tanışmaların sosyal hayatta istifadesi görülür.
7. Müziğe yeni başlayanlar, bu gecelerde ustaları dinleyerek müzik bilgisini alır ve usta-çırak geleneği içinde makamları öğrenir. Bu gecelerde türkü, uzun hava, şarkı, makam, usulü öğrenir. Bu gecelerde müzik kültürü gelişir, yeni eserler

ve okuyucular ortaya çıkar. Gençler ilk müzik terbiyesini burada alır. Bu yönüyle bu tür geceler birer "halk konservatuarı" dır.

8. Günümüzde insanlar amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir araya gelerek, cemiyet, dernek, kulüp, vakıf, oda, sendika gibi çeşitli müesseseler kurmaktadır. Bu geleneksel toplantılar sosyal, kültürel ve ekonomik birçok fonksiyonu birlikte üslenen toplantılardır. Bu toplantılar; yüzyıllardır, bir araya gelme, istişare etme, kararlar alma ve uygulama, ortak üretme, dayanışma, yardımlaşma, aidiyet duygusu kazanma gibi halkın birçok ihtiyacını karşılar.

Sonuç :

Aralarında yüzlerce kilometre mesafe de olsa Urfa'daki sıra gecesi ile Çankırı'daki yâran meclisleri arasında birçok benzerlikler vardır.

“Sıra gecesi” ve “yâran meclisi”ni, amaçları, yapılış şekilleri ve fonksiyonları bakımından Türk ve İslam kültüründe var olan, bilgi ve bazı değerleri paylaşmak adına zaman zaman “bir araya gelmek” şeklindeki geleneğin devamıdır.

Bu gelenek Orta Asya'dan başlayıp, Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı ile süren ve günümüze gelen bir gelenektir. Türklerin; Anadolu'ya gelişleri ve şehir hayatına geçişleriyle esnaf arasında 13. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar gelen Ahilik teşkilatı ile de müesseseleşmiştir.

Ahiler arasındaki kardeşlik, birlik, beraberlik, dostluk, yardımlaşma, sevgi, saygı, misafir ağırlama, musiki ve oyun gibi unsurlar, zaman içinde haftanın belli bir gecesinde bir araya gelmek şeklinde, “sıra geceleri” ve “ yâran meclisi” olarak şekillenip, müesseseleşerek günümüze kadar gelmiştir.

Urfa'da “sıra gecesi”, Çankırı'da “yâran meclisi” adıyla yapılan bu toplantılar, Elazığ'da “kürsübaşı”, Afyon'da “gezek” ; Adıyaman'da “harfene” adıyla yapılmaktadır. Anadolu'nun çeşitli illerinde değişik isimlerle yapılan bu tür toplantıların kaynağı birdir. Milli kültürümüzü oluşturan bu geleneğimizin amacı; birlik, beraberlik, yardımlaşmadır. İsimler farklı olsa da amaçlar birdir.

Medeniliğin, işgal, talan, sömürü olarak algılandığı dünyamızda; insanların, aç yatan komşusundan haberdar olmadığı; kardeşin kardeşi, evladın babasını sormadığı; büyüğün, küçüğe sevgisinin; küçüğün, büyüğe saygısının kalmadığı; alime, usta'ya hürmetin olmadığı; üç kuruşluk menfaat için insanların biri birini ezdiği, üzdüğü; acıma hissinin, merhametin, insani duyguların köreldiği; gerçek dostlukların yerini, menfaat arkadaşlıklarının aldığı günümüzde; Milli kültürün yozlaştırıldığı, horlandığı, dışlandığı, yerine yabancı kültürün dayatıldığı; önemsiz bir mesele olarak görüldüğü için kültürümüze, genel bütçeden sadece binde üç pay ayrılan ülkemizde, “sıra gecesi”, “yâran sohbeti” gibi sevgi, kardeşlik, birlik, beraberlik, yardımlaşma, sohbet, muhabbet, kültür, sanat ve musiki gecelerine çok daha ihtiyacımız vardır. Sıra geceleri ve yaran meclisleri; aşıkların saz'a geldiği, çırakların diz'e geldiği, ustaların söz'e geldiği, ariflerin öz'e geldiği, yüreklerin yanıp köz'e geldiği, gönül güzelliklerinin göz'e geldiği, gecelerdir.

Bu geceler; ses, saz, söz üstüne sohbettir, şiiirdir, edebiyattır, musikidir, muhabbettir. Bu nedenle sıra gecelerinin, yâran meclislerinin yaşaması, yaşatılması gerekir.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

Afyon Gezekleri, **M.Agâh Bıyıkoğlu**, Anadolu'nun Kilidi Afyon, Afyon Valiliği Yayın No: 21, s. 428-430

Çankırı Halk edebiyatı, 1932, **Tahsin Nahit Uygur**, Okuyan Adam Yayınları, 2002, Ankara

Çankırı Yaran Sohbetleri, **Prof Dr. Mahmut Tezcan**, Kùltür Bakanlığı Yayınları, 1989, Ankara

Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kùltürü, **Orhan Özkan**, Kayıkçı Matbaacılık, 2002, Çankırı

Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı, **Hacı Şeyhoğlu Hasan Üçok**, 1932, Çankırı

Çankırı Halk Müziği, **Nail Tan Salih Turhan**, Çankırı Valiliği Yayınları, 1999, Ankara

Çankırı Valiliği Web sitesi, "Çankırı Sohbet Alemi" Makale, Kaynak Kişi: **Yaşar Ateşsoy**

Sıra Gecelerinde Muazzam Samimiyet, Sevgi Var, **Dr.Osman Bengisu ile Röportaj**, **Parmagap Dergisi**, Mart 2004, Yıl: 3, Sayı: 7, S. 4-9, Şanlıurfa

Ekranında Urfa Sıra Geceleri, **Halil Biner**, Makale, **Güneydoğu Gazetesi**, 8 Aralık 1989, Sayı: 3153, Şanlıurfa.

Etkileşim Gruplarına Benzerliği Açısından Sıra Gecesi, **Yrd.Doç. Dr. Medaim Yanık**, Makale, **Yeni Symposium Dergisi**, 42 (1) 2004.

Müziği, Sıra Geceleri ve Oyunlarıyla Urfa, **Abuzer Akbıyık**, Makale, **Uygarlıklar Kapısı Urfa**, **Yapı Kredi Kùltür Sanat Yayıncılık**, İstanbul 2002.

Sıra Gecelerinin Şanlıurfa Kùltür Hayatındaki Yeri, **Abuzer Akbıyık**, Makale, **Edessa Dergisi**, 1999, Sayı: 7

Sıra Gecesi, **Abuzer Akbıyık**, **Şanlıurfa Kùltür Sözlüğü**, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2001.

Sıra Gecesi Geleneği, **Abuzer Akbıyık**, Makale, **Suyla Yeniden Doğan Kent Şanlıurfa**, **Garanti Leasing Yayınları**, İstanbul 2000.

Sıra Gecesinden Kürsü Başına, **Abuzer Akbıyık**, Makale, **Edessa Dergisi**, 2000, Sayı: 8

Sosyal Değişim Sürecinde Çankırı Yaren Sohbetleri, **Mahmut Tezcan**, **Kùltür Bakanlığı Yayınları**, Ankara 1989.

Şanlıurfa Folklorunda Sıra Gecesi, **Abuzer Akbıyık**, Makale, **İş Bankası Kùltür ve Sanat Dergisi**, Sayı: 4, Ankara 1992.

Şanlıurfa Folklorunda Sıra Gecesi, **A.Akbıyık**, Makale, **Türk Halk Kùltüründen Derlemeler-1998**, **Kùltür Bakanlığı Yayınları**, Ankara 2001.

Şanlıurfa'da Gelenekler, **A.Akbıyık-S.Kürkçüoğlu**, Makale, Suyla Yeniden **Doğan Kent Şanlıurfa, Garanti Leasing Yayınları, İstanbul 2000.**
Şanlıurfa'da Sıra Gecesi Geleneği, **Abuzer Akbıyık**, Makale, **Edessa Kùltür Dergisi, Sayı: 6,1999.**
Şanlıurfa'da Sıra Gecesi Geleneği, **Abuzer Akbıyık**, Broşür, **ŞURKAV Kùltür Yayınları, Şanlıurfa 2001.**
Şanlıurfa'da Sıra Gecesi Geleneği, **Abuzer Akbıyık**, Makale, **Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2002.**
Şanlıurfa'da Sıra Geceleri, **Halit Karatay**, Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakùltesi Orta Öğretim Sosyal Alanlar Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara 1999.**

YÂRANDA YEMEK KÜLTÜRÜ VE SOFRA ÂDÂBI

Aydın DEMİRÖZ*

Çankırı'daki her şeyde yâranın etkisi vardır. Çankırı ve Çankırlılar için yâran bir yaşam biçimidir. Yâranla Çankırı özdeştir. Çankırı'da bebekler, yâranla doğar, yâranla büyür ve yâranla ölür. Bugün için bu geleneğin folklorik kısmı ön plana çıkmış gibi gözükse de temelde Çankırı insanı yârani yaşar ve yaşatır.

Yâran meclislerinde sofrâ âdâbı da kendine has özellikler taşır. Oyunlar, türküler, bilmece ve manilerle devam eden sohbetin sonuna doğru küçükbaşaya büyükbaşaya, “Yemek hazır başağam” der. Küçükbaşanın bu duyurusundan sonra sâzendeler müziği keser. Biri çavuş, diğeri ocak sahiplerinden biri olmak üzere iki kişi, omuzlarında havlu, sol ellerinde ibrik (ıbrık), sağ ellerinde leğenlerle içeri girerler. Leğenlerin üzerinde birer kalıp sabun bulunur. Biri büyükbaşaya, diğeri küçükbaşaya giderek ellerini yıkamalarını sağlarlar. Daha sonra sıra ile yârenler ve misafirler ellerini yıkarlar. Eller yıkandıktan sonra iki kişi ellerinde sofrâ bezleriyle içeri girer. Biri meydanda, diğeri şahnişinde ayakta dikilir. Meydanda duran, “Gelmiş geçmiş yârenlerin ruhu için Fatiha” der. Fatihalar okunduktan sonra sofrâ bezleri serilir. Kişi sayısına göre sofrâ kurulur. Günümüzde yapılan yâranlar da sohbet odalarının geniş olması nedeniyle 5-6 sofrâ kurulabiliyor. Yalnız 100 yıl öncesine dayanan yâran ocaklarında, sohbet yapılan odanın durumu nedeniyle bu kadar çok sofrâ kurulma imkanı olmuyordu.

Sofra bezlerinin ortasına konulan sinilere kişi sayısına göre çatal, kaşık ve yeteri miktarda ekmek konur. Siniler büyük olduğundan bir sofraya 10-12 kişi oturabilir. Çorba tasları sinilerin üzerine konduktan sonra, küçükbaşaya büyükbaşaya, “Buyurun” der. Büyükbaşaya yerinden kalkınca herkes ayağa kalkar. Büyükbaşaya ortadaki sofraya oturur. Küçükbaşaya ve reiste ayrı ayrı diğersofralara, yârenler ve misafirlerde yaş, kıdem ve mevkilerine göre sofralardaki yerlerini alırlar.¹ Çavuş büyükbaşanın sofrasına oturur.² Çalgıcılar da sofralardaki yerlerini alırlar. Ocak sahipleri sofraya oturmaz, hizmet ederler. Herkes oturduktan sonra yine küçükbaşaya büyükbaşaya, “Buyurun başağam” der.

Büyükbaşaya kaşığı eline alınca sırayla küçükbaşaya, reis ve yârenlerde kaşıkları alırlar. Büyükbaşaya besmele ile kaşığı çorbaya uzatır ve içer. Sonra sırayla küçükbaşaya, reis, yârenler ve misafirler kaşıklarını çorba tasına uzatıp içerler. Bu davranış üç kez tekrarlanır. Hata yapan yâren diğersofra arkadaşından, “Merhaba

* Araştırmacı-Yazar/Çankırı

¹ Günümüzde büyükbaşaya herhangi bir sofraya oturur. Bu sofrâ genelde büyükbaşanın oturduğu makamın hemen önüne kurulan sofrâ olur. Küçükbaşaya ve reisin ayrı ayrı sofralara oturmasına özellikle dikkat edilir. Geçmiş uygulamalarda ayrıca şahnişindeki sofraya küçükbaşaya oturur.

² Günümüzde çavuşta ocak sahipleri gibi yemeğe oturmaz, hizmet eder. Genelde büyükbaşanın sofrasına bakar. Yemek bittikçe haber verir.

yâren ağa” şeklinde uyarılır. Hata yapan yârenin cezası ya o anda, ya da gece bittikten sonra kurulan mahkeme de verilir. Ceza durumu kararlaştırıldıktan sonra yemeğe devam edilir. Çorba bittikten sonra sıra ile taslar alınır ve yine sıra ile pilavlar konur. Büyükbaşağa kaşığı eline alarak bekler ve çavuşa, "Yollu yolsuz var mı?" diye sorar. Yani o hafta içinde suç işleyen, sohbetin adabına uymayan yâren olup olmadığını sorar. Çavuş büyükbaşağanın sorusuna karşılık suç işleyen yârenin pilav tabağının önüne, pilav içine kaşığı diker ve ismini söyler. Suç işleyen yâren sayısı birden fazla ise isimleri yüksek sesle açıklanır. Yemekte misafir olduğu zaman bu yola başvurulmaz. Eğer suç işleyen yâren yok ise çavuş, "Adalettir başağam" der. Bu sözden sonra büyükbaşağa pilava kaşığı uzatır ve yemeğe başlar. Pilavdan sonra helva gelir.³ Yemek bittikten sonra dua yapılır. Sıra ile önce büyükbaşağa, sonra küçükbaşağa, reis ve yârenler sofradan kalkar. Büyükbaşağanın oturuşu gibi eski yerlerine otururlar. Yemekten sonra kahve içilir. Yemeği hazmetmek için yattı-kalktı oyunu oynanır.⁴

YEMEK DUASI : Yâran ocağının yemek duası şöyledir : Bismi Şah Allah. Allah. Bu gitti ganisi gele. Hak Muhammed Ali berakâtını vere. Yiyip yedirenlere, pişirip kotaranlara, nur-ı iman ve aşk-ı şevk ola. Gittiği yerlerde gam ve gussa görmeye. Hizmet sahipleri hizmetlerinden şefaât bula. Lokman hakkına, Evliya keremine, cömertler cemine, gerçek erenler demine Allah eyvallah bu dost, bizden evvel yâren yiyen ağalarımızın ruhları için, cümle misafirlerimizin geçmişlerinin ruhları için, Allah rızası için El-Fatiha.⁵

YÂRANDA YEMEK: Yâran meclislerinde yemek gece yarısına veya sabaha doğru yenir.⁶ Yârenler ikişerli gruplar halinde ocak yakarlar. Yârenlerin ocak yaktıkları gece de ikram edecekleri yemeklerin listesi önceden hazırlanır. Tüm yârenler o sezonda yakılan ocaklarda aynı yemeği yapmak zorundadırlar.⁷ Hatta yemek içine konacak malzemeler bile belirlenir. Amaç yârenler arasında ikram konusunda yaşanabilecek olası bir rekabeti ve yârenlerin mağdur olmasını önlemektir. Yârenlerin yaktıkları ocaklarda ikram edilen yemekler takım yemeği içinde yer alan yayla çorbası, göveç, pilav, baklava, bamya, hoşaf veya ayrandan oluşabileceği gibi yayla çorbası, etli veya tavuklu pilav, baklava ve ayrandan oluşur. İlçe ve köylerde bugün yapılan yâren gecelerinde genelde kapalı kıymalı pide ve ayran ikram edilir.

³ Günümüz yâren ocaklarında tatlı yenmektedir. Bu da Çankırı baklavasıdır. Ayrıca helvadan sonra da meyvanın da yendiği çeşitli kaynaklarda açıklanmaktadır. Ancak bugün yâran yemeği içinde meyve pek yoktur.

⁴ Yattı-kalktı oyunu yemeği hazmetmek için takla atarak oynanan bir oyundur. Geçmiş yıllarda yemek sonrası takla atmanın tehlikeli olacağı düşüncesiyle otur-kalk oyunu oynanırdı. Bakınız: Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü, Orhan ÖZKAN, s. 70 Çankırı-2002

⁵ Bakınız: Orhan Özkan, age. S.70-71

⁶ Bakınız: Orhan Özkan age. s.67.

⁷ Çankırı'da sohbet toplantıları ve Yâren teşkilatı. Lisans bitirme tezi. Hazırlayan Ayhan Eskikalıcı. Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Temel Bilimler Bölümü. İzmir - 1998 s.83.

İlçe ve köylerde yapılan yâran gecelerinde başağalar da hemen hemen yâranlerin yaptığı ikramın aynısını yaparlar.

Merkezdeki yâranın başağa gecelerinde yapılan ikram farklı olur. Aslında başağa geceleri diğer gecelerden her yönüyle farklıdır. Özellikle büyükbaşağa gecesi o sezon yapılan yâran gecelerinin finalidir. Sohbetin yapıldığı odanın hazırlığından tutun da gün boyunca yapılan etkinliklere kadar herşey tam bir şölen havası içinde gerçekleşir. Tüm şehir büyükbaşağa gecesinde ocak yakan yârenlerle birlikte aynı coşku ve heyecanı yaşar. Herkes gecenin mükemmel olması için büyük çaba sarfeder. Gecenin organizasyonu çok büyük ve görkemli olur. Masraflar da o düzeyde yapılır. O nedenle Çankırı'daki yâran geleneğinde sadece başağa gecelerinde serbestlik vardır. Hatta tam serbestlik sadece büyükbaşağa gecesinde olur. Büyükbaşağa gecelerinde ikram edilen yemekler de farklıdır. Bu gece de takım yemeği tüm çeşitleriyle ikram edildiği gibi değişik yemekler de yapıldığı görülmüştür.⁸

Yâranda bir de ceza yemekleri vardır. Ceza yemekleri çarşamba geceleri yeni yetişen yârenlerin eğitimi sırasında tahsil edilir. Ceza yemekleri suçun durumuna göre değişir. Çankırı merkezdeki yâran meclislerinde 1900'lü yılların başında zaman zaman uygulanan en ilginç ceza yemeği birbiri içine konarak pişirilen kuzu, hindi, tavuk ve bildircindir. Büyükbaşağa ceza yemeğini açıklarken, "Kuzunun içine hindi, hindinin içine tavuk, tavuğun içine bildircin." der.⁹ Bazen de büyükbaşağa kuzu, hindi, tavuk ve bildircinin ayrı ayrı içli pilavla pişirilmesini ister. Birbiri içine konarak pişirilen kuzu, hindi, tavuk ve bildircin yâren için oldukça ağır bir cezadır. Çünkü yemeğin kıvamında pişmesi ve lezzetini ayarlamak çok zordur. Bir de bu tür yemekler başağa gecelerinde olur. Bu nedenle 1930'lu 1940'lı yıllarda büyükbaşağa gecelerinde ikram edilmek üzere kuzunun içine hindi, hindinin içine tavuk, tavuğun içine bildircin konarak veya kuzu, hindi, tavuk ve bildircin dolmaları ayrı ayrı yapılarak ikram edilmiştir.¹⁰ Günümüzde en yaygın olarak yapılan dolma döş, hindi ve tavuk dolmasıdır. Halen Çankırlı ailelerin birçoğu ayrı ayrı olmak üzere döş, hindi ve tavuk dolması yapmaktadırlar.

ÇANKIRI TAKIM YEMEĞİ: Çankırı'da tüm davet ve düğün yemeklerinde en meşhur ifade "Takım Yemeği" anlatımıdır. Çankırı'da takım yemeği bir de önemli konuklar geldiğinde yapılır. Günümüzde bu ikram, bakan, üst düzey bürokratlar ve yabancı konuklara yapılmaktadır. Ayrıca aileler takım yemeği geleneğinin

⁸ Kaynak kişi : Zeki Babadağ(73) Halk arasında Teksaz Zeki diye bilinir. Yıllarca Çankırı halk müziğine emek verdi. Gençlik ve olgunluk yıllarında elektrik işleri yaptı. Daha sonra çeşitli kamu kuruluşlarında çalıştı. Muzaffer Sarısözen'in ısrarı ile bir müddet Ankara radyosunda çalıştı. Daha sonra ailevi nedenlerle tekrar Çankırı'ya döndü. Halen avcılar ve atıcılar dernek başkanlığı yapmaktadır.

⁹ Kaynak kişi : Onur Yenice(60), esnaf. Halen Çankırı'da tv-radyo tamir bakım servisi ve radyo, tv, uydu anten satış işi yapmaktadır.

¹⁰ Kaynak kişiler : Gülten Karakuş, Atilla Timurel, Teksaz Zeki (73) Atilla Timurel(60) Taksici. Gülten Karakuş(59) Ev hanımı.

kaybolmaması için kendi aralarında yaptıkları yemek davetlerinde sıkça bu yemeklerden ikram ederler. Çankırı takım yemeği 12 çeşitten oluşur.¹¹ Yalnız bu çeşitlerin neler olduğu yazılı kaynaklarda açıklanmamaktadır. Dr.Hamdi Uslu, annesi Zeliha Uslu, Mediha Uncuoğlu, Dudu Keyfli, Emine Gökçeoğlu ve diğer tarif aldığım kaynak kişiler, günümüzde yapılan takım yemeği içindeki çeşitleri şöyle açıkladılar. Çorba(yayla veya mantı), göveç veya bütün et, pilav, baklava, tavuk etli bol ekşili bamyaya, zeytinyağlı yaprak veya lahana dolması, gömme, yazın sebzelerden kışın patatesten salata, ayran-ekşi-hoşaf veya cacık, fasulye kavurması veya piyaz, biber dolması, sütü¹². Çankırı'da bugün takım yemeği içinde ikram edilenler yayla çorbası, göveç, pilav, baklava, bamyaya, salata, hoşaf veya ayrandır. Özellikle iftar sofralarının vazgeçilmez münüsü takım yemeğidir. Takım yemeğinde tüm çeşitler eksiksiz olmalıdır.¹³ Olmadığı takdirde bu kusur olarak kabul edilir.

ÇANKIRI GÖVECİNİN ÖZELLİĞİ : Çankırı gövecinin en büyük özelliği suyunun duru ve berrak olmasıdır. Et kuşbaşı şeklinde doğranır ve güveç (caba) içinde kendi suyu ile haşlanmaya/kavrulmaya bırakılır. (Göveç için kesinlikle kemiksiz lop et kullanılır.) Suyunu çeken etin içine baharat, domates, salça, soğan, sarımsak ve biber konarak kavrulur. (Sarımsak miktarı cabanın büyüklüğüne göre değişir. 15 kişilik bir cabaya 500-750 gram arasında sarımsak konur.) Etin kavrulması tamamlandıktan sonra kavruan malzeme cabanın tabanına düzgün bir şekilde serilir. Onun üzerine iri olarak doğranan patatesler serilir. Patatesin üzerine de teker veya iri olarak doğranan patlıcan serilir. En üstte domates ve biberler yerleştirilir. Yeteri miktarda sıcak su ilave edilerek cabanın ağzı alüminyum folyo ile kapatılarak fırına verilir. Göveç ağır ağır pişmesi gereken bir yemek olduğu için fırının harının en az olduğu yere konur. Burada yaklaşık 4 saat pişmeye bırakılır.

YAYLA ÇORBASI: Bir miktar yoğurt, 1 adet yumurta ve 1 kaşık un ile karıştırılır. Haşlanan pirinç yoğurtlu karışımın içine ilave edilir. Yayla çorbası başlangıcından bitimine kadar sürekli karıştırılır. Ocaktan inmesine yakın tuzu ilave edilir. Sosu için yağına bir tutam nane (isteğe bağlı) ,bir tatlı kaşığı biber salçası, bir çay kaşığı pul biber (isteğe bağlı) konup kavrulur. Pişen çorbanın üzerine sosu ilave edilir.

BAMYA YEMEĞİ: Bamyalar yarım limon yada bir miktar üzüm kuru ile haşlanır. Ayrı bir kaptay yağ, tavuğu, soğanı ve biber salçası iyice kavrulur.Haşlanan bamyalar iplerinden çıkarılıp, kavruan karışıma ilave edilir. Yemeğin suyu da konduktan sonra tekrar isteğe bağlı limon konur. Bamyaya yemeği pişirilirken çok karıştırılmamalıdır.

BAKLAVA : Yumurta, süt ve sıvıyağ bir kaptay karıştırılır. Üzerine un ilave edilerek yoğrulur. Kulak memesi yumuşaklığında bir hamur hazırlanır. Cevizden biraz büyük

¹¹ Hacı Şeyhoğlu Hasan Üçok. Çankırı Halkiyatı. c.1 s. 61.

¹² Dr.Hamdi Uslu ve annesi Zeliha Uslu, takım yemeği içinde tatlı denince akla baklavanın geldiğini, baklava haricinde ayrıca süttten yapılmış bir tatlının daha takım yemeği içinde bulunduğunu söylediler.

¹³ Kaynak kişiler : Tuğrul Sidar, Halim Hıdıplı, Nihat Akgün, Mehmet Sidar.

pazeler hazırlanarak oklava yardımıyla açılır. (Bir kap içinde un ve nişasta aynı oranda karıştırılarak açma esnasında kullanılır.) Açılan baklava hamuru yere serilir ve kurumaya bırakılır. Kuruyan hamurlar oklava ve büklegeç yardımıyla kırmadan/dökmeden alınarak altı önceden yağlanmış olan tepsinin içine konur. Baklava hamurunun her katı mutlak suretle yağlanır. 15 hamurda bir araya bol miktarda dövülmüş ceviz içi konur. Toplam 45 hamurdan oluşan baklavanın açma/döşeme işlemi tamamlandıktan sonra kesilir. Üzerine margarin/sıvı yağ kızdırılmış karışım dökülür ve fırına verilir. Baklavanın fırında pişme işlemi tamamlandıktan sonra fırından çıkarılarak biraz soğutulur. (Baklavanın ağır ateşte pişmesi uygundur) Üzerine kaynar olan şerbet dökülür.

EKMEK : Yâranda ekmek olarak bugün için bazlamaç yenmektedir. Geçmiş yıllarda fırınlarda pişirilen somunlar yâran sofralarının ekmeği olarak yenmekteydi.

SÜTLÜ : Sütten yapılan tatlılar. Muhallebi veya sütlaç türü tatlılar.

PİLAV : Pirinç kavruarak tereyağlı yapılır. Salma pilav yapılmaz.

ÜZÜM HOŞAFI : Çekirdeksiz kuru üzümünden yapılır. Nadiren kara kuru üzümünden hoşaf yapıldığı da olur. Üzüm yıkandıktan sonra bol sulu kaynamaya bırakılır. İçine damak tadına uygun olarak şeker katılır. Üzümler iyice şiştikten sonra kaynama işine son verilir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli husus, üzümlerin çok kaynatılmamasıdır. Kaynama sonucu üzümler dağılmamalıdır.

KIZILCIK EKŞİSİ/ EKŞİ : Kızılıcık büyük kazanlarda kaynatılarak tortusu çıkarılır. Bu tortu üzümlere çekirdekten ayrılır. Daha sonra büyük kaplara konarak hazırlanan bu ekşi ihtiyaç halinde kullanılmaya başlanır. Yemeklerde ikram sırasında koyu kıvamda hazırlanan kızılıcık ekşisinin içine damak tadına uygun olarak su ilave edilerek şurup haline getirilir. Gereğinde şurubun içine şeker de konabilir. Daha sonra bardaklarla ekşinin servisi yapılır.

BÜTÜN ET : Kuzunun sırt etinden olur. Sırt eti kemikle birlikte porsiyonlar şeklinde dairesel olarak parçalanır. Bir gün öncesinden soğan, sarımsak, yoğurt ve baharatla terbiyelenir. Etlar genişçe bir tepsi içine dizilir. Sabaha kadar terbiye malzemesiyle birlikte bekler. Pişirme esnasında ağır ateşte üstü başka bir tepsi ile kapatılarak pişirilir. Üzerine sıcak su ilave edilerek pişirme işlemi devam eder. Pişirme yaklaşık iki saati bulur. (Bütün et genelde maltızlarda pişirilir.)

YEMEK HAZIRLAMA DA KULLANILAN MALZEMELER

GÖVEÇ/GÜVEÇ/CABA : Toprakten yapılır. Ağız ve taban kısmı hemen hemen aynı genişliktedir. Yuvarlaktır. Yanları fazla yüksek olmaz. Çankırı mutfağının vazgeçilmez eşyaları arasında yer alır. Sadece göveç yapmak için kullanılır. Günümüzde et yemekleri de yapılmaktadır. Baklava yapmak için yaslağaç, büklegeç ve oklava kullanılır. Oklava ağaçtan yapılır. Baklava pazelerini açmak için

kullanılır. Büklegeç aslında saç üzerinde ekmek pişirmek için kullanılan ağaçtan yapılan dar, geniş ve uzun bir mutfak gerecidir. Baklava yapılırken açılıp kurutulan baklava pazelerini oklava ile birlikte tepsiye taşımak için kullanılır. Bazı yerlerde büklegeç yerine çift oklava da kullanıldığı olur. Yaslağaç, üzerinde baklava pazelerinin açıldığı yassı genişçe bir tabladır.

Sofraya çorba ikramı yapılırken, çorbaların konulduğu kaplar bakırdır. Tepsi, su bardakları ve hoşaf tasları da bakırdır. Yemek yemek için kullanılan kaşıklar tahtadır. Yemekler odun ateşinde pişirilir. Bütün et maltız/mantız denilen ocaklarda pişirilir.

MALTIZ : Metal yapılıdır. İç kısmı tuğla döşelidir. Maltızda meşe kömürü kor haline getirilir. Pişirme için kullanılır.¹⁴

KAYNAKÇA

- Ahmet Kıymaz, Çankırı yöresi Yâran kültürü, Yaprak yayınları, Ankara-1996
- Prof.Dr.Mahmut Tezcan, Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yâran Sohbetleri Kültürel Antropolojik Yaklaşım, Kültür Bakanlığı, Ankara-1989
- Ayhan Eskikalıcı, Çankırı'da Sohbet Toplantıları ve Yaren Teşkilatı, Lisans bitirme tezi, Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Temel Bilimler Bölümü, İzmir-1998
- Orhan Özkan, Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü, Yâran Kültürünü Yaşatma Derneği yayını, 2002-Çankırı
- Gelenek ve görenekleriyle Şabanözü Bakırlı Köyü, Bakırlı Köyü Kültür ve Yardımlaşma Derneği 1994-Ankara
- Cumhuriyetten Günümüze Yapraklı, Yapraklı Kaymakamlığı yayını, 1996-Çankırı
- Ömer Türkoğlu, 1999 Çankırı İl Yıllığı, Çankırı Valiliği yayını

¹⁴ Yaran da yemek yeme adabı ile ilgili bilgileri birçok kaynakta bulmak mümkündür. Yukarıda belirtilen kaynak kişilerin dışında şu kaynaklardan da yararlanılmıştır:

YÂRAN ADABI-HİYERARŞİ VE DİSİPLİNİ

Orhan ÖZKAN*

Esnaf Lonca teşkilatı olan Çankırı yaran meclislerinde en önde gelen özellik bence disiplindir. Disiplinin özü hiyerarşi düzenine bağlıdır.

Esnaf lonca teşkilatı yani yaran meclisi Ahilik anlayışının değişik bir versiyonu olarak karşımıza çıkar. Ahi birliklerinin nerede ve ne zaman kurulduğunun kesin tarihi belli olmamakla beraber bazı araştırmalara göre VIII. Bazılarına göre ise XI. ve XII. Yüzyılda kurulduğu sanılmaktadır. Her kurum gibi Ahi birlikleri de belli ihtiyaçları karşılama amacı güder. O zamanlarda Anadolu'daki şehirlerde ticaret-el sanatları özellikle Bizans'ın geliştirdiği loncalara bağlı kişi ve milletlerin tekelinde idi. Asya'dan gelen Türk sanatkar ve tüccarlar o yerli esnafla yarışabilmeleri ya da orada tutunabilmeleri ancak kendi aralarında bir teşkilat kurarak dayanışmalarıyla mümkün olabilirdi. İşte Anadolu'da Ahilik bu şartların sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve köklü değişikliklerin olduğu dönemde birbirlerine karşı çatışmacı tavır alan grupları uzlaştırmak, zayıflayan aşiret bağlarının yerine yerleşik toplum tarzına uygun koruyucu değerler meydana getirebilmek, Bizanslılar karşı Müslüman-Türk menfaatlerini korumak ve toplum huzurunun sağlanmasına yardımcı olmak amacıdadır.

Ahiliğe İslam inancıyla Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşünce sistemi de diyebiliriz. Bu sistemde insan sistemin tam ortasındadır. Her şey onun dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmek için düzenlenmiştir. Hiçbir şeye de Eşref-i Mahlukat kabul edilen insandan daha fazla değer verilmez.

Ahiliğin 12 açık 12 kapalı düsturu vardır. Türk milleti bunu “Eline,beline,diline hakim ol” diye özetleyip halâ kullanmaktadır.

El-bel-dilin kapalı oluşu hem Ahi yani yaran hem de Bektaşilerde vardır. Ancak Bektaşiler her şeyi halk ve haktan bilir ve kadere bağlanır. Ahilerde ise başarı kaderden çok kendi iradelerinden beklenir. Bunun içindir ki genç yâranları yetiştirmede bir taraftan esnaf teşkilatı ile gündüz diğer taraftan da sohbet yani yâran meclisleri ile gece denetler-eğitir-kontrol eder. Kendine mensup üyeleri böyle gece-gündüz kontrol etmiş dünyada hiçbir teşkilat-kuruluş-tarikat yoktur. Ayrıca Ahinin büyüklüğünü gösteren sanatındaki işçiliktir. Bu yüzden Ahi kabiliyetine uyan en iyi becerebildiği-öğrendiği işle meşgul olmalıdır. Sanatını da geleneksel pirlilerinden öğrenmeli, kendi ustasına, büyüklerine içten bağlanarak onlardan örnek almalıdır. Ahi bilgi sahibi olmalı, bilginleri sevmeli bey ve uluların kapısına gitmemeli, aksine Padişah bile onun ayağına gelmelidir. Ahilik bir ağaçtır doğruluk yerinden biter yapraklarını terbiyedir, kökü Allah'ı tek bilmektir. İşte bu terbiyeyi sağlamak için esnaf lonca teşkilatını Ahi-baba vekili (Yaranda büyük baş ağadır) Esnaf kahyası

* Anadolu Ticaret Meslek Lisesi Din Kültür ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni/ Çankırı,

(Küçük baş ağa) yiğit başları (reis ve usta yaranlar) sık sık denetime çıkarlar esnafı gezerler işlerin temizlik ve sağlamlığını kontrol ederler.

Ayakkabıcıları gezerken beğenmediği pabucu dama atar, eksik tartanı alem-i ibret için çarşı Pazar gezdirir, ekşi pekmez satanın pekmezini kafasına döker, süte su katan sütçüyü kuyuya basar ki bütün bu davranışlar bize belki ağır gibi gelse de o tarihlerde Bizans kökenli esnaf ile rekabet edebilmenin en güzel yolunun temiz-hilesiz-ucuz mal üretmekten başka olmadığını da değerlendirmemizin gerektiğini bilmek lâzım. Ayrıca Ahilikte ve dolayısıyla yaranda (esnaf lonca teşkilatında) mal-servet ve sadece kazanç için çalışmak hiçbir zaman kendi başına anlam taşımaz. Bunlar ancak kendinden üstün bir gayenin gerçekleşmesine vasıta oldukları takdirde değer ifade eder. Ama para kazanmak için çalışmak Ahilik düşüncesine terstir. Çünkü Ahi parayı yüce değerlere ulaşmada vasıta olarak görür, şayet vasıta olan para gaye haline gelirse gaye olan ahlaki değerler de vasıta haline gelir ki bu çok ahlaksız dünya görüşünün temeli olur. İşte bu düşünceden dolayıdır ki esnaf sabah sifтах etmeyen komşusuna ikinci müşterisini kibar bir lisanla göndermiştir.

Esnafta dürüstlük esastır. Her esnaf grubu yılın Muharrem aylarında aralarından seçtikleri ve yine aralarında çıkabilecek anlaşmazlıklara çözüm getiren yiğit başlarının görevlerinden biride esnafa gelen malları depo edip herkesin durumuna göre dağıtmaktır. (Mesela demirci esnafının topluca aldığı kömürü ki kok kömürüdür. Körüklü ocaklarda kullanılır. Yiğitbaşı esnafın iş yapma kapasitesine göre bu kömürü dağıtır). Herhangi bir münakaşada haksız olan tarafı **Yolsuz** olarak ilan eder esnaf bu işe **Erkan** der. Yani bir tür mahkeme kararı gibi. Şayet erkanı yanlışsa ya da suçlu delil göstererek itiraz ederse bu defa davaya esnaf kahyası (Küçük başağa) bakar o da çözemez ise Ahi baba vekili (Büyük başağa) karar verir ki kesindir. Karara itiraz edilmez, karar bozulmaz. Ama şunu da iyi bilmek lâzım baş ağalar asla yaranın aleyhine hele hele haksız yere karar vermezler.

Ahi baba vekili şehrin esnaf büyüğü aynı zamanda Kırşehir'de ki Ahi baba postnişininden onaylı aleminin altında koyun yünlerinden yapılmış bir tuğ ve iki yıldız ile mavi zemin üzerine işlenmiş kelime-i tevhitte oluşan sakala benzediğinden sakallı sancak da denen sancağı vardır. Toplantıların yapıldığı (32 yiğitbaşı katılır) sancağın durduğu camii Çankırı da demirciler arastasının yanındaki şimdilerde yıkılmış Kaymak Paşa camii imiş. Demek ki şöyle özetleyecek olursak esnafın yiğitbaşısı, esnaf kahyası, Ahi baba vekili ve danışma toplantıları bizlere Selçuklu ve Osmanlı devlet yönetimini hatırlatıyor. Problemlerin çözümünde yiğitbaşı, olmazsa esnaf kahyası, o da olmazsa Ahi baba vekilinin devreye girmesi bütün bu kişilerin de seçilmiş olmaları esnaf arasında demokratik-hiyerarşik bir düzen olduğunu, herkesin hakkına dürüstçe razı olması gerektiğini, kimsenin kimseyi kırmadan yalansız-hilesiz-rüşvetsiz birbirlerini uyarmalarını göstermektedir. Bu sebeple ki çok uzun yıllar şehrimizde huzurlu ve güvenli bir hayat gerçekleştirebilmiştir.

Çankırlı bütün bu güzellikleri gecelerinde yâran meclislerinde yaşamış ve yaşatmıştır. Gündüz iş yerini (Mesela demirciler arastasında sabah erken saatte bir

çırağın ocak yak nidası ile işe başlayıp ocak kapat sözü ile körüklü ocağı söndürür.) dükkanını kapatan Çankırılı esnaf Büyük camii olarak tanınan Kanuni Sultan Süleyman Camii Karşısındaki havuzlu kahvede oturur. Müzik dinler oyuncuları seyrederek evine giderdi. Eğer cumartesi günü ise ev yerine önceden belirlenen ve Çankırı el sanatları ile süslü ot yastıklarıyla çevrilmiş geniş alanları sazendelerin oturabileceği şahniçili evlere gider. Önceden belirlenen ilk sekizi usta ikinci sekizi kalfa ve üçüncü sekizi de çıraklardan oluşan tarihte 24 oğuz boyunu temsil eden yaran meclisi oluşturulur. Meclis de 22 yaran 1 küçük başağa 1 büyük başağa vardır. Küçük başağa (Esnaf kahyasını) büyük başağa da (Ahi baba vekilini temsil eder). Tecrübeli bir yaran reis seçilir ki Yiğit başını temsil eder. Yaran meclisinde maddi durumu arkadaşlarına ikram etmede daha zayıf olan biride çavuş olarak görev alır. Çavuş ortalık işlerinde ve hizmetten sorumludur. Ocak yakmaz yani yarana ikramda bulunmaz. Baş ağalara karşı sorumludur. Yaran evinin tertibi-düzeni yaranın ocak dışında yani çarşıda-sokakta-dükkanında yada çalıştığı iş yerinde en büyük takipçisidir.

Yaran ocağına önce küçük başağa gelir. Kontrol eder eksikleri çavuşa düzelttirir ve odanın en gösterişli süslenmiş diğer yerlerden daha yüksek olan köşesine oturur yaranların gelmesini bekler. Yaranlar ikişerli üçerli grup olarak oraya gelir. Ancak içeri giremezler. Çavuş içerden baş ağadan izin aldıktan sonra sıra ile girer selam verir önceden belirlenen yerlerine otururlar (İki başağa arasında usta yaranlar küçük baş ağanın yanına kalfalar büyük baş ağanın soluna da çıraklar U şeklinde oturur). Her yaran girdikçe ayağa kalkmak, baş ağanın oturduğu gibi onu taklit ederek oturmak söz almadan konuşmamak, ciddiyetini bozmamak önemli kurallardır. Yerine göre de kesinlikle kimseye hatta evde ailesine bile açıklayamayacağı gizli-sır olarak bilinen davranış şekli vardır.

Buradaki amaç ocağa girer girmez kişinin disipline edilmesi ile ilgilidir ki Çankırı'da bu özellik iyi bilindiğinden kızına talip olan delikanlıya kız babası damadı olacak erkeğin yâran meclisine katılıp o dostluğu, kardeşliği, yardımlaşmanın en güzelini tadıp tatmadığını, o terbiyeyi alıp almadığını sorarmış. Bunun için Çankırı da “Kız anadan öğrenir sofraya düzmeyi, oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi” sözü darbimesel bir hal almıştır. Şimdilerde ise damat olacak gencin maddi varlığı sorulmaktadır. Babaların, oğullarının yaran meclislerine kabul edilmeleri için yalvardıkları bile olmuştur.

Yâran odasına girerken sazendeler ki (saz-zilli maşa-def-keman-cümbüş) Çuhacı yada Çuhadaroğlu Peşrevini çalarlar. Bu peşrev çalındığında mutlaka ocağa , ya yâran yada misafir girecektir. Bunun için sözle hatırlatmaya gerek yoktur. Çıkışta; misafir olsun ocağın dağılması (Sabah ezanı vakti) olsun Cezayir Marşı ile çıkılacağı bilinir. Bu disiplin ocak içinde daha titiz davranılmasının gereğidir. Her iki yâran bir ocak yakar yani 24 kişiye ikramda bulunur, ikram da belirlidir. Buna Çankırı'da sıra yemeği denir. (Çorba-güveç-pilav-hoşaf-tatlı) Ancak baş ağalar birer gece ocak yakarlar. Onlarda sınırlama yoktur. Yaranlar ocağa gelip tamam olduğunda büyük baş ağanın gelmesi beklenir. O da gelip yerine oturduğunda ki o zamana kadar

küçük başağaya tabi olan meclis artık büyük başağaya uymak zorundadır. Çavuş tarafından mumlar yakıldığında ocak açılmış demektir.

Çavuş tepsi ile 25 adet fincan kahve getirir. Önce büyük baş ağaya sonra küçük baş ağaya, reis, ustalar, kalfalar ve çıraklara sıra ile ikram eder. Başağa içmeden fincan nasıl tutuyorsa herkes öylece bekler tâki son yaran fincanını alıp çavuş ortaya tepsiyle oturduğunda büyük başağa bir yudum içer ve afiyet olsun başağa diyerek küçük baş ağaya seslenir, oda bir yudum içer reise seslenir. Sıra ile büyükler yanındakine afiyet olsun diyerek birer yudum içerler. Ondan sonraki yudumlar serbesttir. Bu arada kahveler soğursa da içmez-içemez, amaç yârındaki sabrı ölçmektir. Daha sonra oynanan akşam havasında baş ağalar iki diz üzerine oturur ki bu hal bazen 40-50 dakikayı geçer. Ayakları uyuşsa da kimse oturuş şeklini bozamaz. Çünkü ortada oynayan yaranlar iki dizi üzerinde oynamaktadır. Başağalar onların da yorulacağını ve ayaklarının uyuşacağını bildikleri için onlara saygı olsun diye bozulmazlar. Sonra sabaha kadar devam edecek olan mahalli oyunlar-orta oyunları-bilmeceler-yüzük saklamacalar da hep çavuş tarafından küçük baş ağadan izin alınarak belirli bir edep ile oynanır.

Buradaki amaç yârının özellikle çırakların el-dil becerilerini geliştirmektir (Dükkana gelen kadın-erkek, köylü-şehirli, zengin-fakir müşteriye en güzel şekilde konuşması ve davranması için). Misafire karşı son derece uyanık ve kibar olmak gereklidir. Ayrıca gecenin ilerleyen saatinde hem misafire hem de yârana yemek ikramı olmadan evvel ocak sahibi iki yârın ve çavuş ellerinde ibrik-leğen-sabun ve havlu, sıra ile baş ağadan başlayarak herkesin eline su döker yıkatır ve kurular. Hizmet sahipleri çok varlıklı yada büyük olabilir, fakir yada genç bir yârın veya misafire hizmet eder ki buradaki amaç ta böbürlenmeyi-kibirilenmeyi önlemektir. Yârını hoşgörü tevazu sahibi olmaya yönlendirmektir.

Çankırı ili, ilçeleri ve köylerinde de yârın adı altında çeşitli meclisler oluşmaktadır. Bu meclislere yârın değil sıra yeme denir. Çünkü köyde bulunan delikanlıların veya meclise katılacakların sayısını yirmi dörde indirmek geriye kalanları haliyle üzer. Bu sebeple sayıda bile uzlaşma sağlanamaz. Son yıllarda buralarda oynanan orta oyunlarının edep dışı olduğu hakkında şikayetler gelmektedir. Eline-beline-diline hakim olmayı şart koşan bir teşkilatta edep dışı davranışları kabul etmek mümkün değildir. Kanaatimce bu oyunlar ya dışardan girmiş yada baş ağalık, yâralık yapanların bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır.

Yemek yenilip de misafir ayrılınca sessiz ortamda çavuş ortaya kırmızı minderi çıkarır ki bu mahkemenin kuruluş saatini belirtir. İki başağa yan yana yanlarına reis mahkeme heyetini oluşturur. Mahkemede olanlar dışarıda anlatılmaz. Ancak şu da kesinlikle bilinmelidir ki Çankırı’da “dükkanı geç açma-dalgınlıkla selam vermeden geçme yada misafiri gelen yârının gidilmemesi gereken kahveye-toplantıya izinsiz katılmak küçük kusurlar” dışında hiçbir yârın meclisinde edep dışı suç işleme olmamıştır. Bunlar da cezalandırılır. Hiçbir yaran yalan söylemez-yalan yere şahitlik edemez. Başağalar da cezayı uygun bir şekilde verir. (Genellikle Çankırı işi yazma

çöreği-börek-hamam-arkadaşları tıraş ettirme yada yaranın tespit ettiği Çankırlı fakirlere belirtmeden yardım gibi.

Benim başağa olduğum yıllarda bir arkadaşımız İstanbul'dan gelen misafirleri ile şehir kulübüne gitmiş oturup eğlenirken çavuş içeri girmiş. Yâranda kimse kimseye ben seni şikayet edeceğim demez sadece merhaba yâran ağa der ki bu zaten kırmızı mindere oturacağım, senden davacıyım demektir. İşte çavuşu karşısında gören yâran daha çavuş merhaba demeden aceleyle merhaba çavuşum diyecek yere şaşırmış, **merhaba teyze oğlu** demiş. Bunu bana ocağa girmeden anlattılar. Ocağa girdik, sıra ile yâran gelip selam verip oturunca ben yeni gelenlere sıra ile merhaba yâran ağa diyorum, o da cevaben merhaba başağa, yanımdaki yâranlara da birer birer merhaba yâran ağa diyor. Ben bilerek o arkadaşına dönüp “Merhaba teyze oğlu” dedim, benden sonra her yâran merhaba teyze oğlu diye selamlaştı. Ocak bittiğinde “Baş ağam keşke cezayı daha çok alaydım da böyle selamlaşma olmasaydı sıkıntıdan eridim” dedi. Epeyce gülmüştük.

Çankırı'lı her hanımın evinde hamur teknesi, kendirik (teknenin üzerine örtülen örtü), eysiran (hamur kazınan demir), oklağaç (oklava), bikleğaç (pişen ekmeğin çevrildiği tahta araç), yaslağaç (hamur açılan tahta tabla), sacayak (altında ateş yanan üç ayaklı demir), sac (üzerinde ekmek pişen yuvarlak metal) bulunur. Her hanım lop lop hamuru (pıhtı), erişte, tatar böreği (Kayseri mantısından büyük boyutlu içi etli hamur), tatlı olarak un helvası ve özellikle Çankırı'ya has ballı helva (höşmerim) yapmayı çok iyi bilir.

Sonbaharda kekik yiyip tuz yalayan dolayısı ile eti lezzetli olan erkek keçi (erkek) belirli sayılarda kesilerek kıyması kavrulur kışlık kullanılır. Buna Çankırı'da etlik yapma denir. Kaburga kemikleri ince ince kırılır kurutulur buna da sızgıç denir. Tarhana çorbasına ve keşkek içlerine konur. Etlik kıyması, küpecik peyniri, soğan, kuru nane ve maydanozla yapılan iç, mahallelerde bulunan kara fırın denen odun fırınlarında kapalı kıymalı yaptırılır. Fırından çıkan kıymalının üstüne ve köşelerine eritilmiş kuyruk yağı yumuşak olsun diye şibi (küçük odun çubuğuna monte edilmiş bez parçası) ile sürülür. İkinci Cumhurbaşkanımız rahmetli İsmet İNÖNÜ Çankırı'ya geldiklerinde kapalı kıymalımız var mı? diye sormuştur.

Yaran güveçlerinin güzel oluşu hem etinin hem de topraktan yapılmış güveç-caba-güdülerde odun fırınlarında ateşten uzak yerlerde pişirildiğindedir. Ev baklavasının tatlıcı baklavalarından farkı, hanımlarca ince ince açılıp belirli bir süre kurutulduktan sonra tepsilere (sini) araya ceviz döşeyerek pişirmeye verilmesindedir. Çörek, börek, kıymalı cezalarında içecek olarak ayran yerine kızılcık ekşisi tercih edilir. Buna **Erkan** denir.

Yâranın cezaya tek cevabı “yolumla yoldayım” yani cezama razıyım demektir. Velhasıl Yâranda yetişen gençlere nasıl, nerede, ne kadar sabretmesi, nasıl davranması usta kalfa yada çırağına neyi emanet ettiyse emanete hıyanet etmeden dürüstçe, mertçe, sabırla emaneti bekletebilmeyi, zamanında yerine ulaştırmayı, işi ehline vermeyi, eşine, dostuna, komşusuna, milletine eli açık olarak ikram edebileceğinin en iyisini ikram etmeyi, hiçbir esnafın evrakının kara keseye

girmemesi öğretilir ki bu özellikler Ahilikte de temeldir. Bütün illerimizdeki insanlarımızın Dünya çapında misafirperver olarak tanınmasının özü de budur. Bizlere ne mutlu ki Çankırı yârânı olarak bunu asırlar boyu sergilemişiz. Yoksa büyük suç işleyen yârandan kovulur ki hamdolsun böyle davranan da Çankırı'da yoktur.

Çankırı yârân meclislerinde insanlığın ahlaki değerleri öğretilir, asla ters düşme olmaz, Yâranda maksat gülmek, eğlenmek olduğu kadar oyun anında gösterileri kapmak, anlam çıkarmak örnek alabilmektir. Meclise katılan gençlerin, ağabeylerinin söz ve oyunları ile yetişmeleri çırağı dürüst-çalışkan-başarılı bir kalfa yada usta olarak eğitebilmektir. Elbetteki bu bütün güzelliklerin temelinde disiplin ve hiyerarşi yatar. Selçuklu-Osmanlı-Cumhuriyet devri eğitim yuvalarında milletimizin göz bebeği geleceğinin garantisi ordumuzda da mutlak disiplin şarttır. Disiplinsiz hiçbir organizasyonun başarılı olamayacağını da dünyada bilmeyen yoktur.

İşte yukarda belirttiğim disiplin ve hiyerarşi anlayışı ile yetişen Çankırlı asırlarca mahkemelere başvurmadan kendi aralarında anlaşmazlıklarını çözdüklerini yazılı her kaynakta bulmak mümkündür. Bu güzel geleneğin nice yüzyıllar daha şehrimizde devam etmesi dileğiyle saygılar sunarım.

KAYNAKÇA

1. Hacı Şeyhoğlu Hasan (Halk Yolu Mecmuası)
2. Tayyip BAŞER (Dünkü ve Bugünkü Çankırı)
3. Ahmet Talat ONAY (Derlemeler)
4. Tahsin Nahit UYGUR (Halk Edebiyatı)
5. Bizzat Şahsımın Merkez İlçe, Yapraklı, Ilgaz Çerkeş ilçelerindeki yaptığım araştırmalar.

ÂHİLİK TEŞKİLATI VE YÂRAN MECLİSLERİ İLE İLİŞKİLERİ

Ahmet ABSARILIOĞLU*

Türk ulusu tarih alanına çıktığı bilindiğinden bu yana varlıklarını sürdürme konusunda en köklü ve en başta gelen ender uluslardandır En eski uluslardan Çin' e bile devlet kurmayı, tarımı ve hayvan yetiştirmeyi Türkler öğretmiştir.

Hangi çağda ve nerede olursa olsun Türk toplumu için en önemli konu o, toplumun sosyal ve ekonomik durumunun dini ve ahlaki kurallara uygun olması örf, adet ve gelenekleri ile birlikte yükseltilmesi olmuştur Bilim, edebiyat,ekonomi ve sosyal alanda her zaman önder olmuş ve çok değerli eserler bırakmışlardır

İslamiyetin kabulünden önce kurulmuş Asya Devletlerinden Hunların Avarların, Göktürk ve Uygurların Türk oldukları alfabe, takvim, uygarlık anıtları ve binlerce kilometrelik yeraltı su kanalları bıraktıkları gerçektir. Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı dönemlerinde ise etkisi büyük Sosyo-Ekonomik Kurumu Ahi Teşkilatlarını kurmuşlardır

Asya'dan çıkıp Anadolu' ya göç eden Türkler yepyeni bir ortama girdiler, göçer durumdan yerleşik düzene geçtiler. Din, dil, çevre, iklim ve kültür farklılıklarına rağmen kendilerini tanıtmak, kabul ettirmek durumunda idiler Bu yeni mekanlarında Rum ve Ermeniler esnafı kendi kurduktan esnaf teşkilatları ile tekelleşmiş durumda idiler. Bu şartlar altında esnaf ve sanatkarların birlik ve beraberliğini tesis etmek, standart ve kaliteli mal üretmek,varlıklarını devam ettirmek ve rekabet edebilmek için Esnaf Ahi Teşkilatını kurdular.

Ahilik, Türk örf, adet ve geleneklerini İslam ahlak ve fazileti ile bütünleştirerek, kaliteli üretim, hilesiz satış felsefesi üzerine kurulan bir esnaf teşkilatıdır. Bu teşkilata başka hiçbir tonlumda rastlamak mümkün değildir.

Tarihin her döneminde insanlık onur ve haysiyetini Türk örf, adet ve gelenekleri ile pekiştiren Türk ulusu İslam'ın ahlak ve faziletini de kattığı bu teşkilatta genel ahlak yapısını teşkil eden ö temel kuralı vardır j açık 3 kapalı diye tarif edilen bu kuralın açık olanları;Alın, kalp ve kapısıdır ki bunlarla anlatılanlar daima alın açık olsun, alçak gönüllü ve tevazın sahibi ol, gönlünde herkese yetecek kadar sevgin olsun, kin ve kibir kalbine girmesin, kendin muhtaç iken bile başkalarına ikram edecek kadar cömert ol istenilmiştir Kapalı olan kurallar ise: El, dil ve bel diye tarif edilir. Bununla anlatılanlar: haram yeme, haram içme, harama bakma, dedikodu ve gıybetten sakın, sır tutmasını bil. dünya malına tamah etme, emin ve güvenilir insan ol. büyüklerinden önce söze başlama, kimse hakkında kötülük düşünme ve kötülük yapma emirleri verilmiştir.

* Araştırmacı-Yazar ÇANKIRI

Bu teşkilatın ekonomik hayatım düzenleyen bir de orta sandıklar kurulmuştur Ahi Teşkilatının orta sandıkları gelirleri: Kira gelirleri, vakıf paraları, faizler, vasiyet, hibe giriş ücretleri ve bağışlardır. Giderleri ise: Onarım giderleri, vergiler, yoksul esnafa yardım, görevlilere aylık ve yıllıklardır. Faizden elde edilen gelirler mümkün mertebe yoksul halka ayni ve maddi olarak dağıtılmış.

Orta sandıklarında 6 adet kese bulunur ve renklerine göre içlerine evraklar konulmuş. Atlas keseye: sandığa ait her türlü yazışma evrakları, yeşil keseye: esnafa ait mülklerin tabu ve senetleri, örme keseye: sandığın nakit paraları, kırmızı keseye: faize verilen paraların senetleri, ak keseye: her türlü gider evrakları ile onaylanmış yıl hesapları, kara keseye ise: vaktinde tahsil edilememiş alacak senetleri konulmuş.

Bu teşkilat sadece esnafların dayanışması için kurulmamıştır Selçuklu ve Osmanlı döneminde sanat, ticaret ve ekonomi alanında 650 yıl topluma yön vermiş devlet idaresine ortak olmuş, topluma faydalı, üstün karakterli, dürüst insanlar yetiştirebilmek için gündüzleri sanat öğrettiği insanlara geceleri ata binmek, kılıç kullanmak dini ve ahlaki konularda bilgi vermiş, toplumun ihtiyaç duyduğu her alanda faydalı olabilecek bireyler yetiştiren yüce bir kurumdur Teşkilatın nedenli saygın olduğunu anlamak zor değil çünkü zamanın Osmanlı Hükümdarı Orhan Gazi ve oğlu I Murat Hüdavendigâr birer Ahidir. Daha nice büyükleri bu kuruma dahil olmayı kendilerine onur saymışlardır

Ahilik teşkilatının kurucusu olarak bilinen Ahi Evran ki. bu onun takma adıdır asıl adı Nasırüddin Mahmut Bin Ahmed'tir. 1171 - 1262 yıllarında yaşamış 1220 yılında Moğolların ülkesini istila etmesi sonucu Anadolu'ya gelmiş ilk olarak Kayseri'ye yerleşmiştir Mesleği Tehbağ (deri işlemeliliği) ıktır daha sonra Kırşehir'e yerleşen pir üstat burada Ahi Babalığa yükselmiştir. kabri halen bu şekildedir

Çankırıımız da bu teşkilatın kumcu ve ahi lideri Şeyh M.Mehdi-i Veli'dir. Çankırı da Anadolu Selçuklu Devletinin çöküş dönemlerinde yerel bir beylik bir Ahi Cumhuriyeti kurmuş 1272 yılına kadar yönetmiştir Çankırı'yı Kale dışında ilk mahalle olan karataş dan başlayarak kuran çarşı ve arastalar inşaa eden zattır. Kurduğu Ahi Beyliğın siyah deriden yazılı bir sancağı olduğu bilinmektedir Türbesi ve Külliyesinden artakalan Karataş mahallesinde kayalar üzerinde Türkmen tarzında bir yapıdadır

Hacı Şeyh Bahheddin de 14. yüz yılda Çankırı da yaşamış Ahi Türkmen Şeyhidir. Ahi Evran'ın hocası ve kayınpederi Sofi Evhadiddin Kirmani'nin soyundandır. Çarşıda sayısız dükkan yaptırarak esnaf ve sanatkara iş imkanı sağlamıştır. Bağlar bahçeler tarlalar Eldivan ilçesinde 6 köy ve çiftlik köyünün ünlü Kozdiken bağlarını vakfetmiştir. Hakkındaki kesin kaynak I J28 yılında yaptığı vakfın belgesidir. Kabri hala İlimiz Kurşane (kuşhane mevkiindedir).

LONCA TEŞKİLATLARININ KURULUŞU VE YÂRAN MECLİSLERİ İLE İLİŞKİSİ

Ahi teşkilatları 18. yüz yılda artan nüfus ve çoğalan meslek guruplarının ihtiyacına cevap verebilmek için loncateşkilatlarına dönüşmüştür

Bu teşkilat her meslek dalının kendi bünyesinde oluşturulan ve secimle iş başına gelen ve demokratik bir yönetim sergileyen bir heyet olmuştur. Heyet-i Ahi baba vekili. Esnaf kahyası. Yiğit başı ve mütevelliden oluşmuştur. Bu teşkilat esnaf ve sanatkarlar arasındaki birlik ve beraberliği tesis etmenin yanında ticaret ahlakına uygun çırak, kalfa ve usta yetiştiren icazet veren bir kurum olmuştur Her hangi bir sanata çırak olarak başlayan kişi kalfa ve usta olabilmek için hu heyetten icazet almış, törenle şet (kuşak) kuşanarak kademe yükselmiştir. Her törende ayrıca ziyafetler verilmiştir.

Kimse çıraklığını yapmadığı bir mesleğin ustası olamamıştır. Ahilik temel kuralları ve ticaret ahlakı aynen bu teşkilatta da muhafaza edilmiş, genel ahlaka uymayan esnaf ve sanatkarlar cezalandırılmıştır. Standartlara uygun mal üretmeyen, müşterisine iyi davranmayan esnaflara çeşitli cezalar verilmiş ancak suçların tekrerrü halinde meslekten men cezaları bile uygulanmıştır.

Günümüzde ise Ahilik ve lonca teşkilatlarının görevini memleketimizde yâran meclisleri üstlenmiştir. Yâran kelime itibarı ile kardeş, dost, arkadaş demektir. Mana olarak Türk örf, adet ve geleneklerinin İslam ahlak ve fazileti ile bütünleşerek sevgi, kardeşlik, birlik ve beraberlik içerisinde yaşatılan milli kültür mirasımız, ilim ve irfan yuvasıdır.

Yâran meclisleri 24 Oğuz boyunun temsil edildiği bir Büyük başağa bir küçük başağa ve 22 yarandan müteşekkildir. Çavuş yâranın hizmetlerini yerine getiren kişidir. Yâran değildir, fakat bu mecliste yârandan ayrı değerlendirilmez. Yâranın oturuş düzeni iki başağa arasında ustalar, küçük baş ağanın sağında oturanlar kalfalar. büyük baş ağanın solunda oturanlar çıraklar. Şahan içinde bilmen sazendenin oturduğu yerde de bundan sonraki yâranlarda çırak olacak yamaklar otururlar.

Büyük baş ağa Ahi baba vekilidir, küçük baş ağa esnaf kahyası, yâran reisi Yiğitbaşı, usta yaranlarda mütevellidir. Toplumun genel ahlak yapısına aykırı hareketlerin tümünün cezalandırıldığı bu meclislerde İslami ve genel ahlak kuralları ile ticaret ahlakına uyan toplumun her kademesinde görev alan saygın ve karakterli insan yetiştiren edep, ilim ve irfan okuludur Toplumumuzda o kadar saygın bir konumu vardır ki bir zamanlar evlenecek delikanlılara yaran

meclislerine katılıp katılmadığı sorulmuş. Çankırımıza ait bir de ata sözü vardır: “ Kız anadan öğrenir sofrayı düzmeyi, oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi ”diye.¹

Yöremiz folklorunda icra edildiği bu meclisler halen ilimizde ilk günkü gibi yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Son olarak yâran nasihati ile sözlerimi bitiriyor, hepinize saygılar sunuyorum.

YÂRAN NASİHATI

Eline, Diline, Beline Hâkim Ol.

Harama Bakma, Haram Yeme, Haram İçme.

Doğru, Sabırlı, Dayanıklı Ol.

Yalan Söyleme.

Büyüklerinden Önce Söze Başlama.

Kimseyi Kandırma.

Kanaatkâr Ol.

Dünya Malına Tamah Etme.

Yanlış Ölçme, Eksik Tartma.

Alın, Kalbin ve Kapın Açık Olsun.

Kuvvetli ve Üstün Durumda İken Affetmesini;

Hiddetli İken Yumuşak Davranmasını Bil.

Ve Kendin Muhtaç İken Bile;

Başkalarına İkrâm Edecek Kadar Cömert Ol!

¹ Bu konuda daha geniş bilgi almak isteyenler, “Çankırının Milli Kültür Değeri Yâran” adlı kitabımızı bakabilirler. Ayrıca www.ahiyaranmeclisi.com adlı İnternet sitemizi ziyaret edebilirler.

YÂRAN/YÂREN KÜLTÜRÜ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Tülay UĞUZMAN (ER)*

Ülkemizin çeşitli yörelerinde, bazen aynı, bazen benzer, bazen de farklı adlar altında rastladığımız Yaren Teşkilâtları; köklü bir tarihsel geçmişi olan, belirli yaşlar üzerindeki erkeklere açık, geleneksel bir kurumdur.

Kaynağı Orta Asya'ya kadar uzanan ancak geldiği ve yaşatıldığı yerlerdeki ortamın ayrıca değişen zamanın da etkisiyle farklılaşan Yaren Teşkilâtı, belli bir tarihsel geçmişe sahip olması bakımından tarihçilerin; kendine özgü gelenekler sisteminin olması bakımından sosyal antropolog ve halkbilimcilerin; hem bir kurum hem bir organizasyon hem de bir tür sosyal ilişkiler sistemi olması bakımından sosyologların ilgisini çekerek, üzerinde araştırmalar yapılmış bir çalışma alanıdır. Adı geçen bu teşkilât ve gelenek; bir çok makalede, kongre tebliğinde ve kitaplarda işlenmiş, üzerinde bibliyografya çalışmaları yapılmış, hatta Ahilik ile olan ilişkisi dolayısıyla da bazı sempozyumlara konu olmuştur.

Öncelikle belirtmek isterim ki Yaren Teşkilâtı'nın ilk bakışta bir tür boş zaman etkinliği ya da eğlence toplantısı gibi görünmesine rağmen varlığını yıllarca koruyarak günümüze ulaşmış olması, onun toplum içinde, geçmişte olduğu gibi günümüzde de, önemli işlevlere sahip olduğunu göstermektedir. Gerek "Ahilik Kültürünü Kutlama Haftaları"da bu geleneğin hâlâ işlenmekte oluşu gerekse bu yıl ikincisini 17-18 /09 / 2004 tarihleri arasında Çankırı'da gerçekleştirmekte olduğumuz "**Çankırı Kültürü Sempozyumları II**"nin konusunun, "**Yârân Kültürü ve Çankırı**" olarak belirlenmesi; toplumumuzda yaşanan bunca değişime rağmen bu konuya ilgi duyanların sayılarının azalmadığının işareti ve belki de yitip giden bunca toplumsal değerimiz içinde, bu teşkilâtın insanımıza kazandırdığı olumlu özelliklerden bazılarını duyulan **şiddetli özlemin** göstergesidir.

Benim yarenlik geleneği ile ilk tanışmam, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsünde Lisans Tezi olarak Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek gözetiminde hazırladığım "**Kemal Tahir'in Altı Romanının Etnolojik Açından Değerlendirilmesi**"¹ adlı çalışma dolayısıyladır. Bu çalışmada, Sağırdere, Körduman, Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu, Büyük Mal ve Bozkırdaki Çekirdek adlı romanlar, tez danışmanımla birlikte belirlediğimiz ve "**Değişkenler Listesi**" adını verdiğimiz bir kümeleme kılavuzu çerçevesinde incelenmiş, belirli konu kümeleri esas alınarak okunan ve taranan bu romanlarda, Kemal Tahir'in etnolojik alanlara ilişkin gözlem ve değerlendirmeleri irdelenmiştir. Bunlardan biri de yarenlik konusudur. Bu çalışma 1985 yılında kitap olarak basılmış², daha sonra

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölüm Başkanı

1 Tülay Er, "Kemal Tahir'in Altı Romanının Etnolojik Açından Değerlendirilmesi" Yayınlanmamış Lisans Tezi (Danışman:Prof Dr. Sedat Veyis Örnek) A.Ü.Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü, 1974-1975, IV+133 s.

2 Tülay Er, **Kemal Tahir'in Altı Romanının Halkbilimsel Açından Değerlendirilmesi**, Ankara:1986,VIII+112s.

da “Kemal Tahir’in Bazı Eserlerinde Folklorik Özellikler”³ başlıklı bir makale halinde yeniden değerlendirilip, **Folklor-Edebiyat Dergisi**’nde yayınlanarak ilgili literatüre girmiştir.

1975-1978 yıllarında henüz genç ve deneyimsiz bir araştırmacı iken yine aynı danışman hocamın gözetiminde hazırlamakta olduğum “Çankırı, Eldivan ve Saray Köyde Yardımlaşma ve Dayanışma İlişkileri” konulu Yüksek Lisans tezimin⁴ bir bölümünde de yine “Yarenlik Geleneği”ne yer vermiş; çalışmamda, il, ilçe ve köy bazında Çankırı sosyal çevresindeki yardımlaşma ve dayanışma ilişkileri bağlamında, pek çok konudan olduğu gibi, yarenlikten de söz etmişim. Bugün, söz konusu çalışmamı yeterince değerlendirememenin ve ilgili literatüre ekleyememenin üzüntüsü içindeyim. Çankırı halkına bu yüzden bir özür borçlu olduğumu düşünüyorum.

Daha sonra, 1982-1985 yılları arasında Prof. Dr. Orhan Acıpayamalı’nın gözetiminde hazırladığım “Simav İlçesi ve Çevresinde Yaren Teşkilâtı’nın Halkbilimsel Etüdü” adlı doktora tezimde⁵ konuya bu kez doğrudan eğildim. Beni bu konuda çalışmaya yönlendiren etkenlerden biri de, kendisini saygıyla andığım Prof. Dr. Tuncer Gülensoy’un 1981’de yayınlanan bir makalesi idi.⁶ Bu değerli makaleyi okurken, yarenlik geleneğinin aslında bir makale kapsamına sığamayacak kadar geniş ve çok yönlü bir kurum olduğunu fark ederek bu alana yöneldim.

Tezimde Yaren Teşkilâtının yapısı ve özellikleri, tarihsel derinliği ve coğrafi dağılımı, kaynaklandığı varsayılan temeller, teşkilât içerisinde uyulan kurallar, bu kurallara uymayanlara uygulanan yaptırımlar, teşkilâtın toplum içerisinde üstlendiği fonksiyonlar, yaşanan değişim süreci sonucunda gelinen aşama vb. bir çok konu ele alınmış; yapılacak bu tür çalışmalar için bir model geliştirilmeye çalışılmıştır. Kitabımın EKLER bölümünde, misafir kabul edilen ve edilmeyen toplantılardaki oturma plânları, gözlem yaptığım yaren toplantısında tarafımdan çekilen fotoğraflar, yarende söylenen ancak o güne kadar TRT Arşivi’nde yerini alamamış bulunan on yedi adet yöresel halk türküsünün bizzat notaya aldığım ve nota yazım tekniklerine göre uzmanına yazdırdığım biçimleri ayrıca yine bizzat geliştirip uyguladığım ‘görüşme soruları’ yer almaktadır. Doktora tezimi hazırladığım sırada yöreye sık sık gidip gelişlerim sırasında bana Simavlı yarenlerce, “dokuz yüz yıllık tarihi boyunca yarene alınan ilk kadın” unvanı verilmiş olup ilerleyen zamanlarda da “Simav’ın Fahri Hemşehrisi” olarak onurlandırılmış bulunuyorum. Doktora

3 Tülay Er “Kemal Tahir’in Bazı Eserlerinde Folklorik Özellikler” **Folklor-Edebiyat Dergisi**, C.1, S.3 (Mayıs-Haziran 1995), 86-96. s.

4 Tülay Er, “Çankırı Eldivan ve Saray Köyde Yardımlaşma ve Dayanışma İlişkileri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Danışman:Prof Dr. Sedat Veyis Örnek) A.Ü.Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü, 1977-1978, VI+ 82s.

5 Tülay Er “Simav İlçesi ve Çevresinde Yaren Teşkilâtı’nın Halkbilimsel Etüdü.” Yayınlanmamış Doktora Tezi Danışman: Prof. Dr. Orhan Acıpayamalı) A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Bilim Anabilim Dalı, 1985, V+262 s.

6 Tuncer Gülensoy “Simav’da Yaren Teşkilâtı,” Millî Kültür. 2 (11), (1981).s.10-12

tezimin Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca 1988 de basılmasından⁷ sonra ilgili alandaki literatürde yerini alarak ankırı'da düzenlenen bu toplantıya davet edilip son konuşmacı olmakla da görevlendirilmiş bir akademisyenim. şu anda, bunun mutluluğunu yaşıyor ve sorumluluğunu taşıyorum.

Gururla söyleyebilirim ki, daha ileriki yıllarda, meslek yaşamım boyunca bunun dışında başka bir çok konuda ve çok sayıda makale ve kitap yazmama rağmen, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında en sık kaynak gösterilen, akademik s yem ile **“atıf alan”** eserim ve makalelerim, yarenlik geleneği ile ilgili olanlardır. Ancak şunu da söylemeden geçemeyeceğim ki çalışmamdan zaman zaman hukuksal, bilimsel ve etik kurallara gerektiği biçimde uyulmadan yararlanıldığına, bizzat şahit olmuştum. Bu yüzden, vurgulamaya çalıştığım konuya duyarlılıkla yaklaştığımı bildiğim bir çok bilim insanı gibi, ben de çok  zg n m.

Bilgi ş lenimizin başından beri yaren teşkilatının yapısı, özellikleri, işleyiş biçimleri, farklı yörelerdeki örnekleri hakkında bir çok bildiri sunuldu. Bunlardan bazıları özgün ve alana ilişkin bilgilerimize ve değerlendirmelerimize katkıda bulunacak türdendi. Bazıları ise zaten mevcut olan bilgilerin, saptamaların bir tekrarı niteliğinde idi. Bu nedenle ben, saygıdeğer katılımcıların çok değerli zamanlarını fazla almadan, artık genelleşmiş ve yaygınlaşmiş olduğunu gördüğümüz bilgileri tekrarlamadan, **“Yaran Kültürü Hakkında Genel Bir Değerlendirme”** başlıklı bildirimde, çok önemli olduğunu düşündüğüm konularda kısa bir toparlama yaptıktan sonra;  lkemizde Yaren Teşkilatlarının coğrafi dağılımı, bu teşkilatın toplumsal yapı içindeki fonksiyonları, değerleri ve önemi üzerinde durarak; bu teşkilatlar hakkında yapılan yayınlar ile ilgili genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağım. Bildirimi kaleme alırken öncelik ve özellikle kendi çalışmalarımdan, bu konuyla ilgili olarak benden önce yapılmış ve kitabımın kaynakçasında künyelerini vermiş bulunduğum kitap ve makalelerden ayrıca bu konuda bir başka önemli kitap yapılı çalışma olan Prof Dr. Sayın Mahmut Tezcan'ın konuya kültürel antropolojik bir yaklaşım getiren eserinden yararlandım.⁸

Sunulan bildirimlerin çok kısa bir sürede yayınlanacağını umduğum bu bilgi şöleninin bana ayrılan bölümünde; kendilerinden feyz aldığım çok değerli hocalarımdan öğrendiğim ve tüm akademik yaşamımda üzerinde titizlikle durduğum; **bilimsel çalışmaların “bilim etiği ilkeleri çerçevesinde taş üstüne taş koymak”** ilkesi çerçevesinde, **“sosyolojik bir bakış açısı”** ile **“Yarenlik”**, **“Yaren Teşkilatları”**, **“Yarenlik Geleneği”** hakkındaki irdelemelerimle, son dönemlerde ulaştığım görüş ve değerlendirmelerimi sunuyorum.

7 Tülay Er, Simav İlçesi ve evresi Yaren Teşkilatı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 101, Gelenek Görenek ve İnançlar Dizisi: 5, 1988, VIII + 151 s.

8 Mahmut Tezcan. **Sosyal Değerme Sürecinde Çankırı Yaran Sohbetleri Kültürel Antropolojik Yaklaşım** Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 103, Gelenek Görenek ve İnançlar Dizisi: 6, 1989, VIII + 85 s.

Kitabımda yer verdiğim çeşitli alıntılardan vardığım sonuca göre *Yaren* kavramı, bu kültürü yaşayan, paylaşan ve araştıranlar için, genellikle üç ayrı anlam çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bunlar:

1. Eğitim kurumlarının bugünkü anlamda örgütlenmediği dönemlerden günümüze kadar gençlere, toplumca belirlenen ve beklenen olumlu kişilik özelliklerini kazandırmak amacıyla teşkilâtlanmış geleneksel bir eğitim, yardımlaşma dayanışma kurumu,
2. Bu teşkilâta üye olan kişilerden her biri,
3. Teşkilâta üye olan kişilerin kararlaştırdıkları yer ve zamanlarda, belirli aralıklarla yaptıkları toplantılardır.

Yaren Teşkilâtlarının ve benzerlerinin yoğunlaştığı ve bilimsel araştırmalar yoluyla tespit edildiği ve kitabımda da sıraladığım⁹ illerin başlıcaları; Ankara, Balıkesir, Bolu, Çankırı, Isparta, Karabük, Kastamonu, Konya, Kütahya, Manisa, Niğde, Urfa ve Van'dır.¹⁰

Bu dağılıma dikkatlice bakıldığında, yarenlik geleneğinin ve kültürünün ülkemizin sadece belli bir yöresinde yoğunlaşmadığı, tam tersine genel ve yaygın bir biçimde dağılım gösterdiği görülmektedir. Bu teşkilât ve gelenek geçmişte, belki de daha pek çok yörede yaşandığı ve uygulandığı halde, zamanında oralarda saptanamamış olduğu için ve değişim süreci içinde işlevlerini öncelikle yitirdiğinden dolayı, erken bir dönemde unutulmuş olabilir.

İlgili literatür incelendiğinde, Yaren Teşkilâtları ve benzerlerinin, bu konuda çalışmalar yapanlarca çoğunlukla, dört ana kaynağa dayandırılmış olduğunu görmekteyiz. Bunlar yine söz konusu ettiğim kitabımda, aşağıdaki biçimde özetlenmiştir:

- 1.Ahi Teşkilâtının bir kalıntısı,
- 2.İhtiyaçlardan doğan bir boş zaman etkinliği,
- 3.Geçmiş zamanlarda köylere baskın yapan eşkıya çetelerinden korunmak için oluşturulan birlikler,
- 4.Orta Asya Türk Kültürünün göçler yoluyla Anadolu'ya gelmiş uzantısı.¹¹

Orta Asya'da bu türden teşkilâtların bulunması, amaç ve etkinliklerinin Anadolu'daki Yaren Teşkilâtları ile büyük benzerlikler göstermesi, ayrıca ilke ve uygulamalarının Ahilik'in temel ilke ve uygulamaları ile de uyuşması; bu bölgede bu tür bir kuruluşun yaşamasına ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Zaman içinde; boş zamanların bu türden çok amaçlı, çok yararlı ve toplumsal yapıdaki ihtiyaç ve beklentileri karşılayabilecek biçimde değerlendirilmesinin topluluklarca onay alması ve ayrıca zamanla oluşup köylere baskın yapan eşkıya çetelerinden

9 Er. a.g.e., 3.-6

10 Bkz.: Ek I Harita

11 Er. a.g.e. s. 6.-17.

korunmak gibi ek işlevler kazanması sonucunda bu teşkilât; “**Türk kültürünün ortak bir ürünü**” olarak karşımıza çıkmıştır. Bugün artık bu teşkilâtın kaynağı hakkında gereksiz tartışmalar yapmak yerine, onun işlevleri ve günümüzde hangi yönlerinin hangi açılardan, nasıl ele alınıp değerlendirileceği ve geliştirileceği konusunda yoğunlaşmanın daha doğru olacağını düşünmekteyim.

Yaren Teşkilâtları, üstlendiği işlevlerle üyelerini olumlu yönde disipline etmeyi temel amaç olarak benimsemekte; teşkilât içinde uygulanan kurallar irdelendiğinde ise dört ana işlev saptanmaktadır. Bunlar:

- 1.Yaren Teşkilâtı’nın eğitim ile ilgili işlevleri,
2. Yaren Teşkilâtı’nın yardımlaşma ve dayanışma ile ilgili işlevi,
- 3.Yaren Teşkilâtı’nın grup denetimi işlevi,
- 4.Yaren Teşkilâtı’nın halk hukuku işlevi.

biçiminde, konuyla ilgili bir başka yayımda, tarafımdan özetlenmiş ve açıklanmıştır.¹²

1.Yaren Teşkilâtı’nın Eğitim İle İlgili İşlevleri

Yaren Teşkilâtı üyelerini; toplumda istenilen, aranan ve beğenilen erkek tipine uygun biçimde yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Teşkilât; benimsediği, uyguladığı, sık sık tekrarlayıp pekiştirerek sürekli olarak denetlediği normlar aracılığı ile yarenini; dürüst, namuslu, enerjik, dikkatli ve yardımsever olmaya yönlendirmektedir.

Bir anlamda günümüzde “*eğitsel süreçler*” başlığı altında değerlendirebileceğimiz bu türden uygulamalar yoluyla; sorumluluk duygusuna ve dengeli bir yapıya sahip, kendisine ve başkalarına güven duyan, sır saklayabilen üyeler yetiştirmeyi hedefleyen bu teşkilât, üyelerine uyguladığı ilkeler doğrultusunda formasyon kazandırarak, toplumsal yapı içinde son derece önemli bir görev üstlenmiş bulunmaktadır.

Yarene girecek adayın ve ailesinin çevrede saygın olmak zorunda oluşu, bireyleri sınırlı olan yaren kadrosunda yer alabilmek için her zaman iyi ve doğru olmaya yöneltmekte, çoğunlukla oybirliği ile yarene alınma kuralı ise onları çevresindeki kişilerle sürekli biçimde olumlu ilişkiler kurmak üzere yönlendirmektedir.

İçki içmenin serbest olduğu bazı yörelerimizdeki yaren toplantılarında sarhoş olmanın yasak oluşu; kumara ve kumar oynamaya karşı takınılan katı ve olumsuz tutumlar; yarenlerin mazbut bir yaşam sürmeleri, sır saklamaları, temiz, tutumlu, dikkatli, yardımsever olmaları, evlerine, eşlerine ve çocuklarına karşı ilgili olmaları için gösterilen çabalar; teşkilâtın eğitimle ilgili fonksiyonları içinde en önemli olanlarıdır.

12 Tülay Er. “ Fonksiyonları Açısından Simav Yaren Teşkilâtı”, **III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi, İzmir, Haziran 1986 Bildiriler** (Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı), Ankara: 1987, IV .C., 145-154. s

2.Yaren Teşkilâtı'nın Yardımlaşma ve Dayanışma İle İlgili İşlevleri

Yaren Teşkilâtı'nın bir başka önemli işlevi de üyelerine sosyal ve ekonomik yönlerden güvence vermesidir. Teşkilâta katılarak “*yaren*” sıfatını alan herkes, buradaki ilk gününden başlayarak, sıradan biri olmaktan sıyrılıp bir grubun hatta bir kurumun üyesi olmakta, oluşturulmuş bulunan “*biz bilinci*” sayesinde karşılaşabilecekleri her türlü olumsuz durumda, yanlarında ve arkalarında güçlü bir teşkilâtın olduğunu hissederek, yaşamlarını güvence içinde sürdürmektedirler.

Yarenlerin günlük alışverişlerini elden geldiğince birbirlerinden yapmaları, toplu sermayeye gereksinim duyanlara yaren kasasında bulunan depozito parasından bir bölümünün verilmesi, ilçe dışına çıkıp kötü bir durumla karşılaşan yarenin içine düştüğü bu zor durumdan kurtarılması, resmî kurumlarca tutuklanan yarenin suçsuz olduğuna inanılması durumunda avukatının tutulması, tutuklu bulunduğu süre boyunca işyerinin çalıştırılması, ailesine bakılması; doğumu, düğünü, cenazesini olan yarene gerekli yardımların yapılması; doğal yıkımlardan etkilenenlere yardım eli uzatılması; teşkilâtın yardımlaşma ve dayanışma ile ilgili işlevleri arasında yer almaktadır. Yarenlerin yalnızca birbirlerine değil gerektiğinde tüm topluluğa da yardım ettikleri ve bu yolla çevre kalkınmasına katkıda buldukları bilinmektedir.¹³

Görüldüğü üzere Yaren Teşkilâtı üyelerine, gerektiğinde bir sosyal güvenlik kuruluşu, gerektiğinde bir sigorta şirketi, gerektiğinde ise kredi veren bir banka gibi hizmet vermiş, bu tür kurum ve kuruluşların olmadığı dönemlerde ihtiyaç duyulan sosyal ve ekonomik güvence ortamlarını sağlamıştır.

3.Yaren Teşkilâtı'nın Grup Denetimi İşlevi

Yarende bulunan çeşitli yaş gruplarındaki kişiler, yaşamlarının her anında, bir yandan kendilerini öte yandan kendileri dışında kalan diğer bütün yarenleri denetlemekte, grubun normlarına ters düşen davranışlarda bulunulmasını engellemeye çalışmaktadırlar. Bu yolla bireysel davranışlar kontrol altına alınmakta, hem yarenin üyeleri eğitilmekte hem de çevredeki diğer kişilere örnek olunmaktadır.

4.Yaren Teşkilâtı'nın Halk Hukuku İşlevi

Yaren Teşkilâtı'na damgasını vuran yazılı ve sözlü kurallar incelendiğinde, halk hukukunu ilgilendiren pek çok konuya yer verildiği görülmektedir. Örneğin; başkalarının haklarına saygı duymak, kötü bir davranışa aynı biçimde karşılık vermemek, başkasına ait hiçbir şeyi izinsiz almamak, büyüklere itaat etmek ve saygı göstermek vb. Bu ilkeler, yarenlerce geniş ölçüde benimsenmekte ve uygulanmaktadır.

Teşkilâtın işlevlerinden biri de üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıkları resmî yargı organlarına yansıtmadan kendi içinde çözümlemesidir. Bu arada üyelerinden birinin

13 Tezcan, a.g.e., s.50.

yaren dışından birisi ile düştüğü bir anlaşmazlık durumunda teşkilâtın devreye girmesi, yareninin yanında yer alması ve onu koruması, teşkilâtın bir başka görevidir.

Yaren Teşkilâtı yasalarca suç sayılan davranışlarla, yasalarda yer almayan bir çok enformel kuralı çiğnemeyi üyelerine yasaklamıştır. Bir Yaren hırsızlık, dolandırıcılık, adam öldürme gibi suçlardan birini işlerse; teşkilât yasalardan önce davranarak, suçluyu önce kendi kurallarına göre cezalandırır daha sonra da adaletle teslim eder.

Günlük hayatında yaren kurallarına göre suç sayılan bir davranışta bulunduğu gözlenen yaren hakkında **“Yaren Mahkemeleri”** kurulur. Bu mahkemelerde yargıç, avukat ve ‘Danıştay’ın görevlerini ve onların rollerini üstlenen bireyler bulunmaktadır. Bu mahkemelerde adı geçen görevleri üstlenenlerin, yansız ve âdil olmaları beklenir, suçlu olduğu düşünülen kişinin ise her zaman için kendisini savunma hakkı vardır.

Yaren mahkemelerinde suçlu bulunan kişilere **“uyarı”**, **“falaka”** ve **“yarenden kovulma”** cezaları verilir. Yarenden kovulana uygulanan yaptırımlar (müeyyideler), yasaların verdiği/vereceği cezalardan daha ağır olarak algılanmaktadır.

Yarenlik geleneği yıllar süren tarihi içinde toplumsal yaşamın düzenli gitmesi için gerekli bulunan kuralları bizzat yaşayarak, belki de deneye yanıla bulmuş, bunları düzenlemiş ve geliştirmiştir.

Yaren Teşkilâtı yasal ve ahlakî normlara uyulması konusunda gösterdiği duyarlılık sayesinde gerek grup içindeki gerekse yaren dışı çevredeki ilişkiler sisteminin istenilen düzeylerde ve ölçülerde sürdürülmesini sağlamakta, uyguladığı yaptırımlar yoluyla da normların çiğnenmesini engellemektedir.

Yaren Teşkilâtı, tüm bu işlevlerine ek olarak bir anlamda canlı bir folklor arşivi olmuş, halk müziği, halk oyunları, halk eğlenceleri başlıkları altında ele almakta olduğumuz kültürel ürünlerin doğru ve özgün biçimiyle öğrenilmesinde, benimsenip özümsemesinde, yaşatılıp sonraki kuşaklara aktarılmasında, dolayısıyla da bozulmadan günümüze ulaştırılmasında çok önemli roller ve işlevler üstlenmiştir.

Bilgi Şölenimiz boyunca yarenlik geleneği hakkında bir çok bilgi edindik. Ayrıca 17 Eylül 2004 akşamı **“İkinci Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni”** kapsamında **“Çankırı Yârân Meclisleri”** ile ilgili bir gösteriyi, hep birlikte izledik. Bu yüzden, olayın gösteriye yönelik kısmı ve ayrıntıları üzerinde fazla durmadan bu toplantıları bilimsel bir bakış açısı ile değerlendirmeye çalıştığımızda, daha çok nelerin belirginleştiği konusundaki değerlendirmelerimi de sizlerle paylaşmak isterim.

Öncelikle bu teşkilâtın, ulusal kültürümüzün en önemli göstergelerinden birisi olup çok yönlü, çok boyutlu, çok amaçlı ve çok fonksiyonlu bir kurum” niteliğinde değerlendirilebilecek **sosyal bir olgu** kapsamında bulunduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca toplumun bireylerini, kendi beklentileri doğrultusunda ve guruplar ile kurumlar aracılığı ile sosyalleştirdiğini hatırladığımızda, Yaren Teşkilâtlarının bir tür **sosyalleştirme aracı** olarak değerlendirilmesinin yerinde olacağı görüşü de

ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında, bir kişi yarene girdiğinde/girebildiğinde, yukarı doğru bir **sosyal hareketliliğe** uğradığından, toplum içinde belirli bir **saygınlık ve statü** kazanmaktadır. Yaşam boyu eğitim veren ve kişilik geliştiren bir yetişkin eğitimi kurumu¹⁴ olarak değerlendirilen ve kendine özgü yargılama usulleri bulunan Yaren Teşkilâtı; bünyesinde gerçekleştirilen “**Yaren Mahkemeleri**”¹⁵ sürecinde, suçun tanımlanması, suçlunun kendini savunma hakkı, ceza indirimi gibi hukuksal ilkelere uyulan, bu gibi hukuksal süreçlerin yaşayarak öğrenildiği/öğretildiği, demokrasi bilincinin aşılandığı bir kurum olarak da dikkatleri çekmektedir. Teşkilât ayrıca Tezcan’ın belirttiği üzere bir yandan estetik zevklerin geliştirilmesine katkı getirirken diğer yandan çevre kalkınmasına katkı sağlayan¹⁶ bir sivil toplum örgütlenmesi olup “*ülkemizde nadir olarak görülen, örgütlenmiş bir boş zaman etkinliği olarak*” da değerlendirilmektedir.¹⁷

Yakın zamana kadar hep Batı’dan aldığımızı sandığımız bu kavramların çoğunun, aslında bizim tarihimizde bazı kurumlar aracılığı ile yaşanıp yaşatıldığı, sadece bu teşkilâta bile dikkatle bakıldığında, net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, orta ve yüksek öğretim kurumlarında verilen “Felsefe Grubu Dersleri”nde, bu ve buna benzer birtakım kavramların açıklanması sırasında, bunlardan **kendi kültürümüzden özgün örnekler** kapsamında yararlanılarak değerlendirilmesi; gençlerimize kendi kültürlerini doğru biçimde tanıma olanağı sağlayabileceği ve dersi veren öğretim elemanına orijinal bir malzeme oluşturabileceği gibi, söz konusu derslerin öğrenciler açısından da daha ilgi çekici olarak algılanmasına yardımcı olabileceğini düşünmenin hiç de yanlış olmayacağı kanısındayım.

Teşkilâtın işleyişine bilimsel bir gözle bakıldığında ayrıca; yöre halkının öldükten sonra unutulmak istemeyişi ve ardında bir iz bırakma arzusu da görülmektedir. Çankırı Yârânı’nda, rahmete kavuşmuş olan yarenlere dua okunması, yemek yendikten sonra onların da ruhuna gönderilmesi gibi ritüeller, dikkatli bir gözlem sonucunda saptanabilmektedir.

Bilindiği gibi, Yaren Toplantılarına bazen misafir çağrıldığı da olur. Bunların arasında zaman zaman vali, savcı, kaymakam gibi devlet erkânı da bulunmaktadır. Bu davetler sayesinde yarenler adı geçen kişilerle tanışılabilenkte, daha yakın ve içtenlikli ilişkiler kurabilmektedirler. Hepimizin zaman zaman gözlemlediği gibi, formel ilişkiler informal ilişkiler ile desteklendiğinde daha başarılı sonuçlar alınabilmektedir. Teşkilâtın gizli bir işlevi olarak değerlendirilebilecek bu durumun, tartışılmaya hatta araştırılmaya değer olduğunu düşünmekteyim.

Konuşmamın başından beri sıralamaya çalıştığım tüm bu ve benzeri nedenlerden dolayı Yaren Teşkilâtı; ilgiyi, üzerinde araştırmalar yapılmasını ve yaşatılmasını,

14 Tezcan, a.g.e., s. 49.

15 Er, a.g.e., 58-63.

16 Tezcan, a.g.e., s. 50,55

17 Tezcan, a.g.e. s.55-56.

çağımızın koşullarına uygun biçimde güncelleştirilerek kendisinden yararlanılmasını hak eden bir kurum olarak büyük önem taşımaktadır.

1975-1978 yılları arasında Çankırı’da, 1982-1985 yılları arasında da Simav’da yarenlik üzerinde çalışırken konu ile ilgili literatürün çok az sayıda ve yetersiz oluşu, konu ile doğrudan ilgili kitap yapıları bir yayınların bulunmayışı, aranan bilgilerin ya sayısı on beşi geçmeyen makalede ya Ahilik ile ilgili kitapların içinde birkaç sayfalık dağınık bilgiler arasında ya da bazı araştırmacıların başka konulardaki kitaplarının sayfalarında, gizli ve saklı bir biçimde duruyor olması, bu alanda doyurucu yorumlamaların yapılmasına pek fazla olanak sağlamamakta idi. Bursa’da 1981 yılında düzenlenen II. Milletlerarası Folklor Kongresi’nde Abdülşükür Turdi’nin Uygur Halk Meşrepleri’ni¹⁸ anlattığı sırada, o zamana kadar bir “Fütüvvet Yolu” olduğu yaygın biçimde kabul gören Ahilik’in bir uzantısı olduğunu düşünülen Yaren Teşkilatı’nın bir benzerinin, Uygurlar arasında da yaşadığını ve bu geleneğin köklerinin İslâmiyet öncesi X.yüzyılın sonlarına kadar uzandığını öğrendiğimizde, o sırada salonda bulunan herkes gibi benim de son derece şaşırıp heyecanlandığımı, konuya çok daha farklı biçimde yaklaşılmasının gerektiğini¹⁹ fark ettiğimi, aradan geçen bunca zamana rağmen bugün bile anımsamaktayım.

Ne kadar sevindiricidir ki; bu yayınların sayısı günümüzde, bizim çalışmamızdan önceki yayınların ortaya çıkarılması açısından pek fazla olmasa da, sonraki yayınlar açısından hızla çoğalmıştır. Ancak bu konuda çalışanların ilklerinden biri olarak, genç araştırmacılardan, daha eski kaynaklara inerek bizim erişebildiklerimizin dışında da tarihî kaynaklara erişebilmelerini özellikle rica edebileceğimi düşünmekteyim. Benim araştırmamın kaynak taraması aşamasının, Lâtin harflerinin kabul edilmiş tarihi olan 1 Kasım 1928’den itibaren yapılan yayınlarla sınırlanmış olması, eski harflerle yazılmış bulunan kaynakların kapsam dışında bırakılmasına neden olmuştur. Bu durum göz önüne alınarak yapılacak olan yeni çalışmaların, alana ilgi duyan kişilere, yarenlik geleneğinin saptanamamış olduğu başka bazı konular hakkında da geniş bilgiler verebileceği ve yararlı olacağı görüşündeyim.

Genç araştırmacılardan beklenebilecek konu ile ilgili bir başka yaklaşım da, daha önce belli yörelerde yarenlik geleneği üzerine yapılmış araştırmaları, aynı yörelerde **“ben de gözlemedim”** mantığı ile **tekrarlamak** yerine, benzer teşkilâtların **başka yörelerde de** olup olmadığını araştırmaları, varsa bunları aynı model ile ya da **kendilerinin geliştirdikleri yeni modelleri** uygulayarak incelemeleri ve irdelemeleri, eğer mutlaka eskiden araştırma yapılmış bulunan alanlarda çalışmak istiyorlarsa, o zaman da, o yörede ilgili alanda **ortaya çıkan değişimleri tespit etmeleri**, önceki yayınlarda **üzerinde durulamamış noktaları açığa çıkarmaları** varsa **yanlış ve eksik saptamaları düzeltmeleri, eleştirmeleri ve tartışmalarıdır**. Böyle bir çalışma, **özgün** olacağı için, **değerli** de bulunacaktır kanısındayım.

18 Abdülşükür Turdi, “Halkın Sanat Okulu Uygur Halk Meşrepleri”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, (Ankara, 1982), Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları. 40. Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi 11, s. 559-585.

19 Er, **a.g.e.**, s. 14-17.

Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilâtı adlı kitabımın sonuç bölümünde, başka yörelerde de bu çalışmanın modelinin esas alınarak yeni alan araştırmalarının yapılması, bunu bu tip teşkilâtların görüldüğü yerlerde gerçekleştirilecek başka karşılaştırmalı çalışmaların izlenmesi ve bu geleneğin; tarihsel ve sosyal antropolojik yaklaşımlar ile de ayrıca incelenmesi konularındaki önerilerimin bir kısmının gerçekleştirildiğine, bu bilgi şöleninde sevinçle tanık olmuş bulunmaktayım. Bu tip araştırmalar; alan ile ilgili mevcut literatürün zenginleşmesi ile yeni yorum ve değerlendirmelerin yapılabilmesine olduğu kadar bu teşkilâtın yaşadığı yerlerde, geleneğin *“küllenen ateşini yeniden canlandırma”*²⁰ anlamında da önem taşımaktadır.

Gerçekten de yapılan bu araştırmalarla, yılların getirdiği değişim süreci sonucunda *“küllenen yaren ateşi”* yeniden canlanmaktadır. Gerek Simav’da gerekse Çankırı’da bunu net bir biçimde görebilmekteyiz. 1979’da Simav’da; Gazeteci Mustafa Zeybek Yareni, Kadir Irmak Yareni ve Opel Ahmet Yareni adlarını taşıyan üç yaren mevcut iken, bugün aradan yirmi beş yıl geçmiş olmasına rağmen adları , Cumhuriyet Yareni”, “Mehmet Yavuz Yareni”, “Bekir Kazak (Yenimahalle) Yareni” olarak değişmiş olsa bile hâlâ üç yaren topluluğunun olması, bu durumun bir göstergesidir.

Çankırı’da olduğu gibi Simav’da da Teşkilât, Kültür ve Dayanışma Derneği’nin koruması altına alınmış olup Halk Eğitim Merkezi’ne bağlanmış durumdadır. Tezimi yazdığım yıllarda gönülden arzuladığım ve dile getirdiğim bu hususun, her iki ilde de gerçekleştirilmiş olması, benim için ayrı bir mutluluk kaynağıdır.

Üzerinde durmak istediğim bir başka nokta da, Bilgi Şöleninin ilk gününde tanık olduğumuz, *“Yarenlik Geleneğinin asıl olarak Çankırı’da yaşadığı, başka yerlerde de görülebilen bu geleneğin aslında çok da önemli olmadığı”* gibi bir takım değerlendirmelere ve görüşe katılmanın **asla** mümkün olmadığıdır.

Unutulmamalıdır ki Yarenlik Geleneği Türk kültürünün önemli bir unsuru olup Ahilik’in ve İslâmiyet’in etkisiyle, yaşatıldığı yerlerde yörenin özelliklerinden etkilenip çeşnisini de bünyesine alarak filizlenmiş ve çeşitlenmiş bir kurumdur.

Teşkilâtın farklı yörelerde saptanan örneklerinde kendine özgü bir kısım farklılıklarının mevcut olması, son derece doğaldır. Örneğin Simav Yareni’nde, Çankırı’daki Yârân Sohbetleri’nden farklı olarak içki servislerinin yapıldığını, Çankırı Yârân Meclislerinde ise dinsel motiflerin daha fazla ön plâna çıktığı görülmektedir. Simav’da ayrıca Çankırı’da rastlamadığımız, *“Yaren Kahveleri”*ni de görmekteyiz. Simav’ın Ege bölgesinde yer alması, zamanında muhtemel eşkıya baskını korkularına neden olmuş, bu da bu yöredeki geleneğe yeni bir özellik ekleyerek, *“yarenlerin kahvehanelerde toplanıp asıl toplantı yerine hep birlikte gitmeleri gerekliliği”* biçiminde bir alışkanlığı ve eğilimi ortaya çıkarmıştır. Konuşmamın bu kısmında, izninizle biraz da toplumumuzu sarıp sarmalayan **büyük**

20 Kamil Muştı, “Küllenen Yaren Ateşini Canlandıran Öğretim Görevlisi” **Simav’ın Sesi Gazetesi**, 20.04.1983, Yıl :21, Sayı 3181

değişim süreci içerisinde, yarenlik geleneğinin **nasıl** yaşatılabileceği konusundaki görüşlerimden söz etmek istiyorum.

Yarenlik geleneği üzerinde araştırma yapanların ve konu ile ilgilenenlerin, bu kültürün **mutlaka yaşatılması** ve **ulusal kültür politikaları oluşturulurken bu teşkilât ile benzeri kültürel unsurların ön plâna çıkarılması gerektiği** konusunda fikir birliği içerisinde oldukları, hepimizin malûmudur. Ancak kanımca asıl sorgulanması gereken, bunun nasıl gerçekleştirilebileceği hususudur.

Yaren Teşkilâtı, toplumsal yapı içerisinde çeşitli sosyal işlevleri bulunan, belli bir dönemde çok önemli görevler üstlenmiş bir kurumdur. Belli ihtiyaçları zamanında çok iyi bir biçimde karşılayarak etkinliğini sürdürmüştür. Günümüzde sendikaların, gerektiğinde bankaların ve çoğu zaman da okulların görevlerini üstlenmiştir. Ancak günümüzde çağdaş organizasyonların, teşkilâtın bu işlevlerini ayrı ayrı ancak çok daha pratik ve hukuksal bir biçimde karşıladığı hepimizce bilinmektedir. Günümüzde insanlar, boş zamanlarını akranlarıyla ya da meslektaşlarıyla geçirebilmek şöyle dursun, zaman darlığından kimi zaman birbirleriyle selamlaşmamak, birbirlerine hatırlı sormamak için karşılarındakini görmemiş gibi davranmak zorunda bile kalabilmektedirler. Bu koşullar altında “Yârân Meclisleri”nde sergilenen selâmlaşma törenlerini, sadece izleyici durumunda olanların bile, çok uzun ve gereksiz bulmalarını doğal karşılamak gerekir.

Öte yandan günümüzde gençler, belli konulardaki görüşlerini açıkça dile getirebilmek, tartışabilmek istemektedirler. Bilindiği üzere eğitim programları da çoğu zaman bu ilkeler çerçevesinde plânlanmaktadır. Gençlerin ayrıca, yorgunluklarını atabilmek için boş zamanlarında rahat oturmak, hatta oturduklarında ayaklarını uzatmak istediklerini, hepimiz gözlemlemekteyiz. Yârân Meclisleri ile ilgili gösteriyi izlerken, büyük şehirlerde sayısı hızla artan “*Yerde Fıstık Kafeleri*”ni hatırlamamak ve büyük kentlerde hızla yaygınlaşan bu tür yerlerde rahat bir biçimde oturup, yediği fıstığın kabuklarını yere atmak dururken, hangi gencin, hangi çocuğun, hangi öğrencinin yaren toplantılarına katılma konusunda istekli olacağı sorusunu gündeme getirmemek, pek kolay değildir.

Bilindiği üzere **her kurum, ihtiyaçlara cevap verdiği sürece yaşar**. İşlevi ortadan kalkan bir kurumun er ya da geç unutulması, kaybolması kaçınılmazdır. Bu yüzden, **yarenlik kurumunu günümüzde aynen yaşatmanın çok zor hatta olanaksız gibi** olduğunu düşünmekteyim. **Saptanmasının, arşivlenmesinin, sergilenmesinin, kültürümüze özgü bir kurum olarak yurt içinde ve dışında özellikle de genç kuşaklara tanıtılmasının son derece önemli olduğunu;** bundan tam yirmi yıl önce saptamış ve yazarak yayımlamış bir akademisyen olarak, bu konudaki endişelerimi dile getirmeden edemiyorum.

Bir başka çarpıcı örnek, yarende sık sık rastladığımız “**dayak atma olgusu**”dur. Dayağın artık bir **eğitim aracı** olmadığı ve yarende gördüğümüz bazı otoriter tutumların şimdilerde genel kabul gören “*demokratik süreçler*” kapsamında değerlendirilen kavramlar karşısındaki **eskimişliği** de göz önüne alındığında; **yaren kültürünün hangi yönünün yaşatılmaya çalışılması gerektiği** hususu, daha bir

önemle ön plâna çıkmaktadır. **Bizler, yaren kültürünün hangi yönünü yaşatmaya çalışacağız?** Şeklini mi? Ruhunu mu? Özünü mü? İnsanı insan yapan ilkelerini mi? Üzerinde önemle durulması gereken husus, aslında budur. Kanımca bu geleneğin biçimsel özelliklerinden daha çok, **ilkelerinin ön plâna çıkarılması**, daha önce de vurgulandığı gibi, **insanı insan yapan erdemler** olan, “**el, bel, dil kapalılığı**” ile “**gönül, kalp, kapı açıklığı**”nın, özel, kamusal ve akademik anlamda ve yaşamın her alanında, **önce kendimizden başlamak koşuluyla** tüm bireylere, özellikle de genç kuşaklara ilke olarak benimsetilmesi, **hepimizin görevidir olmalıdır**.

Bu noktada, bilgi şöleninin değerli katılımcılarına bir öneri sunmak isterim. Bu toplantıların üçüncüsünün ya da Simav’da yapılacak yeni bir toplantının konusunun, tüm bu hususların tartışılmasına ayrılmasının çok yerinde olacağını düşünmekteyim. Konuyla ilgilenenlerin bu toplantıya davet edilerek tartışmaların **tam bu noktadan** açılması; halkbilimci, sosyal antropolog, sosyolog, felsefeci, eğitimci vb. alanlarda çalışan bilim insanlarının da bu konular üzerindeki görüşlerinin alınması, kültür ve eğitim sistemimiz için çok yararlı olacaktır kanısındayım.

Böyle bir etkinliği kimin üstleneceği sorusu akla gelebilir. Bu konuda yine bir önerim olacak. Mademki yarenlik bir kardeşlik kurumudur ve bu konuda en çok tanınan yöreler de, üzerinde araştırmalar yapılmış olması dolayısıyla, Simav ve Çankırı’dır, o halde **Çankırı Yaren Kültürünü Yaşatma Derneği** ile **Simav Halk Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği** bir araya gelerek, gerekirse ihtiyaç duydukları alanlarda bilimsel destek de alarak bir toplantı düzenleyip, yüzyıllardır yaşatmaya çalıştıkları bu gelenekle ilgili misyonlarına bir yenisini ekleyebilirler. Böylece, yukarıda sözü edilen tüm bu konularda, hem birbirlerine hem de Türk kültürüne katkı sağlayıp, bu çok köklü, çok özgün ve çok fonksiyonlu geleneğe yeni bir biçim kazandırabilirler.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ER, Tülay. “Çankırı Eldivan ve Saray Köyde Yardımlaşma ve Dayanışma İlişkileri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof Dr. Sedat Veyis Örnek) A.Ü.Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü, 1977-1978, VI+ 82s

_____.“Fonksiyonları Açısından Simav Yaren Teşkilâtı”, **III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi, İzmir, Haziran 1986 Bildiriler** (Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı), Ankara: 1987, IV .C., 145-154. s

_____.“Kemal Tahir’in Altı Romanının Etnolojik Açidan Değerlendirilmesi” Yayınlanmamış Lisans Tezi (Danışman:Prof Dr. Sedat Veyis Örnek) A.Ü.Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü,1974-1975, IV+133 s.

_____.**Kemal Tahir’in Altı Romanının Halkbilimsel Açidan Değerlendirilmesi**, Ankara:1986, VIII+112s

_____. “Kemal Tahir’in Bazı Eserlerinde Folklorik Özellikler” **Folklor-Edebiyat Dergisi**, C.1, S.3 (Mayıs-Haziran 1995), 86-96. s.

_____.**Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilâtı**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 101, Gelenek Görenek ve İnançlar Dizisi: 5, 1988, VIII + 151 s.

_____.“Simav İlçesi ve Çevresinde Yaren Teşkilâtı’nın Halkbilimsel Etüdü.” Yayınlanmamış Doktora Tezi (Danışman: Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı) A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Bilim Anabilim Dalı, 1985, V+262 s.

GÜLENSOY, Tuncer. “Simav’da Yaren Teşkilâtı,” **Millî Kültür**. 2(11), (1981). s.10-12. 19

MUŞTU, Kamil. “Küllenen Yaren Ateşini Canlandıran Öğretim Görevlisi” **Simav’ın Sesi Gazetesi**, 20.04.1983, Yıl :21, Sayı 3181.

TEZCAN, Mahmut. **Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yaran Sohbetleri Kültürel Antropolojik Yaklaşım** Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 103, Gelenek Görenek ve İnançlar Dizisi: 6, 1989, VIII + 85 s.

TURDİ, Abdülşükür. “Halkın Sanat Okulu Uygur Halk Meşrepleri”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, (Ankara, 1982), Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları. 40. Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi 11, s. 559-585.

EK I: HARITA

